Notes du mont Royal

www.notesdumontroyal.com

Cette œuvre est hébergée sur « *Notes du mont Royal* » dans le cadre d'un exposé gratuit sur la littérature.

SOURCE DES IMAGES

NuBIS

BIBL.
DE
L'UNIVERSITÉ
MS.
1105

M. IV. 156.

Guillermus a David

Soullermus a Daria

ARISTOTELIS

AD NICOMACHUM FI-

lium de Moribus, quæ Ethica nominantur, Libri decem, Ioachimo Perionio Benedictino Cormœriaceno interprete.

Ad reuerendum in Christo Patrem D. Franciscum Boherum. Episcopum Maclouiensem.

COMMENTARII EIVSDEM IN

eosdem libros, in quibus de conuertendis coniungendísque Græcis cum Latinis præcepta traduntur.

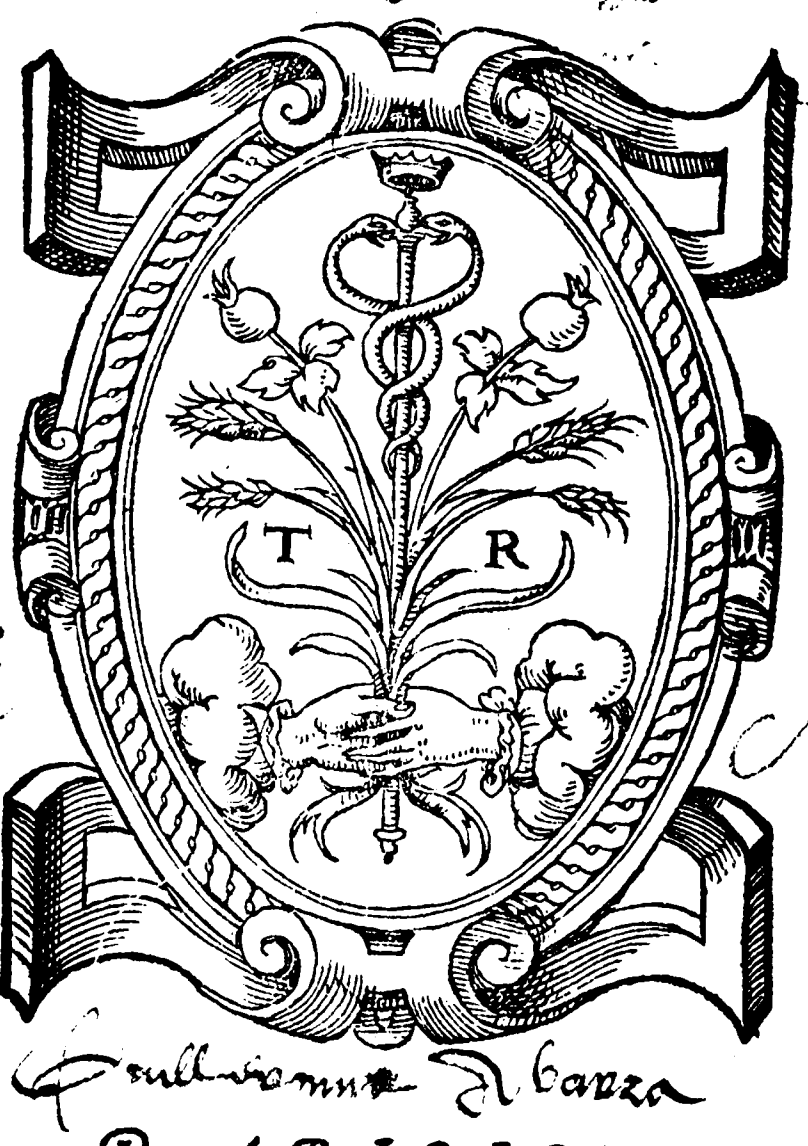

PARISIIS,
Apud Thomam Richardum, sub Bibliis aureis, è regione Collegij Remensis.
M. D. XLIX.

M.S. L. III, 64
1105
BIBLIOTHÈQUE DE L'UNIVERSITÉ DE FRANCE.

REVERENDO IN CHRISTO PATRI D. FRANCISCO BONERO,

Episcopo Maclouiensi, Ioachimus Perionius Benedictinus Cormœriacenus S. P. D.

SAEPENVMERO mirari soleo, Pontifex sapientissime, quid sit quòd libri scripti à Græcis de iis rebus, quæ Grammaticorum & Rhetorum artibus continẽtur, à nostris hominibus qui nostra patrúmq; memoria in laude Græcarum literarum excelluerũt, cõmodè cõuersi adhuc sint: Philosophia, quę vitæ dux, virtutis indagatrix, expultrix vitiorum, morũque magistra disciplina recte appellata est à Cicerone, quáque nullũ maius neque melius hominũ generi Dei cõcessu datum munus est, tam inculto, &, vt verè dicam, sordido sermone tractata sit, vt ferè neglecta sinevllo splendore & lumine literarum Latinarũ iacere videatur. Nã à Laurẽtio Valla Thucydidis ac Herodoti, à Pogio Florẽtino Diodori Siculi, à Politiano Herodiani historia sic expressa est Latinis literis, vt splẽdidam eorum illustremque animaduertamus orationem. At verò in libris Aristotelis, qui vnus ex omnibus cõsensu ferè bonorũ omniũ proximè ad institutũ nostræ religionis accessit, ob eámq; causam probatur omnibus, tanta repẽte sententiarũ ac rerum obscuritas nobis legentibus occurrit, tanta etiam verborum insolẽtia & ariditas, vt pueri vix primis literis eruditi, aptius & loquantur & scribant. Quæ rerũ obscuritas & confusio tanta, innumerabiles non solũ à Philosophię studio abduxit semper, verũ etiã inimicos ei reddidit. Ac mihi quidem huius rei cansam diu multumque requirenti non alia occurrit, quàm quòd videntur ij qui eloquentia valebãt, cùm à Philosophia ea, quam dixi, rerum obscuritate deterrerẽtur, in illis maluisse artibus, quãtũ interpretãdo possent experiri, in quibus quoniã peruulgatæ essent, amplior ornamẽtis orationis esset futurus locus. Illi autem qui etsi Latinè scirẽt, tamen interpretari aliena sensa disertè nõ possent, cùm totos

se ad Philosophiæ studium contulissent, qui eò lucem quã habebant afferre non potuerũt, tenebras maximas attulisse. In quo neutrorum equidem cõtemnere consilium & factũ possum, præsertim cùm liberum sit eum studiorũ cursum, quem quisque velit, tenere: in eóque excolẽdo, quantum cuique videatur temporis consumere. Nisi fortè illos reprehendendos putamus, quòd Philosophia deserta & neglecta, idem feciſſe videntur, quod ij solẽt, qui terra, quę bene culta fructus vberrimos ferat, relicta, mandare semen iis agris malunt, qui perçquè fructuosi esse non possunt: hos verò quòd similiter fecerunt, vt si qui agrum suapte natura fertilem non probis instrumentis colentes, spinosum reddereẽt. Quid enim Philosohia vel vberius ad fructum, vel iucundius ad oblectationem, vel melius ad vitam, vel aptius ad dignitatem? Cęterę verò artes quid habent simile? quę huius administrę vt sunt, sic verè & iure dici solent. Quo maiore quadam ratione, Pontifex, nõ iam vt initio feci, miror, sed vehementer etiam doleo, eam artem à nemine adhuc illustratam esse Latinis literis, qua reliquæ artes omnesque bonæ res cõtinentur. Hinc meus ille ex Philosophiæ amore & natus & susceptus dolor, me noctes diesque agitans, nõ antè passus est conquiescere, quàm ad hãc partem ægram, quam cæteri negligerent, accederem: efficeremque quãtum consequi labore & diligentia possem, vt Philosophia iterum Latinè loqueretur. Audax negocium, impudens etiam, inuidiæque plenum. Sed nemo inuidiæ metu à rectè factis, quibus pręfertim communis omnium vtilitas, tantę etiam rei dignitas continetur, abduci deterreríque debet. Quanquam mihi ipse tantum neque sumo, neque arrogo. Quicquid enim feci quod aliqua laude sit dignum, si modo est, id velim Ciceroni tribui, non mihi. Nihil est enim tã deforme, quàm si quod ab altero vel didiceris, vel acceperis, eiº laudem & gloriam pręripias illi, tibi assumas. Id autem quale sit vt intelligatur, tibi rationem studiorum meorum breuiter aperiendam putaui. Ego cum ineunte adolescẽtia me ad Ciceronis imitationem contulissem, eúmque semper cũ Gre-

cis Latina coniunxisse animaduerterem, ex quo tantum se fructum studiorum cepisse sentiret, vt idem filio faciundum censeret: quod ille filio consilium dedisset, mihi quoque ac omnibus qui studiosis discendi adiumẽtum aliquod ad discendum afferre vellent, datum censui. Itaque quum paucis annis pòst studio Græcarũ literarum me penitus dedidissem, illud eius consilium sequutus sum: idque nõ in Philosophia solùm, sed in cæteris etiam disciplinis feci. Hinc mirificos fructus studiorũ consequebar. Coniungendis enim his studiis, non modò id assequebar, vt Græca melius intelligerẽ, sed vt quæ Latina Græcis responderent, notarem, ac disertius de Græcis Latina conuerterem. Iam verò & innumerabiles locos Græcorum, vt Platonis, vt Aristotelis, Demosthenis, Aeschinis, aliorumque nonnullorum & in Philosophia, & in arte dicendi non tractatos solùm, sed etiam conuersos de Græcis à Cicerone obseruaui: & librum totum de Vniuersitate ex Timæo Platonis translatum, cum Græco nostris commentariis eò adiecimus, vt studiosi Græcarum literarum eum sibi tanquã exemplar conuertendis è Græco libris proponant ad imitandum. Has ergo Latini sermonis diuitias & opes si vel celarem, vel mihi vendicarem, quis me iure non reprehenderet? An non necesse esset me alterutrum crimen subire, vel inuidiæ, si occultarem: vel ingrati animi, si vendicarem? Non est igitur iam quod inuidiæ metu de studiosis discendi bene mereri, prętermittam iis præsertim rebus, quas Ciceroni tribuam, mihi non vendicem. Quinetiam omnes mihi potius gratiam habituros spero, quòd laudem alteri debitam reseruans, vtilitatem ad se volui peruenire. Sed quum multos multorũ libros ab initio studiorum conuertissem, ab eo potissimũ initium edẽdi sumpsi, qui ei studiorum generi quod delegi, visus est aptissimus. Libri decem sunt Aristotelis ad filiũ scripti de Moribus, qui grauissimis ab bene beatéque viuendum sententiis referti, eo gratiores ad omnes venient, quòd lumina illa quę in iis quos cæteri transtulerunt, minus apparebant, in his nostris se omni ex parte ostendunt. In quibus conuertendis non semper id

quod & fieri nō potest, & Cicero ait facere indisertos interpretes, verbū ex verbo exprimendum putaui. Nec verò in eo solùm laboraui vt Latina, verū vt apta etiam & numerosa esset oratio. Quòd si nonnullis locis aliquorum aures nimium capaces offendentur, ij cogitare debebūt, aliud esse animi sui cogitationes eloqui, aliud aliena sensa interpretari: quod cùm fecerint, eos fortè habebo æquiores iudices: quanquam multis locis de industria lumen quod potui non attuli: idque eo feci libentius, quòd omnium rerum sua initia esse debēt, quæ suis progressionibus vsa, augeri constituique possint. Atque id totum quale sit (ne de me dicere videar) cùm alij pleriq;, tum verò tu pro ea doctrina & sapientia qua vales plurimū, iudicare poteris. Hunc autem laborem sic à me deberi tuis immortalibus in me meritis putaui, vt eū alteri te præterito sine scelere non potuerim dedicare. Ecquando enim partem vllam tuorum erga me beneficiorū consequar? aut vbi vsus erit mei tibi, si in ea facultate non fuerit, quam tua tuiq; auunculi D. Dionysij Briconeti clarissimi optimiq; viri benignitate sum consequutus? Quapropter hoc tam debitum officium vt tibi gratum sit, eiusque patrocinium suscipias, etiam atque etiam rogo. Sic enim summa tua authoritate fretus, facile omnium & odium vitare potero, & inuidiam sustinere. Vale Antistes amplissime.

Lutetiæ Parisiorum, pridie Non.
Maias. M. D. X L.

INDEX RERUM INSIGNIORUM, in decem libros Ethicorum Aristotelis.

ACerbas res difficilius ferre, quàm abstinere à voluptate. 26,b,c
Acerbi ægrè placantur. 36,d
Actiones virtutum rectę rationi cõueniẽter fieri debẽt. 11,d
Actiones in singulis rebus versari. 14,h
Actiones voluntarias esse eas quæ à cõsilio & electione proficiscãtur. 21,g
Actiones & habitus non esse in nostra potestate, eodem modo. 23,b,c
Actionis finis ex animi habitu ponderandus. 24,c
Actionis omnis principium propositum. 51,d
Actio & effectio quid differant. 52,b
Actionis & officii finis ipsum officium. 52,g
Actionem perficiunt prudentia & virtus moralis. 56,h
Actionis principium finis. 65,a
Actio quæ perfecta, quæ optima, quæ iucundissima & perfectissima. 91,g
Actio & virtus cuiusque partis optimæ, optima. 99,f
Actiones aliæ expetendæ, aliæ fugiendæ, aliæ indifferentes. 93,b
Actiones quæ per se expetendæ. 94,a
Actio animi excellit cæteris omnibus, & quare. 95,d
Actiones quò maiores, eò plura desiderant. 96,c
Adolescentes cito amicitiam instituũt, & cito dirimunt, & quare. 71,d
Adolescentes vnà versari totos dies volunt, & quare. ibidem.
Adolescentum amicitia voluptatibus colitur. 71,a
Adolescentes mutata ætate alia sequuntur. 71,b
AEdificare domum magnifici & honorati. 32,e
In ædificando modus ad diuitias accõmodandus. 32,f
AEquale quid. 13,h
AEquum & bonum vnde profectum, aut comparatum. 49,d
AEquum & bonum aliquo iure perfectius. 49,f
AEqui & boni vis in quo consistat. 49,f
AEquus & bonus quis. 49,g
AEquitas. 49,g
AEternis de rebus nemo consultat. 20,c
AEternum, quod sub scientiam cadit. 51,h
Affabilis quis. 37,d
Affectiones quæ ex morbis & furia. 62,c
Affectiones partim ex morbo, partim ex consuetudine nasci. ibidem.
Affectiones belluarum. ibidem.
Agere quæ possumus, eadem possumus non agere & contrà. 21,h
Agendarum rerum principium, finis. 52,g
Agendi principium, ratio. 62,e
Agrestes qui. 38,e
Alcmæon Euripidis reprehenditur qui matrem interfecerit. 18,c
Amabile quid cuique. 76,c
Amentia omnis insignis ex feritate vel

ex morbo. 62,e
Amicitia virtus est, aut cum virtute copulata. 69,d
Amicitia ad vitam maxime necessaria. ibidem.
Sine amicis nemo velit circunfluere omnibus copiis. ibidem.
Amicitiam expetunt maxime omnes, qui minime alterius videntur indigere. 69,e
Sine amicis res prosperæ & opes non possunt custodiri. ibidem.
Amicus in asperis rebus perfugium commune omnium. 69,f
Amici omni ætati necessarii. ibidem.
Amicitia inter natos & parentes naturalis. ibidem.
Amicus homo homini. 69,g
Amicitia remp. continet. 69,g
Amicitia melior iustitia, vel magis necessaria. ibidem.
Amicitiam iusti maxime expetunt. 69,h
Amicitia honesta res est. 69,g
De amicitia inter philosophos dissensio quæ sit. ibidem.
Amicitia non est homini cum rebus inanimis, & quare. 70,d
Amicitia & beneuolentia quid differant. 70,e
Amicitiæ tria genera ex rebus amabilibus orta. 70,f
Amicitiæ quæ delectationis & vtilitatis causa coluntur fucatæ ac fortuitæ. ibidem,g
Amicitiæ quæ iucunditate ac vtilitate coluntur non permanent. ibidem.
Amicitia dissoluitur eo sublato quod eam constituerat. 70,h
Amicitia quæ vtilitatibus colitur, in senibus vigere solet ibidem.
Amicitia adolescentum voluptatibus colitur. 71,a
Amicitia adolescentum vt cito instituitur, ita cito dirimitur. 71,b
Amicitia perfecta inter bonos & maxime stabilis. 71,b,c,d
Amicitiæ certa & stabilis possessio. 71,c
Amicitia perfecta & honesta rara maxime, & quare. 71,e
Amicitiam, quæ vtilitatis causa & voluptatis constituitur, boni cum malis, & mali inter se instituere possunt. 71,h
Amicitia vera & perfecta in solis bonis esse potest. 71,h
Amicitia bonorum sola reprehensione & criminationibus caret. 72,a
Amicitiæ plura genera. ibidem,b
Amicitia bonorum proprie amicitia dicitur, cæteræ similitudine. ibidem.
Amici alii animo & habitu, alii vsu. ibidem.
Amici sunt, qui disiuncti sunt interuallo locorum. ibidem,d
Amicitiam locorum interualla non tollunt sed vsum. ibidem.
Amicitiam dirimit diuturna absentia. 72,d
Item silentium. ibidem.
Ad amicitiam non sunt idonei senes & seueri. 72,d
Amicorum nihil tam proprium, quàm vitæ societas. 72,e
Amicitia habitui similis. ibidem,f
Amicitiæ æqualitas. ibidem,g
Amici quibus chari sunt, sua bona diligunt. 72,f
Amicus in bonis eius à quo diligitur. ibidem,g

Amicitia raro inter ſeueros & ſenes. 72,g
Amicitia perfecta inter multos eſſe nõ poteſt, & quare. 22,h
Amicitia quæ iucunditatis cauſa inſtituitur, magis amicitiæ nomen obtinet, quàm quæ vtilitatis. 73,a
Amicitia quæ fructibus colitur, propria eorum qui in foro iudiciisque verſantur. ibidem,b
Amicis diſtinctis vtũtur qui ſunt in imperio. ibidẽ,c
Qui ſunt in imperio quos amicos ſibi deligant. ibidem.
Amicitiæ quæ virtute, vtilitate, & iucunditate coluntur, in æqualitate & parilitate conſiſtunt. 73,d
Amicitiæ genus quod in excellẽtia cernitur. 73,e
An nõ eadem patri amicitia cum liberis, & liberis cum patre, & quare. 73,f
Par ratio & æqualitas non eadem in amicitia & iuſtitia. ibidem,h
Amicitia in eo magis eſt vt diligamus, quàm vt diligamur. 74,d
Amicorum & amicitiæ vis omnis in amore. 74,e
Amicitias ad tempus colũt mali. ibid.f
Amicitia & ius in ſocietate cernitur. 74,h
Amicitiæ iura alia atque alia. 75,a
Iura & iniuriæ in amicitiis vnde creſcunt. ibidẽ
Amicitia fratrum ſimilis ſociorũ. 76,h
Amicitiæ nullus locus in tyrannis. 16,e,f
Amicitia fraterna ſodalitia maior. 77,d
Amicitia inter virum & vxorem naturalis. 77,e,f
In amicitia quæ emolumentis colitur, maxime exiſtunt querelæ & crimiationes. 79,b
In amicitia quæ virtutis cauſa inſtituitur, cur non exiſtũt querelæ. ibidem,a
Amicitia hoc ſolum patitur, vt reddat quod quiſque poſsit 79,d
Amicorum quãdo fiunt diſsidia, 79,h
Ab amicis vtrum diſcedendum. 81, d
Ab amicis improbis diſcedẽdum. 81,g
Amicitiæ veteri aliquid tribuendum. ibidem,h
Amicus quis. 82,a
Amici in quibus eadem ſunt ſtudia & eædem voluntates. 82,e
Amicis an beato opus ſit. 85,g
Amici beneficia dare potius quàm accipere. ibidem,h
Amicis præclarius ſũbuenire quàm exteris. ibidem,h
In amicitiis quæ vtilitate coluntur, plus reddẽdum q̃ acceptum ſit. 78,h
In amicitiis quas virtus communicauit, officium remunerationis æſtimãdum ex animo eius qui contulit. ibidem.
In amicitiis quæ in excellentia cernuntur, querelæ exiſtũt, & quãdo. ibidẽ.
In amicitiis in quibus excellẽtiæ ſunt, ſuperiori plus honoris tribuendum, inopi plus emolumenti. 79,b
Amicus non eſt qui vtilitatis cauſa obſeruat quempiam. 83,c
Amicus alter idem. 82,d,e,86,h
Amici multi an parandi. 87,e
Amicis multis non eſſe opus iis qui vtilitatis cauſa fingunt amicitias. ibidem,d
Amici pauci ſatis ſunt iis qui delectationis cauſa inſtituunt amicitiam. ibidem,e
Amicis quot opus eſt iis, qui virtutis cauſa amicitiæ præſidia quærũt. ibi.e
Amicitiã excellens, qua vnus cum vno coniungitur. 87,f

Amicitiæ quæ efferuntur laudibus inter duos iunctæ fuerunt. ibidē
Amicis vtrum rebus secundis an aduersis potius sit opus. ibidem,g
Amicorum præsentia suauis in vtraque fortuna. ibidem,h
Amicitia luctus facit leuiores communicans & patiens. ibidem
Amici aspectus suauis ei qui versatur in miseriis. 88,a
In amico ad depellendum dolorem præsidium paratum. ibidem
Amici forti animo præditi nolunt amicos venire in partem doloris. 88,c
Amici vocandi vltro ad societatē prosperitatum, calamitatum vero timide & raro, & quando. ibidem,d
Amici debent inuocati & vltro ad eos venire, qui calamitate premuntur. ibidem
Ad amicum quando in prosperitate eundum vel non eundum. ibidem,f
In quo vult quisque vitam consumere cum amico. 88,f
Amor perturbationi similis. 72,f
Animalium nullum præter hominem beatum, & quare. 7,c,d
Animal aliud alii præstat petulantia & edacitate. 63,d
Animi vis duplex. 51,d
Animi pars rationis particeps duplex, 5,d. 51,d
Animis multitudinis à voluptate tenduntur insidiæ. 21,f
Animo alto quis dicitur. 37,c
Quis pusillo demissoque. ibidem. & 37,b,c
Animo demissovir se spoliat bonis, quibus dignus est, & se ignorat. 35,c
Animo elato viri stulti sunt, & se ignorant. ibidem
Animo alto viri de se ipsi prædicant. 72,e
Animi abiectio magis repugnat magnitudini animi quàm elatio. ibidem
Animi duæ sunt partes rationis participes. 51.a
In animo tria quæ in actione & veritate dominantur. ibidem,b
Animum suum & mentem quisque maxime diligit. 85,c
Animi hominum incerti. 96,b
Appetimus tria. 12,d
Appetitus castigādi & continēdi. 28,e
Arrogans quis. 37,e
Ars & scientia quomodo præclare suū munus exequitur. 14,a
Ars quid. 52,c
Ars in quo versatur, & quid spectat. ibidem.
Arti subiecta effectio. 52,d
Ars & fortuna vicinæ. ibidem.
Qui ab arte sponte aberrarit, præstantior. 53,a
Artis virtus est, non prudentiæ. ibidem
Artificibus ad agendum aptiores cur inscii. 54,b
Ars in rebus vniuersis. ibidem
In omnibus artibus & scientiis iidem artem ipsam tradunt, & eadem duce munere funguntur. 90,h
Assentator quis. 36,d
Auaritia quibus tribuitur. 29,a
Auaritia in quo cernitur. 30,e
Auarꝰ nemini prodest, ne sibi quidem. 30,g
Auarum prodigo esse deteriorem. 30,f
Auaritia insanabilis. 31,a
Auaros efficit senectus & imbecillitas. 31,a
Auaritia magis à natura insita quàm prodigalitas. 31,b

Auaritiæ genera multa. ibidem.
Auari cur aleatores & raptores. 31,e
Auari non ſunt,qui fana diripiunt,& ciuitates oppugnant,ſed impii. 31,d
Audax quis. 24,d.25,a
Audaces quales ſe præbent in adeundis periculis. 24,f
BEatitudo in actione quę propter ſe expetenda eſt 94,a
Beatitudine excepta, omnia propter aliud expetimus. 94,e
Beatitudò, actio virtuti optimè congruens. ibidem,f
Beatitudo ſita in parte optima.ibidem.
Beatitudo ſola propter ſe expetenda. 95,b
Beatam vitam bonis externis non indigere. 6,g
Beatæ vitæ quæ cauſa efficiẽs, ſeu quibus rebus comparatur. 6,h
Beatus ſemper gerit & cogitat quę virtuti congruunt, 8,a,b
Beatus omnẽ caſum fert decore. ibidẽ.
Beatus nemo miſer eſſe poteſt. 8,c
Beatum quæ calamitates miſerum efficere poſſunt. 8,d
Beatus quis. 8,e
Beatũ ſapiẽtia efficit,& quomõ. 56,h
Beatus eget externis bonis & corporis. 67,h
Beatus non deſiderat immoderatas opes. 68,a.& quãtum ſufficiant. 96,h
Beato amicis opus ſit nécne. 85,g
Beatus quis Solonis ſententia, 99,a
Beatus quis Anaxagoræ. ibidem.
Beatus quatenus fortunæ bona deſiderat. 96,c
Beatiorem vitam efficiunt, quæ proſpere eueniunt. 8,b
Beatam vitã non eſſe laudabilem. 9,b
Beatam vitã in honorabilibus eſſe. 9,d
In beata vita certus modus retinendus eſt proſperitatis. 68,a
Beata vita in cognitione & contemplatione conſiſtit. 94,g
Beatam vitam non attribuere ſibi debet homo. 95,c
Beata vita in ocio. 95,b
Beata vita minus quàm humana deſiderat fortunæ bona in officiis tuendis. 96,b
Beatavita dei in contemplatione. 96,f
Beatæ vitæ cur cætera animantia expertia ſunt. ibidem,g
Beatavita hominis in cõtẽplatiõe. ib.g
Bene viuendi ſtudia non ſunt moleſta, ſi conſuetudo adhibeatur. 97,h
Bellicoſus quis maxime in bello. 25,e
Belluæ prudentes quæ. 53,f
Belluæ quare nõ ſunt impotẽtes. 60,h
Belluarum affectiones. 62,c
Belluarum nullum iudicium. 63,d
Benefactorum recordatio iucundiſſima. 84,d
Beneficia quis dederit videndũ, & qua de cauſa. 78,f
Benefici cur vehementius eos diligant, de quibus bene meriti ſunt quàm cõtrà. 83,g,h
Beneuoli qui. 70,e
beneuolẽtia qd ab amicitia diſtet. ibi.f
Beneuolentiã non eſſe idem quod amicitia & amor. 82,h. & 83,a
Beneuolentia fons & principium amicitiæ. 83,c
Beneuolus non eſt in quempiam qui ei dat beneficia ſpe auxilii. ibidem.
Beneuolentiam contrahit virtus. 83,d
Beſtiarum nullũ vitiũ nec virtus. 58,c
Bilioſi facillime ad iracundiam concitantur quauis de cauſa. 36,d
Boni vel mali vt ſimus, in noſtra ſitum

poteſtate. 21,h
viri Boni officium opitulari. 85,h
Bonis ſolis honos debetur. 33,e
Bonorum dno genera. 3,h
Bona per ſe quæ. ibidem,h
Bonorum incrementum vnde oritur. 5,a
Bonorum tria genera. 6,a.8,h
Bonorum externorum maximum, gloria & honor. 33,e
Bonis iis lætamur, quæ recordamur, & iis erigimur quæ expetimus. 82,d
Bonus vir iiſdem ſemper rebus mouetur & offenditur. 82,d
Bonus vir ſibi charus debet eſſe. 85,d
Bonum & æquum, & ius quam rationẽ habeant inter ſe. 49,b
CAlamitates quæ beatum efficere miſerum poſſunt. 8,e
Cauſa cur afferenda cur quicque falſum ſit. 68,c,f
Ceſſatione cur nobis opus eſt. 94,f
Chariora labore parta. 84,d
Charus ſibi maxime vir bonus. 84,c,d
Charus eſt ſibi quiſque maxime. 84,b
Cibi cupiditas naturalis. 27,d
Circunſtantiarum enumeratio. 18,h
Neminem poſſe omnis generis ignorare circunſtantias. 18,h
Ciuilis ſcientiæ cur non eſt idoneus auditor iuuenis. 2,a
Ciuilem ſcientiam & ſapientiam non eſſe idem. 53,g
Ciuilis ſciẽtia & prudẽtia quid ſimilitudinis habeant & diſcriminis. 54,b
Ciuitates quando concordes dicuntur. 83,d,e
Clemens non vult vlciſci, ſed ignoſcere. 36,a
Clemens & manſuetus quis. 36,a
Comes & affabiles qui. 36,b
Commodandum non eſt viciſsim ſem per ei qui commodarit. 81,a
Commune quod eſt aliquorum, eos omne coniungit. 77,g
Concluſiones fallaces ſophiſtarũ, quid efficiant. 59,d
Concordes quando ciuitates dicuntur. 83,d,e
Cõcordia quibus in rebus cõſiſtit. ibi.
Concordia & eadem ſententia non idem valent. ibidem,c
Confugere ad iudicẽ, ad ius proficiſci. 43,a
Coniecturam non eſſe. 55,a
Cõiectura recte & cito colligitur. 55,a
Ad coniugium cur homo magis natus quàm ad ciuilem ſocietatem. 77,f
Coniugii vinculum, liberi. ibidem.
Conſilium capi de iis quæ ſunt in noſtra poteſtate vt eueniant. 20,d
Conſilium cernitur in iis quæ plerunque eueniũt, & quę incerta ſunt. 20,f
Cõſtantia & cõtinẽtia in bonis. 58,f
Conſtans & patiens quis. 63,g
Conſtantia & patientia in reſiſtendo. ibidem.
Conſuetudinem facilius mutare quàm naturam 66,d
Conſultationem prudentem non eſſe ſolertiam 55,a
Conſultatio prudens in malis hominibus eſſe non poteſt 55,c
Conſulto quæ facimus 47,a
Contemplatio ſola deo cõuenit. 96,e
Contemplatio quo maior in aliquo, eo eſt beatior. 96,f
Contentum ſeipſo quid 4,h
Continens quis 58,f,g.65,g
Continentem à ſententia nulla perturbatio dimouere poteſt 65,e
Continens vnde nominatur 85,b
Continens in ſententia 65,e
Cõtinẽs & tẽperans quid differãt. 65,g

Continentia magis expetenda & melior constantia & patientia. 63,f
Continentia & impotentia in quo consistant. 66,d
Continentia & cõstantia in bonis sunt 58,e,f
Contractus ab indigẽtia profectos esse 44,g
Contractus societatem cõtinet. 44,h
Contraria quæ. 16,f
Contrarium vnum si multis modis dicatur, dici etiam fere alterum. 39,h
Contraria non expetunt contraria, nisi temere & casu. 74,h
Corporis vitia voluntaria quæ. 22,f
Culpa sua ignorans quid, punietur. 23,c
Cupiditates aliæ propriæ, aliæ cõmunes. 27,d
Cupiditas huius vel illius cibi, non naturalis. 27,d
In cupiditatibus naturalibus pauci peccant, idque vno modo: inpropriis, multi, & modis multis. 27,e,f
Cupiditas omnis dolori cõiũcta. 77,d
Cupiditas nullo modo sequitur rationem. 62,h
Cupiditas rationi contraria, non opinio, nisi casu. 60,h
Cupiditas & libido fraude agit. 63,c
Cupiditatum diuisio. ibidem.
Qui nulla aut leui cupiditate incitatus aliquid facit, deterior eo qui firmis. 63,d
A cupiditatibus firmis & immensis si quis vincatur, nil mirum: sed venia danda est, si obsistens vincatur. 63,h
A cupiditatibus aliqui nunquam vincuntur. 64,e
Cupiditates rerum honestarum laudandæ, & contrà. 8,c

DAmni & lucri nomina vnde profecta. 43,f
Decoro paulum aliquid egredi, non esse vitiosum. 17,d
Decorum vt conseruetur, habenda ratio personæ, temporis & rerum. 31,g
Deformitates natura tributæ, nõ sunt vituperandæ, contrà, quæ negligentia comparantur. 22,f
Cur non delectat eadem nos res semper. 67,b
Quid quod sub delectum cadit. 20,c
Non iisdem rebus delectari homines cum expleta natura est rebus bonis, & contrariis. 67,b
In deliberationem quæ cadant vel non cadant 20,c. & e, & quæ seq.
Deliberatio & quęstio nõ idem valent 20,h
In deliberationem nõ cadũt res singulæ. 21,b
Deliberationem rectam non esse scientiam. 54,h
Ad deliberandũ tẽpus sumendũ. 55,a
Deliberatio prudens quæ. 55,b
Delicatus & mollis quis. 64,a. & seq.
Dei nulla virtus, quod virtute sit præstantior. 58,c
Deus cur vna semper eaq; simplici voluntate afficitur. 69,b,c
Deo & parentibus nemo parem gratiam referre potest. 79,d
Deo sola cõtemplatio conuenit. 96,e
Deus curat res humanas. 94,b
Deo charissimus qui rationẽ vitæ ducem maxime sequitur. 77,b
Deus mente hominis maxime delectatur. ibidem,c
Deus quos homines diligit, & quibus reddit beneficia. ibidem,c
Dicere bene aliud, aliud bene viuere. 60,e,f

Difficile quid cui præponẽdum sit iudicare, sed multo difficilius in eo stare quod sit iudicatum. 18,c
Difficiles & seditiosi qui 36,h
Dignitas ex domo quærenda. 32,f
Dignitas in externis bonis. 33,e
Diligentia singulis rebus adhibenda. 98,g
Diligendi causæ tres. 70,b,c
Diligunt quidam quos nunquam viderunt probitatis opinione aut vtilitatis. 70,e
Diligi cur aliqui malunt quàm diligere. 74,b
Diligendi alios principium natum à principio diligendi sui. 82,a
Diligere maxime an se quisque debet, disputatio in vtramq; partem. 89,h
Diligentes sui qui reprehenduntur. ibidem,h
Disciplina recta publice faciẽda. 98,d
Discipulus in percipiũdis artibus qualem se præstare debet. 1,h
Disputatio de quaque re, pro rerum de quibus agetur natura, quærenda. 1,g
Dissimulator quis. 37,e
Docendi exordium à rebus notis ducẽdum. 3,e
Doctrina omnis ex anteceptis animorei informationibus gignitur. 52,a
Doctrina alia inductione, alia ratiocinatione traditur. ibidem.
Doctus esse qui vult, res vniuersas debet tenere. 98,h
Dolor malum. 67,f
Doloris duo genera. ibidem.
Dolens nemo libidini paret. 63,c
Dolens facit, qui per iram facit. ibidẽ.
Domini in seruos tyrannicum imperium. 76,a
Ex domo quærenda dignitas. 72,f
Ebrioſi & iracundi non faciunt imprudentia. 18,f
Educatio recta quæ sit. 12,b
Legibus præscribi debet. 97,h
Effectio arti subiecta. 52,d
Quid ab actione differat. ibidem.
Elaborat in eo quisque, quod maxime adamat. 92,d
Electionem non esse idem quod voluntarium, non cupiditatem, non iram, non opinionem, non eorum quæ fieri nequeunt, 19,d,e,f
Electio corũ est quæ ad finẽ pertinent, & quæ in nostra potestate. 19,g
Electionis diuisio. 19,h
Electio & institutũ cur laudetur. 20,a
Electio quæ, ibidem.
Emolumentum alterũ amore, alterum à lege: & lege concessum in certis verbis cernitur. 78,c
Encomium & laus differunt. 9,c
Enunciationum duo genera. 60,c
Enunciatio vniuersa duplex. 68,a
Esse & viuere quid. 86,h
Eudoxi de voluptate sententia. 89,d
Eueni poetæ carmen de consuetudinis vi. 76,d
Euripidis carmina de miseria eorũ qui in Repub. versantur. 54,d,e
Excellere in quaque re, difficile. 16,h
Exercitatio non parum adiuuat & experientia. 99,b
Exercitati vere de officiis & factis iudicant. 99,d
Exordium à rebus notis ducendum in docendo. 2,e
Expetimus omnia propter aliud exceptа beatitudine. 94,e
Expletio eius quod deest, cupiditatis est naturalis. 27,c
Extrema magis inter se contraria esse

quàm media. 16.e
Extremum aliud alio ad medium propius accedit. ibidem
FActum, non potest non factum esse. 20,c
Facultas & scientiæ ab habitibus differunt. 39,g
Facultates. 13,d
Feritati heroica virtus contraria. 58,e
Feri & immanes qui, & vnde appellati. 58,a
Feritas minus malum quàm vitiũ, sed terribilior malitia. 63,d
Fides quare adhibenda sententiis vsuperitorum & maiorum natu. 56,a
Filius nunquam vllam partem videatur assecutus meritorum patris erga se. 79,e
Finium duo genera. 1,b
Finis quis alio melior & præstãtior. 1.c
Finium multitudo ex officiorum multitudine nota est. 1,c
Fines imperfecti. 4,e
Fines non cadunt in deliberationem. 20,g
Sed res & rationes quibus ad finẽ perueniri queat. ibidem
Formidolosa nõ eadem omnibus, 24,a
Fortis, audax, & ignauus, in iisdem rebus versantur, non eodẽ modo. 24,f
Fortitudo quid. 24,f
Fortes quales in periculis. ibidem
Fortis in quo mortis genere cernitur. 23.h
Fortis quis. 23,h. 24,c
Fortis in mari & morbis vacat metu. 23,h
Fortitudinis quinq; genera alia. 24,g
Fortitudo ciuilis. ibidẽ
Fortis non in vi & necessitate, sed honestate consistit. ibidem,h
Fortitudo exercitatorum. 24,b
Fortitudo eorum qui fidẽti animo gerunt aliquid. 25,g
Fortis officium. 25,h
Fortis magis cernitur in repentinis periculis quàm in prouisis. ibidem
Fortitudo eorum qui errore ducuntur ad agendum. 26,a
Fortitudinem magis versari in rebus formidolosis. quàm iis quæ fiduciam afferunt. 26,b
Fortitudo res est molesta. ibidẽ
Fortitudinis finis iucundus. 26,c
Fortis quatenus mortem fert molestè. 26,d
Fortitudo & temperantia in quibus animi partibus sitæ sunt. 26,c
Fortuna & ars vicinæ. 52,a
Fortuna secunda si immensa sit, nocet beatæ vitæ. 68,a
Fortuitæ res non cadunt in deliberationem. 20,d
Fratri grauius est non opitulari, quàm extero. 75,b
Fratrum coniunctio similis censu potestati. 76,b
Fratrum amicitia similis sociorum. 76,c
Fratres inter se cur diligunt. 77,b
Fraterna amicitia arctior & maior q̃ sodalitia multis de causis. 77,f
Fugimus tria. 12,d
Fugere quæ laborem desiderant, mollis animi. 24,g
GLoria & honor maximum bonorum externorum. 33,e
Gloria maiore eo quisque digni or, quo melior. 33,f
Gloria, virtutis merces. ibidem
Ad immortalem gloriam debemus omnes non humana spectare. 95,f
γαστίμαργοι 27.e

Gratia par referenda si possis, idque vltro. 87,e
Gratiæ referendæ officium vtrum ex fructu eius qui accepit ponderandũ, an ex beneficio. 78,f
Gratiam parem nemo deo & parentibus referre potest. 79,d
HAbitus tales, quales actiões. 11,c
Habitus. 13,d
Habitus contrarius ex contrario sæpe intelligitur. 39,g
Habitus à facultate & scientiis differunt. ibidem
Heroica virtus contraria feritati. 58,e
Hesiodi versus de tribus hominum generibus. 2,f,g
Honestas, virtutis finis. 24,g
Honos potius in eo est qui colit, quàm in eo qui colitur. 3,a
Honorem, voluptatem, mentem, & omnes virtutes propter se expetendas. 4,f
Hominem non finemus imperare, sed rationem. 45,g
Homo homini amicus. 69,g
Homo magis natus ad coniugium, quàm ad ciuilem societatem, & quare. 77,f
Homo ad ciuilem congregationem, cõiunctionemque vitæ natus. 86,a
Hominum inter ipsos in quo consistit coniunctio. 87,a
Hominum genera tria triplici via tractanda. 98,b
Humani qui. 38,c
Humana in specie raro aliquis immanis. 58,d
Humanę res laborem sempiternum ferre non possunt. 92,e
Humana non debemus spectare, sed niti ad immortalem gloriam. 95,f
IDeas non esse proponendas tanquã exemplaria. 4,c
Ideas platonis labefactat Aristoteles. 5,d
Ignauus quis. 15,a
Ignauus & timidus quis. 24,e
Ignorans aliquid eorum quę legibus cõtinentur, punietur. 22,e
Ignorantia iuris vindicatur. ibidem
Ignorantia crassa vindicatur legibus. ibidem.
Ignorantia, quam vocant affectatam, non excusat, sed accusat. 18,g
Ignorantia rerum vniuersarum, quam vocant iuris, non excusat. ibidẽ
Ignorantia sola rerum singularum, quã vocant facti, excusat. 18,g
Immanis raro aliquis in specie humana. 58,a
Immanes qui & feri, & vnde appellati. 58,d
Imitari optimum quemque omni in re par est. 88,d
Imperia & opes gloriæ & honoris causa expetuntur. 34,b
Qui sunt in imperio, quibus amicis vtuntur. 73,b
Imperitis & inexercitatis quæ satis sit scire. 99,d
Impii qui sint. 3,e
Impotentia in vitio. 58,f
Impotens quis. ibidem
Impotentiã Socrates esse negauit. 58,h
De impotentibus nonnullorum sententiæ, quas Aristoteles firmissimis rationibus refellit. ibidem
Impotens in quibus voluptatibus versatur. 60,a
Impotens & intemperans in iisdem voluptatibus cernuntur, sed alio & alio modo. ibidem
Impotens an quis absolute. 61,b
Impotẽtes cũ adiunctione qui. 61,c,d

Impotens absolute. 61,d
Impotentiam animi minus malum esse quàm cupiditatem. 62,g
Impotens quis. 63,g
Impotentia alia ex temeritate, alia ex imbecillitate gignitur. 64,d
Impotentium & eorum qui vincuntur à cupiditatibus, duo genera. 64,f
Impotentia similis morbo comitiali, & quare. 64,f
Impotens quibus hominib. similis. ibi.
Impotētiā nō esse idē quod vitiū. ibid. g
Impotens facile desistit de sentētia. ib.
Impotens quis. 65,b
Impotens melior intemperāte. ibidem
Impotens à quauis sentētia abducitur. 65,b
Impotēs quomodo affectus est animo. 66,a
Impotens non est improbus. 66,b
Impotens cui similis ciuitati. ibidem
Impotens vnde nominatus. 85,b
Improbus cui similis ciuitati. 66,b
Improb⁹ nō debet sibi esse char⁹, 85,d
Improbi ignorant quæ facienda sunt, & quæ fugienda. 18,g
Imprudentia nō omne quod fit, est voluntarium. 18,e
Imprudentem facere quid aliud, imprudentia aliud. 18,f
Incōmodū aliquis spōte accepit. 48,b
Incommodorum tria genera in vitæ societate versantur. 47,a,b
Incommodis suis lugere alterum sentire molestum. 88,d
Inconsulto quæ facimus. 47,a
Indigentia reuera mensura rerum omnium. 44,e
Indignatio mediocritas inuidiæ & maleuolentiæ. 16,b
Inertia & insciția quid. 52,c
Infensi homines qui appellantur. 36,e
Infortunium & casus quando est. 47,b
Ingenium quæ vis animi, quídque habet propositum ad efficiendum. 57,b
Ingenium laudandum, si finis sit bonus ibidem
Ingenium & prudentia quid differant. ibidem
Ingenium quam habeat rationem ad prudentiam. 57,d
Ingeniosus & acutus potest esse impotens. 66,a
Ingenium & prudētia quid distēt. ibid.
Iniuriam qui nō propulsat, omnis sensus doloris est expers. 36,b
Iniuriā & æquum facit aliquis, si sponte faciat. 46,f
Iniuria quid. 47,c
Iniuriis quæ à voluntate proficiscuntur, aliis ignoscēdū, aliis nō est. 47,e
Iniuriam facere quid. 48,a
Iniuriam sponte sua neminem accipere. 48,b
Iniuriam vtrū facit qui sibi sumit plus cōtra dignitatē, an qui obtinet. 48,d
Iniuriā nec sibi nec alteri facit, sibi tamē nocet, qui minus sibi retinet quā meritus est, aliis plus tribuit. 48,d
Iniuriam non facit qui accipit ab alio plus quàm cæteri, sed is qui res diuidit. 48,e
Iniuriam sibi ipsi inferre neminem posse. 49,h
Iniuriam infert reipublicæ qui se ipse interimit. 49.h.50,a
Iniuriam inferre grauius quàm accipere. 50,e
Iniusti omnes & intemperantes volunt effici tales. 22,d,e
Iniusti voluntate nostra efficimur, nec desinimus esse tū cū volumus. 22,e

Iniuſtitia quid. 36.f
Iniuſtus quis multis modis. 40,a
Iniuſtus quando quis habendus. 47,c
Iniuſtitia particularis in quibus. 41,c
Iniuſtæ res, duplices, 41,d
Iniuſtum aliud q̃ iniuria. 46,e.48,e
Inſcii artificibus ad agendum cur ſint aptiores. 54,b
Inſcius recte curari poteſt. 98,g
Inſcitia & inertia quid. 52,e
Inſtitutum quid. 21,b,c
Intelligentia quid, & in quo verſatur. 53,c
Intelligentia quorum eſt. 56,b
Intelligentia duplex, vt principiorum duo ſunt genera. 66,b
Intelligentia principium & finis. 56,d
Intelligentia ineſt à natura 56,c
Intemperans in omnibus modũ tranſit, 27,h
Intemperans fruens voluptatibus angitur. 27,h
Intemperantia omnis vnde naſcatur. 62,e
Intemperans cur inſanabilis. 63,h
Intemperans deterior impotente. 63,d 64,a,f
Intemperantia magis voluntaria quàm ignauia. 28,c
Intemperantiam minus malam eſſe impotentia, diſputatur in vtranque partem. 59,e,f
Intemperans qui ad ludum propenſior. 64,c
Intemperantia ſimilis aquæ intercuti. 64,e
Intemperans non deſiſtit de ſententia. ibidem
Intemperans & impotens quid dſtẽt 61,f.65,h
Inuidus quis. 16,b
Inuitus quis quid facit? 18,f,46,a,b
Ira & iracundia differunt. 55,h
Iræ modum apponit vltio & ſupplicĩ. 36,c
Ira & libido animos perturbãt & corpora, & ad inſaniã adigunt. 60,c
Ira dominãte nullus locꝰ libidini. 63,a
Ira quodammodo paret rationi. 62,g
Iratorum fortitudo 25,d
Iram nõ ex voluntate ponderari 47,d
Iraſci qui neſciunt, ii ſenſus doloris expertes. 36,b
Iracundi & ebrioſi non faciunt imprudentes. ibidẽ
Iracundi vt cito iraſcuntur, ita cito deſinunt. 36,c
Iracũdia maximus ad pericula ſubeunda aculeus 25,e
Habitus eſt, vt ira perturbatio. 35,h
Iracundiam ad mitigandam, tempore opus eſt. 36,d
Iracundia & ira magis à natura quàm cupiditates non neceſſariæ 63,a
ad Iudicem confugere quid. 43,c
Iudex, lex loquens. ibidem
Iucunda quæ ſunt, quæ non. 90,g
Ius quid Pythagoricis 43,g
Ius iuſtitiæ commutatiuæ quid. 43,c
Iuris & legis cõmunio inter quos. 45,f
Iuris æquabilitatíſque cuſtos princeps. 45,g
Ius ciuile naturale legitimũ. 45,f,46,b
Iura humana ſimilia menſuris. 46,d
Ius æquo & bono adhibito effici melius. 49,d
Ius ſcriptum & non ſcriptum. 78,c
Iuſtitia, princeps omniũ virtutũ. 40,f
Iuſtitia perfecta virtus. ibidem
Iuſtitia vna virtutum omnes virtutes in ſe continet. 40,f
Iuſtitia ſola virtutum in bonis eſt alienis. 40.h
Iuſtitia quid. 39,f
Iuſtitia vniuerſa virtus, eſſe tamẽ iuſtitiam quæ pars eſt generalis. 40,g,h

Iustitia distributiua in proportione geometrica. 42,f. commutatiua in arithmethica consistit. 42,h
Iustitiæ particularis genº duplex. 41,g
Iustitia non est mediocritas quo modo aliæ virtutes. 45,b
Iustæ res aliæ legitimę, alię æquæ. 41,h
Iustũ quid est, id mediũ est & æquabile, & in minimis quatuor cõsistit. 42,a
Iusti aliqui non sunt dum res iustas faciunt. 56,h
Iustum virum effici difficile. 48,g
Iustum aliud, quàm rectè factum. 46,e
Iustus quis. 40,a
Iustum quid. ibidem.
Iudicium esse in eorum potestate, qui sequũtur quod cuiq; visum sit. 22,h
Iudicium peruertitur à vitio. 57,a
Iudicium nullum belluarum. 63,e
Iudicat verè de quaq; re vir bonus. 21,f
Iuuenis non est idoneus auditor ciuilis scientiæ, & quare. 2,a

LAbor cur non est molestus. 68,h
Labore parta chariora. 84,d
Laborem sempiternum humanæ res ferre non possunt. 92,c
Laborem ferre vt ludas, stultum & puerile. 94,e
Lætamur iis bonis quæ recordamur, & iis erigimur quæ expectamus. 82,d
Laus & encomium quid differunt. 9,c
Laudandà quædam non esse, quibus tamen ignoscendum. 18,b
Laudabile cur aliquid. 9,a
Lentitudo vituperanda. 36,b
Legibus quis finis propositus. 40,d
Lex suũ cuiq; officiũ præscribit. 40,e
Lex salutaris & pernicioſa quæ. ibidẽ.
Lex oĩs generalis & vniuersalis. 49,e
Lex de quibusdã ferri nõ potest. 49,f
Legis vtilitas. 98,b
Lex vim habet ad cogẽdum idoneam. ibidem,c
Lex non est inuisa, & cur. ibidem,d
Leges similes rebus quas tractat scientia ciuilis. 99,d
Legũ ac rerũpub. collecta instituta ab Aristotele quid exercitatis, inexercitatis & insciis prodesse possint. 99,e
Liberalis in quo cernitur. 28,h
Liberalis est dare potius quàm accipere & ex oĩbus maximè diligitur. 29,c,d
Liberalis non est qui dat quibus nõ est largiendum: qui grauatè, qui passim & cuiuis. 29,f,g
Liberalis vix potest esse dives. 29,h
Liberalis qs. 61,a. Iniurię est opportunus. ibid. qd à magnifico distet. 30,b,d
Liberalitas ex facultatibus ponderanda. 29,g
Liberalitas non ex multitudine beneficiorum, sed ex animo eius qui dat, spectanda. ibidem,d
Liberi nati in cõiugio vinculum. 77,g
Liberi cur matribus chariores. 84,e
Libido & intemperantia cur maximè reprehendantur. 27,c
Libidini nemo dolens paret. 63,c
Locorum interualla non tollunt amicitiam, sed vsum. 72,d
Lucri & damni nomina vnde profecta. 43,e
Ludere quatenus concessum. 94,e
Ludere vt res serias geras, concessum. 94,e

MΑναίριος ἀπὸ τ χαίρειν. 66,c
Magistratus virũ ostẽdit. 40,g
Magnitudo animi in magnis rebus cernitur. 33,a
Magnitudo animi, ornamentum aliarum virtutum. 33,g
Magnanimus quis. 33,b. In decore &

dedecore versatur. 33,h
Magnanimus qualis in prosperis & aduersis. 34,a
Magnanimus accepto beneficio erubescit. 34,e. Nullo eget, opitulatur vltro. 34,f. Aperte odit & diligit, quietus & cunctator est, & magis ex veritate pendet, q̃ ex opinione. 34,g
Magnanimus non recordatur iniurias & res honestas, quamuis inutiles fructuosis anteponit. 34,h. & 35,a
Magnanimi incessus, vox, oratio. 35,b
Magnificus & liberalis in quo differũt 31,g
Magnificus in quarum rerum sumptibus cernitur. 32,b,c
Magnificus nõ potest esse pauper. 32,d
ad Magnificum quæ res priuatæ pertinent. 32,e
Magnificus maius reddit quàm accepit. 34,c
Magnificus non est memor eorum qui beneficia contulerunt, sed eorum de quibus bene meritus est. 34,g
Magnificus libenter commemorat beneficia quæ contulit. ibidem.
Magnifici & honorati viri ædificare domum. 31,e
Magnificus quicquid facit, splendidè facit. 37,g
Magnificus pecunias profundit in res diu duraturas. 31,f
Maleuolus quis. 16,b
Malum & beatum neminem effici nisi sponte. 22,a
Magnificentia quid. 31,f,g
Magnitudo an in magnis rebus cernitur. 33,a
Minus malum speciem fert boni quodammodo. 40,c. 42,h
Mali nulla vi orationis à peruersa vita deduci possunt. 97,f
Malus in eo cernitur, quod voluptatibus corporis præter modum perfruitur. 68,e
Mali metu parent, & pœna à facinorosa vita deterrentur. 97,e
in Malis nihil stabile. 74,f
Mali amicitias ad tempus colũt. ibidẽ.
Mansuetus & clemens quis. 36,a
Medico quid propositum. 4,d
Medici qui habendi, qui non. 99,d,e
Medium rei & rationis. 13,h
Medium quid. ibidem.
Mediũ rei duci à proportione arithmetica: rationis, à geometrica. ibidem.
Medio repugnare parũ magis in aliquibus virtutibus, in aliquibus nimiũ, idque duabus de causis. 16,f
Mediũ sunt magis cõtrariæ res ad quas procliuiores sumus. 16,g
Mediocritatẽ inter duo vitia esse. 14,e
Mediocritatem nõ in omni actione & perturbatione versari. 14,f
Mediocritatem arduum seruare. 17,d
Mediocritatem nimium & parum contraria inter se. 16,e
Mediocritatem seu modum quomodo facile assequemur. 17,a
Melancholici cur voluptatẽ quasi medicinam requirant. 68,h
Melior quo quisque, eo maiore dignus gloria. 33,g
Mentis, quæ in contemplando, in veri falsique cognitione versatur, præstantia & vitiositas. 51,d
Mentis quæ in agendo est, propria est veritas appetitioni recte congruens. ibidem.
Mens sua quisque est maximè. 82,c
Mensura rerum omnium virtus & vir bonus. 82,b

Metus quid. 23,e
Metuendum id ſolum, quod culpa noſtra accidit. 23,f
Mixtæ actiones quæ, eaſque volũtariis eſſe ſimiles. 17,h
Moderatus quis. 33,b
Mollis animi, fugere quæ laborem deſiderant. 24,h
Mollities in vitio. 54,f
Mollis & delicatus quis. 63,g,h
Morboſi qui habendi. 62,e
Moralis philoſophiæ finis quis. 11,c
in Moribus fugienda tria, vitium, impotentiæ, & feritas. 58,b
Mores excoli debent vt virtuti ſit locus. 97,h
Morales virtutes in voluptatibus & doloribus verſari. 12,a
ad Mortuos quatenus ſpectant res poſterorum & amicorum. 8,f
Mortis in quo genere fortis cernitur. 23,g
Morte nihil terribilius. ibidem.
Mortem ſibi conſciſcere, inopiæ, amoris, vel moleſtiæ cauſa anguſti eſſe animi. 24,g
Mortem oppetit vir bonus amicorum & reip. cauſa. 85,e
Motus omnis in tẽpore cernitur. 91,c
Moueri nihil niſi in tẽpore poteſt. 91,f
Mulierculæ quorũ cõſuetudine amicorum delectantur, & ſimiles viri. 88,d
Multitudo in deligendo vitæ genere principes imitatur. 2,h
Multitudo cur ex bonis externis homines iudicat. 97,b
Mutuum reddendum potius quàm dãdum beneficium ſodali. 80,g

NAturam & artẽ efficere aliquid quàm poſſunt optimè. 7,b
Natura & virtus certior dux q̃ ars. 14,b
Natura aliquid quod inſitum eſt, mutabile eſſe poteſt. 46,c
Nefarii homines à ſe ipſi diſſidẽt. 82,f
Nefariorum & malorum conditio miſerabilis. ibidem.
Nimium & parum corrumpere virtutem. 11,f
Nimium quicquid eſt, moleſtum. 37,h
Notarum rerum duo genera. 2,e
Nouæ res cur placent primũ, & in poſterum non item. 92,d
Numus cur cõparatus & vnde dictus. 44,d,e
Numus fideiuſſoris loco eſt futuri contractus. 44,g

OFficium hominis. 5,d
Exquiritur ex aliorum officiis. ibidem,b
Officii & actionis finis ipſum officiũ. 52,g
Officia non eidem omnia tribuenda. 80,g
Alia parentibus, fratribus, propinquis beneficis. 81,b
Officium virtutis. 29,c
Officium ciuile in negocio. 95,c
Officio ciuili quid propoſitũ. ibidem.
Officia omnia ex vſu & coniunctione quæ nobis erunt cum aliquibus, ſunt iudicanda. 81,c
Officia vrbana & bellica præſtant officiis virtutum. 95,d
Opinionis diuiſio. 19,h
in Opinione nonnulli non pendẽt animi, ſed certo ſe ſcire exiſtimãt. 60.b
Opinio rationi niſi caſu non cõtraria. 24,e
Optimus quis habendus. 40,g
Opum quo maior poſſeſsio, eo plus requirit ad ſe tuendam. 69,e
Oratio hominis ſimulachrum. 37,f

Oratio quæ de officiis & perturbationibus instituitur, minorem habet quàm vita & facta authoritatem. 89,c
Oratio & verba si vera sint, ad viuendũ valent. ibidem,d
Oratio tum denique comprobatur, si factis & vitæ congruat. ibidem.
PArci & tenaces in quo cernuntur. 31,b,c
Parentes natos cur diligant, & nati parentes. 77,a
Patrem verberare grauius quàm alium quemlibet. 75,b
Patri potius consulendum, quàm reddendum beneficium. 80,h
Patri non sunt tribuẽda officia omnia. 81,a
Patri qui honos tribuendus. 81,c
Patrium imperium in excellentia beneficii. 76,d
Pater is est qui procreauit, is qui aluit, is qui erudiuit. ibidem.
Patris mores & instituta domi priuatim valent. 98,e
Patiens & constans quis. 63,g
Patrueles & propinqui cur se inter se diligunt. 77,d
Pauper nõ potest esse magnificus. 32,d
Paupertas non est metuenda. 23,f
Peccatum quid. 47,b
Peccare multis modis licere. 14,d
Peccet quatenus quisque non facilè explicare. 36,f
Qui peccat, se accusare debet nõn externa. 18,e
Peccata quis imprudẽs admittit. 47,b
Pecuniæ nomine quid comprehenditur. 28,h
in Pecuniarum vsu duo vitia, prodigalitas & auaritia. ibidem.
Pecuniarum possessio in accipiendo & custodiendo, 29,c
Pecuniarum vsus in sumptu & largitione. ibidem.
Perfectius quid alio. 4,f
Perfectissimum quid. ibidem.
Pertinaces qui. 65,c,d
Perturbationes. 13,c. non esse virtutes, nec vitia. 13,d
Perturbationibus mouemur. 13,e
Philosophiæ moralis auditor qualis. 2,f
Philosophiæ moralis finis quis. 11,c
Philosophia pecunia æstimari non potest. 80,c
Philoxeni insignis intemperantia. 27,c
Politica Aristotelis quid doceant, quis scopus & institutum. 99,f
Possessio quo maior eo plus requirit ad se tuendam. 69,e
Posterorum & amicorum res aduersæ, non possunt mortuos ex beatis miseros efficere, nec contra. 8,g,h
In Potestate nostra quæ sunt 22,b
Præclara omnia rara. 17,a
Præterita non cadere sub delectum. 51,f
Precium rei vtrius est præscribere, an eius qui dat, an eius qui accipit. ,b
Precia certa esse debent rerum omniũ, vt sit contractui locus. 44,h
Princeps, custos, conseruatórque iuris & æquabilitatis. 45,g
Princeps quæcunque agit, ad aliorum commoda referat. 45,h
Principi merces debetur honos & gloria. ibidem.
Principia quot modis cognoscũtur. 5,h
Principium rei plus quàm dimidium. ibidem.
Principia quarum rerum in quoq; sunt

sita, eas vt agat & non agat, in eo situm esse. 18,a
Principia concludi ratiocinatione non possunt. 52,a
Principium quarum rerum in nobis situm est & causa, eæ sunt in nostra potestate. 22,a
Principia inductione discuntur, & notiora debent esse conclusione. 52,a
Principiorum duo sunt genera. 56,c
Principio quod caret aliquid agendi, eius prauitas infirmior. 63,e
Priuati homines magis Virtuti dant operam quàm ii qui potestate & principatu excellunt. 96,h
Priuatæ res tractantur accuratius, si priuata sit disciplina. 98,f
Probus nemo qui non prudens. 57,g
Probi fiunt tribus modis 47,f
Prodigalitas quibus ascribitur. 29,a
Prodigus sibi ipsi causa est interitus, & suo iudicio perit. 29,b
Prodigi non appellantur reges. 30,e
Prodigalitas in quo consistat. 30,c
Prodigorum opes non fere augeri solent. 30,e
Prodigus non est correptis moribus. 30,f,g
Prodigi coguntur offerre manus alienis bonis. 30,h
Prodigorum largitio non est liberalis aut honesta. ibidem
Prodigi quibus largiri solent. ibidem
Prodigi fere libidinosi. 31,a
Prodigi propensi ad voluptates. ibidē.
Proportio quid. 42,d
Propositum principium omnis actionis. 51,a
Propositum quid. 21,b,c
Propositum rectum efficit virtus moralis. 56,h
Prudentes qui. 52,f,53,f
Prudentes in re aliqua qui. 52,e,f
Prudentes consilio valent. 52,f
Prudentia quid à scientia & arte differat. 52,f
Prudentia quid. 52,g.53,a
Prudētiæ cōseruatrix tēperantia. 52,h
Prudentia qua parte animi sita. 53,b
Prudens quis. 53,f
Prudentes belluæ quæ. 53,f
Prudentia quibus in rebus cernitur. 54,a
Prudentia in rebus singulis & vniuersis versatur 54,a
Prudentiæ genera. 54,c
Ex multis prudentiæ generibus, quæ propriè prudentia vocatur. ibidem
Prudens quis. ibidem,d
Prudentia quid ab intelligentia distet. 54,g
Prudentia & virtus moralis perficiunt actionem. 56,h
Prudentia recta efficit ea quæ ad finem pertinent. ibidem
Prudētia quid ab ingenio distet. 57,b
Prudēs nemo qui nō sit bonus. 56,c,g
Prudens nemo & impotēs simul. 84,g
Prudentiæ initia manant à virtutibus moralibus. 96,b
Prudentiæ delectus 99,c
Pueri geometræ & mathematici fiunt, non prudentes, & quare. 54,f
Pueri cur sapientes & physici effici non possunt. ibidem
Pulchritudo in magno corpore. 33,c
Punitur qui sua culpa nescit aliquid. 22,b

Q Væstio & deliberatio non idem valent. 20,h
Qualis quisque est, talia eius facta & verba. 37,f

Quinque quæ verum affirmando & negando ſpectant. 51,g
RAra quæ præclara. 17,b
Rationem imperare non hominem ſinimus. 45,g
Ratio præcipere, parere appetitus debet. 51,c
Ratio recta quæ. 57,f
Ratio principium agendi. 63,e
Ratio vitæ dux. 97,b
Ratiocinatio ex quibus cõficitur, 52,a
Recte facere vno modo licere. 14,d
Recte aliqua fieri non poſſe. 14,f
Recte quicquid fit, id virtute geri. 32,d
Regia poteſtas optima reſp. 75,e
in Rep. qui verſantur. variis negotiis implicantur. 54,d
Reipub. tria genera. 75,e
Rerumpub. tres euerſiones. ibidem
Rerumpub. ſimilitudines & exempla in familiis. 75,h
Rempu. qui gerunt, res ciuili ſcientiæ ſubiectas præſtant vſu potius quàm ratione. 99,a
Res eadem alios delectat, alios offendit. 93,f
Rerum agendarum principium finis. 52,h
Rex quis. 75,f
Reges non appellantur prodigi, & quã ovrem. 30,b
Regis cum iis quibus præeſt amicitia, in excellentia beneficii cernitur. 75.h
Rex vim habet ad cogendum. 98,c
SAtietas & officium non eſt in immenſis opibus. 96,h
Sagacitatem non eſſe ſcientiam nec opinionem. 55,f
Sagacitas quibus in rebus verſatur. ib.
Sagacitas & prudentia non idem valent. ibidem
Sagacitas eſt in iudicando. 55,g
Sagacitas & bona ſagacitas idẽ. ibidem
Sagacitas quid. ibidem
Sagacitas ineſt à natura. 56,c
Sapientia quibus tribuitur. 53,d
Sapientia artis virtus & præſtantia. ibidem
Sapiens nemo natura. 56,c
Sapientia & prudentia ſua vi & per ſe expetendæ 56,g
Sapientia efficit beatum & quomodo. 56,h
Sapientia & prudentia an vtiles. 56,e
Sapientia melior prudentia. 58,a
Saporum iudicium eſt in guſtatu. 26, f
Satietas & officium non eſt in immenſis opibus. 97,a
Sceleratiſsimus quis habendus 40,g
Sceleſtus homo plus infinitis partibus nocere poteſt quàm belua, quòd ratione vtatur. 63,e
Sub ſcientiam quod cadit, id æternum eſt. 51,h
Scientia. 52.b
Scire quid. ibidem
Scientiam habemus dupliciter. 60,d
Quæ ſcimus, ſecus euenire non poſſunt. 51,h
Scire aliquid dicitur modis duobus. 60,b,c
Scurræ qui. 38,d,e
Sectione quod extremum, id primum origine in deliberando. 20,h
Seditioſi & difficiles qui. 37,d
Seni tribuendus honos quis. 81,a
Senſus nullius initium actionis. 51,b,c
Senſus in quo probe munus ſuum tuetur. 91,g
Sententia quid 55,h
Sententia ineſt à natura. ibidem

Sententiis vſu peritorum cur fides adhibenda. 6.d
Sententiæ ſuæ defenſores quid ſequuntur. 65.e
Sentire vnum & idem quid. 83.e.f.
Id improbi non poſſunt. ibidem g
Cum ſeruo quia ſeruus nulla nobis ſocietas, ſed quia homo. 76,g
Societates vtilitatẽ ſibi ꝓponũt. 75.c
Societates nonnullæ voluptatis cauſa. 75,d
Societas ciuilis conſtituta ſpe vtilitatis perpetuæ. 75,d
Societas patris cum liberis, regalis poteſtatis formam obtinet, 76,a
Socio grauius adimere pecuniam, quã ciui. 75,b
Solertiam non eſſe ſapientiam, 55,a
Solonis ſententia de beato expenditur. 7,d.e
Sophiſtæ iure reprehenduntur, quod nõ exoluant quod promiſerint. 80,b
Stabile nihil in malis. 74,f
Status ſuus cuique optabilis eſt & charus. 84,b.86,f.87,a
Studia bene viuendi non eſſe moleſta ſi conſuetudo adhibeatur. 97,h
Summum bonũ quid, & in quo. 1.a,b
Summi boni cognitio ad vitam degendam vtilis. 1.e
Summum bonum propoſitum eſt ciuili ſcientiæ. 1,e. De eo variæ ſententiæ. 2,c,d
Summum bonum non eſſe in honore, virtute, diuitiis. 3,a,b
Summũ bonũ vnde inueſtigetur. 4, d
Summum hominis bonum. 5, e. Et in quo ponatur, variæ ſententiæ. 6,a,b
Summum bonnm in actione. 6,c
Sumptus quomodo magnus futurus eſt, & ad rem aptus. 31,h
Summa in ſolitudine nemo velit ſummis opibus abundare. 85,f
Summum bonum in quo. 1,d
Summum bonnm cur ẽxquiratur. 4. g
Syllogiſmi practici vniuerſalẽ maiorẽ qui cognoſcit, & minorẽ, niſi impediatur, aget quod concluditur. 60,f,g

TActus omniũ ſenſuũ patet latiſsime, in eóq; ſita intẽperãtia. 27,c
Talionis legem iuſtam eſſe. 43,g
Talionis lex quatenus iuſta. 44,b
Temperantia quid, & in quibus animi partibus ſita. 26,e
Temperantia quibus in voluptatibus verſetur. 26,e
Temperans & intemperans quales in dolore & voluptate. 27,g. & 28,a
Temperentia conſeruatrix prudentiæ. 52.h.d
Temperans quis. 66,f
Tenaces et parci ĩ quo cernũtur. 31,b,e
Timemus quæ. 23,d
Timiditas omnis vnde gignatur. 62,e
Timocratia deterrima reſp. 75,e
Tyrannus & rex quid differunt, ibidẽ.
Tyrannis deterrima. 75,g
In tyrãnis nullus locus amicitiæ. 76,e
ad Turpia nulla ratione impelli quis debet, ſed oppetendã potius eſſe mortem. 18,b

VEnia quid. 55,h
Venus inſidias nectit. 63,b
Verba quantum valent ad virtutem. 97,e
Verecundia quid. 39, b. pueros decet, ſenẽ & bonũ virũ dedecet. ibid.e.
Verecundia voluntaria eſt. 39,d
Veritas apud omnes plus videre debet quàm amicitia. 3,d
Veritas materia vtriuſquementis. 51,g
Veteratores qui. 58,c
Vim non afferre neque cogere ea, quæ iucunda & moleſta ſunt. 18,d
Vi quid fit. 16,d
in Vinolentos cur pœna duplex. 22,c

Viro cum vxore eius quod est. 76. a,b
Viri&vxoris societas quid differat à bestiarum coniunctione. 77,f
Verax quis. 37,f
Vir bon⁹ vere de quaq; re iudicat. 21,f
Vir bonus mensura rerũ omniũ. 82,b
Vir bonus sibi charus maxime. 85,d
Vir bonus amicorum & reipub. caussa mortem oppetit. 85,e
Vir bonus omnia quę præclara vidẽtur cõtẽnet,dũ sibi decus retineat.ibidem
Vir bonus rebus omnibus antefert honestatem. 85,f
Vir bonus,quia bonus, honestis actionibus delectatur, & turpibus offendi tur. 86,d
Vir bon⁹ debet esse amicus beato. ibi.e
Cum bonis virtutis exercitatio compa ratur , ex vita victúque communi. ibidem.
Vir bonus quemadmodum in se, sic in amicum animatus est. 86,h
Virtutes omnes propter se expetendas. 4,g
Virtus maxime in aduersis apparet. 15,d
Virtute quæ geruntur , stabilia. 8, a.& in eo requiri tria. 25,c
Virtus proprie laudatur. 9,e
Virtus & ars in re difficili. 12,f
Virtutum partitio. 10,d
ad Virtutem homines nati. 10,g
Virtutis & artis officii differentia. 12,h
Virtutibus afficimur. 13.e
Virtutes non esse facultates. 13,f
Virtutes esse habitus. 13,f
Virtutis duplex officium. ibidẽ
Virt⁹ oculi,equi,hominis,quæ. ibi.f.g
Virtus,mediocritas. 14,d
Virtutum & vitiorum descriptio. 15,a
Virtutis officium. 30,c,d
Virtutem & vitium in nostra esse potestate. 21,g
Virtute geri,quicquid recte fit. 32,d
Virtus quid, 14,d,e
Virtutis finis honestas. 24,a,b
Virtutis merces,gloria. 33,g
Virtuti vndique perfectæ nullus satis magnus honos tribui potest. 33.h
Virtute qui carent,nullo honore digni. 34,c
Virtutes à natura tributæ quodammodo. 57,d. Hæ obesse solent sine prudentia. 57,d,e
Virtus moralis non est sine prudentia. 57,e
Virtus moralis propositum rectum efficit. 56.h
Virtutes an separari possint. 57,h
Virtutes connexæ sunt cum prudentia. 57,g.57,h
Virtus moralis vt finem propositum agamus impellit: prudentia, vt ea, quæ ad finem propositum conducunt. 58,a
Virtus ingenita vel more perfecta bene existimare docet de principio agendi. 132,g
Virtutis actiones non sunt qualitates. 8,a
Virtus,mensura rerum omnium . 82,b
Virtutis exercitatio cum quibus comparatur. 86,e
Virtutes morales in toto & concreto animo & corpore sitæ sunt. 96,b
ex Virtute viuere potest vir præditus modicis opibus. 96,h
Virtus non solum cognoscenda,sed habenda & colenda. 97,d
Vitã principũ imitatur multitudo. 4,b
Vitæ genera tria. 2,h
Vita,actio quædam. 92,d
Vitæ cupiditate omnes ducuntur,& boni maxime 86,f.92,d
Vita menti congruens diuina est ad humanam. 95,f

Vita ſpectanda cum agitur de actionibus 97,b
Vita quæ reliquis virtutibus congruit, ſecundum locum obtinet. 95,g
Vitæ neceſſaria præſidia parẽtibus maxime tribuenda. 81,b
Vita hominis vi ſenſus & cogitationis definita. 86,e
Vita in rebus iucundis & quæ per ſe bonæ. ibidem,f
Viuere & eſſe quid. ibidem
Viuere bene, aliud, quàm bene dicere. 60,e
Viuere ſe quemque ſentire, iucundum. 86,h
ad quæ Vitia ſumus procliuiores videndum eſſe, vt ea vitare poſsimus. 17,b
Vitia virtutibus vicina. 17,d
Vitium omne voluntarium, & in noſtra poteſtate. 23,a. Peruertit iudicium, & errorem inducit finis. 57,c
Vituperandus quatenus quiſque ſit, nõ eſſe facile explicare. 17,e
Vituperandi quatenus ii qui ea expetunt quæ efficiunt voluptates, & ſunt in bonis. 17,e
Vltio & ſupplicium, iræ modus. 36,d
Vniuerſarum rerum cognitio à ſingularum cognitione ducitur. 56,e
Voluntarium non omne quod fit imprudentia. 18,e
Voluntarium quid. 19,b.46,g
Voluntaria non eſſe quæ ira vel cupiditate fiant. 19,b
Non Voluntaria quæ. 17,g
Voluntas eorum non eſt quæ fieri nequeunt. 19,f
Voluntas finis eſt. 19,g
Voluntas vtrum in vero bono, an in eo quod videatur, duplex opinio. 21,d
Voluntas in eo quod abſolute bonum. 21,e
Voluntatem non verſari in bono apparenti quod vocant. 21,e
Voluntas ſingulorum hominum in id fertur quod cuique videatur. ibidem.
Voluntate noſtra quæ facimus, alias cõſulto, aliàs inconſulto. 47,a
Voluptatibus quod careas angi, nihil fœdius. 24,h
Voluptatem vitandam eſſe. 17,c
erga Voluptatem quo animo eſſe debemus. ibidem.
Voluptas animis multitudinis tendit inſidias. 21,f
Voluptas & dolor quas opiniones peruertant & non peruertant. 52,h
à Voluptate deprauat⁹ animus aut dolore, non videt finem. 52,a
Voluptatẽ quæ efficiũt, alia neceſſaria, alia propter ſe expetenda. 61,b,c
Voluptatem parientium varia genera. 62,b
in quibus Voluptatibus temperãtia & intemperantia cernantur. 63,d
Voluptas quid ſit, philoſophi ciuilis eſt ſcire, & quare. 66,d
in Voluptate nihil rationis. 66,f
de Voluptate ſententias omnes refellit Ariſtoteles. 66,h
de voluptate variæ ſententiæ, an ſint in bonis omnes, an contrà, an etiam in ea non ſit ſummum bonum. 66,f
Voluptatem non eſſe ſummum bonum 66,e
Voluptas quid. 67,c
Voluptates quæ mentis conſilium impediunt. 67,d
Voluptates per ſe honeſtæ aliquæ, non honeſtæ aliæ. 67,f
Voluptas in bonis eſſe oſtenditur ex contrario. 67,g

Voluptatem cur eandẽ non omnes consectentur, & quatenus eandem. 68,b
Voluptates corporis cur solæ voluptates, & de corporis voluptatibus, 68,c
Voluptatum corporis quædam exuperantia. ibidem,d,e
Voluptates corporis cur magis videantur expetendæ quàm animi. 68,f
Non esse bonũ duabus de causis. 68,g
ad Voluptatẽ corporis cur incitamenta quærant aliqui, & melancholici quasi medicinam. 68,g
Voluptates quæ suapte natura delectant. 69,b
Voluptate deus cur vna eaque simplici semper afficitur. 69,b,c
Voluptas magis in stabilitate quàm motu. 69,c
De Voluptate duplex sententia. 89,b
Voluptatẽ summum esse bonũ quibus rationibus Eudoxus probauit, 89,d
quibus Plato. 89,g
Voluptate quando quis afficitur. 90,f
Voluptatem non esse infinitam & incertam. 90,b
Voluptatem non esse expletionem eius quod naturæ eius accõmodatum sit. 90,f. & quando in momento temporis. 91,g
voluptates vacantes dolore. 90,g
Voluptas propria est cuiusque sensus. 91,h
Voluptatibus omnibus nemo velit perfluere, in puerili animo tota vita manens. 91,a
Multa facimus & cupimus quæ nullã voluptatem afferunt. ibidem,b
Voluptas tota & perfecta est quouis tempore. 91,c
Voluptas non est motus neque ortus. 90,b
Voluptas summa quomodo oriatur. 93,b
Voluptas absoluit actionẽ, vt finis accedens. 92,a
Voluptas quandiu manet. ibidem,b
voluptatem omnia appetunt. 92,d
Voluptas & actio copulata, vt neutrum ab altero distrahi possit. 92,c
Voluptates animi differre specie, à voluptatibus sensus. ibidem.
Voluptas actionem auget, & quæ ex diuersis rebus oritur, impedit actionẽ. 22,h
Voluptates propriæ eorum quæ specie differunt, etiam differunt specie inter se. 93,e
Voluptates eiusdem generis, & eiusdẽ speciei. ibidem.
Voluptas propria & diuturniores & meliores actiones facit. 93,a
Voluptas aliena quæ, & quod corrumpat, & labefactet actionem. ibidem.
Voluptas propria prauæ actionis, mala: & bonæ, bona. ibidem.
Voluptas sua cuique animali tributa. ibidem,h
Voluptatum in hominibus distinctio 93,f
Voluptatem docti quàm inscii maiorẽ ex studio percipiunt. 95,h
Vrbani qui. 98,c
Vtilia quæ. 30,e
Vxores quæ amplum patrimoniũ consecutæ sunt, præsunt. 76,b

ARGVMENTVM IOACHIMI

Perionij, quo horum decem librorum cùm sententia, tum ordo quem seruat Aristoteles, breuiter explicatur.

PHILOSOPHIA in tres partes omnis distributiua est, in differendi rationẽ, quæ λογικὴ à Græcis appellatur: in naturæ obscuritatem, quæ φυσικὴ: in vitã & mores, quæ ἠθικὴ, id est, moralis dicitur. Hæc pars tertia in tres etiam alias diuisa est, ἠθικὴν, πολιτικὴν, & οἰκονομικήν. quarũ prima vniuersã bene viuendi rationẽ continet: altera eã quã sibi proposuerũt ei qui in Reip. luce versantur: tertia quã sibi quisq, priuatim in tuenda re familiari domi cum vxore ac liberis constituit. Nisi forte has duas postremas huius, quã tertiam diximus, partes malumus dicere Hãc tertiam Aristoteles his decem libris tractat, quos quoniã in Latinum de Græcis conuertimus, breuiter & quid iis tradat, & quem seruet ordinem, docebimus. Quoniã igitur bene beateq; viuendi viam & rationem tradere his libris instituit, quam beatam vitam, seu beatitudinẽ, seu felicitatẽ, seu summum hominis bonũ appellat, ab ea capit disputandi exordiũ, vt intelligatur, quod in omni disputatione faciundum est, quid sit id de quo disputetur. In quo docendi rationem sequitur eam, quam in præceptis reliquit. Primum enim an sit summum bonum inuestigat, deinde quid sit, postremo quale sit. Esse autẽ summũ bonũ ex vi & natura finis, omniumque, qui finem sibi aliquẽ proponunt consilio & ratione cõcludit. Deinde quã vim habeat ad bene viuendũ explicat, cuiq; scientiæ sit propositũ. Tum in hac tradenda arte & ex aliis omnibus, quã & ipse & alii viam sequi debeant, quemq; animũ eos ad hanc percipiendam scientiam afferre deceat qui in ea versari velint, exponit. Quid autem sit summum bonum, vt exquirat, primum repetit id quod iam inuenerat, esse summum bonũ. Deinde omnium qui ante ipsum ratione quadam hunc locum attigerant, enumerat sententias: quod sua cõfirmare nõ potuisset, nisi alienis, quatenus falsa erant & obstant, refutatis. Itaque & eorum qui illud in voluptate, & eorum qui in diuitiis, & eorum qui in honore, & eorũ qui in virtute explodit eiicitque sententias. Postremo ne magistro quidem Platoni in Idea esse concesit. His illorum explosis sententiis, illud quid sit, ex artificum finibus iisque omnibus quæ in eo debẽt esse, exquirit. Tum ad rem propius accedens, quoniam illud & finem esse, & in actione esse oportere iam concluserat, ex officio hominis indagat Idq; eò facit, quòd finis cuiusque in cuiusque officio & munere ponatur. Quoniam igitur officium hominis inuenit, viuere ex virtute, seu actionem virtutis, summum etiam hominis bonum in eadem ponit: sed quam vitam intelligeret, quamque virtutem, explicauit. Nam & in virtute omnium perfectissima, & in

vita completa & confecta ſummum bonum locat. Tum ſententiam ſuam, ne quis eam reiiceret, à ſententiis omnium docet non abhorrere, qui recte de beatitudine ſenſiſſent. In quo explicando tacite has duas quæſtiones explicat. In quibus bonis ſummum bonum hominis numerandum ſit, & Num corporis externiſque bonis beatæ vitæ ſit opus. Nam diuiſione adhibita bonorum, alia animi, alia corporis, alia fortunæ eſſe: & animi bona cæteris longe præſtare, & in iis eſſe ſummum bonum docet: ita tamen, vt illa etiam requirat. Interim quale ſit ſummum bonum, quæ tertia eſt quæſtio, exponit. Nam & optimum quiddam eſſe, & pulcherrimum, & ſuauiſsimum, quæ tria ſic coniuncta in eo ſint, vt nulla ratione poſsint diſtrahi. Et quoniam à nonnullis putari dixerat, ſummum bonum idem eſſe quod ſecunda fortuna, cauſam efficientem eius exquirit deinceps. Fortunæ tribuendam negat, ſed deo potius: ſin minus, certè exercitationi. Cumque beatitudinē in vita perfecta ſtatuiſſet, & Priamum cæteroſque omnes qui ſimiles caſus in vita ſenſiſſent, deinceps negat beatos eſſe ducendos: & contra Solonis ſententiam, aliquem ducendum dum viuat beatum oſtendit. In qua explicanda quæſtione quoniam de beatis qui è vita exceſsiſſent, fecerat mentionem, & de mortuis amicis ac propinquis eorum beatorum qui in vita manerent: deinceps quatenus aduerſæ res beati, & aduerſæ res poſterorum vel labefactent, vel non labefactent beatam vitam exponit. Quæ duo nata ſunt ex ea, quam ſummo bono conſtituerat, definitione. Nam vita completa & abſoluta, in qua beatam vitam poſuerat, omnes res aduerſas, ex quibus miſeri nominantur, videtur excludere. Tum facta alia diuiſione bonorum, alia laude digna, alia gloriatione, alia non eſſe illa quidem bona, ſed eſſe poſſe, in iis quæ honorabilia ſunt, ſummum bonum oſtendit eſſe ducendum, quæ ad qualitatem omnis pertinet quæſtio. His ita conſtitutis, deinceps eam quam ſummo bono fabricatus eſt, exponit definitionem. Cum enim ſummum bonum in actione virtuti conſentanea poſuiſſet, illud intellexit, niſi virtutis natura explicaretur non poſſe intelligi, quid vellet Deinceps igitur virtus quid ſit ad ſeptimum vſque librum docet. In quo id ſeruat, quod in omni re tradenda faciundū eſt. Quę latè patent & cōmunia ſunt, partitur: vt cum eam virtutis partē quam exquirit inuenerit, ad eam & definiendā & tractandā, omnē accōmodet, orationē. Quærit animi virtutem, corporis igitur virtutem ſeparat. Non omnem autem animi virtutem ſibi proponit, ſed eam tantummodo, quæ hominis eſt propria. Excludit ergo omnes eas quæ nobis cum beluis inuenit eſſe cōmunes. Et quia nos beluis ſola ratione præſtamns, animi partes quæ rationis ſunt participes notat & obſeruat, ꝙ ſolæ virtutes quæ ab iis proficiſcuntur, hominis ſint propriæ. Partes autem duas tales inuenit, vnam quæ per ſe, & in ſe ratione vtitur: alteram, quæ non per ſe, verum quatenus illi alteri paret. Hinc duo genera naſcuntur virtutum, alterum menti attribuit, alterum appetitui. Primū genus tractat, ſecundo, tertio, quarto,

& quinto libro, alterum ſexto. Illud ſuperius ſic tractat, vt primum ea omnia quę communia ſunt omnium virtutum perſequatur, deinde ea quæ propria ſunt ſingularum. Quærit igitur primum quid ſit virtus hominis propria, quoniã quin ſit, non eſt dubium, deinde qualis ſit. Eſt enim hæc in omni re, vt dixi, tradenda, tenenda via & ratio. Quid ſit virtus, primũ ex eius cauſa efficiente exquirit. Sunt enim actiones, quemadmodum oſtendit. Ita virtutes non ſunt nobis tributæ à natura. Ac mihi quidẽ hoc videtur tanquam huius artis initiũ ponere, Omnes habitus & ex ſui ſimilibus actionibus gigni, & ab iiſdem interire. Deinceps hanc partem philoſophiæ in actione verſari ponit, & omnium virtutum actiones conuenienter rationi fieri oportere, eaſdem nimium & paruũm tollere, conſeruare, augere ac tueri mediocritatem. Præponit illud etiam, habitus quales ſint ex voluptate & dolore, qui actionem conſequitur, intelligendum eſſe, Docet deinceps ex eo virtutem moralẽ in doloribus voluptatibuſque verſari, tum quæſtionem ex eo quod præpoſuerat ortam, explicat. Quo loco quid inter artes, & virtutes interſit, aperiens, illa tria ponit ad virtutis actionem neceſſaria, vt ſciens, & conſulto, & ſtabili animo omnis agat qui virtutem & officium ſequatur. His ita poſitis quid virtus ſit docet, cum habitum eſſe concludit, tum qualis ſit habitus, cum mediocritatis virtutem eſſe indagatricem, cuiuſque mediocritatis, exponit. Ac ne quis putaret, quoniam virtutem poſuerat in perturbationibus modũ exquirere, omnibus perturbationibus & actionibus modum apponi poſſe, quaſdam perturbationes & actiones, quæ nomine ipſo vitioſæ ſunt, ſeparat. Tum quo facilius intelligi poſsit quod dixit, inter nimium & parum virtutem modum indagare, ſingulæ virtutes inter quod nimium, & parum ſitæ ſint, docet, eo ordine vnamquanque cum extremis vitioſis enumerans, quem poſtea tradendis illis extremo, tertio, quarto, quintóque ſeruabit. Itaque hæc omnis deſcriptio non aliud eſt, quàm eorum omnium quæ libris quos dixi tradet, propoſitio & enumeratio. Deinceps media cum extremis confert, vt quemadmodum inter ſe affecta ſint virtus & vitia, intelligatur. Contraria illa ſunt inter ſe omnia. ſed extrema magis inter ſe pugnant quàm vtrunque virtuti, & illud vitium virtuti magis contrarium eſt, ad quod ſimus natura procliuiores. Deinceps virtutis adipiſcendæ auget difficultatem, ex eo quod inter duo vitia eã locaſſet. Ac ne quis ſe ad eã peruenire poſſe diffideret, mox quaſi peritus & nobilis mediçus, remediũ adhibet. In tertio qualis virtus eſſe debeat exponit, primũ quæ voluntate & contra voluntatẽ ſuſcipiantur. & fiant docet. deinde quid ſit electio ſeu propoſitum. quod quia inuenit proficiſci à conſilio & deliberatione, de quibus deliberandum ſit, explicat. Et quia voluntatem finis eſſe dixerat, deinceps quis ſit finis voluntati propoſitus, tradit. His præpoſitis, virtutem moralem voluntariam eſſe, & vitium voluntarium, actionéſque voluntarias eſſe demonſtrat. Deinceps à toto genere virtutum ad ſingulas conuertit orationem. Qui

ſane locus perfacilis eſt, vt non magnopere egeat noſtris commentationibus. Singulis enim trahentis virtutibus hoc fere docet, quibus in rebus quæq; verſetur: ſi in duabus, in vtra potius: ſi in pluribus, in qua potiſsimum. Ex his quid ſit quæque virtus colligit, adiectis circunſtantiis. Veluti fortitudo, quoniam in rebus formidoloſis, & iis quæ animis noſtris fiduciam præbent cernitur, quærit in vtris potius. Eadem eſt ratio temperantiæ. Nam quum in voluptatibus & doloribus eam cerni dicat, in voluptatibus potius verſari concludit. Itemque liberalitas in dandi, accipiendique rationibus, ſed in largiendo potius cernitur. Si multa ſint genera, traduntur, vt fortitudinis & iuſtitiæ. Virtutum etiam & eorum qui iis ſunt præditi, officia & munera exquiruntur. Eadem eſt ratio vitiorum, niſi quod vtrum virtuti magis repugnet, exponit. In ſexto libro eundem ſeruat quem in ſuperioribus, ordinem. Duo genera virtutũ earum quæ in ratione ſitę ſunt, ex duobus earum ſubiectis concludit. Quinque autem virtutes eſſe ex earum munere communi, & quid quæque ſit, ex rebus iis in quibus verſentur, colligit. Quæ iis quinque attributa ſint, quid ſimilitudinis quid diſsimilitudinis inter ſe habeant, doceat. Poſtremo quæ cum prudentia coniuncta ſint. vt recta deliberatio, ſagacitas & ſententia: quid ſapientia & prudentia conferant, & vtra melior ſit: quod prudentia cum virtutibus moribus habeat commercium. In ſeptimo, octauo, & nono de iis differit, quæ non ſunt illa quidem in virtutibus & vitiis. ſed tamen ſunt in bonis & malis, In ſeptimo de continentia & incontinentia, de voluptate & dolore. In octauo & nono de amicitia, quam virtutem dicit, vel cum virtute copulatam. In decimo primum de voluptate & dolore eadem de cauſa diſputat, quod ſcilicet ad virtutem conducant. In eo extremo iterum de beatitudine differit, vt extrema primis reſpondeant, Nam vt illud primum inueniendum eſt quod nobis quaſi finem propoſuimus, & eo inuento rationes quibus ad id peruẽniri poſsit, exquirendæ ſunt, tum poſtremo id adipiſcendũ. Sic Ariſtoteles, cum in primo libro ſummum bonum finem eſſe hominis inueniſſet, virtutéſque omnes quaſi gradus quoſdam per quos facilis aſcenſus ad illud pateret, animaduertiſſet, per eos omnes gradus cęteris libris conſcendens, tandem in eo tanquam adepto conquieſcit.

ARgumentum ſ

[illegible]

De Inſcriptione huius libri ſ

[illegible]

ARISTOTELIS

AD NICOMACHUM FILIUM

de moribus, quæ Ethica nominantur, Liber primus, Ioachimo Perionio Benedictino Cormæriaceno interprete.

OMnis ars, omnis doctrina, omnis actio, omne studium & institutum, ad bonum aliquod refertur. Itaque probe veteres summum bonum definierunt, id, ad quod cætera referuntur. Finium autem genera sunt plura. Vnum eorum qui actione, alterum eorum qui nō solum actione, sed etiam opere cernuntur. Ac quarum rerum præterquam quod actiones, alij præterea fines sunt in iis natura sunt opera meliora actionibus. Et quoniam multæ actiones & officia, artes, ac scientiæ erant, complures etiam fines extiterunt. Nam & medicinæ valetudo proposita est, & arti ædificandarum nauium hauls, & rei militari victoria, & rationi rei familiaris diuitiæ. Quæcunque autem artes eius generis vni alicui facultati subiectæ sunt, velut rei equestri ea quæ frenos conficit, cæteræque omnes quæ instrumenta equorum tractant, vt hæc ipsa & omnia officia bellica rei militari, itémque aliæ aliis) in iis omnibus, fines earum quæ principem locum tenent, magis expetendi sunt, quàm omnium earum quæ sub eas subiectæ sunt: quippe cùm horum causa etiam illi expetantur. Nihil autem interest vtrum actiones ipsæ sint actionum fines, an aliud quippiam, quemadmodum in iis scientiis, quas commemorauimus.

Atqui si quod est rerum agendarū vltimū, quod & propter se expetamus, & propter ipsum cætera omnia, nec omnia propter aliud sequimur (sic enim res progredietur in infinitum, vt inanis omnis noster appetitus, stultumq; studium sit futurum) perspicuum est in eo esse summum bonū. Cuius cognitio ad vitam degendam momentum magnum habet. Nam tanquam sagittarij signum intuentes, facilius decorum

assequemur. Quod cum ita sit, danda opera est, vt ipsum & E
quid tandem sit, & cui sit scientiæ vel facultati propositum,
intelligamus. Igitur ei quæ domina est & princeps omnium
propositum esse constat, qualis ciuilis sciẽtia videtur esse. Nã
& quibus in Rep. scientijs vtendum sit, & quas quisque disce
re debeat, & quatenus, ipsa describit. Atque etiam facultates
eas, quæ in maximo honore sunt, & precio, vt rem militare,
vt rem familiarem, vt Rhetoricen, huic subiectas cernimus.

Quòd si artes hæc reliquas omnes, quarum omne opus est in F
agendo, ad vsum suum adhibet, præscribitque legibus quid
faciendum fugiendumque sit, profecto necesse est eius extre-
mo & fine reliquarum fines contineri: vt in eo summu homi
nis bonũ esse videatur. Etenim si eadem est vtilitas vniuscu-
iusque & vniuersorum: at Remp. tamen & capessere & con-
seruare maius quiddam atque perfectius videtur. Præclare enim
se res habet, si vni cuique in solitudine vitã agenti, commo
at vero si genti & ciuitatibus multo & pulchrius & diuinius
Atq; hæc quidem ratio, quoniã ciuilis est, in his tota versatur. G
In qua explicanda satis longa sumetur oratio, si quantum
res proposita feret, explanabitur. Nõ enim in omnibus dispu
tationibus limatum accuratumq; genus similiter requiren-
dũ est: vt nec in iis, quæ ab arte proficiscuntur. Atqui iis in re-
bus, quæ honestæ, quæque iustæ sunt, in quibus ciuilis scien-
tia versatur, tanta ineſt dissimilitudo, tantus etiam ex iis error
consequitur, vt lege tantum modo, non etiã natura videãtur
constitutæ: isque etiam in bonis hæret, propterea quòd multi
ex iis detrimenta cõsequuntur. Iam enim aliis diuitiæ, aliis vis H
corporis exitium perniciémque attulit. Ergo satis erit, eos qui
de rebus eiusmodi verba faciunt, pingui quadam Minerua,
planéq;, quid in quaque re veri sit, demonstrare: & qui de re-
bus quæ plerunque eueniunt, disserunt, ex his similia conclu
dere. Eodemq; modo accipi probarique debẽt quæ dicuntur a
omnia. Est enim hominis eruditi vtique periti subtilitatem
requirere in omni genere eatenus, quoad rei natura patiatur.
Nihil enim interest, vtrum mathematicum suadentem pro-
bes, an ab oratore necessariam rationem requiras. Atqui que

1 A quisque nouit, de iis verè iudicat, eorumque æquus est æsti-
mator. De omni ergo re verè iudicabit is, qui virtutem ve-
let: omnino verò, qui omnium doctrina eruditus est. Quocirca
ciuilis scientiæ nõ est iuuenis idoneus auditor. Est enim expers
officiorũ, quæ vita desyderat: hæc autẽ de officiis oratio est.
2 Iam verò cum libidini animi pareat, frustra & inutiliter au-
diet: quadoquidẽ finis huic propositus nõ in cognitione, sed
3 in actione consistit. Qui, puer sit ætate, an ne moribus puero
par & similis, nihil interest. Non est enim vitiũ in tẽpore, sed
in moribus. Cuius generis hominibus, quẽadmodũ impoten-
tibus inutilis cognitio futura est. At verò qui rationi suas ap-
petitiones obedientes efficiunt, ij magnũ fructũ ex hac scien-
tia cõsequetur. Ac de auditore quidẽ, quoque modo quicque
accipiẽdũ sit, & quid nobis proponamus his libris, proœmij
loco hactenus diximus. 1 Quoniã autem omnis scientia, &
omne institutũ ad bonũ quoddã refertur. statuamus quid sit,
quõ ciuilem rationẽ referri dicimus, quãque in re sit omniũ
rerum agendarũ extremum bonũ. Constat quidẽ ferè inter
C omnes, quo nomine appellari placeat. Beatitudinem enim &
indocti & docti vocant: hanc etiam vincre, & secundis rebus
3 perfrui, idem quod beatum esse existimant. Quid autem sit
beatitudo, nõ cõstat, déque eo est inter eos omnis dissensio:
nec vero docti & indocti in eodem ponũt. Alij enim in eo-
rum aliquo quæ posita sunt in oculis omniũ, vt in voluptate
vt in diuitiis, vt in gloria, aliique in alio, plerunque etiã idem
4 in alio atque alio. Cum enim ægrotat, in valetudine ponit: cũ
D pauper est, in diuitiis. Qui autem sibi conscij sunt sũæ igno-
rationis & imprudentiæ, eos admirantur, qui magnũ aliquid,
quod eorum etiam vires superet, dicunt. Quidã vero præter
hæc complura bona, aliud quoddam esse putant, in quo sa-
tis est causæ cur cætera bona sint omnia. Et omnes quidem
exquirere sententias, supervacaneum sit; contenti autem eri-
mus, si vtamur iis potissimum, quæ extant, quæque aliqua ni-
tãtur ratione & sententia. Hoc autẽ obliuisci nõ debemus, in-
teresse inter rationes eas quæ a principiis proficiscũtur, & eas
quæ ad ipsa principia ferunt. Rectè enim hoc Plato dubita-

bat & requirebat, vtrum via esset, eá ne quæ à principiis, per- E
manaret ad fines, an quæ ad principia ferret. velut in curricu-
lo, ab iis qui præmia proponunt ad calcem, an contra. Initium
enim capiendum est ab iis rebus quæ notæ sunt. quarum duo I
genera sunt. alia enim cognita sunt nobis, omnino & per se
alia. Ac nobis quidem certè ab iis [illegible] ex diuersum,
quæ sunt nobis cognita. Quocirca qui de rebus honestis &
iustis, & vno nomine ciuilibus, accurate auditurus est, is sit F
oportet bonis moribus præditus & institutus. Principium e-
nim est, rem esse. Quod si sit perspicuum, ipsum quam ob re
sit, nihil desyderabitur. Homini enim eiusmodi aut iam per-
cepta sunt principia, aut facile percepta erunt, & cognita.
Cui autem horum neutrum ineſt, audiat Hesiodi carmina. 3
Felix qui potuit rerum cognoscere causas,
Et duris optata tulit solatia rebus:
Fortunatus & ille, alium qui recta monentem
Audit, & inuentis ponit vestigia lætus:
Qui rebus non consulit ipse cadentibus vltro,
Inducítque animum voces contemnere veras,
Ille quidem inuisus diuis, & inutilis orbi est. G.

I
Nos autem ad eum partem sermonis, ex qua egressi sumus, V.
reuertamur. Summũ enim bonum & beatitudinem non sine
causa ex vitæ genere videntur existimare, vulgus quidem &
homines importunissimi, qui eã in voluptate ponunt. Itaque
vitæ degendæ rationem adamant delicatam & voluptariam.
Tria enim sunt vitæ genera, quæ maximè excellunt, hoc, quo
de modò diximus: ciuile: & tertium id, quod in contempla- H
tione & cognitione consistit. Ac multitudo seruorum perfi-
milis pecudum vitam illa quidem sequi videtur: sed causa ei
est, propterea quòd complures eorum qui potestate & impe-
rio valent, iisdem libidinibus quibus Sardanapalus, capti
tenentur: Vrbani verò, iique omnes quorum vita omnis in
actione rerum versatur, beatam vitam in honore putãt. Ferè
enim ei vitæ generi, quod in Reip. administratione positum
est, hic propositus est finis, atqui latius patet, quàm id bonum
quod quærimus. Est enim in iis potius qui colunt, honos,

1 A quàm qui coluntur. Summum autem bonum propriũ quid-
2 dam auguramur quodque vix posit eripi. Iam vero gloria
& honorem persequuntur, vt opinionem afferant aliis se esse
probos: itaque coli, afficique honore à prudentibus volunt,
& notis, idque ob virtutem. Perspicuum est igitur, horum
quidem ratione & sententia, virtutem esse meliorem: quam
eandem potius quasi finem propositam vitæ ciuili licet existi-
3 mare: quanquam ea quoque à perfecto absolutoque genere
4 distat. Fieri enim potest, vt qui virtute sit præditus, etiam
5 B dormiat, aut in vita nihil agat omnino, & præterea maximis
in malis miserrimeque versetur: eum autem qui sic viuat, in be-
6 atis, nisi propositi defensor nemo duxerit. Atque hæc quidẽ
hactenus. Satis enim multa de iis dicta sunt iis libris, quos
7 ἐγκυκλίους inscripsimus. Tertium genus est, quod in contem-
plandis rebus cernitur, quod deinceps consyderabimus. Nã
quæ vita in pecuniis congerendis occupata est, vim desyde-
rat ad seperandam & tuenda. & profecto in diuitiis non est
8 id bonum quod quærimus: quoniam sunt in bonis vtili-
9 C bus, quorum quicque aliõ refertur. Quapropter in iis po-
tius quæ supra dicta sunt, quia propter se amantur, finem vl-
timumque bonorum licet putare. Nec tamen in illis est, quã-
quam multæ ad id confirmandum rationes allatæ sunt & co-
10 aceruatæ. Atque his quidem omissis, vniuersum bonum
11 consyderari est melius, quóque modo dicatur exquiri. Quæ
nobis & si difficilis existit quæstio, quòd nobis amici sint ii,
12 qui ideas induxerunt; tamen æquum est veritatis retinendæ
causa, sua etiam decreta tollere, philosophos præsertim. Etsi
D enim vtrique chari sunt, tamen præclarum est pluris æstima-
13 re veritatem. Qui hanc sententiam inuexerunt, non facie-
bant ideas eorum in quibus prius posteriusque dixissent: ita
que ne numeris quidem ideam fabricati sunt. At bonum &
in substantia dicitur & in qualitate, & in iis quæ cum aliquo
conferũtur: quæque per seipsa sunt & substatia, iis sunt quæ
cum aliquo comparantur, naturæ ordine priora. Propagini
enim hoc simile est, eique rei quæ substantiæ accidit. Non
igitur esse in his idea communis vllo modo potest. Præterea

11

cum bonum æquè pateat ac natura (dicitur enim in substan- E
te, vt mediocre: vt in his quæ cum aliquo cõferũtur, vt vtile: &
in tempore, vt opportunitas. & in loco, vt mora, quæ quę
sunt generis eiusdem) perspicuum est cõmune aliquid, sum-
mum, vniuersúmque, & vnum esse nõ posse. Neque enim in
categoriis omnibus, sed in vna solũ diceretur. Iam vero, si eo- Z
rum omnium quæ vni ideæ attributa sunt, vna tantummo-
do scientia est, necesse est quoque bona omnia scientia vna
contineri. Nunc vero plures sunt etiam eorum, quæ sub vna F
categoriam subiecta sunt. vt occasionis, in bello quidem res
militaris: in morbo, medicina, & mediocritatis, in cibo, medi
cina: in laboribus, gymnastice. Sed quærat aliquis, quid tan-
dem sibi velint, cum res singulas ipsius nomine appellant? Si
quidem in ipsum hominẽm & in hominem vna eademque
valet hominis definitio. Neque enim quia homo sit, aliquid
inter eos interest. Quod si ita est, nec quia bonum sit, nec quia,
æternum est, ideo melius bonum: quando quidem ne alba res
quidẽ in longum tempus duratura albior est ea, quæ in diem. G
Ac mihi quidem certè probabilius de eo dixisse Pythagorei
videntur, qui vnum in bonorum ponunt ordine, quos Speu-
sippus imitatus est. Sed de his quidem alius est mihi ad dicen
dum constitutus locus. Ex iis autem quæ dicta sunt, quæstio
quędam suboritur, quoniam non de bonis omnibus verba fe
cimus. Dicitur autem vnum genus eorum, quæ per se expe-
tuntur & amantur. Con scientia vero eorum, aut aliquo mo-
do tuentia, aut etiam contrariorum prohibentia, propter il-
la, aliáque ratione, bona nominantur. Ergo hoc quidem ap- H
paret, duo esse bonorum genera, alia propter se, alia propter
illa. Separatis igitur vtilibus abus quæ per se bona sunt, an v-
nius ideę attribuantur, consyderemus? Ea quidem propter se bo
na qui[illegible]ur, vt sa-
pere, vt videre, vt sunt nonnullæ voluptates, vt honores: etsi
enim hæc ipsa propter aliquid aliud sequimur, tamen in iis
quæ per se bona sunt, licet ponere: aut nihil præter ideam sit
in bonis. Ita superuacanea species futura est. Sin autem hæc

A quoque ſunt in iis quæ per ſe bona ſunt, neceſſe erit vt in niue & ceruſa candoris, ſic boni definitionem in iis omnibus eandem declarari. Atqui honoris prudentiæ, voluptatis, diuerſæ ſunt definitiones, hoc ipſo quòd bona ſunt. Nõ eſt igitur vni ideæ commune bonum aliquod attributum. Sed quonã modo dicuntur? Non enim ſimilia videntur iis quorum nomen eſt commune fortuitò. An quia ab vno profecta ſunt? an quia ad vnum omnia referuntur? an potius proportione? Vt enim in corpore animus, ſic eſt mens in animo, aliudque in alio.

B Sed hæc quidem fortaſsis hoc tempore omittenda ſunt, quoniam de iis accuratè diſputare, alterius philoſophiæ magis proprium eſſe videatur. Eadem eſt ratio ideæ. Etenim ſi quod vnum eſt bonum quod communiter dicatur, aut ſi quod eſt ſeiunctum ipſum per ſe, perſpicuum eſt id nec agi ab homine poſſe, nec haberi. Nunc tale aliquid quærimus. Sed forte eius cognitio cuipiam videatur conducere ad ea omnia bona quæ agenda ſunt, quæque adipiſcenda. Nam ſi ipſum tãquã exẽplar nobis proponemus, facilius, que nobis ſalutaria ſunt,

C intelligemus: & cum intellexerimus, conſequemur. Atque hæc quidem ratione quadam nititur oratio, ſed ſcientiis artibuſque repugnantibus. Nam cum ad bonum quoddam omnes referantur, requirántque id ipſum ſemper quod deeſt: tamen eius cognitionem prætermittunt vniuerſæ. Atqui non eſt conſentaneum, artifices tantum ignorare nec quærere adiumentum. Illud etiam quæri poteſt, ecquid textori aut fabro ad artem adiumenti ſi ipſum bonum intelligant, afferri queat? aut quo tandem modo nobilior medicus, clariórve

D dux belli ſit futurus is, qui ideam ipſam intuebitur? Conſtat enim medicum hoc modo non ſpectare valetudinem, ſed hominis, aut potius certe ſingulorum. Medetur enim ſingulis. Atque hæc quidem hactenus. Nunc autem redeamus ad bonum quod quæritur, vt quid ſit intelligamus.

6 Nam ſatis conſtat aliud in alia eſſe actione & arte: quoniam aliud eſt in medicina, aliud in re militari, ceteriſque omnibus eode mbodo. Quid eſt igitur quod cuique arti bonũ proposi-

tũ eſt, niſi quò omnia quæ recte fiũt, referũtur? Hoc in medi-

cina valetudo est, in re militari victoria, in architectura do- E
mus, aliudque in alia: in omnique actione & consilio finis,
quandoquidem eius causa omnes agunt omnia. Quocirca si
in vno aliquo est finis rerum agẽdarum omnium, sit in eo id
bonum quod agendum est. Sin autem sit in pluribus, in eis
ipsis. mutata enim, tamen eodem spectat [illegible]. Hæc nobis
explicanda sunt, sed enodatius. Quoniam autem plures fines
sunt, aliósque propter alios expetimus, vt diuitias, vt tibias, &
vno nomine instrumenta: perspicuũ est, non esse omnia per- F
fecta. Quod autem optimum est, id profecto perfectum. Si ergo
vnum aliquid vndique perfectum est, sit in eo quod quæri-
tur: sin plura, in eorum absolutissimo. Atqui quod propter
se expetitur, id confirmamus eo quod propter aliud expeti-
tur, perfectius: & quod nunquam alio refertur, iis omnibus
quæ propter se & propter hoc expetuntur. Id igitur omnibus
numeris perfectum est & absolutũ, quod propter se semper,
nunquã propter aliud expetendum est. qualis fœlicitas vide-
tur maximè. Nam & propter se eam semper, & nunqua pro-
pter aliud optamus. At verò & honorem, & voluptatem, & G
intelligentiã, & omnes virtutes vi sua ex se & propter se illas
quidem optamus: quandoquidẽ detracta omni opinione vti
litatis, tamen eorũ singula optaremus, sed beatitudinis etiam
causa eadem expetimus, quòd per ea speremus nos summum
bonũ adepturos. At fœlicitatem nemo earum neque aliarum
rerum omnino causa expetit. Quod idẽ ex ea etiam abũdan- S
tia rerum quæ se ipsa cõtenta est efficitur. Quod enim bonũ
vndique perfectum est, [illegible] satis esse & sufficere videtur.
Satis autem esse ac suppeditare dicimus non ipsi soli, vitam H
in solitudine agenti, sed parentibus, liberis, coniugi, cæteris-
que amicis & ciuibus: quandoquidem homo aptus est ad cœ
tus societatem quæ natura. Sed in iis certi quidã termini con-
stituẽdi sunt. Nã si progrediamur ad parentes, si ad posteros,
amicorumq; amicos nunquã finis reperietur. Sed hoc iterum
etiã atque etiã cõsyderemus. Quicquid, id est quod seipsum
contentum sit, statuimus eiusmodi, quod solum seiunctũ, se-
cretumque à cæteris vitam expetendã efficit, & nihil requi-

Arentem: qualem beatam vitã esse ducimus. Et præterea si cum
cæteris bonis non comungatur, antepondam esse omnibus.
Sin conungatur, perspicuum est pluris eam esse cum minimo
bono conparatam. Bonorum enim præstantia
accessione eius quod additur ad aliquid existit. At maximum
quodque bonum semper expetendũ est maximè. Hoc igitur
iam apparet, felicitatem perfectũ quiddam esse, omnibusque
suis partibus absolutum, seque ipsam esse contentã, cũ rerum
agendarum omnium sit extremũ. Sed fortasse beatitudinem
B summũ bonũ appellari inter omnes cõstat: hic verò locus vt
magis explanetur quid sit, postulat. Id iam patebit, si quod sit
hominis opus & officiũ, intelligatur. Vt enim tibicen quique
signa fabricatur, omnisque artifex, iique omnes, quibus ali-
quod opus propositum est, vel actio, in opere ipso finem per-
fectionémque artis statuunt: sic homini, si quod est eius opus
& officium, faciendum esse videatur. Ergo in fabro erunt &
sutore certa aliqua officia & actiones, in homine nulla erunt,
natusque est ad otium? An non vt oculi, manus, pedis, singu-
C larúmque partium suum est munus: sic homini quoque præ-
ter quàm quod hæc omnia, opus aliquod munusque tribue-
tur? Quodnam erit illud tandem? Est enim ei cum stirpibus,
vita communis. At proprium hominis bonum queritur. Vita
igitur ad alendum augendumque pertinens, semouenda est.
Hanc sequitur vita sensu directa. At communis est & equi, &
ouis, & animantium omniũ. Relinquitur ergo vita ea, quæ in
actione versatur, quæque ab ea parte animi proficiscitur quæ
rationis est particeps. Huius porro vis vna est, quæ rationi pa-
D ret: altera, in qua ipsa sedes est rationis & cogitationis. Cũ ve-
ro huius quoque vis sit duplex, ea constituẽda & ponẽda est,
quæ actione cernitur. Hanc enim dici est aptius. Quod si ita
est, opus officiumq; hominis sit necesse est, animi actio rationi
consentanea, aut certè à ratione non aliena. In eodem autem
genere vnius & eiusdem, & quatenus probus non est, & qua-
tenus est, officium ponimus, vt citharœdi, & clari citharœdi:
quod cõtingit in omnibus, addita ad opus virtutis excellẽtia.
Citharœdi enim est, vt fidibus nobilis, scitè. Quodcùm ita

ETHICORVM ARISTOT.

fit, hominis opus & munus in vita quadã ponemus, quæ eadẽ E,
actio est animi, rationi congruens. Quæ omnia boni viri est
recte ac præclarè gerere. At sua quicque virtute recte absol-
uitur & expletur. Quod si ita est, summũ hominis bonũ ani-
mi actio est virtuti consentanea. Quòd si plures virtutes sint,
optimæ ac perfectissimæ, idque in vita vndique perfecta. Vt
enim vna hyrundo non facit ver, nec dies vnus: sic vnus dies 5
aut breue tempus no efficit beatum. Atque hoc quidem pa-
cto summũ bonum circunscriptum sit. Primùm enim ponen
dum fuit oculis omnium, depingendumque pingui quadam Fo
Minerua, tum postea describendum. Est autem hoc in facul-
tate positum omnium, producere & coaceruare descriptione
quæ recta sunt omnia: quarum rerum in tempore posita in-
uentio est & adiumẽtum, à quo etiam artes ipsæ à tam exiguo
principio profectæ ad tantum decus peruenerũt. Potest enim
quilibet id quod deest, addere. Atque etiam meminisse debe- 8
mus, quod suprà dictum est, subtilitatem non eodem modo
quærendam esse in omni disputatione: verũ pro rei quæ pro-
posita sit natura: atque eatenus, quoad ars & via tradendi co- G
pendiaria patiatur. Nam & faber & geometra non eode mo- 9
do rectum angulum inuestigãt: sed ille, quatenus est ad opus
vtilis: hic quoniã spectator est & æstimator veritatis, quidnam
sit, & qualis requirit. Eodémque modo faciendum est in cæ-
teris omnibus, ne in eo quod attingendum fuit, quam in eo
cuius causa attigimus, longior ponatur oratio. Neque verò
omnium similiter quærenda & inuestiganda causa & ratio
est: nonnulliſque in locis cõtenti esse debemus, si rem esse do-
ceamus, vt fit in principiis. Est autẽ primum & principiũ rem H
esse. Principiorũ autem alia inductione cognoscuntur, non-
nulla sensu, quædã cõsuetudine, alia que aliter. Eorum autem
singula diligẽter explorata esse debent, quantum natura pos-
sunt: dandáque opera est, vt probè definiantur, cùm præser-
tim magnum momentu ad ea omnia habeant quæ cõsequun-
tur. Quocirca plus principium, quàm dimidiũ totius rei va- #10
let: eóque fiunt multa perspicua eorum, quæ indagantur.
Atqui cognoscenda felicitas est non ex cõclusione solùm,

A iisque ex quibus conficitur oratio, sed ex iis etiam quæ de ea
2 feruntur. Nam & congruunt cum vero quæ insunt omnia, &
3 quamprimum verum dissentit à falso. Cum ergo bonũ in tria
genera sit diuisum, in ~~externa~~ bona fortunæ, ~~in animi, & alia~~
corporis: animi bona ~~verissima & maxime~~ bona nominamus.
Itaque quoniã actiones animi & officia in animo ponimus,
cùm præclarè dictũ est & aptè ad hanc quidẽ sententiam, quæ
& vetus est, & philosophis comprobata: tum etiam rectè, q̃ in
actionibus quibusdam finẽ extremumq; ponamus. Sic enim
B totum positũ est in animi cura & cogitatione, non in fortunæ
4 temeritate. Cum ratione hac etiam congruit, quod vulgo dici
solet, bene secundisq; rebus perfrui, beateq́ue viuere beatum.
Propè enim ab omnibus in honesta quadam vita, & prosperi-
5 tate posita est. Atq; etiã in eo in quo diximus esse felicitatẽ, ea
omnia insunt, quæ de beatitudine quæruntur. aliis enim in
virtute videtur, aliis in prudentia, quibusdam in sapientia.
nonnulli eam in his ponunt, aut in horum aliquo, aut adiun-
cta, aut non seiuncta voluptate, alij etiam rerum externarum
C adiunguntur affluentiam. Atquæ hæc est multorum ac vete-
rum, illa perpaucorum clarorumque virorum oratio & sen-
tentia. quorum neutros verisimile est omni ex parte aber-
rasse, sed aliqua ~~quidem magna ex parte tenere~~ viam. Se-
6 cutos. Ac cum iis quidem qui beatam vitam dicunt omnem
virtutem, aut aliquam virtutem, consentit definitio? est enim
7 ei actio consentanea? Magnopere autem refert profecto, in
possessione ~~summum bonum~~, ~~an in~~ vsu, an in habitu, an in a-
ctione ponatur. ~~Fieri enim potest, vt is in quo ineſt habitus,~~
D nihil rei præclarè gerat, ~~vt dormientes~~, ~~aut alio modo otiosi~~
At vero is in quo est actio, non potest: aget enim necessario,
& honestè aget? Vt autem in Olympicis ludis, non formo-
sissimus quisque, aut robustissimus corona donatur, sed qui
in certamen descendunt: (horum enim nonnulli vincunt)
sic eorum quæ in vita honesta ac bona versantur, compotes
9 fiunt ij, qui recta quæ sunt, faciunt. Quorum vita ipsa per se
iucunda est, quoniam voluptate affici in iis numeratur, quæ
in animo insunt. ~~Cuius autem rei quisque cupidus est, ea~~

delectatur. Vt equo, is qui amat equos: theatro, qui theatri cu- E
piditate ducitur. Eodémq; modo rebus iustis lætatur is, qui iu
sti & æqui studiosus est: & omnino rebus quæ ad virtutẽ per- 1
tinent, is cui virtus chara est. Ac plerisq; ea quæ iucunda sunt 2
repugnant, propterea q̃ non sunt sua sponte eiusmodi. Iis au-
tem hominibus qui sunt studiosi honestatis, ea voluptatẽ affe-
runt quæ virtuti iucunda sunt. Quo in genere sunt quæ virtuti
congruunt actiones. Itaque his sunt voluptati, idque propter
se. Quocirca nihil eorum vita voluptate indiget tanquam ad-
uentitia: sed in seipsa inclusam habet voluptatem. Nam præ- F
ter ea quæ dicta sunt, non est vir bonus habendus is, qui ho-
nestis actionibus non lætetur. Neque enim quisquam aut iu-
stum dixerit eum, qui iustis actionibus non gaudeat: aut libe-
ralem eum, qui non delectetur officiis liberalitatis: itémq; in 3
ceteris omnibus. Quæ cum ita sint, confitendũ est per se iucũ- 3
das esse virtutis actiones & bonas & honestas, ac singulas ma-
xime: siquidem vere de iis vir bonus iudicat: at iudicat, vt dixi
mus. Est igitur quiddã optimũ honestissimũ & iucũdissimũ G
beatitudo. Nec vero separata hæc sũt ex Deliaco epigrãmate,
Nil mage iustitia pulchrum est, melitusque salute:
Res iucunda frui, quod libi quisque petit.
Insunt enim hæc omnia optimis actionibus, in quibus aut in
una earum optima felicitatem esse dicimus. Sed tamen bo- 5
nis, vt diximus, externis indiget: Vix enim potest, aut ne vix
quidem, res magnas & dignitatis plenas gerere is, cui nullæ
opes nullæ suppetant copiæ. Permulta enim efficiuntur quasi 6
instrumentis quibusdam, vel amicorum opera, vel pecunia,
vel ciuis dignitate: sunt q̃ nonnullæ res quarũ amotio bea- H
tam vitam labefactet, vt nobilitas, vt liberi, vt forma. Neque 7
enim plane ad beatitudinem aptus est is, qui omnino defor-
mis sit, aut ignobilis, aut qui vitam in solitudine degat, aut sit
sine liberis: ac multo etiam minus forsan, si cui sint liberi im-
probissimi, vel amici boni è vita excesserint. Ergo, vt diximus,
has prosperitates videtur beata vita requirere. Ex quo fit, vt
quidam felicitatem idem esse quod secũdam fortunam: non-
nulli, virtutem statuant.

A Ex quo exiſtit quæſtio, num doctrina, conſuetudine, in alia aliqua exercitatione patiatur, an diuina aliqua cauſa ad ſit, an hoc ita ſit fortuitò. Ac ſi quod à diis aliud datum mu-
nus hominibus eſt, profectò conſentaneum eſt felicitatem
etiam datam eſſe à diis: eoque maximè, quòd rebus humanis
melior eſt & præſtantior. Sed hæc non ſunt huius diſputatio-
nis, & temporis. Hoc verò apparet, etiamſi non data ſit con-
ceſſu & munere deorum mortalium generi, ſitque virtutis,
B artis, aut exercitationis, tamen in rebus maximè diuinis eſſe
ducendam. Virtutis enim [illegible] eſt, diuinum, & beatum: quod idem [illegible] eſt.
Poteſt enim comparari diſciplina aliqua & diligentia ab iis
omnibus, quorum quidem à virtute animus aliquo vitio non
retardetur. Quòd ſi ſic melius eſt beatum eſſe, quàm fortui-
tò, certè ita eſſe confitendum eſt. Siquidem quicquid à natu-
ra proficiſcitur, ita ſecundum naturam affectum eſt, vt opti-
me affectum eſſe poſsit: itemque cum omnia quæ ab arte, cau
C ſisq; omnibus efficiũtur, tum vel maximè quæ ab optima. Ma-
gnum autem ſcelus fortunæ omnium & maximã & præſtantiſ-
ſimam fortunæ adſcribere. Atque etiã ex definitione perſpici
poteſt quod quærimus. Cõfirmauimus enim eam eſſe actio-
nem quandam virtuti cõſentaneam. Reliquorum autem bo-
norum partim adeſſe neceſſe eſt, partim ſunt adiuuantia &
vtilia quaſi inſtrumenta. Atque his conſentiunt quæ initio
diximus. Ciuili enim ſcientiæ [illegible] ſum-
mum bonum poſuimus. Huic autem cura omnis ferè in eo
D poſita eſt, vt & ciues bonos efficiat, & ad res magnas, & ho-
neſtas agendas idoneos. Iure igitur nec bouẽ, nec equum, nec
aliud animal vllum beatum ducimus. Nullum enim eorum
eſt huius particeps actionis. ob eamque cauſam ne puer qui-
dem beatus eſt: quippe cum nondum per ætatem ad has vitæ
actiones ſit aptus. Qui autem dicuntur, ob ſpem & expecta-
tionem quam de ſe concitant, ducuntur beati. Opus eſt enim
vndique, vt dixi, perfecta virtute, [illegible] vita. Multæ
enim in vita mutationes, variique euentus verſantur: fieriq;
poteſt, vt qui ſecunda fortuna vſus ſit, is in maximis [illegible]

calamitates in senectute. quod de Priamo ius in libris qui de E
Heroibus scripti sunt, ferunt fabulæ. Qui autem casus eius-
modi sentit, neque è vita migrauerit, eũ hemo duxerit
in beatis. Sed quæret aliquis, num quis alius quoad viuat,
iudicandus est beatus: sed Solonis sententia, expectandum ex-
tremũ tempus ætatis, vt tum deniq; sit beatus, cum supremum
vitæ diẽ morte cõfecerit? At id quidẽ absurdum sit omnino,
tum præsertim felicitatẽ in quadam actione statuamus. Quòd
si beatũ negamus eũ qui excesserit è vita, nec hoc vult Solon F
quidem: sed tum denique aliquẽ tutò beatum iudicari posse,
cum iam à malis est miseriisque liberatus. Quanquam de hoc
quoque est dissensio. etsi enim sensus abierit, tamen nonullis
bonis & laudis & gloriæ, quanuis non sentiant mortui, quia
viuant, non carent vt decore & dedecore liberorum, poste-
riorum etiam rebus secundis & aduersis. Hæc quoq; dubitæ-
tionem afferunt. Fieri enim potest, vt qui beatã vitam vsque
ad senectutẽ protulerit, migraueritque conuenienter rationi,
eum multæ in posteris mutationes cõsequatur: quorum non- G
nulli boni viri sint, degantque vitam ex dignitate: alij contrà
Hoc etiam perspicuum est, eos multis modis in parentum ad-
uersis rebus non eiusdẽ generis posse affici. Absurdũ quidem
sit, si is quoque cõmutetur, qui oppetiit mortem, sitque aliàs
miser, aliàs beatus. Absurdũ hoc quoque sit, res posterorum
nihil, ne ad vllum quidem tempus ad parentes pertinere? Sed
redeundum est ad id quod suprà quæsitum est. Eo enim cõ-
gnito, fortè quod quærimus intelligetur. Si igitur supremus
vitæ dies expectandus est, vt tum quisque beatus existimetur, H
non q beatus ipse sit, sed quòd antea fuerit: quid est quam-
obrem non sit absurdum, cùm quisque beatus est, de eo quod
ineſt non verè dici? quòd propter varietatem fortunæ mini-
mè placeat viuos concedere beatos, quódque stabile aliquid
ac firmum, vixque mutabile, beatam vitam putemus fortu-
nam contra sæpe recidere in eosdem. Perspicuum est enim, si
euenta sequamur, eundem nos sæpe alias beatum, alias mise-
rum esse dicturos. Ita beatum, Chamæleonti similem, nec sa-
tis firmum, affirmabimus. Atqui non est rectum, fortunam

A consectari. Non enim in ea positum est beatum esse vel miserum, etiam si hanc humana, vt dixi, vita desyderat. Beatæ autem vitæ dominæ sunt virtuti consentaneæ actiones, contrariæque contrariæ. Hanc autem ratione id quoque confirmat quod quæsitu est. Nulla enim in re mortalium tanta ineſt firmitas, tanta constantia, vt in iis rebus quæ virtute geruntur. Multo enim serentijs ipsis & firmiores sunt & constantiores quaru vt quæq; præstantissima est, ita stabilis maxime: idque

B accidit ob eam causam maximè, quòd diutissime in iis viuant beati. Quæ causa est, cur nulla obliuione obruantur. Inerit ergo in beato quod quærimus, talisque per omne tempus ætatis futurus est. Semper enim vel maxime ea & geret & cogitabit omnia, quæ virtuti congruunt: & quemcunque fortuna casum inuexerit, hunc maxime decore & apte feret: quippe qui vere bonus sit, quadratus, omníque reprehensione carens. Cúmque multos casus fortuna inuehat, iique magnitudine & exiguitate differant: perspicuum est, res secundas & aduersas, quæ paruæ & exiguæ interueniunt, nullum ad vitam momentum habere: quæ autẽ & magnæ, & multæ prosperè euenient, vitam efficient beatiorem. Nam & ad splendorem per se valent, & ad ornatum: & vtus earum gloriæ plenus est, & dignitatis. Quæ autem contrà accidunt, ea vitam beatam illæ quidè labefactant, nam & dolores affert, & multas actiones impediunt. Sed tamen tum splendescit, apparétque maxime, cùm sedate ac moderate quis & multas & magnas perfert calamitates: non indolentia quidem, sed quòd generoso,

C forti, magnóq; sit animo præditus. Quòd si sunt, vt dixi, vitæ dominæ actiones, certe nemo qui sit beatus, esse miser vllo pacto potest. Neque enim vnquã quæ odio digna sunt, quæque mala faciet. Eum enim qui uere bonus sit, quiq; sapiens putamus omnes casus fortunæ æquo animo esse laturum: ex iis etiam quæ sint in potestate, semper pulcherrima quæque facturum. Vt & bonus imperator exercitu eo qui adest, semper vt vsus belli ferat, commodissime vtitur: & sutor ex iis pelibus quæ suppetant, calceum aptissimum conficit: eodémque modo cæteri omnes artifices. Quod si ita est, qui beatus

sit, miser esse nullo modo potest. nō tamen beatus sit quidem, E
si in Priami calamitates incidat. Nec varius quidem certe est
& mutabilis. Neque enim ex felicitatis possessione facile quis
deiici detrudique potest: nec id leues casus, sed & graues &
magni efficiant. Ex misero autem iterum beatus non fiet exi-
guo tempore: sed si producto absolutoque spacio, rerum ma-
gnarum ac præclarum in eo accedat cumulus. Quid igitur
prohibet nos beatum statuere eum, qui virtutis perfectæ per-
fecto fungatur munere? quique in bonorum externorum satis F
magna abundantia viuat, non aliqua parte ætatis, sed in omni
vita confecta atq; absoluta: aut certe eodem addendum, qui &
eam vitam sit acturus, & ~~mortem ex ratione~~ obiturus? quan-
doquidem incertus est rerum futurarum exitus, & beatitudi-
nem finem esse, ac quiddam omni ex parte perfectum poni-
mus. Quæ cum ita sint, beatos ex viuis dicemus eos, quibus
adsint permansuráque sint quæ enumerata sunt omnia. at bea
tos homines. Atque hæc quidem hactenus. XI. Casus au- t
tem & res aduersas posterorum ac amicorum omnium nihil G
pertinere omnino ad mortuos, valde ab amici officio alienū
sit, sententiisq; omniū repugnare videatur. Igitur quàm mul-
ti casus sint, iiq; longe ac late differant, cumq; alij magis, alij
minus pertineant, singillatim quidem disserere, longum sit &
infinitum: summatim & populariter, satis. Vt igitur aduersæ
res quæ beatos accidunt, aliæ momentum hābent ad vitam,
aliæ leues sunt: sic eæ omnes quæ amicis. Sed permultum in-
terest, viuis an mortuis mala contingant: ac multo etiam ma-
gis, quàm vtrum res iniquæ & nefandæ in tragœdiis antè tra- H
ctentur, an geratur. Ratiocinandum igitur etiam est hic, quid
quicque interfit: vel potius quærendum est de mortuis, vtrum
alicuius boni participes sint, an contra? Perspicuum enim est t
ex his, etiam si quid ad eos pertineat, siue boni, siue mali, exile
id & exiguum aut omnino aut illis fore: sin minus, certe non
tantam vim in eo esse, vt vel beatos eos qui non erant prius,
efficiat: vel iis qui antè beati erant, beatam vitam eripiat. Er-
go hoc quidem iam apparet, res & secundas amicorū & ad-
uersas, ad eos pertinere illas quidem qui occiderint: sed ita,

Aut neque ex beatis miseros faciant, neque aliud quicquã generis eiusdẽ. His ita expositis, iam felicitas in bonis sit laudabilibus, an potius gloriatione dignis, videamus. Est enim perspicuum, eam non numerari in iis quæ ipsa non sunt per se bona, sed esse possunt. Igitur hoc apparet, quod laudabile sit, omne ob eam causam laudibus affici, quòd affectione aliqua sit prædi~~tum, & ad aliud quodã modo referatur~~. Nam & iustos, & fortes, & vno nomine viros bonos, & virtutes propter opera, munera, actionesq; laudamus. Et robustos, & qui ad cursum valent homines, cæterosq; eiusdẽ generis propterea laudamus, quòd à natura instituti sint, aptiq́ue ad gerendas res aliquas, quæ in bonis sunt & honestis. Quod ex iis etiã laudibus quæ Diis tribuũtur, perspici potest. Ridiculas enim eas fore cõstat, si ad nos referãtur. Hoc fit propterea, quòd laudes, vt dixi, referendo tribuũtur. Quod si laus in eo genere est, id perspicuũ est, vt quicque optimum est, ita minime ad laudẽ valere: multoq; id esse & maius & præstãtius. Idq; ex eo etiã perspicitur, q̃ & deos beatos fortunatosq; ducimus: & viros, vt quisque ad Deũ proximè accedit. Eadem est rerũ bonarum ratio. Beatitudinem enim nemo ornat laudibus, vt iustitiã: sed quod multo & diuinior sit & melior, diuino honore afficit. Recte etiã Eudoxus uidetur primas partes tribuisse voluptati: Nã cum in bonis esset ipsa, neq; laudaretur, declarari putabat, eã rebus omnibus præstare, quæ essent laudabiles: in eodemq; esse genere Deum ac summum bonũ, quoniã ad ea cætera referrentur. Est enim virtutis laus propria: quippe cùm ea apti simus ad res honestas gerendas. Encomia autem ea potius attingunt, quæ tam corporis q̃ animi gerũtur viribus. Sed hæc quidẽ accuratius inuestigare eorũ sit potius, qui in encomiis elaborarunt: nobis autẽ ex iis perspicuũ est quæ dicta sunt, in bonis iis quæ ad decus valent, perfectisque numerari beatam vitã. Quod ita esse hinc etiã apparet, quòd est principiũ. eius enim causa omnes omnia facimus, principium autẽ, idq; omne in quo causa est cur cætera bona sint, gloriatione dignũ & diuinum ponimus. Sed quoniã beatitudo est actio quædã animi virtuti vndiq; absolutæ congruens, iã virtus ipsa con-

ETHICORVM ARIST.

Videranda cognoscendaq; est. sic beatam vitam facilius con-
templabimur. Atq; is quidem videtur qui ciuili scientia verè
instructus est, huic maxima dedisse operam: quoniã hoc vult,
hoc spectat, & ciues bonos efficere, & obedientes legibus.
Hoc declarant Cretẽsium & Lacedæmoniorum legislatores,
& si qui alii in eo genere floruerunt. Quòd si hæc ciuilis scié-
tiæ propria est cognitio, perspicuũ est, cum eo instituto quod
iam inde ab initio secuti sumus, omnẽ hanc cõgruere & con-
sentire quæstionem. Videndũ est scilicet, quæ sit hominis vir-
tus. etenim de summo bono hominis quærebamus. Sed vir-
tutem dicimus hominis non quæ corpus, sed quæ animũ at-
tingit humanum: beataq; vitam, animi actionẽ nomihamus.
Quæ cum ita sint, perspicuum est, vt eum qui oculos curatu-
rus sit, totum corpus: sic eum qui ciuili ratione instructus sit,
& ea omnia quodammodo quæ ad animum pertinent cognita
habere oportere: ac multo etiam magis, quo maior ciuilis sci-
entia & melior q̃ medicina est. Atqui clari nobilesq; medici
multum operæ in cognitione corporis ponunt. Cognoscẽdus
igitur ei animus est, qui ciuili scientia est præditus. Cognoscẽ
dus est autẽ horum causa, & quoad satis sit ad ea quæ quæri-
mus. Nam subtilior accuratiorq; eius explicatio maioris nego
tii sit, q̃ ipsa illa res quam nobis proponimus. De qua quoniã
in iis libris quos ἐξωτερικοὺς inscripsimus, satis multa diximus,
illinc assumenda sunt, quæ ad hunc locum pertinebũt, veluti
vnã eius partẽ expertem esse rationis, participẽ alterã. Vtrum
autem separatæ sint, vt partes corporis, & quicquid ex parti-
bus constat: an cogitatione duæ res sint, quæ sua sponte sepa-
rari nequeãt, quẽadmodum in orbe pars quæ cõuexa dicitur,
& cõcaua: ad id quod agimus, nihil interest. Eius autẽ partis,
quæ rationis expers est, alia vis est etiam plãtæ communis: eam
dico, quæ causa est cur alamur & augeamur. Hanc enim vim
animi tum in iis omnibus quæ aluntur, tum in fœtibus licet
ponere, tum etiam in perfectis animãtibus. hanc enim aptius
est, q̃ aliam. Huius rursum comune quoddã munus est, nõ
hominis propriũ: quippe cum tum maxime cũ somnus ca-
pitur. Hæc siue pars siue vis suo officio & munere fungatur.

ATqui bonus ab improbo in somno minime internoscitur. Hinc negant inter beatos ac miseros per dimidiatum vitæ tempus quicquã interesse. Idq; iure ac merito accidit, propterea q; somnus animi est requies, non quia bonus sit vel malus, nisi si quæ motiones sensim oriantur, ac tum meliora visa sunt bonorum q; quorulibet. Sed hæc quidẽ hactenus. Alendi etiam vis prætermittenda est, quandoquidẽ virtutis hominis expers est. Alia autem est etiam vis animi rationis expers, quæ tamen eius quodã modo est particeps. Nam & continentis impotentisq; rationẽ & animi partẽ eã quæ rationẽ habet, laudamus. B Inuitat enim vera ratio bene sanos ad iustitiam & æquitatẽ. Cõstat autẽ in eis aliquid aliud esse innatũ præter rationem quod repugnat obsistitq; rationi. Vt enim in corpore, si partes dissolutas & dilapsas dextrorsum moueri velimus, cõtrà ad læuã perspicue feruntur; sic in animo distrahuntur enim in cõtrarias partes impotentium cupiditates. Sed in corpore id quod rapit & distrahit videmus, in animo non videmus. Certè nihilo minus existimare debemus inesse quiddam in animo præter rationem, quod ei resistat & repugnet. Quomodo autẽ ab ea diuersum sit, nihil interest. Hoc autẽ, vt dixi, rationis est etiã particeps, paret enim rationi in continente, ac multo etiam magis in tẽperatis & fortibus, in quibus omnia rationi cõgruunt. Hoc ergo apparet, vim expertẽ rationis esse duplicẽ: vis enim ea quæ crescendi causa tributa est, nulla ex parte rationis est particeps: concupiscendi autẽ & appetendi quodãmodo ea vtitur, quatenus ei obedit, atq; paret. Atqui eam dicimus cõpotem quidẽ & paretis amicorumq; rationi no tanquam mathematicorum. Nam vim expertem rationis parere quodammodo rationi, & admonitiones, & obiurgationes, & adhortationes indicant. Quòd si confitendum est hanc quoque vim compotem esse rationis, duplex vis erit rationis particeps: alia propriè & in se ipsa: alia veluti probus filius obedit parenti. Hac autem distinctione & dissimilitudine etiã virtus diuiditur, alias enim in ratione esse dicimus, alias more perfectas. In ratione sunt, vt sapientia, vt sagacitas, vt prudentia: more perfectæ, vt liberalitas & temperãtia

ETHICORVM ARIST.

Nam cùm de moribus alicuius loquimur, non ſapiẽtem eum, E vel ſagacem dicimus, ſed clementem & modeſtum. ſapientem etiam laudamus ob animi habitum: & habitus eos qui lauda biles ſunt, virtutum nomine appellamus.

ETHIC. ARISTOT. LIB. II.

ED cùm duo ſint virtutũ genera, alterum earum quas in ratione eſſe dicimus, alterum earũ quas morales & volũtarias: rationis quidem magna ex parte à doctrina ortum acceſſionemque habent. Itaq; & exercitationis indiget & tẽporis. E

Ηθικὴ, id eſt moralis & voluntaria virtus, ἀπὸ τοῦ ἔθους id eſt more, à quo nomen duxit, quod paulum ἀπὸ τοῦ ἔθους deflexit, omnino com paratur. Ex quo perſpicuum eſt, nullam omnino moralium virtutum ingenerari nobis natura. Nihil enim quod inſitum & innatum eſt, aliter atque eſt aſſueſcit. Vt lapis qui ſuapte ſponte deorſum fertur, nunquam in ſublime ferri aſſueſcat, ne ſi mille quidem cuim quis ſurſum vt conſuefaciat, emittat. Eodemque modo nec ignis deorſum, nec aliud quicquam G aliter atque ipſius natura ferat poteſt aſſueſcere. Non igitur à natura, neque contra naturam in nobis inſunt virtutes: ſed nati factique ſumus ad eas & percipiendas natura, & efficiendas conſuetudine. Iam verò quæ nobis à natura tributa ſunt, eorum primùm facultates accipimus, deinde officiis muneribusque fungimur. Quod in ſenſibus cernere licet. Neque enim ex eo quod crebro aut aſpeximus, aut audiuimus, ſenſus accepimus: contraque eorum cum iam eſſemus compotes, eis vſi ſumus, non cum vſi eſſemus, percepimus. At verò virtutes accipimus, antea cum operis aliquid confectum dederimus. H Quod in cæteris fit artibus. Quæ enim facienda ſunt cum didicimus, ea tum cum agimus, diſcimus maximè. Veluti homines tum architecti exiſtunt maximè, cùm ædificant, & citharœdi cùm fidibus vtuntur. Similiter tum iuſti temperantes, fortéſque efficimur maximè, cum ea facimus quæ iuſta ſunt, quæ modeſta, quæ fortia. Atque etiam hoc ipſum declarat & docet quod fieri ſolet in Rebuſp. in quibus legiſlatores conſuetudine & exercitatione ciues bonos ef-

A fic iunt. Eſt enim hæc omnium qui leges imponunt, ſententia & voluntas. Quod qui minus recte faciunt aberrant, quippe cùm hac vna re præſtet vitioſæ bene conſtituta Reſp. Iam ex iiſdem rebus oritur virtus omnis, & ab iiſdem interit. Similis eſt ratio artium omnium. Nam ex eo quòd vtuntur fidibus, & clari & ignobiles citharœdi exiſtunt. Eadem eſt ratio architectorum reliquorumque omnium. Nam ex eo quòd ſcite & perite ædificant, boni architecti futuri ſunt: ex eo ꝙ inſcitè, mali. Quod ni ita ſe haberet, nec rationi vllus eſſet nec doctrinæ locus, omnesque docti & indocti naſcerentur. Eadem

B que; omnium virtutu cauſa & ſententia eſt. Nã cùm ea facimus quæ pactis continentur iis quæ hominibus inter ipſos intercedunt, alij iuſti, alij iniuſti efficimur. Et cùm ea omnia quæ acerba moleſtaque ſunt, agimus, aſſuefcimuſque aut timere aut confidere, nonnulli fortes, quidã timidi ignauique exiſtunt. Eodemq; modo de cupiditatibus & iracundia reddendum eſt: quoniã alij temperantes & clementes, pleriq; intemperati & iracundi efficiuntur: hi quia ſic, illi quia ſecus in iiſdẽ verſen-

C tur. Atq; vt vno verbo finiã, ex ſui ſimilibus actionibus omnes habitus oriuntur. Itaq; faciendæ ſunt certo quoda genere actiones, quandoquidem earum differentias, habitus conſequuntur. Non igitur paruũ, ſed [redacted] ad ſummam refert, vtrum ſic an ſecus iam inde à puero aſſuefcamus.

Quoniam igitur huic negotio quod ſuſcepimus, non eſt propoſita cõtemplatio quaſi finis, vt cæteris (id enim agimus, non vt quid virtus ſit, intelligamus, ſed vt boni efficiamur; quãdoquidẽ vſus eius nullus foret) neceſſe eſt quemadmodũ

D actiones & officia ducantur, cõſyderare. In us enim ſitum eſt, quemadmodũ dixi, vt habitus quales debent oriantur. Ac illud quidem cõmune eſt omnium, idque poſitum ſit, rectæ rationi cõuenienter fieri: deque eo diſſeretur poſterius, & quid ſit recta ratio, & quẽadmodũ affecta ſit ad reliquas virtutes.

9 Illud autem prius cõſtare & cõuenire debet, omnem quæ de rebus agendis habetur orationem, populariter, non [redacted] tractari oportere [redacted] ratione exigendas eſſe. Vt autem in rebus ſalubribus, ſic in actio-

ETHICOR. ARIST.

nibus, iisque omnibus quæ conducunt, nihil ineſt firmitatis, E
nihil ſtabilitatis & roboris. Cumque eiuſmodi ſit, quæ de ge
nere toto habetur oratio, multo etiam minus certa eſt quæ de
rebus ſingulis habetur: quoniam nec ſub artem, nec ſub præ-
ceptionem vllam cadunt. Sed vt in medicina & gubernatoris
arte, ſic iis omnibus qui in actione rerum verſantur, temporis
habenda ratio eſt. quãquam autem, id eſt quod nunc agimus,
eiuſmodi, tamen danda omnino opera eſt, vt alleuetur. Hoc
igitur imprimis intelligendum eſt, iis omnibus quæ ſunt in
hoc genere, ab eo quod nimium & parũ eſt, interitum impẽ- F
dere natura (perſpicuis enim rebus ad obſcuras illuſtrandas
vtendum eſt,) Id quod licet in viribus & valetudine cernere.
nam & profuſæ & remiſſæ nimirum exercitationes labefactãt
vires, euertuntque funditus, & poculenta ac cruenta ſi mo-
dum tranſeant, vel infra modum adhibeantur, labefactãt va-
letudinem eodẽ modo, ſint moderata, fiunt & modica, pariũt,
augent, ac tuentur. Quod idẽ & in temperantia, & in fortitu-
dine, cæteriſque virtutibus contingit. Qui enim fugit timétq;
pericula omnia, quíque nullum perfert, is timidus & ignauus G
euadit: & qui nullum timet omnino, ſed adit omnia, is audax
exiſtit. Itémque qui omnibus voluptatibus perfruitur, nul-
lámque prætermittit, intemperans: qui vero omnes præter-
mittit & cauet, vt ſolent agreſtes, is ſenſus omnis expers iudi-
candus eſt. Tollitur enim tẽperantia, tollitur fortitudo ab eo
quod nimium eſt & parum. At vero ſaluæ ſunt & incolumes
mediocritate dominante. Verum non ſolum ortus incremen
taque & interitus ex iiſdem & ab iiſdem efficiuntur, ſed in
iiſdem etiã actiones verſantur. Quemadmodũ enim aliis in H
rebus quæ euidentiores ſunt, id contingit, veluti in viribus,
vt ex eo gignantur, q & multum cibi capiatur, & multi labo-
res ferãtur, quod valens viribus efficere poteſt maximè: ſic in
virtutibus. Nam & ex eo temperantes efficimur, q nos à volu
ptatibus abſtinemus: & cum iã ſumus, ab iis facillime abſtine
re poſſumus. Similis eſt ratio fortitudinis. Nam cũ & ea quæ
terribilia ſunt deſpicere, & cadẽ magno animo ac forti per-
ferre aſſueſcimus, tũ fortes exiſtimus: quales cum ſumus, quæ

A terrorem afferunt, facillimè ſuſtinemus. Habitus autem III.
qualēs ſint, ex voluptate ac dolore quæ facta & opera conſequuntur, perſpici debet. Nam qui ſe à corporis voluptatibus abſtinet, eoque ipſo lætatur, is temperās: qui id moleſtè acerbéque fert, is intemperans putandus eſt. Et qui moleſta quæ ſunt forti ac magno animo perferri ex eáque voluptatē percipit, aut certè non fert grauiter fortis, qui ferri is habendus
2 3 ignauus. Virtus enim moralis ac voluntaria omnis inhæret voluptatibus ac doloribus. Nam & voluptatum blanditiis
B deliniti, ad ea gerenda omnia quæ praua ſunt, impellimur, & dolorum cū admouentur faces, à rectè factis deducimur.
4 Itaque Platonis ſententia, inſtitutos eſſe omnes oportet iam inde à puero, vt lætemur bonis rebus, doleamusque cōtrariis.
5 Recta eſt enim hæc educatio. Iā verò ſi in actionibus, & perturbationibus hærent virtutes: omnē autē perturbationem actionémque omnem ſequitur voluptas aut dolor: ob eā certè cauſam virtus in voluptatibus doloribusque verſatur. Hoc
6 etiam ſupplicia, quæ ob eas ſumuntur, indicant: medicinæ enim quædam ſunt. At caſtigationes ex diſsimilibus cōtrariiſq;
C rebus ſolent effici. Præterea habitus omnis animi, quemadmodum ſuprà dixi, quibus in rebus poſitū eſt, vt melior vel
7 deterior gignātur, in iis vim ſuā omnem obtinet. A voluptatibus autē & doloribus habitus vitioſi naſcuntur: propterea
8 quòd ea quis ſequatur aut caueat, vel quæ facienda fugiendáque non ſint, vel quando, vel quomodo facienda non ſint &
9 cauenda, quæque ſunt eiuſdem generis, quæ ratio præſcribat. Itaque virtutes vacuitates quaſdam perturbationū tran-
D quillitatesque animi definiunt. Haud probè quidem, quòd omnino dicant, nec adiūgant quomodo decet, aut quomodo nō decet, & quando, & cætera omnia quæ addūtur. Ergo hoc præponitur, virtutem quæ in hoc genere eſt, in voluptatibus doloribuſque verſari, in eaque ad res optimas gerēdas ineſſe momēta maxima: in vitio, cōtrà. Quod, ex eo etiā perſpici poteſt, quia cū tria ſint quæ ſequimur, & tria quæ declinamus,
10 honeſtum, vtile, iucundum: & tria quæ ſuperioribus contraria ſint, turpe, inutile, moleſtum: cùm in iis omnibus vir bo-

nus rectè fecerit & improbus præposterè, tum vel maximè E
in voluptatibus. Nam & cõmunis est animantium omnium,
& ea omnia cõsequitur, quæ sub appetitionẽ cadunt. Etenim
quicquid honestum, quicquid vtile, id omne iucundum. Præ I
terea quoniam vnà nobiscum iam inde ab incunabilis edu-
cata est, difficile factu est hanc perturbationem euellere om-
nino, quæ penitus in vita implicata insidet. Atque etiã actio- Z
nes factáque nostra dirigimus voluptate & dolore, alij mi-
nus, alij magis. Ob eam igitur causam necesse est in his versari
hoc nostrum institutum. Non enim in eo parua momenta F
sunt ad officia & actiones, si quis rectè aut improbè lætetur
aut doleat. Præterea difficilius est, vt ait Heraclitus, volupta- Ξ
ti obsistere, quàm iracũdiæ. At semper vt quicque habet dif-
ficultatis & negotij plurimum, ita in eo potissimum ars om-
nis virtusque versatur. Quod enim vndique perfectum abso
lutumq; est, id ibi maiore obtinet & splẽdore & dignitatem.
Quare ob eam etiam causam vt consistat necesse est in dolore
ac voluptate omnis quæ de moribus & quali ratione insti-
tuitur disputatio. Nam qui his rectè vtetur, is vir bonus: qui G
peruerse, improbus futurus est. † Atque hoc quidem iam con- †
fectum est, virtutem [illegible] quibus ex rebus gignitur, ab iis & augeri eã & interire, si eo-
dem modo non fiant: eandẽ à quibus rebus nata sit, in iis mu-
nus suum & officium exequi. Quæret autẽ aliquis, quid sit 5
cur eos dicamus qui res iustas efficiant, iustos: qui modestas,
temperantes existere oportere: præsertim cum si res agant iu- 6
stas, si modestas, iusti iam sint ac tẽperantes? Vt si qui gramma
tici musicique munere fungantur, ij gramatici sint & musici H
necesse est. At ne in artibus quidem ita fit. Fieri enim potest,
vt [illegible] quæ grammatici arte continen-
tur & fortuitò & alterius [illegible]. Ergo tum denique grã
maticus erit, & si quid eorum quæ grammatici propria sunt,
& [illegible], hoc est, si ab ea quæ in eo inest arte 9
grammatica proficiscatur. Iam artium ac virtutum non est
eadem ratio, propterea quòd quæ ab artibus proficiscuntur,
quoniam laus omnis & præstantia inclusa in his ipsis est, satis

A sit ea certo quodam genere effici. At verò quę virtute geruntur, non sic a quodam modo effecta sint, continuo iustè temperatéve efficiuntur: sed si is etiam qui faciat, quodammodo sit affectus. primum, si sciens, deinde si volens & vltro, idque eorum causa: tertio, si firmo & stabili animo faciat. Quorum præter scientiã nihil artibus tenendis percipiendisque requiritur. Ad virtutes verò, cùm scientia parum aut nihil valet, tum non parua, sed omnia momenta tum in cæteris. Quæ quidem consuetudine iustè moderateque viuendi omnia comparan-

B tur. Ergo tum denique res iustæ ac modestæ dicuntur, cùm eiusmodi sunt, quales viri iusti temperantesque agerent. Iustus autem & modestus is demum est non qui casu ea gerat omnino, sed qui ita gerat vt iusti & frugales faciunt. Hoc ergo vere dicunt, ex recte reperteq; acta vita iustos moderatosque viros esse. Quam vitã qui non traducat, is nunquã est futurus bonus. Sed plerique cum hæc non faciant, ita denique se & probos fore & philosophaturos putant, si ad verba confu-

3 giant. Ij simile aliquid faciunt quod ægroti, qui medicos illi

C quidẽ libenter audiũt ac diligẽter, sed nihil eorũ quæ præscripta sunt faciunt. Quemadmodũ igitur illis nunquã bene habiturum est corpus qui ita curantur: sic nec his animus, qui isto modo philosophantur. 4 His expositis deinceps videndũ

5 est quid sit virtus. Quoniam igitur tria sunt in animo, perturbationes, facultates, habitus, ex his tribus vnum aliquid sit vir-

6 tus necesse est. Perturbationes autem appellamus cupiditatem, vt iram, vt excandescentiam, timorẽ, audaciam, vt inuidiam, gaudium, amicitiam, vt odium, desyderium, æmulationem,

D misericordiam, & omnino ea omnia, quæ vel voluptas consequitur vel dolor. Facultates autem, quibus ad perturbationes accipiendas aptissimi sumus, dicimus, vt per quas vel irasci possumus, vel dolere, vel misereri. Habitus verò sunt, quibus probe vel male affecti sumus in perturbationibus: velut cum irascimur, si vehementius, vel parum, male: sin mediocriter, bene

9 affecti sumus: itemq; in cæteris. Ac perturbationes quidẽ nec virtutes sunt nec vitia. Præterea ex perturbationibus nec probi nec improbi nominamur: ex virtutibus & vitiis nomi-

namur: quódque perturbationes nobis nec laudi dantur, nec vitio. Nec enim qui timet laudatur, aut qui irascitur: nec qui omnino irascitur, vituperatur, sed qui certo quodã modo. At verò propter virtutes & vitia iure laudamur, aut vituperamur. Iam iracimur & timemus inconsultò: virtutes autem ipsa consilium, aut res gesta consilio. Ad hæc, perturbationibus moueri dicimur: virtutibus & vitiis non moueri, sed quodãmodo affici dicimur: ob eásque causas ne facultates quidem sunt. Neque enim eo vel boni dicimur aut mali q omnino agere possumus, vel laudamur, vel vituperamur. Præterea facultate prædita sumus natura, boni vel improbi non sumus, quod supra ostendimus. Quòd si nec perturbationes sunt virtutes, nec facultates, relinquitur vt sint habitus. Ac virtutis quidẽ quod sit genus dictum est. † Dicendum est autem non solum habitus esse virtutes, sed etiam quales sint. Hoc igitur cõfitendum est, virtutem eam esse, in quo ipsa sit, eum probè affectũ reddere, officumque de munus eius probè exequi. Vt virtus oculi & ipsum oculũ integrũ efficit, & munere illius rectè fungitur. virtute enim oculi probè cernimus. Itemq; virtus equi, equũ generosum efficit, & ad cursum aptũ, & ad vehendum eũ qui insideat, ad expectadosque hostes idoneum. Quòd si ita est in omnibus, certè hominis virtus habitus erit, quo & bonus homo efficitur, & officio suo ac munere probe fungitur. Hoc quemadmodũ futurũ sit, & iam diximus, & nunc ita denique perspici poterit, si qualis eius sit natura, etiã atq; etiam consyderabimus. Licet quidem in omni natura cohærente & continuata, quæque secari potest & diuidi, & quod præstat, notare, & quod superatur, idq; vel pro rei natura vel nostro more. AEquale autẽ dicitur id, quod mediũ est inter nimium & exiguum. Id autem & eam quæ vincitur. Rei aute medium appello id, quod æque abest ab vtraque extremitate, idque apud omnes vnũ idémque valet & efficit. Nostra aute ratione id mediũ est, quod nec transit modum nec deserit, nec vnum idemq; apud omnes valet. Vt si decẽ nimium multa sunt, duo non satis, capiãt sex pro rei medio. AEquè enim superat atque superantur. Hoc autem medium a proportione arithmetica

A ducitur. At quod nobis medium eſt, non ita ſumitur. Non
† enim ſi cui decẽ minas edere nimium ſit, duas parum, ſex mi-
nas magiſter ludi præſcripſerit. Eſt enim hoc fortaſſe nimium
vel parum ei qui capiat, vt Miloni parum, tyroni nimiũ. Ea-
z dem eſt & curſus ratio & luctæ. Ita nimium & parum artifi-
ces omnes vitant, mediocritatem & exquirunt, & perſequun-
tur: ac mediocritatẽ non rei quidem, ſed quæ à nobis ducitur.
Quòd ſi ars omnis & ſcientia ita deniq; præclarè ſuum mu-
nus exequitur & abſoluit, ſi mediocritatem intuetur, ad eám-
B que ſua opera omnia refert (hinc ſolent de operibus iis quæ
perfecta ſunt & abſoluta prædicare, nec iis detrahi quicquam
nec addi poſſe, quia nimiũ & parũ omnem præſtantiam lau-
démque artis labefactet, coſeruétque mediocritas) clari autem
artifices eò, vt dixi, opera ſua referunt: & vt natura, ſic certior
eſt dux virtus præſtantiórq; q̃ ars omnis: profecto mediocri-
3 tatis ea ſit indagatrix neceſſe eſt. De ea loquor, quæ voluntate
ac more ſuſcipitur, quæ in perturbationibus actionibuſque
cõſiſtit, in quibus eſt, & nimiũ, & parum, & mediocritas. vt &
†C timere, & confidere, & concupiſcere, & iraſci, & miſereri, &
omnino gaudere, & dolere poſſumus & nimium, & parum:
5 quorum vtrunque non recte fit. At vero quando, quibus de
cauſis, quibuſq; rebus decet, cuiuſque rei cauſa, & quomodo
æquum eſt hæc facere omnia, perfectum quiddam eſt ac opti-
6 mum: quod quidem in virtute ſitum eſt. Itemq; in actionibus
& officiis nimium, & parum verſantur, & mediocritas. At vir
7 tus in perturbationibus actionibuſq; connectitur: in quibus
& nimium & parum vitiosum, mediocritas inlaude & recte
D factis [redacted] duo virtutis ſunt maxime propria. Eſt igitur me-
diocritas quæda virtus, cùm medij & perfecti ſit indagatrix.
8 Iam peccare licet multis modis, quoniam vt Pythagorei cõii-
ciebant, malum infinitum incertumque eſt, bonum certum
10 atque finitũ. At vero recte facere vno modo licet. Itaq; illud
facile, hoc difficile eſt. Nam & à ſigno diſcedere facile eſt, &
ipſum attingere, magni negotij. Ob eámque cauſam nimiũ &
parum in vitio eſt, mediocritas in virtute. Boni enim vno mo
do efficimur, mali modis omnibus. Eſt igitur virtus, habi-

tus animi iudicio ſuſceptus, in mediocritate poſitus, ea quæ E
nos attingit, ratione ſic rectus, vt prudens præſcripſerit. Me-
diocritas autem duorum vitiorum eſt: quorum alterum eo ꝙ
ſuperat, alterum eo quod parum eſt, cernitur: idque vel ob
id maxime, quod alia vitia in perturbationibus & actionibus
decorum modumque tranſeant, alia ab eo deficiat: in quibus
virtus & inuenit, & ſeruat mediocritatem. Quocirca virtus
natura ſua & definitione, qua quid eſſet explicatum eſt, me-
diocritas intelligitur, rei optimæ perfectæque ratione, extre-
mitas. Sed non omni actioni & perturbationi modus adhibe F
ri & apponi poteſt. Sunt enim quædã quæ nomine ſuo vitio-
ſa declarari videtur, vt maleuolentia, vt impudentia, vt inui-
dia: & in factis, vt adulterium, furtum, cædes. Hæc enim om-
nia, quæque ſunt eiuſdem generis, ipſa per ſe vitioſa dicun-
tur: non eorum immenſi nimiũ aut parum magni progreſ-
ſus. Nunquam igitur in recte factis eſſe hæc poſſunt, ſed ſunt
ſemper in vitio: nec in his talibus illud recte, aut non recte
verſatur, adulterando, vel quando, vel quemadmodum opus
eſt: ſed abſolute quiduis eorum facere, vitioſum eſt. Quam- G
obrem nihil intereſt, vtrum quis moderatam iniuſtitiam, mo
deratam ignauiam, moderatam intemperantiam quærat, an
immoderatas eas, & nimium paruas. Nam iſto quidem mo-
do & ei quod modum tranſit eumque deſerit, modum ap-
ponere licebit: & ei quod vltra modum progreditur, id quod
modum ſuperat: & ei quod parum eſt, id quod parum eſt.
Vt igitur temperantiæ & fortitudinis nec nimium eſt nec pa-
rum, propterea quòd mediocritas quodammodo in ſummo
ſita eſt: ſic iſtorum modus nullus eſt, nec nimium, nec parum, H
ſed vt quicque geſtum eſt, ita eſt in vitio. Omnino enim nec
eius quod nimium eſt & parum modus vllus eſt, nec medio-
critatis nimium & parum. Hæc autem non ſolum de ge-
nere toto virtutum dicenda ſunt, ſed ad ſingulas etiam cõue-
nit accommodare. Omnium enim diſputationũ que de actio
nibus officiiſque inſtituuntur, ea quæ ad genus [redacted] latiſsime pertinent, quæ autem ad partes, ad ve-
ritatem propius accedunt. In ſingulis enim rebus actiones

A & officia versantur, quibus debet respondere oratio. Hæc igitur ex subiecta sunt descriptione capienda. Ac in metu quidem & confidentia, fortitudo mediocritas est. Eorum autem qui modum transeunt, qui timoris vacuitate, vacat nomine (Sunt autem multa vacantia nomine:) qui autem cõfidentia impulsus, modum egreditur, audax cõfidensque nominatur. At qui nimium timet, parumque confidit, ignauus dicitur. In voluptatibus autẽ & doloribus non omnibus quidem, sed ad corpus pertinentibus, iisque potissimum quæ tactu per-

B cipiuntur, minus etiam in doloribus, modus est, temperantia: nimiũ, intemperantia. Qui porro à voluptatibus nimiũ abhorreant, nõ admodum multi reperiuntur, vt ne nomen quidẽ habuerint. Appellentur sanè omnis sensus expertes. Iam in

C dandis accipiendisque pecuniis mediocritas, liberalitas dicitur: quæ modum transit, prodigalitas: quæ ab eo deficit, auaritia, & illiberalitas. Contrarioque modo in iis vltra modum progrediuntur, ab eoque deficiunt. Prodigus enim largiẽdo modum transit, & accipiendo abest ab eodẽ. At verò auarus in accipiendo nimius est, in dando parcus. Atque hæc quidẽ nũc populariter ac summatim exponimus, hoc ipso cõtenti,

D post differemus subtilius. Versantur etiã in pecuniis aliæ affectiones, quarum mediocritas magnificentia nominatur. Nam inter magnificum & liberalem hoc intercst, q̃ ille in magnis, hic in paruis cernitur. Nimiũ ἀπειροκαλία καὶ βαναυσία: parũ, μικροπρέπεια dicitur, differuntque ab iis quæ sunt liberalitatis. Quid autem differant, posterius docebimus. Porro in honore & infamia mediocritas, magnitudo animi appellatur: exuperantia, elatio animi: defectio, paruus pusillusque animus. Quam autem rationem liberalitatem ad magnificentiam habere docuimus, paruis differentem, eandem habet ad magnitudinem animi quæ in magnis honoribus versatur, alia quæ in paruo honore cernitur. Licet enim & vt decet honorem gloriamque expetere, & nimiũ & parum. Qui nimia cupiditate ducitur gloriæ, is ambitiosus: qui nõ satis, vacuus abhonoris cupiditate appellatur: at qui modum tenet, vacat nomine. Atque etiã affectionibus nullum nomen impositũ est,

ETHICORVM ARIST.

nisi quòd ambitiosi propria est ambitio. Hinc extremi de va- E
cua regione, quæ intra fines eorum quasi media locata est, iu-
dicio disceptant: estque cum nos eum qui modum tenet, am-
bitiosum: est cum eundem, abhorrentem ab omni honore no
minemus. Atque aliàs ambitiosum laudamus, aliàs eum qui
nullo honoris studio tenetur. Quod quâ ob rẽ faciamus, dein-
ceps explicabimus. Nunc nostro more differamus de cæteris.
Atque etiam in ira exuperantia est, defectio, & mediocritas.
Cumq; eorum nõ ferè extent nomina, eũ qui modum tenet,
clementem, & mediocritatẽ clementiam mansuetudinemq; F
nominamus. Extremorum is qui vltra modum progreditur,
iracundus, & vitium iracũdia appellatur. Qui autem parum
irascitur lentus, vitium lentitudo dicitur. Sunt etiã tres aliæ
mediocritates, finitimæ omnino, sed tamen inter se differunt
aliquid. Nam cùm in sermonũ actionumq; societate versen-
tur, hoc tamen differunt, q̃ vna in veritate, aliæ duæ in vitæ
iucunditate cernuntur. Atq; huius quidẽ iucunditatis pars
altera ludis tribuitur, altera omnibus rebus iis quæ vitã attin-
gunt humanam. Quamobrem de his etiã nobis dicẽdum est, G
quo facilius in omnibus ferè rebus mediocritatem esse lauda
bilem perspiciamus, & extrema, nec recta nec laudanda, quin
etiam vituperanda. Et quanquã permulta sint eorum vacan-
tia nomine, tamen dãda opera est, vt iis sicut aliis nomina im-
ponamus, quo & res dilucidior sit, & nos facilius cõsentanea
dicamus. Igitur in veritate qui modum adhibet, verax, & ha- A
bitus veritas dicitur. Simulatio si in maius progrediatur, ar-
rogãtia: & qui eam habet, arrogãs: sin sua nimium extenuet,
ipsa affectio dissimulationis: & qui ea præditus est, dissimu- H
latoris nomine, & crimine notandus. In iucunditate porro
quæ ad lusum accõmodatur, qui modum quendã adhibet, is
comis, seu vrbanus habendus est, & affectio comitas & vrba-
nitas: at quæ modũ egreditur, scurrilitas, & in quo ipsa inest,
scurra dicitur. Qui verò omninò à ludo abhorret, is agrestis
& rusticus: affectio ipsa rusticitas habenda est. Quod autem
attinet ad reliquã iucunditatem eam quæ in vita adhibetur,
qui ita se iucundum præbet, vt ratio postulat, is facilis, & me-

A diocritas, facilitas dicitur. Qui modū egreditur, si nulla causa ductus, affabilis: sin emolumenti sui causa, assentator habendus est. At qui omnino abhorret discedit q; a modo & ratione, seq; tristem rebus omnibus præbet, is morosus & difficilis putandus est. Atque etiam in perturbationibus, iisque rebus omnibus, quæ in perturbationibus versantur, mediocritates reperiuntur. Verecundia enim non est illa quidem virtus, at tamen qui pudore afficitur, vere laudari solet. Nam his in rebus alius modum apponit, alius eum transit: vt pauidus, qui

B omni ex re pudore afficitur: tertius, qui à modo deficit, nullaq; ex re omnino pudore afficitur, impudēs: qui autem modū adhibet, is pudēs & verecundus dicitur. Indignatio vero mediocritas est inuidiæ & maleuolentiæ. Cernuntur autem in iis ægritudinibus & voluptatibus omnibus quæ ob eas res suscipiuntur, quæ proximis eueniunt. Qui enim indignatur, is dolet illorum rebus secundis, qui iniuria iis fruuntur. Inuidus hunc vincens dolet rebus omnibus. At maleuolus tātum abest ab eo vt doleat, vt etiam capiat voluptatem. Sed de his quidem alius est mihi ad dicendum constitutus locus. De iustitia

C autē quādo non vno modo dicitur, deinceps diuisione adhibita, quemadmodum mediocritates vtræque sint, disseremus, itémque de virtutibus quæ rationi attributæ sunt. Cum VIII

S autem tres sint affectiones, duæ vitiosæ, quarum vna immodorata est, altera modo deest, & vna virtus in mediocritate posita, sunt illæ omnes inter se quodāmodo contrariæ. Nam extremæ & mediæ affectioni sunt, & inter se contrariæ, & media extremis. Quemadmodum enim si id quod æquale est cum re minore comparetur, maius est: sin cum maiore, minus: sic

D medii habitus, si cum iis qui absunt à modo, conferantur, superant: si cum iis qui modum transeunt, deficiūt & in perturbationibus, & in actionibus. Fortis enim si cum ignauo conferatur, audax & fidēs: si cum audaci viro, ignauus timidúsque videatur. Itémque temperans, si cum homine qui omnis sensus sit expers, intemperans: sin cum intemperante, nullius sensus videbitur particeps. Et liberalis cum auaro comparatus, prodigus: cum prodigo, auarus habebitur. Ideóque declinant

à se, ac protrudunt extremi medium, vterque ad alterum: ap- E
pellantq; fortem virum, audax quidē ignauum, ignauus au-
dacem. Eademque est ratio cæterorum. Hæc cum ita sint in-
ter se contraria, maior quædā extremorum inter ipsos, quàm
cum medio repugnantia est: quandoquidem longius absunt
alter ab altero, q̄ vterq; à medio, quemadmodum res magna
à parua lōgius abest, & parua à magna, quàm vtraq; ab æqua-
li. Iam quædā extrema ad medium videntur quadam simili-
tudine accedere, vt audacia ad fortitudinem, auaritia ad libe-
ralitatem. Extremis autem inter ipsos dissimilitudo maxima F
est. At ea quæ plurimum differunt, contraria definiuntur.
Ita fit, vt magis etiam inter se contraria sint, quæ plus distant.
Medio autē in nonnullis repugnat magis parum, in quibusdā
nimium. Vt magis est fortitudini contraria, non audacia qui-
dem quæ modum transit: sed ignauia, quæ à modo & ratione
deficit. Et temperantiæ non sensus priuatio, & vacuitas, cùm
sit defectio: sed intemperantia, quæ exuperantia est. Id quod
ob duas causas accidit: vna, quæ ex rei ipsius natura ducitur.
Nam quia propius est atque similius alterum extremum me- G
dio, iccirco non ipsum, sed contrarium magis opponimus.
Veluti quoniam similior est ac vicinior audacia fortitudini,
dissimilior ignauia, ideo hanc magis opponimus. Quæ enim
plus absunt à medio, eadem ipsi magis repugnant. Atq; hæc
quidem causa ex rei natura sumpta est: à nobis ducta est alte-
ra. Nam quas ad res sumus procliuiores natura, eæ sunt me-
dio magis contrariæ: vt quia propensiores sumus ad volupta-
tes natura, idcirco ad intemperantiam sumus, quàm ad mo-
destiam procliuiores. Quapropter ea magis cōtraria dicimus, H
ad quæ maior est accessio. ob eamque causam magis est intem
perantia quæ exuperantia est, contraria temperantiæ.

IX

Satis dictum esse arbitror, virtutem eam quæ more ac vo
luntate suscipitur, esse mediocritatē, quoque modo esset: ac
mediocritatem quidem esse inter duo vitia, id est, nimium &
parum: eamq; talē esse propterea quòd indagatrix esset mo-
di eius qui in perturbationibus actionibusque reperiretur.
Quocirca difficile est in quaq; re excellere. Nec enim quic-

A quam difficile ... reperire quod sit omni ex
parte perfectum & rectum circuli medium non cuiuslibet est, sed pe-
riti tantummodo reperire. Itemque irasci quiuis potest, largi-
ri pecunias, sumptusque facere, idque facile: at vero irasci &
largiri pecuniam cui rectum est, & quantum, quando, qua de
causa, quóque modo irascendum dandumque est, nec cuius-
uis est, nec facile. Quapropter ... laudabi-
B lia, & pulchra. Quare omnes qui mediocritatem inuestigant,
& exquirunt primùm ab eo debent quod magis ei contrariũ
est, discedere: quẽadmodum Calypso monebat,
Tu procul à fumóque regas, vndisque carinam.
Extremorum enim alterum grauius peccatum est, leuius al-
terum. Quoniam igitur modum tenere difficillimum est, se-
cunda, vt aiunt, nauigatione minimum malum est eligendũ.
4 Quod fiet ea potissimum ratione, quam docebamus. Viden-
dum est etiam diligenter, quæ ad vitia simus procliuiores.
Alij enim ad alia natura procliues sumus. Quod facile ex ea
voluptate & ægritudine quæ nobis accidit, intelligemus. Se-
C autem quisque ab ea in contrariam partem debet deducere.
Longe ... dioceri-
tatem. Quod quidem faciunt ij qui ligna contorta in rectum
5 dirigunt. In omni autem negocio cum id omne quod volu-
ptatem efficit, tum vel maximè vitanda voluptas est: quippe
de qua non veniamus incorrupti ad iudicandum: Quocirca
quo animo senes illi erga Helenen affecti fuerunt, eodem nos
esse debemus erga voluptatem, ad omnemque rãtionem illo-
D rum vox accommodanda est. sic enim dimissa illa & abiecta
minus aberrabimus. Vt ergo rem in pauca conferam, hæc
faciemus, facillime poterimus & consequi & seruare medio-
6 critatem. Arduum hoc profecto, præsertim in rebus singulis.
Neque enim facile est explicare oratione, quonã modo, qui-
bus hominibus, quibus de causis, & quandiu sit irascendum.
Nos enim interdum homines eos qui minus succẽsent quàm
deceat, laudamus, clementesque appellamus: interdum ira-
tos, viros dicimus. Sed qui paulum aliquid decorum egredi-
tur, non est in vitio. Qui autem longius euagatur, is quoniam

minime latere potest, non caret reprehensione. Atque is qui E
vltuperandus est, quatenus, quantumque sit, non est facile o-
ratione consequi, nec quic quam eorum quæ sub sensum ca-
dunt quippè cùm in rebus singulis consistant hæc omnia, &
omne de his rebus sensus sit iudicium. Ergo iam hoc quidē
perspicuum est, perfectum & medium habitum in rebus om-
nibus esse laudabilem: deflectēdumque esse nunc ad id quod
nimium est, nunc ad id quod parum. Sic enim quod rectum
perfectumque sit, id nos facillime esse consecuturos. F

ETHIC. ARISTO. LIB. III.

I. SED quoniam virtus in perturbationibus actioni-
busque inhæret, ac in iis rebus quæ voluntate su
scipiuntur, laudi & vitio locus relinquitur: in nō
voluntariis, veniæ interdum etiam misericordiæ:
profectò explicanda vis est ratioque earum rerum quæ & vo
luntate, & contra volūtatem fiunt, iis præsertim, qui in vir- G
tutis cognitione versantur: quæ explicatio conditoribus e-
tiam legum ad honores decernendos, constituendásque pœ-
nas, vtilis est. Sunt igitur ea non voluntaria, quæ vi fiunt, aut
imprudentia: vi autem id fit, cuius causa & principium ex-
trinsecus eiusmodi adhibetur, ad quod nihil adiumenti adfe-
rat is qui illud facit aut patitur. vt si quò ventus impulerit,
aut potentes homines. At vero quæ metu maiorum malorū,
aut honesti causa fiunt, velut si quis tyrannus dominus paren
tum & liberorum, proponat turpe aliquid eis faciendum, hac H
lege, vt si faciant, incolumes sint ac salui: sin minus, interficiā-
tur: vtrum sponte an inuiti faciant, magna est quæstio. Eadem
est etiam ratio iacturarum, quæ fiunt cùm tempestates oriun
tur. Omnino enim voluntate sua nemo iaciat: salutis autem
suæ ac cæterorum causa, omnes qui quidem sana mente sint.
Sunt igitur mixtæ huiusmodi actiones illæ quidem: sed volū
tariis similiores. Expetendæ enim sunt tum cùm geruntur: at-
qui finis actionis in tēporis conditione ac ratione posita est:
voluntaria igitur ac non voluntaria cum agit, dicenda est a-

A ctio. At ſponte facit, quippe in quo principium poſitum ſit commouendarum partium, quæ actionibus eiuſmodi perficiendis quaſi inſtrumenta adhibentur. Quarum autem rerũ in quoque ſunt poſita principia, eas vt agat & non agat, in eo ſitum eſt. Sunt igitur hæc talia voluntatis. At non ſunt profectò voluntatis omnino: quandoquidem nemo quicquam eorum per ſe expetit. Dantur autem interdum laudi hæc ipſa,
B cùm homines magnarum ac præſtantium rerum cauſa turpe aliquid aut triſte perferunt: ſin contrà faciant, vituperantur. Quæ enim ipſa fœdiſsima ſunt, ea rei nullius præclaræ & hóneſtæ, aut certè mediocris cauſa ſuſtinere, eſt in vitio. Sũt autem quædam, in quibus laudi locus nullus relinquitur, ſed veniæ duntaxat: cùm ea quis facit quæ non ſunt facienda, iis impulſus omnibus quæ & humanã naturam longè multumque ſuperant, & nemo poſsit ſuſtinere. Sunt autẽ quædam certè partim ita fœda, partim ita flagitioſa, nemo vt ad ea impelli iure poſsit: potiuſque oppetenda mors eſt grauiſsimis toleratis cruciatibus. Etenim ridicula videntur ea, quæ ad cædem
C maternam Alcmæona Euripidis impulerunt. Difficile autem eſt interdum, quid cui præponendum ſit, quidque pro quo perferendum, iudicare. Difficilius etiam eſt ſtare in eo quod ſit iudicatum. Ferè enim & quæ expectantur, moleſta interueniunt: & quæ impellunt, turpia. Hinc laudem & reprẹhenſionem qui inducti ſunt aut non inducti, cõſequuntur. Quæ igitur vi dicenda ſunt fieri? An omnino cùm cauſa extrinſecus eſt, & qui facit, nihil adiuuat? Quæ autem per ſe ſunt non
D voluntaria, per occaſionem verò, horum cauſa expetenda, eorumque in eo qui agit principia incluſa ſunt: genere non voluntaria ſunt: tẽpore, horumque cauſa voluntaria, potiuſque accedunt ad voluntariorum naturam: quippe cùm in rebus ſingulis, quæ voluntate geruntur, actiones factàq; verſentur. Quid autem cui ſit anteponendum, non eſt facile exponere. Multæ enim ſunt rerum ſingularum differẽtię ac diſsimilitudines. Quod ſi quis iucũda quę ſunt & moleſta, violenta dixerit, quòd cum extra ſint, vim adferant, & cogãt: eadem ratione violenta ei ſunt futura omnia. Horum enim cauſa omnes

omnia faciunt. Qui vi quidē coacti inuitíque faciunt quip- E
piam, iis moleſtiam: qui iucunditatem ſequūtur, iis malum
affert cum voluptate. Atqui ridiculum eſt ea accuſare quæ
externa ſunt, non ſeipſum potius, qui à rebus eiuſmodi facile
capiatur: resque præclaras ſibi, fœdas & turpes attribuere vo
luptati. Hoc igitur iam quidem apparet, vi id fieri, cuius prin
cipium cum extra ſit, nihil id cui vis infertur, adiuuat. Quod
autē fit imprudentia, nō eſt omne voluntariū: at quod eſt non
voluntarium, idem moleſtū eſt, & cauſas affert pœnitentiæ. F
Nā qui imprudēs fecerit quidlibet, nec ſe id egiſſe moleſtè fe
rat, nō fecit ille quidē ſpōte quod ignorauit: nec rurſum in-
uitus, cùm minus ægrè ferat. Eorum igitur qui per impruden
tiā aliquid faciūt, is quidē quē facti pœnitet, inuitus: quē non
pœnitet, quoniā alius diuerſus que ab illo eſt, appelletur ſanè
non volens quoniam enim ab altero differt, aptius eſt habere
nomen. Aliud etiam eſt imprudentia facere, aliud impruden
tem. Non enim ebrioſus & iracundus videtur quæ facit, erro
re & imprudentia ductus facere, ſed ob aliquid eorum quæ G
dximus: nec ſciens, ſed imprudens. Ac ignorant quidem im-
probi omnes quæ facienda ſunt, quæque fugienda: iniuſtíq;
& omnino mali ex eo errore naſcūtur. Nec ſi quis quod vtile
ſit ignoret, quod aget, dicatur nō voluntariū. Neq; enim aut
imprudētia & ignorātia ea, quæ ab animo & voluntate ſuſci-
pitur, & proficiſcitur, non volūtarij cauſa eſt, ſed peccati: aut
etiā rerū vniuerſarū, quandoquidē ea culpatur, ſed rerum ſin
gularū, in quibus omnis verſatur actio. In his enim locus eſt
& veniæ & miſericordiæ, quoniam qui eorū aliquid ignorat, H
facit inuitus. Sed nō alienum eſt, quæ, quotq; ſint exponere.
Videndū igitur, quiſnam, quidque agat quiſque, & qua in re
verſetur actio: interdū etiā quo quaſi inſtrumento, cuiuſque
rei cauſa, vt ſalutis: & quo tandē mɔdo, vt remiſſe an vehemē
ter. Atque hæc quidem omnia nemo ignorare poſsit, modò
ne ſit inſanus. Perſpicuum id quidem eſt de eo qui agat: quo-
niam quî ſe ignorabit ipſum? Quid autem agat, aliquis igno-
ret, vt cùm ſibi aiunt excidiſſe, aut ſe neſciſſe occulta & arca-
na eſſe, vt Aeſchylus myſteria. aut cùm vellet monſtrare, mi-

A ſiſſe telum, vt is qui catapultam putet etiam aliquis filium hoſtem eſſe, vt Merope. & haſtam orbicularis figuræ, quæ lãceæ in formam directa ſit. & lapidem eſſe pumicem, & interficiat qui ſalutis cauſa ferit. & qui docere velit, verberet, vt faciunt ij qui extremis manîbus luctantur. Cùm igitur in his omnibus error & imprudentia verſetur, in quibus actio: cùm is qui eorum aliquid ignorabit, feciſſe videbitur inuitus, tum qui eorum ignarus erit quæ principatum obtinent. Principatum autem tenent, finis, & in quibus cernitur actio. Et quanquam
B ex illa ignoratione & imprudentia, quod eſt non voluntariũ omne nominetur, tamen debet eſſe præterea moleſta actio, & pœnitentiæ plena. Quoniam autem quod eſt non voluntarium, eſt quod vi fit & imprudentia: voluntarium eſſe videatur, id cuius in ſe principium continet is, qui ſcit res ſingulas, in quibus actio verſetur. Profecto enim nõ recte dicũtur nõ voluntaria eſſe ea quæ vel ira fiunt, vel cupiditate. Primùm enim nullum aliud animal, neque puer, ſponte faciet. Deinde quæro, vtrum nihil omnino eorum quæ ira vel cupiditate im
C pulſi facimus, ſponte ac voluntate noſtra facimus? an verò honeſta quæ ſunt, voluntate, quæ turpia, inuiti? an non id ridiculum ſit, cum præſertim vna ſit eorum cauſa? Abſurdum etiam ſit non voluntaria dicere ea, quorũ teneri cupiditate decet. Atqui decet, & commoueri quibuſdam in rebus, & nonnullarum duci cupiditate. vt valetudinis, atque doctrinæ. Satis etiam conſtat, ea moleſtiam afferre omnia, quæ inuiti facimus: quæ vero cupidè & ſtudioſe, oblectationem habent. Iam vero quid intereſt, vtrum nõ voluntate fiant, eáne in quibus
D ratione, an in quibus ira peccatur? Vtraq; enim fugiẽda ſunt: nec minus videntur eſſe hominis propriæ, quæ ſine ratione ſunt perturbationes. Atqui actiones hominis vel ab ira, vel à cupiditate proficiſcuntur, quas abſurdum eſt in non voluntariis ponere. Expoſitis iis quæ & voluntate, & inuiti homines faciunt, ſequitur vt de conſilio ſeu electione dicendum eſſe videatur. Nam & virtuti coniuncta eſt maximè, & mores magis quàm actiones ipſa diſtinguere videtur. Electio igitur eſt illa quidem voluntaria, ſed tamen non idem quod

II.

voluntarium: ídque adeo, quod volũtarium eſt, patet latius. E
Eius enim quod ſponte fit, & pueri ſunt & beluæ participes:
conſilij non ſunt, nec electionis. Nec mihi quidem rectè vidé
tur dicere ij, qui conſilium ſiue electionem vel cupiditatem
aiunt eſſe, vel iram, vel voluntatem, vel quandam opinionem.
Non enim communis eorum etiam electio eſt, quæ ſunt ex-
pertia rationis: cupiditas & ira ſunt. & impotẽtes cupiditate,
non ratione aut cõſilio ducuntur ad agẽdum: contráq; conti-
nentes iudicio & ratione, non cupiditate ac libidine. Præte-
rea conſilio contraria cupiditas eſt, cupiditati cupiditas non F
eſt. Cupiditas etiam voluptatis eſt, & ægritudinis: conſilium
nec voluptatis, nec ægritudinis. Multo enim minus ira, quo-
niam minime videntur quæ per iram fiunt, cõſultò fieri. Nec
voluntas quidem, etiã ſi ad eam proximè accedere videatur.
Inſtitutum enim ac conſilium non eſt eorum quæ fieri ne-
queunt: quòd ſi quis hæc ſibi propoſita eſſe dicat, inſanus eſſe
videatur. At voluntas in iis etiam quæ fieri non poſſunt, vt in
immortalitate, verſatur. At voluntas in iis etiam cernitur, quę
ipſa à nemine vnquam per ſe gerentur: vt aliquis vult hiſtrio G
nem quendam athletamque vincere. At nemo hæc talia ſu-
ſcipit, ſed ea omnia, quæ à ſe putat poſſe adminiſtrari. Iam
verò finem potius ſpectat voluntas: cõſilium & ſuſceptio ea
quę ad finem pertinent. Vt valere volumus, deligimus autem
quibus valetudinem adipiſcamur. Et beati eſſe omnes volu-
mus, ídque prædicamus: at illud nobis propoſitum eſſe præ-
dicare ac prę nobis ferre non decet. Omnino enim in rebus
iis verſatur conſilium, quæ ſunt in noſtra poteſtate. Nec opi-
nio quidem certe eſſe poſsit, quoniam in rebus omnibus cer H
nitur opinio: nec minus ęternis, & quę fieri non poſſunt, q̃
iis quę in nobis ſitę ſunt. Prętera in falſam ac veram diuidi-
tur opinio, non in malam & bonam: in quibus inſtitutum &
conſilium potius cernitur. Non igitur idem eſt quod opinio
omnino, nec id fortè quiſquã aſſerit. Nec vero idem eſt quod
quędam opinio. Cùm enim bona vel mala quæ ſunt, nobis
ad faciendum proponimus, tum quodãmodo affecti ſumus:
cùm ſumus in opinione, non ſumus. Et conſtituimus vel aſſe-

A qui, vel declinare, & ſi qua ſunt eius generis. At quid quicque ſit, quámque ad rem conducat, & quemadmodum conducat, exiſtimamus: aſſequendum autem aliquid, aut vitandum, non admodum opinamur. Præterea inſtitutum laudatur quòd ſit eius rei quæ honeſta eſt, vel quòd rectum ſit: at opinio, quòd ſit vera. Atque ea deligimus, quæ ſcimus optima: ea opinamur, quæ non certò ſcimus. Nec iidem videntur ſequi & iudicare, quæ ſunt optima: nonnullíque ſunt qui optimè ſentiant, ſed victi cupiditatibus & vitiis, quæ mala ſunt ſequun-
B tur. Nec verò, vtrum antecedat opinio ac iudicium id quod ſtatuitur, an conſequatur, quicquam intereſt: nõ enim id agimus, ſed vtrum ſit idem quod aliqua opinio. Quid igitur, aut quale eſt inſtitutum & conſilium, quãdoquidem in nullo eſt ſuperiorum? Ac illuc quidem apparet, voluntate ac iudicio ſuſcipi, nec tamen quicquid voluntarium eſt, id omne etiam deligẽdum eſt, niſi cùm antegreſſa eſt deliberatio. Nam cum ratione & mente coniunctũ omne conſilium eſt, id eſt, προαίρεσις, quod etiam nomen ſignificat. προαίρεσις enim, id eſt, præ
C poſitum, ex eo appellatum eſt, q̃ præponatur aliis. Conſultant autem homines, vtrum in deliberationem cadant omnia, an de quibuſdã non capiatur conſilium. Cui quæſtioni ſanè reſpõdendum eſt, cadere in deliberationem non ea de quibus ſtultus aliquis vel inſanus deliberet, ſed de quibus ſolent ij qui ſana mente ſint. Sed de rebus æternis nemo conſultat, vt de mundo, de diametri, laterísque dimetiendi ratione. Nec de iis quidem, quæ motu continentur: quæ quidem ſemper eodem modo eueniunt, ſiue neceſsitate, ſiue natura,
D aut alia aliqua cauſa, cuiuſmodi ſunt ſolis cõuerſiones, & ortus. Eodem modo de iis iudicandum eſt, quæ aliàs aliter eueniunt, in quo ſunt genere ſiccitates, & imbres. Nec verò aut ea quæ caſibus fortunæ ſubiecta ſunt, qualis eſt theſauri inuentio, aut res omnes quæ naturam attingunt humanam, cadunt in deliberationem. Neque enim quemadmodum optimè Remp. Scythæ adminiſtrare poſsint Lacedæmonij deliberant. nihil enim eorum per nos fieri poteſt. At de iis conſilium capimus, quę ſunt in noſtra poteſtate vt eueniãt, quo-

III.

niam illa ſola reliqua ſunt. Cauſæ enim ſunt, vel natura, vel E
neceſsitas, vel fortuna, præterea mens, & quicquid ab homine geri poteſt. Singuli autem homines de iis deliberant, quæ per ſe ipſi efficere poſſunt. Nec verò de artibus ac ſcientiis iis quæ certæ ſunt, & ſe ipſæ contentæ, vllum conſilium capitur. quales ſunt literæ, quæ quonam modo ſcribẽdæ ſint, minimè dubitamus. Sed quæ à nobis effici poſſunt, non autem ſemper eodem modo, ea demum cadunt in deliberationem. vt ea quæ medicina, numulariorum, & gubernatoris artes tractant potiùs, quàm quæ gymnaſticè, quo minus certę ſunt. F
Similis eſt ratio cæterarum. Sed ſæpius in deliberationem cadunt ea quæ ab artibus, quàm quæ à ſcientiis proficiſcuntur: propterea quòd magis ea veniunt nobis in dubium. Conſilij autem capiendi deliberatio partim in iis rebus cernitur quæ plerũque eueniunt, cum incertum ſit quam in partem inclinare ac euenire debeant: partim in iis quæ infinitæ incertæq; ſunt. Ad res autem magnas eligendas, homines in conſilium adhibemus nobis ipſi diffiſi, quaſi minus ad ſtatuẽdum ſimus idonei. Deliberamus autem, non de finibus, ſed de iis quę ad G
fines pertinent. Neque enim aut medicus an curet, conſultat: aut orator, an perſuadeat: vel ciuilis officij peritus, an bonas leges cõdat: vel alij artifices de eo quẽ ſibi propoſuere finem: ſed omnes propoſitum ſibi finem quemadmodum, & quibus rebus aſſequantur, inquirunt. Quòd ſi compluribus ad eum rationibus perueniri poſſe cõſtet, tum qua facillimè, & optimè poſsit, inueſtigant. Sin vna via perfici queat, quemadmodum per hanc aſſequantur, cõſiderant: ad illámque per quam perueniant, dum ad primam cauſam ventum ſit, quæ in inue- H
niendo poſtrema eſt. Nam qui capit cõſilium, is inquirere, ac retexere eo ordine ſolet, quo Geometræ in tabula, quam vocant diagramma. Illud autem apparet, non omnem quæſtionem eſſe deliberationem, cuiuſmodi ſunt Mathematicorum quæſtiones: deliberationem verò omnẽ eſſe quæſtionem. etiã illud apparet, quod in retexẽdo poſtremũ eſt, id primũ eſſe in agẽdo. Quòd ſi in tale aliquid inciderint, quod fieri nequeat, velut ſi pecuniis ſit opus, nec poſsint alicunde ſuppetere, tum

A à re propoſita ſe abſtrahũt: ſin autem fieri poſſe cõſtiterit, tum omnes neruos intendunt, vt efficiant. Atqui ea fieri poſſunt, quæ à nobis poſſunt effici. Nam quæ amicorũ opera curãtur, per nos fiunt quodam modo, quia principiũ in nobis ſitũ eſt. Quæruntur autem aliàs inſtrumenta, aliàs vſus eorũ, itemque in reliquis: interdum qua tandem re, aut quibus, aliquando qua ratione res confici queat. Atque homo videtur, quemadmodum dixi, principium eſſe actionum: conſilium autem in iis verſari, quæ ab eo agi poſſunt. At actiones aliorum cauſa
B ſunt, alióque referuntur. Nunquam igitur cadet in deliberationem finis, ſed ea duntaxat quæ ad fines pertinẽt atque conducunt. nec res ſingulæ quidem, vt panis hic vtrum rectè concoctus, an confectus ſit, necne. quoniam hæc cadunt ſub ſenſum omnia: de quibus ſi ſemper deliberet aliquis, res ad exitũ perduci non queat. Quod autem in deliberationem cadit & in delectum, eadem ſunt: niſi quod iam ſecretum eſt ac ſelectum id quod ſub delectum cadit. Quod enim de cõſilio ſtatutum iudicatumque eſt, id demũ propoſitum dicitur. Tum
C enim quiſque deſinit quemadmodum quicque gerat exquirere, cum principium ad ſe retulerit, atque ad eam animi ſui partem, quæ tenet principatum. hæc enim pars eſt quæ deligit. Quod ex veteribus etiam rebus publicis, quas Homerus imitatus eſt, poteſt perſpici. Quæ enim Reges ſuſcepiſſent, de iis ad populum referebant. Quoniam autem id quod ſub dẽlectum cadit, eſt quod deliberationi ſubiicitur conſequente appetitu, eorum quæ in noſtra ſunt poteſtate: profectò propoſitum ac inſtitutum ſit neceſſe eſt appetitio eorum quæ in no-
D ſtra ſunt poteſtate, cũ antegreſſa eſt deliberatio. Iudicio enim ad deliberationem quæ anteceſsit adhibito, tum ſequi conſilium cupimus. Ac propoſitum quidem quid ſit, quibúſque in rebus verſetur, in iis ſcilicet, quæ ad fines ſpectant, plane dictum eſt. Voluntatem autem in fine verſari diximus: IIII.
ſed aliis in eo verſari videtur quod vere bonum ſit: aliis in eo quod bonum videatur. Atqui cõſequens eſt, vt qui quod ſub voluntatem cadit, bonum eſſe dicant, etiam fateantur non cadere ſub voluntatem id, quod is velit, qui minus rectè appro-

bat Si enim voluntate appetatur bonum, etiam ſit. At erat, ſi E
ita res ferebat, malum. Qui autem aiunt quod ſub voluntatẽ
cadit eſſe, id quod bonum videatur, eos neceſſe eſt fateri nihil
ſub volũtatem cadere natura, ſed quod cuique viſum ſit. At-
qui aliud alij, & ſi ita res ferat, etiam contraria videntur. Quæ
ſi minus probãtur, hoc certè confitendum eſt, omnino ac re-
uera id eſſe bonũ quod ſub voluntatẽ cadat, ac ſingulis, quod
cuiq; videatur. Ac viro quidẽ bono id bonũ, quod verè bonũ
eſt: improbo, quod occurrit, videtur. Vt corporibus probè af
fectis, ſalubria ſunt ea quæ reuera ſunt eiuſmodi: quæ autẽ in F
morbis ſunt, alia: itémque & amara, & dulcia, & calida, & gra
uia, & cætera omnia. Nam & verè de omnibus vir bonus iu-
dicat, & facilè quid in re quaque veri ſit perſpicit. Propria eſt
enim ſua cuiuſque habitus & honeſtas & voluptas, excellitq;
ſapiens plurimum in perſpiciendo quid in quaque re veri ſit,
quaſi rerũ omnium mẽſura & norma. At verò animis multi-
tudinis à voluptate tenduntur inſidiæ: quippe cùm nec bona
ſit, & tamen eſſe videatur. Itaque plerique voluptatem appe-
V. tunt, vt bonũ: dolorem aſpernantur, vt malum. Quoniam G
autem quod ſub voluntatẽ appetitionémque cadit, ad finem
ſpectat: quæ verò in deliberationem & delectum cadũt, ea in
iis cernũtur quæ ad finem ferunt: efficitur, vt actiones quæ in
illis verſantur, omnes iudicio ſuſcipiãtur, omneſque ſint vo-
luntariæ. Atque in iis verſantur virtutis actiones. Virtus autẽ
ipſa, itemque vitium, in noſtra ſunt poteſtate. Quas enim res
in nobis ſitum eſt vt agamus, eas etiam in nobis ſitum eſt vt
ne agamus. quáſque res in nobis ſitum eſt vt nõ agamus, eaſ-
dem vt agamus in noſtra eſt poteſtate. Ita ſi quod honeſtum H
eſt, eſt id in nobis vt geramus: illud quoque quod turpe eſt,
vt non geramus, in nobis ſitum erit. Et ſi id quod honeſtum
eſt, vt ne faciamus in noſtra eſt poteſtate: neceſſe eſt quod tur-
pe eſt, eſſe id in nobis, vt geramus. Quòd ſi in nobis ſitum eſt,
vt honeſta quæ ſunt & turpia faciamus, profectò & vt ne aga-
mus eadem, noſtræ erit voluntatis. Hoc autem ſi eſt bonos &
malos eſſe, certè probi improbíve ſimus, eſt id in nobis. At ve
rò dicere ſua ſponte ac voluntate improbum effici neminem,

A nec beatum inuitum: illud, falſum:hoc, veriſimile videatur. Nam & nemo eſt beatorum inuitus,& vitium voluntatis eſt. Alioqui ea quæ à nobis paulo antè poſita ſunt,in controuerſiam vocare oportebit:negandúſque homo erit,auctor eſſe & procreator actionũ, quaſi liberorum. Quæ ſi perſpicua ſunt, neque ea poſſumus ad alia referre principia, niſi ad ea quæ in nobis ſita ſunt:hoc certe confitendũ eſt,Quarum rerũ in nobis ſita ſunt principia, eas in noſtra eſſe poteſtate, noſtræque eſſe volũtatis. Teſtes huius rei ſunt & priuatim ſinguli,& pu-
B blice legiſlatores,qui ſumunt ſupplicium de iis omnibus qui flagitia admittunt,nec vi nec imprudentia,quæ non ipſorum culpa euenerit:honores autẽ decernũt iis,qui pręclara facinora faciunt,vt illos deterreant, hos adhortentur. Atqui nemo quenquã ad ea omnia gerẽda hortatur,quę nec ſunt in noſtra poteſtate,nec ſunt noſtræ voluntatis: ꝙ nihil attinet inducere animum,vel caleſcere,vel dolere,vel eſurire,vel aliud quiduis eiuſdẽ generis,quia nihilo minus ea perferemus. Etenim erroris & imprudẽtiæ cauſa in eo vindicatur, qui ſua culpa neſcie
C rit,vt in vinolentos duplex pœna conſtituta eſt: propterea ꝙ principium in eis ſitũ ſit. Eſt enim in eis ſitum, vt ne vino obruantur:quod quidem cauſa eſt imprudẽtiæ. Quinetiã eos puniunt qui aliquid ignorant eorũ quæ legibus cõtinentur,quę ipſa & cognoſci debent,nec ſunt difficilia. itémque in cæteris, ſi qui negligentia impediti aliquid vidẽtur ignorare, quod in eis ſitũ erat vt ne ignorarent:quandoquidẽ in eorũ erat poteſtate,vt darent operã. Quanquam aliqui certe ſunt eiuſmodi, vt ne dent operam vt ſciant: eorumque culpa accidit, vt tales
D fierent,dum mollius viuunt & diſſolutius itémque vt iniuſti & intẽperantes eſſent: illi,dum fraude & dolo agunt hi,dum degunt vitam in compotationibus aliisque generis eiuſdem. Nam quæ in quaque re opera ponitur, tales homines efficit. Quod ex iis facile perſpici poteſt, qui ad quoduis certamen, vel officium & actionem ſe comparant:ſemper enim id agũt. Hoc ergo ignorare,ex eo,ꝙ quiſque in re quaq; operã ponat, gigni actiones,hominis eſt ab omni ſenſu procul abhorrẽtis. Hoc etiam alienũ abſurdúmque ſit, eum qui faciat iniuriam,

nolle iniuſtum effici: & qui intemperate viuat, intemperan- E
tem. Atqui ſi quis non imprudens geret ea, ex quibus iniuſtus naſcatur, profecto voluntate ſua efficiatur iniuſtus. Nec ſi velit quidem, cohibere ſe poſsit, aut iniuſtus eſſe deſinat, fiàtque iuſtus: quoniam ne ægrotus quidem, valens & incolumis cùm velit, etiam ſi ita acciderit, vt ſponte ac voluntate ſua ægrotaret: quia & libidinoſe viueret, nec medicis crederet. Ac tum illi quidem licebat morbum declinare: at poſteaquam ſe præcipitauerit, & proiecerit in morbum, iam non licet. Vt is qui lapidem iaculatus eſt, non poteſt iam reuocare, nec ſuſtinere F
iactum, quanquam eſſet antea in eius poteſtate, ne iacularetur, cùm in ipſo ſitum eſſet principiũ: ſic iniuſtis ac libidinoſis initio ab his vitiis declinare licuit: propterea quòd in eorũ erant poteſtate. at poſteaquam eiuſmodi extiterunt, iam non licet. Nec vero animi ſolum, ſed in nonnullis, corporis etiam vitia iudicio ac voluntate ſuſcipiuntur, iis quos culpamus. Nam quæ à natura hominibus tributæ ſunt deformitates, eas nemo vituperat: at quæ incuria & negligentia ſuſcipiuntur, omnes dantur vitio. Eadem eſt infirmitatis ratio, deformita- G
tis, & debilitationis membrorum. Nemo enim cæcitatem ei qui à natura priuatus eſt oculis, aut morbo, aut vulnere, vt probrum obiicit, ſed miſericordia potius commouetur, cui autem ex vinolentia, aut alia intemperantia hoc euenerit, is culpatur ab omnibus. Quæ ergo vitia corporis in noſtra ſunt poteſtate, culpantur: quæ non ſunt, non item. Quod ſi ita eſt, in cæteris etiam omnibus quæ crimini dantur vitia, ea in noſtra ſint poteſtate, neceſſe eſt. Quòd ſi quis dixerit, omnes ſequi ea quæ bona eſſe videantur: illam autem æſtimationem H
ac iudicium non in eorum eſſe poteſtate, ſed qualis quiſq; ſit, ei talem finem videri: huic reſpondeo, ſi ſibi quiſque gignendi habitus cauſa eſt quodãmodo, profecto & viſum id quodammodo cauſam quenque eſſe, vt exiſtat. Sin nemo ſua culpa, praua quæ ſunt & flagitioſa facit, ſed ignarus finis, exiſtimans iis ſe beatum futurum: finiſq; appetitio non eſt illa quidem propter ſe approbanda, ſed ita facti omnes inſtitutiq́ue eſſe debent à natura, vt quaſi aſpectum quendam habeant,

A quo verè iudicabunt, atque id quod verè bonũ eſt ſequẽtur. Atque is demũ ingenioſus eſt, & bene animo conſtitutus, cui hoc munus à natura eſt datum. (Eſt enim hoc & maximum & præſtantiſsimũ, quódq; nemo nec accipere ab alio poſsit, nec diſcere: ſed qualecunque à natura cuique tribuitur, talẽ obtinebit. Cuius ſi ſumma & excellens quædam à natura conceſſa ſit facultas, id demũ perfectum verúmque ſit ingenium neceſſe eſt.) Si hæc, inquã, vera ſunt, cur virtus potius, quàm vitium
B voluntatis erit? cùm præſertim vtriſque & bonis & malis finis eodem modo vel natura vel quomodocũque videatur atque obiiciatur: cætera verò eò omnia referant & agant quomodocunque. Siue igitur finis non natura qualiſcunque cuique videtur, ſed aliquid etiam eſt extra ipſum: ſiue finis naturalis eſt, ob eamque cauſam virtus voluntaria eſt, & vir bonus voluntate ac ſponte cætera gerat omnia: profectò vitium nihilominus futurũ eſt volũtarium. Improbis enim eadẽ ratione ineſt, & in actionibus, & in fine, quod per ſe eſt. Quòd ſi ex eo virtu
C tes voluntatis ſunt, vt dicitur, & cauſas adiuuamus habituum, quódque quales ſumus, talem etiã finem ponimus: profectò vitia quoque noſtra voluntate neceſſe eſt ſuſcipi. Eadẽ enim ratio eſt. Ac ea quidem quę cõmunia erãt virtutum omnium, quodq́; earũ eſſet genus, plane diximus. Nã & mediocritates eas eſſe & habitus docuimus, & à quibus gignantur, eaſdemq́; eorũ à quibus naſcãtur eſſe effectrices, idq́; per ſe: eas etiam in noſtra eſſe poteſtate tradidimus, iudicioq́; noſtro ac volũtate ſuſcipiat, atque ita, vt recta ratio præſcripſerit. Nec verò ſunt
D actiones volũtariæ & habitus eodẽ modo. Nã à principio ad finẽ in nobis ſitæ ſunt actiones, & rerum ſingularũ teneamus ſcientiã: habituum verò ſolùm ab initio. Rerum verò ſingularum minus eſt nota acceſsio, vt in ægrotationibus cõtingit. Sed quoniam ſic ſecúſve iis vtamur, id in nobis eſt, idcirco dicuntur eſſe voluntatis. De ſingulis autem quæ ſint, quibuſque in rebus, & quemadmodum verſentur, differemus, ſi paulò altius repetamus. Nam vna eadémque opera quot ſint, facile intelligetur. Ac primum de fortitudine, quam modum audaciæ ac formidini adhibere, antea diximus: planũ enim factum

VI.

est. Timemus autẽ ea omnia quæ molestiam terroremq́; adfe- E
runt: quæ eadẽ, vt semel dicã, mala sunt. Itaq; metũ definiunt,
mali expectationẽ. Ea igitur metuimus omnia quę mala sunt,
vt dedecus, vt paupertatem, vt morbũ, amicorum penuriam,
mortẽ: sed tamen nõ in his omnibus fortis cernitur. Sũt enim
quædã pertimescenda, idque præclarum est, quę eadem turpe
sit nõ timere, vt dedecus. Nam qui ea metuat, is probus & pu-
dens: qui nõ extimescat, impudẽs iudicandus est. Quanquã is
à nõnullis fortis nominatur, trãslationis vsurpatione, quoniã F
simile quiddam fortis habeat. vacat enim metu vir fortis. Nec
verò paupertas horribilis est aut pertimescenda: nec morbus,
nec omnino quicq̃ præter culpam, & quæ præstare possimus.
Nec si quis in his se interritum præstiterit, is cõtinuo fortis ha
bendus est. Quanq̃ eum etiam similitudine quadã fortem di-
cimus. Sunt enim, qui in bellicis periculis ignaui sunt ac timi
di: iidem liberales, & ad iacturã pecuniarum faciendã paratis-
simi. Nec si quis vim liberis & vxori timeat, vel inuidiam, aut
si quid est eiusdem generis, ignauus ac timidus putandus est: G
nec fortis is, qui fidenti sit animo tum, cùm virgis cæsum se iri
videat. Quibus ergo in rebus horribilibus fortis cernitur? an
in maximis? Neque enim viro forti quisquam maiore æquio-
reque animo terribilia perferre potest. Omnium autẽ rerum
nihil morte terribilius, nihil acerbius: præsertim cùm omniũ
rerum sit extremum, & vltrà iam nullo in malo aut bono sint
mortui. Nec verò in omni genere mortis vir fortis cernitur,
vt si quis in mari pereat, vel morbo intereat. Quo ergo in ge-
nere? an non in pulcherrimo? Qualis est ea quæ in bello eue- H
nit: quippe quæ in maximo pulcherrimoq́; periculo oppeta-
tur. Hoc indicant honores, qui & in Rebusp. & apud
reges decreti sunt iis, qui in bello fortiter pugnãtes occubue-
rint. Quocirca propriè ac verè fortis videtur is, qui morte ho
nesta proposita, iisq́; omnibus quæ mortem adferũt, cum re-
pente appropinquant, metu vacat. Cuiusmodi sunt maximè,
quæ in bello versantur. Attamen & in mari, & in morbis vir
fortis vacuus est ille quidẽ à metu, sed non more nautarũ. For
tes enim & de salute sua desperãt, & genus hoc mortis acer-

A bè ferunt: illos fidenti esse animo docuit exercitatio. Sunt etiã forti magnóq; animo, cùm aut viribus locus est, aut pulchrum exire de vita: quorum neutrum in his generibus interitus cõtingit. VII. Nec vero eadẽ sunt formidolosa omnibus, estq; aliquid quod præstare homo non possit, quod omnes profectô qui sani sunt mente pertimescent. Quæ autem homo præstare potest, ea magnitudine differunt: aliáque grauiora sunt, alia leuiora: similiterque ea omnia quæ præbent animis nostris ii-
B duciam. Quibus in rebus vir fortis, etsi terrore vacat, quantum hominis natura patitur, tamen hæc ipsa vt decet, vtque ratio postulabit, pertimescet: idque honestatis causa, quoniam is est virtuti propositus finis. Fieri autem potest, vt eadem quis & nimium & parum metuat: etiam vt quæ non sunt pertimescenda, æque ac illa timeat. Hinc peccata nascũtur: aliud, quòd timeatur id quod timẽdum non est: aliud, quòd non timeatur quemadmodum timẽdum est: aliud, ꝙ non metuatur aliquid tum cùm metui debet: & si qua sunt generis eiusdem. Itemque
C in iis omnibus quæ animum nobis fiduciámq; præbent. Qui ergo quæ, cuiusque rei causa, & quemadmodum decet, perfert, extimescitque omnia, quíque fidenti animo, is fortis habendus est. pro rerum enim dignitate, & quando rectum est, & vt ratio præcipit, vir fortis & fert, & gerit omnia. Omnis autem actionis & officij finis ex animi habitu ponderandus est. At forti viro fortitudo honesta videtur. Est igitur ei finis propositus eiusmodi: quòd fine terminat metiturq; omnia. Honestatis ergo causa magno fortique animo vir fert, facitque ea
D quæ subiecta sunt fortitudini. Ex iis vero qui modum transeunt, qui vacuitate quadã metus impulsus id facit, vacat nomine. Esse autem multos qui nomine vacarent, suprà ostẽdimus. Quòd si nomen fingere placet, appelletur sanè insanus, vel sensus omnis expers, si modo nihil metuat, neque motum terræ, neque vndas, quales aiunt esse Gallos. Qui autem nimis confidit iis rebus quæ terrorem afferunt, audax nominatur. Atque etiam arrogans, audax videtur esse, sibíque fortitudinem vendicare. Itaque quo ille animo in rebus asperis est, eodem hic cupit videri. quocirca quibuscunque rebus po-

teſt,eum imitatur. Ita fit,vt plerique eorum ita audaces ſint,vt E
etiam ignaui. cum enim in his audacia prouẽcti ſint, tamen
nunquam res formidoloſas ſubeunt. At qui metuẽdo modũ
egreditur,is ignauus timidúſque appellatur. Nam & quę me-
tuenda non ſunt,& quẽadmodum non ſunt,quæq; ſunt eiuſ-
dem generis,omnia eũ cõſequuntur. Diſcedit etiã ab audacia,
ſed quoniã ægritudine modũ tranſit,magis apparet. Deſperat
enim ac diffidit ignauus omnis,quoniam omnia pertimeſcit:
at fortis contrà:eſt enim fidẽtis animi,audere. Ac in his quidẽ F
rebus omnibus timidus, audax, & fortis,illi quidẽ verſantur,
ſed non eodem modo affecti ſunt. illi enim tranſeunt modũ,
& ab eo deficiũt:at hic modũ in iis tenet, eum etiã quem ratio
præſcripſerit. Atque audaces quidẽ temeritate prouecti,antè
cupiũt adire pericula, q̃ inſtant:cùm adſunt,ea defugiunt. At
fortes in ipſis rebus acres ſunt & prompti, antea cum eſſent
ocioſi. Quapropter,vt dixi, fortitudo mediocritas eſt earũ re-
rum quæ hominibus vel fiduciã præbẽt, vel terroreẽ afferunt,
quibus in rebus oſtẽdimus,quę eadẽ ſequitur ac tolerat,quia G
honeſtũ eſt ea & ſequi & perpeti:aut certe quia turpe eſt con
trarium. Mortẽ autẽ ſibiipſi cõſciſcere, fugientẽ vel inopiam,
vel amoreẽ, vel moleſtiã,fortis animi magniq́; non eſt, ſed an-
guſti potius & timidi. Nã quæ laboreẽ ſolicitudinẽq; deſyde-
rant,ea fugere, nec quia honeſtũ eſt id ferre, ſed eò fugere,ne
malũ habeas,mollis animi eſt atq; effœminati. Ac fortitudo
VIII. quidem ex eo genere eſt. Eius autem alia quinque genera
traduntur. Primum genus eſt eius quæ ciuilis dicitur, cùm ad
illã proxime accedere videatur. Excitãtur enim ad ſubeunda H
pericula ciues & pœnis,& probris,& honoribus, qui decreti
ſunt legibus:ob eamque cauſam apud eos fortiſſimi exiſtunt
maxime, apud quos ignaui ſunt inglorij: fortes, honorati.
Quales Homerus facit Diomedem & Hectorem,

Polydamas fœdum primus mihi crimen inuret.

Et Diomedes,

Inter enim dicet Troes fortiſsimus Hector,
Titydes metuens puppes euaſit ad ipſas.

Hæc autem ſimillima videtur ei de qua ſuprà differui, quòd à

A virtute naſcitur. Nam à pudoris & honeſtis cupiditate proficiſcitur, quoniam honoris ſtudio, probríque fuga, quod eſt turpe, comparatur. Eorum autẽ in numerum adſcribere licet eos, quibus ij vim inferunt, quorum ſunt in imperio & poteſtate. Quo ſunt hi quàm illi deteriores, quòd non pudore, ſed metu inducti id faciunt: nec turpitudinis fuga, ſed moleſtiæ. Cogunt enim principes, vt Hector,

B Quem procul à pugna labentem forte videbo,
Ille canum fiet, fiet quoque vulturis eſca.

Et qui imperant, ſi diſcedant illi, verberant. Idẽ faciũt ij qui ante muros, foſſas, & alia eiuſdem generis, caſtra locant. cogunt enim hi omnes. Sed par eſt, quia honeſtum eſt fortem eſſe, non vi aut neceſsitate. Atque etiam omnis in quaque re exercitatio, nomen fortitudinis videtur obtinere. Itaque fortitudinem ſcientiam eſſe putabat Socrates. Ac exercitati quidem alij ſunt in aliis rebus, vt in bellicis milites. Noua enim in bello permulta fiũt quotidie, quę hi vnà animaduerterũt. Quocirca fortes videntur eſſe propterea, q̃ alij quę illa ſint, C non intelligant. Inde omnia facere, nihil pati, cauere ictus, & ferire conſuetudine docti, vſu etiam armorum valent. His inſtructi, quicquid Mars ferat, valent ad vulnera, non excipienda, ſed infligenda. Pugnant igitur vt armati cum inermibus, & exercitati cũ imperitis. His enim in certaminibus non fortiſsimo quiſque & maximo animo maxime bellicoſus eſt, ſed qui plurimum valet viribus, optimẽque affectus corpore eſt. At vero milites tum ignaui demum timidíque exiſtunt, cùm D periculũ impẽdet, inferiorésque ſunt & copiis & apparatu. Primi enim fuga elabuntur: at vrbanę copię ſtãtes in acie decumbunt. Id quod apud Hermęum in oppido Bœotię Coronа euenit. Nã & fuga turpis his erat, & mors tali ſaluti anteponenda. Se autem illi initio pugnę periculis obiiciebant, quaſi meliores eſſent: at cognito periculo, fuga elapſi ſunt, q̃ mortẽ magis q̃ dedecus pertimeſcerent. Qualis non ſolet eſſe vir fortis. Quocirca iram etiam ad fortitudinem transferunt, propterea quòd fortes videntur ij etiam qui ira incitati, tanquã belluę toto impetu in eos ferũtur, qui vulnerarint: quo-

IX.

niam fortes etiam ira excandescãt. Est enim maximus ad subeunda pericula aculeus, iracundia. Hinc Homerus, Furor arma ministrat. & Animumque citauit. &, Ingés per nares vis. &, Sanguis efferbuit. Hæc enim omnia significare videntur concitationẽ animi ac impetum. Ac fortes quidem honestatis causa gerunt omnia, eísque animus subsidio est. Belluæ autem ægritudine ac dolore incitatæ, quòd vel vulnus acceperint, vel ne accipiant, extimescant: nam si sint in suis lustris, haud in quenquam impetum faciunt. Non igitur fortitudo est, dolore ac ira incitatum adire pericula, nihil eorũ quæ molesta & aspera interueniunt, prouidentẽ. Nam isto modo quidem licet dicere fortes asinos, cùm esuriunt, quòd ne verberibus quidem deterrentur à pastu. Quinetiam adulteri cupiditatis causa multa faciunt audacius. Non igitur quidem virtutis est, dolore vel ira ad pericula impelli. Videtur autem naturam attingere ea maxime quæ ab ira ducitur: quæ si iudicium finemque adhibuerit, veræ fortitudinis nomen possit laudemque obtinere. Homines etiam tum cùm ira commouentur, dolent: cùm sumunt supplicium, seque vlciscũtur, gaudent. Atq; ex his rebus, bellicosi nominantur: fortes, non itẽ. Neque enim honestate, vel ratione, sed perturbatione ducuntur ad pœnam. Simile quiddam in illis est, qui fidenti animo gerunt aliquid, nec tamen fortes habendi sunt: quippe cùm propterea in periculis audaces sint, & sæpe ac permultos vicerint. Similes autem sunt, quòd vtrique audaces: sed tamen fortes ob eas causas, quas dixi, audaces sunt: illi, quia se sperant fore superiores, nihilque vicissim esse passuros. Atq; tale quippiam etiã ebrij faciunt, quòd sint fidenti animo prẽditi. Quòd si quæ sibi proposuerant, non adipiscãtur, tum fugiunt. At fortis erat, quæ acerba homini & sunt & videntur, ea ob eã causam ferre, quia & honestum sit: & non ferre, turpe videatur. Itaque fortis videtur esse, in subitis repentinísque terroribus & casibus omni animi perturbatione & metu vacare potius quàm in prouisis, quòd ea magis ab animi habitu proficiscãtur, sintq; minus præparata. Nam quæ prouisa sunt & præmeditata, cõsilio etiam & ratione quiuis approbare ac

X.

B

F

G

H

A ſequi poſsit. At quæ repentina ſunt, animi iudicio & voluntate magis. Atque etiam fortes habẽtur ij, qui ignoratione ducuntur ad agendũ: nec procul ab iis abſunt, qui ſpe ac fiducia freti faciunt quippiam: ſed tamen hoc ſunt deteriores, quòd nihil ſcientiæ in ipſis incluſum eſt, in illis autẽ eſt. Itaque illi aliquandiu permanent in ſententia. Qui autem falſi ſunt & decepti, ſi ſemel rem aliam eſſe atque ſuſpicati erant, intelli-
B gãt, fugiũt. Quod Arginis euenit, qui in Lacedæmonios quos Sicyonios putabãt, inciderunt. Ac fortes quidẽ qui verè ſint, quíque videantur iam diximus. IX. Fortitudo autem cum in audacia metuque verſetur, nõ tamen æquè in iis, ſed in rebus formidolo[illegible] Nã qui his in rebus animi perturbatione vacat, quique in eis ita eſt affectus animo, vt decet, is potius fortis eſt, q̃ qui talem ſe iis in rebus præbet, quæ fiduciam adferunt. Fortes enim ex eo, vt dixi, nominantur, quòd ea [illegible] & videntur, fortiter magnóque animo perferant. Itaque moleſta res eſt fortitudo, eaque iure laudatur. Difficilius eſt enim res periculorum moleſtiaque plenas
C ferre, quàm ſe ab iis quæ voluptatem afferunt abſtinere. Sed tamen fortitudinis finis iucundus eſt, & ſi propter eas res, quæ circũfuſæ, ſunt minus appareat, Vt in iis ludis qui gymnici appellantur, contingit. Nam pugilibus, quem ſibi quiſque propoſuit, finis dulcis iucundusque eſt, vt corona, vt honores: at plagæ & vulnera, quoniam ipſi ex carne conſtant, omníſque labor durus eſt ac moleſtus. Quæ quoniã multa ſunt, finis autẽ exiguus & perparuus, in eo nihil ineſſe voluptatis videtur.
D Similiter in fortitudine, mors, & vulnera aſpera & odioſa forti viro, velit nolit, futura ſunt. Attamẽ ea omnia forti magnoque animo ſubit, quia pulchrum eſt, aut certè quia nõ ſubire turpe ſit. Atqui idem quo maioribus virtutibus omnibus inſtructus ornatusque eſt, quoque beatior, eo moleſtius mortẽ acerbiusque perferet. Nam cum is ſit, qui vita diutiſsima ſit digniſsimus, ſciens & prudens maximis bonis ornamentíſq; ſpoliatur. Quod & ſi aſperum moleſtumque eſt, tamen in his fortis excelſusque animus apparet: eóq; magis, quod in bello his omnibus talibus decus ipſe & gloriã anteponat. Nõ igitur

virtutum omnium iucundæ ſunt actiones, niſi quatenus finis E
copulatus cõiunctúſque adſciſcitur. Nihil autem prohibet,
milites eſſe clariſſimos, nõ eos qui ſunt eiuſmodi ſed eos qui
minus fortes ſunt illi quidẽ, ſed nihil aliud boni habent. Prõ-
pti enim ſunt iſti ac parati ad pericula, vitámque exigua mer-
cede commutant. Ac de fortitudine quidem hactenus. Quid
autem ipſa ſit, non difficile eſt ex iis quæ dicta ſunt, ſimplici-
X. ter quidem cognoſcere. De qua quoniam diximus, iam de
temperantia diſſeramus. Sunt enim hæ virtutes earum partiũ F
propriæ, quæ ſunt rationis expertes. Ac temperantiam quidẽ
mediocritatem in voluptatibus eſſe iã diximus. Minus enim
non æquè verſatur in doloribus, in quibus etiam intempe-
rantia cernitur. Nunc quibus in voluptatibus verſetur, expla
nemus. Diuiſæ ſint igitur ita, vt aliæ ſint animi, aliæ corporis:
vt ſunt ambitio, & diſcendi cupiditas. vterque enim delecta-
tur eo cuius afficitur cupiditate: cum nihil corpus, ſed animus
potius perpetiatur. Qui autem in voluptatibus eius generis
occupati ſunt, nec temperantes, nec intemperantes nominan- G
tur. Itémque ne ij quidem, qui eas ſequuntur, quæ non ad cor
pus pertinent. Nam qui fabellarum cupiditate ducuntur, vel
ſtudio narrandi trahuntur, & qui in rebus quibuslibet dies
totos conterunt, eos loquaces, intemperantes dicimus. Ne eos
quidem, qui pecuniarum amiſsionem, vel amicorum caſum
grauiter ferunt. Hæreat ergo neceſſe eſt in voluptatibus cor-
poris temperantia, nec tamen in omnibus. Qui enim delectã
tur iis rebus quæ ſub aſpectum cadunt, vt colore, vt figura,
& pictura, ij nec temperantes appellantur, nec intemperan- H
tes. Atqui videntur iis rebus & delectari poſſe, vt ratio præ-
ſcribit, & nimium & parũ. Itemque in iis quæ ſubiecta ſunt
auditioni. Neque enim eos quiſquam qui præter modum
cantu, vel hiſtrionum motu lætantur, intemperantes, aut eos
qui modicè, moderatos appellat. Nec eos, qui iis rebus gau
dent, quæ ſubiectæ ſunt odorationi, niſi improprie. Nam
qui malorum, roſarum, ſuffumigationúmque capiuntur odo
ribus & fragrantia, eos non intemperãtes appellamus: ſed eos
potius qui vnguentorum & opſoniorum. Ex his enim libidi

A noſi capiunt voluptatem, propterea quòd ex ipſis redeant in memoriam cupiditatum. Cernere etiam licet alios cùm eſureunt, epularum odore capere voluptatem. At gaudere rebus eiuſmodi, hominis eſt impotentis. quoniam eorum hæ ſunt voluptates propriæ Nec vero his ſenſibus proprie capiũt cætera animantia voluptatem. Neque enim aut canes leporum delectantur odore, ſed paſtu: ſiquidem ſenſum odor ferit & afficit: aut leo voce bouis, ſed eſu, quòd eũ in propinquo eſſe ſenſit ex voce: itaque eo ipſo lætus eſt. Itemq; nec quòd cer-
B nat, aut inuenerit ceruum vel capram feram, ex eo gaudet: ſed quia paſtum nactus ſit. Verſantur igitur in iis voluptatibus omnibus temperantia & intemperantia. quarũ reliquæ participes ſunt animantes. Itaque ſeruiles eas beluinasque eſſe cõſtat. Cuiuſmodi ſunt, quæ guſtatu tactúque capiũtur. Ac guſtatu quidem nihil aut paulum admodũ vtuntur. Eſt enim in guſtatu ſaporum iudicium: quod quidem ij faciunt, qui vina probant, & opſonia cõdiunt. Neq; hæc placẽt admodum libi dinoſis: ſed voluptas ea, quæ ex tactu percipitur, in eſculentis,
C poculentis, iisq; rebus quæ venereæ nominantur. Itaque Philoxenus quidã Eryxius, cùm epularum voluptate duceretur, collum ſibi dari gruis longius optabat, quòd ex tactu caperet voluptatem. Tactus autem ex ſenſibus vnus patet latiſsime, in quo ſita intemperantia eſt, quæ iure vt probrum maximè obiectatur: propterea quæ ineſt in nobis, non quatenus homines ſumus, ſed quia animalia. His igitur talibus delectari, eaq; adamare, belluarum eſt. Eas enim excipimus quæ honeſtæ liberalesque cùm maximè ſint, ad tactum pertinẽt, quales ſunt
D quæ in gymnaſiis frictione & calore gignuntur. Neque enim proteruorum ac libidinoſorum tactus toto corpore fuſus eſt, ſed quibuſdam partibus inhæret. Cupiditatũ autẽ aliæ cõmunes ſunt, aliæ propriæ & adſcititiæ, vt cibi cupiditas naturalis eſt. Omnes enim cùm vacui ſunt, cibum vel ſiccum vel humidum appetunt, aliàs vtrunque. Et vt ait Homerus, cubile optat adoleſcens, & qui eſt iam corroborata ætate. At hunc vel illum cibum, non iam, nec eoſdem omnes deſyderãt. Itaque hoc iã noſtrũ eſt, quanquam habeat quiddam fi-

XI.

mile naturæ. Alij enim aliis mouentur: ſuntq́ res quædam E
quibus omnes delectentur potius, quàm quibuslibet. Ac in
iis quidem quæ à natura proficiſcuntur, cupiditatibus, delin-
quitur atque peccatur à paucis: idq́; in eã parte quæ nimium
eſt, ꝙ plus adhibeatur, q̃ ratio præſcribat. Nam edere quæcun
que adſint, & potare dum cõpleare, id eſt extra modum copia
in eo prodire quod ſecundum naturam eſt. Expletio enim e-
ius quod deeſt, eius eſt cupiditatis quæ à natura proficiſcitur.
Itaque homines appellãtur hi, γαστρίμαργοι, quòd ventrẽ cibo
& potione complent, contra decorum. Quales ſunt qui man F
cipiorum ſunt perſimiles. At vero in propriis & priuatis volu
ptatibus complures peccant, atque id multifariam, cùm præ-
ſertim qui res eiuſmodi adamant, aut ex eo dicantur, quòd iis
gaudeant, quibus non decet, vel plus quàm ratio poſtulet, aut
quemadmodum plerique, vel nõ quemadmodum decet, vel
quemadmodum dedecet. Intemperantes autem omnibus in
rebus modum tranſeunt. Nam & ex quibuſdam rebus perci-
piunt voluptatem, ex quibus, quoniam odio dignæ ſunt, non
decet percipere: & ſi quibus ex rebus voluptas capienda eſt, G
ex iis maiorem capiunt quàm debeant, vel vt vulgus. Ex quo
quidem perſpici poteſt, intemperantiam exuperantiam eſſe
quandam voluptatum, eóque vituperandam. In doloribus au
tem non dicitur quis temperans, vt in fortitudine, ex eo quòd
eos ferat: nec intemperans, quòd non ferat: ſed intemperans
quis appellatur, quòd moleſtius quàm decet, ferat nulla ſe vo
luptate perfrui. Itaque ei affert dolorem voluptas. Ac tempe-
rans propterea, ꝙ nec ſe priuari voluptate doleat, nec abſtine-
re. Ac intemperans omnes voluptates concupiſcit, aut certe H
maximas: ſicq́ue voluptatibus rapitur, eas vt rebus omnibus
anteponat. Itaque & non fruendo angitur, & concupiſcendo.
Eſt enim cum dolore omnis coniuncta cupiditas: nihílque
profecto abſurdius fœdiúſque eſt, quàm ex voluptate perci-
pere dolorem. Qui autem parum aut minus quàm æquũ ſit,
voluptate afficiantur, pauci admodũ reperiuntur. Non enim
propria eſt hominis huiuſmodi ſenſus vacuitas. Etenim cæte-
ra animalia paſtum diſcernunt, à paſtu, alióque delectantur,

A alio non item. Sed si quis est huiusmodi, cui nihil voluptatẽ afferat, quique nihil putet interesse inter aliam rem atque aliam: is profectò procul absit à natura hominis, hominémque ex homine exuerit necesse est. Talis quoniam non admodum reperitur, vacauit nomine. Temperans autem iis rebus omnibus modum adhibet. Nam nec delectatur iis, quibus intemperans maximè: sed angitur potius, nec omnino quibus ex rebus voluptas percipienda non est, nec vehementer vlla eiusmodi: nec si absint, dolore conficitur: nec concupi-
B scit, nisi moderatè. quòd si concupiscat, nullam magis quàm decet concupiscit: nec quando dedecet, nec vllam omnino ardentius desyderat eius generis voluptatem. Quæ autem ad valetudinem pertinent voluptates, vel firmam corporis constitutionem, eas modicè, & vt decet, concupiscit: cæterásque res omnes voluptatum effectrices, quæ his non sint impedimento, dummodo nec honestati repugnent, nec facultates exhauriant. Nam qui ita animo affectus est, is vehementius quàm æquum sit, voluptates huiusmodi adamat. Qua-
C lis non solet esse temperans, qui rationi congruit. XII. Intemperantia autem magis nostra voluntate suscipitur, quàm timiditas & ignauia. Illa enim ex voluptate, hæc ex dolore nascitur, quorum voluptas expetenda est, dolórque fugiendus. Ac dolor quidem naturã eius in quo est à suo statu dimouet ac labefactat: voluptas nihil tale facit, quoniam etiam à nostra voluntate proficiscitur. Itaque maiore reprehensione digna est: quandoquidem facilior est earum rerum cõsuetudo, quæ sunt voluptatis. Nam & multa & varia eius generis in vi-
D ta versantur, & eorum consuetudo sine periculo omnis capitur. In rebus autem formidolosis contra contingit. Sed ignauia non æquè voluntãria ac res singulæ, esse videatur: quòd illa dolore vacat, hæ adeo homines de suo statu sensu doloris dimouent, vt & arma abiicere, & alia permulta contra decorum homines facere cogantur: ob eámque causãm violentæ videntur. Contráque intemperantis res singulæ voluntate ac sponte suscipiuntur: quippe qui eas appetat & concupiscat: totum verò genus, minus. quando quidẽ nemo intemperãtię

cupiditate ducitur. Nomen autem τῆς ἀκολασίας, id est, intẽpe E
rantiæ, ad pueriles errores delictáque transferimus: nec iniu-
ria. Est inter hæc enim quædam similitudo. Vtrum autem ab
altero ductum sit, nihil ad id quod agimus, quanquã satis con
stat, posterius ductũ est à priore. Nec iniuria quidẽ facta transl
latio est, κωλάζου enim, id est, castigatione quadam adhibita
contrahi, debet id omne in nobis, quod rerum turpium ac li-
bidinosarum cupiditate rapitur, nimiumque exultat ac luxu-
ria. cuiusmodi sunt appetitus, & pueri maximè. Nam libidi- F
nose viuunt etiam pueri, in quibus maximè rerum voluptа-
tem efficientem valet cupiditas. Quòd si minus rationi pa-
rebunt, eíque subiecti erunt appetitus longius euagabuntur,
(Est enim cũ per se voluptatis insatiabilis & inexplebilis cupi
ditas, tum omni ex parte in eo, qui à ratione discedit) & cupi-
ditas, dum expletur, eius quod cognatum est vires amplifica-
bit. quæ quo sunt maiores & vehementiores, eo magis mentẽ
è sua sede & statu dimouent. itaque modus in iis retinendus
est, ne rationi repugnent. Atque hoc ipsum est, quod obediẽs
castigationeque adhibita moderatum esse dicimus. Vt enim G
puer ex pædagogi præscriptione, sic vis hæc concupiscendi
conuenienter rationi debet viuere. Quocirca debet immode
rato viro & temperante rationi congruere ea pars animi, quæ
voluptate alitur. Vtrique enim propositum est, id quod de-
ceat. Et appetit temperans quæ decet, omnia, & quemadmo-
dum, & quando decet, quemadmodum etiam ratio præcipit.
Ac de temperantia quidem hactenus.

ETHIC. ARISTO. LIB. IIII. H

I. DEinceps de liberalitate dicamus, quæ in pecuniis
mediocritas quædam cernitur. Laus enim libera
lis, posita est non in bellicis rebus, vel iis in qui-
bus temperans cernitur: nec rursum in iudiciis,
sed in dandis accipiendísque pecuniis, potiusq;
in dandis. Pecunias autem appellamus res omnes, quarum nu
mo ponderatur æstimatio. Sũt autem in pecuniarum vsu duo

A vitia: quorũ alterum in exuperantia positũ est, dicitúrq; Prodigalitas: alterũ in defectione, quæ appellatur Auaritia. Ac auaritiæ quidẽ crimen iis semper attribuimus, qui nimio pecuniarum studio tenẽtur. Prodigalitatẽ autem quãdoque cum aliis vitiis confundimus. Impotentes enim & qui sumptus faciunt, profundúntque pecunias in eas res quæ sunt intemperantiæ, Prodigos dicimus. Itaque improbissimi videntur esse, quòd multis simul vitiis sint flagitiisque contaminati. Non igitur proprio nomine appellantur. est enim prodigus certe vitio
B implicatus, quod in effundendis pecuniis cernitur. prodigus enim per se ipse perit. atque etiam videtur ipsius interitus quidam esse, facultatum effusio, quòd ex iis vita constet. Prodigalitatem igitur hoc pacto intelligimus. Quarum autem rerum vsus aliquis est, iis & rectè & peruerse vti licet: Atqui sunt diuitiæ & pecuniæ in bonis vtilibus; & qui virtute præditus est, ea quæ in rebus omnibus cernitur, is optimè scit vti omnibus. Optimè igitur diuitiis vtetur is, qui virtutem, quæ in pecuniarũ vsu versatur, habuerit, qualis est liberalis. Vsus
C autem pecuniarum in sumptu & largitione consistit: in acceptione verò & custodia magis cernitur possessio. Quocirca liberalis est, dare potius quibus dandum est, quàm vnde accipiendum est accipere: aut vnde accipiendum non est, non accipere beneficium. Virtutis enim proprium est, beneficia in alios cõferre potius, quàm ab aliis accipere: & quæ recta sunt & honesta facere, quàm flagitiosa & turpia non facere. Dubium autem non est, quin dantem beneficium datum, honestáque actio comitetur: accipientem verò beneficium acce-
D ptũ, aut certè nulla turpis indecoráve actio. Et gratia ac laus multo etiam magis, dantem, non accipientem, sequitur. Facilius etiam est, non accipere quàm dare suum enim quisq; minus sæpe profundere solet, quàm accipere alienũ. Atq; etiam liberales dicuntur ij, qui largiuntur. Qui verò non accipiũt, iis non liberalitatis laus tribuitur, sed iustitiæ potius. Qui autem beneficia accipiunt, non admodum ij laudari solent. Iam omnium in quibus virtus ineſt, ij fere diligũtur maximè, qui fama & laude valent liberalitatis. prosunt enim aliis: quod

in largiendo quidem positum est. Virtuti autem consentaneæ E
actiones præclaræ sunt, honestatisque causa geruntur: dabit
ergo liberalis beneficia honestatis causa: & rectè. Largietur
enim quibus,& quantum, & quando largiendum erit: cæte-
raque seruabit omnia, quæ rectam & æquam largitionem se-
quuntur: eaque faciet libenter, aut non grauatè quidē. Quod
enim virtute geritur iucundum, aut non molestum, idem mi-
nimè graue est. At verò qui largitur quibus largiendum non
est, nec honesti studio, sed alia aliqua causa ductus, hic non
est habendus liberalis, sed alio aliquo nomine appellandus. F
ne is quidem qui grauatè id facit, quoniam præclaris actioni-
bus & officiis facile pecunias anteponat, quod procul abest
à liberali. Nec verò liberalis vnquam accipiet, vnde nefas
sit: quippe cùm ita non soleat accipere is qui pecunias con-
temnat, ac pro nihilo putet. Nec idem ad petendum procliuis
est, quòd non libenter beneficium accipiat is, qui dare solet.
Accipiet tamen vnde æquum erit, vt de suis facultatibus &
copiis, non quòd honestum sit, sed quia necesse, vt ad largien-
dum suppetant copiæ. Nec verò sua negliget, qui nonnullis G
quidem ex his opitulari velit. Passim autem cuiuis non lar-
gietur, vt suppetant copiæ ad largiēdum, quibus rectum erit,
& quando, & vbi ratio postulabit. Est etiam liberalis in dan-
do valde excellere, vt sibi minora reliqua faciat. Liberalis est
enim, sibi suisque commodis minus consulere. Sed ex facul-
tatibus omnis ponderanda liberalitas est. Neque enim ex nu-
mero beneficiorum quæ dantur, sed ex animo & voluntate
eius qui dat, omnis est spectāda liberalitas. Animus autem in
dando rationem habet facultatum. Quamobrem nihil prohi- H
bet liberaliorem esse eum qui minora confert beneficia, si ex
minoribus quæ suppetant copiis largiatur. Ad opem autem
ferendam aliis propensiores sunt ij, qui non suo labore & di-
ligentia opes pararunt, sed ab aliis partas acceperunt. neque
enim experti sunt egestatis quàm sit graue malum. Et sua cui-
que facta magis placent, vt parentibus & poetis. Difficile est
autem liberalem locupletem esse, nec accipientem aliunde,
nec sua custodientem, quinetiam largientem, pecuniámque

A non propter ſe amantem, ſed ad beneficẽtiam liberalitatemque conferentẽ. Itaque accuſatur fortuna, quòd minimè locupletes copioſique ſint ij qui ſunt digniſsimi. Quod nõ ſine ratione contingit. Neque enim vt cæteris rebus, ſic opibus abundare poſſunt ij, qui nullam dant operam, vt cõſequãtur. Non tamen opem feret indignis, aut quando non erit largiẽdum: eaque ſeruabit omnia quæ ſunt generis eiuſdẽ. nõ enim iam faciat quæ ſint liberalitatis. quas in res ſi profuderit facultates, nihil iam poſsit in eas quæ honeſtæ ſunt effundere.

B Vt ergo diximus, is demum liberalis eſt, qui pro facultatibus, atq; in eas res quæ præclaræ ſint, profundit pecunias. qui autem modum tranſit, Prodigus dicitur. Itaque reges non appellamus Prodigos, quòd nõ facile ſit eorum opes & copias quas maximas habent, vllis largitionibus aut ſumptibus exhauriri. Quoniam igitur mediocritas quædã eſt liberalitas, quæ largiendis accipiendiſque pecuniis cernitur: largietur quidem liberalis, & ſumptus faciet in eas res quæ decoræ erunt: iiſque modum adhibebit: æque in magnis, atque in paruis: idque fa-

C ciet libenter: accipiétque vnde, quantúmque accipiendum erit. Nam quia in vtroque virtus, modus quidam cernitur, vtrunque pro dignitate præſtabit. Honeſtam enim largiendi rationem, honeſta etiam accipiendi ſolet conſequi. ſin talis non eſt, contraria ſit neceſſe eſt. Ac eæ quidem quæ ſe conſequuntur, ſemper ſunt in eodem: contrariæ autem non item. Quòd ſi cõtra decorum, & honeſtatem accidat, vt profundat pecunias, ægrè feret ille quidẽ, ſed modice & decore. Virtutis eſt enim & lætari & dolere quibus rebus, & quemadmodum

D decet. Iam in re nummaria liberalis facilem ſe ſocium lenémque præbebit. Quoniam enim deſpicit ac pro nihilo putat pecunias, opportunus eſt iniuriæ. Idemque moleſtius feret ſe ſumptus nõ feciſſe quos debuit, quàm doleat ſe in eas res quas minime decuit, pecunias effudiſſe. nec Simonidis ſententiam probabit. At verò prodigus in his etiam omnibus aberrat. Nam nec gaudet, quibus, aut quemadmodum æquum eſt, nec offenditur. quod ex iis quæ deinceps dicemus, facilius intelligetur. Atque hoc quidem iam diximus, prodigalitatem &

auaritiam exuperantias esse ac defectiones: eásque in duobus E
versari, largiendis accipiendísque pecuniis. sumptus enim re-
ferimus ad largitionem. Et prodigalitas quidem largiendo &
minus accipiendo finem modúmque transit, accipiendóque
modum deserit. Auaritia autem largitur parum illa quidem,
sed accipiendo, nisi in paruis, vltra modum progreditur. Pro-
digorum igitur non fere opes augeri solent. Neque enim fa-
cile est, eum qui à nemine accipiat, largiri omnibus. Celeriter
enim desunt ad largiendum facultates iis, qui priuati sunt,
quales sunt fere prodigi. Atqui cùm sit eiusmodi, tamen vide- F
tur multo melior auaro. Facilè enim ad sanitatem traduci po-
test & progressu ætatis; & inopia coactus: ad mediocritatemq;
peruenire possit. In eo enim sunt ea omnia quę sunt liberalis,
quòd & largitur, nec aliunde accipit. Sed tamen neutrum fa-
ciens, nec decorum seruat, nec æquitatem. Quod si facere as-
suescat, aut aliàs commutetur, iam erit liberalis. Nam & qui-
bus largiendum erit, largietur: nec vnde minus æquum erit,
accipiet. Quocirca non videtur deprauatis corruptisque mo-
ribus præditus. Nó enim scelerati est aut ingenerosi, sed stulti G
potius, largiendo, nec accipiendo finem modúmque transire.
His igitur præditus moribus prodigus, multo est auaro me-
lior, cùm ob eas causas quas diximus, tum quòd hic prodest
omnibus, ille nemini, ne sibi quidẽ. Sed plerique prodigorũ,
vt diximus, à quibus non debent, accipiunt, ob eamque cau-
sam auari existunt: parati autẽ sunt ad accipiendum, propter-
ea quòd inest in iis cupiditas plerunque effundendi copias,
quòd ægre efficere possunt. Cùm enim dando egere. celeriter
cœperint, alienis bonis manus afferre coguntur. Et qũia nul- H
lam honestatis rationem ducunt, sine delectu vndecunque
possunt, rapiũt. Inest enim cupiditas in eis largiendi: sed quo-
modo, aut vnde, nihil laborant. Quare largitio eiusmodi non
debet liberalis videri. Nam nec honesta est, nec honestatis
causa, nec pro dignitate: sed nonnunquã quos homines equũ
erat omni ope desertos vitam in summa inopia degere, eos
potissimum locupletant: iis vero qui commodis sunt mori-
bus, nihil largiuntur. assentatores autem, eósque omnes qui

A miniſtri ſunt voluptatum, magnis opibus adaugent. Ita fit, vt plerique eorum ſint libidinoſi. Quoniam enim facilè largiuntur, ſumptus etiam iis rebus ſuggerunt, quæ ſunt libidinis. Et quoniam honeſtè & moderatè non viuunt, propenſi ſunt ad voluptates. Ac prodigus quidem cũ nullam ſequitur ducem rationem, in has miſerias incidit. Qui ſi curam diligentiámque adhibuerit, facilè ad virtutem decorúmque perueniat. At verò auaritiæ malum inſanabile eſt. Nam ſenectus omniſ-
B que imbecillitas auaros efficit. Eadémque magis tributa eſt à natura hominibus, quàm prodigalitas: quòd multo plures ſtudio pecuniæ trahantur, quàm parati ſint ad largiendum. Latè etiam patet, eiuſque genera ſunt plura. multi enim modi auaritiæ videntur eſſe. Cùm enim in rebus duabus cernatur, vt ſi minus largiare quàm deceat, & ſi modum accipiendo tranſeas: non ineſt tota in omnibus, ſed ſeiungitur, aliique extra modum accipiendo prodeunt, alij parum largiuntur. Qui enim his nominibus appellantur, parci, tenaces, aridi,
C omnes deficiunt & deſunt dando: ſed alienum nec appetunt, nec volunt eripere: quorum alij id faciant bonitate quadam, rerúmque turpiũ fuga. Videntur enim quidã, aut certè aiunt ſe ob eam cauſam tueri ac cõſeruare ſua, vt ne aliquando turpe aliquid facere cogantur. In his cumini ſector ille, & ſi quis talis: qui omnes ex ſingulari quadam auaritia nominati ſunt. Alij autem metu ab alieno manus abſtinent: quòd non ſit facile, qui ab aliis eripiat, eius res ab aliis non detrahi & auferri. Placet igitur his talibus, neque dare aliis quicquam, nec vi-
D ciſsim ab aliis accipere. Sunt etiam alij in accipiendo nimij, qui paſsim & quiduis accipiunt, quales ſunt ij qui in ſordidis artibus verſantur, vt lenones, & omnes eiuſmodi, vt fœneratores, & qui exigua dant vt maiora ferant. Omnes enim hi homines à quibus & quantum æquum non eſt, accipiunt: eorúmque communis, turpis, ſordidúſque quæſtus videtur. Nam propter quæſtum atque eum perexiguum, omnes probra & dedecora ſuſtinent. Qui enim magna à quibus, & quæ nefas eſt eripiunt, quales ſunt tyranni, qui ciuitates oppugnant, fana diripiunt, ij non auari, ſed ſceleſti potius, impij

& iniqui ſunt habendi. Attamen & aleatores & raptores & E
latrones auari putandi ſunt, quòd in turpi quæſtu ſint occupati. nam ſpe quæſtus hæc inſtituta ſequuntur, & probra perferunt. Atque hi ſpe quæſtus maximis periculis ſe offerunt: illi ab amicis, quas copias iis ſuppeditari æquius eſt & relinqui, eas lucrantur. Vtriq; igitur, quoniã opes ſuas augent, alienis repugnante ratione, in ſordido quæſtu & arte verſantur. Quamobrem omnes hæ rapinæ & pecuniarum tranſlationes illiberales ſunt. Iure autem liberalitati auaritia oppoſita eſt, F
quòd maius eſt malum quàm prodigalitas: ſæpiúſque ea peccatur, quàm illa eadem effuſione. Ac de liberalitate quidem vitioſitatibuſq; ei cõtrariis hactenus. Sequitur vt de magnificentia diſſerendũ eſſe videatur, eo ipſo quòd ea virtus in pecuniis cernitur. Sed non ad omnes actiones & officia pecuniaria, quemadmodum liberalitas, ſed ſumptuaria modò adhibetur, in quibus liberalitatem magnitudine ſuperat. Eſt enim virtus, vt nomine ipſo declaratur, in ſumptuum magnitudine ſeruans decorum. Magnitudo autẽ ad aliud refertur. G
Neque enim idem ſumptus trierarcho dignus eſt, & præfecto ſpectaculorum: in omnibuſque rebus vt decorum conſeruetur, & perſonæ & temporis, & rerum ipſarum habenda ratio eſt. Qui autem ſumptus facit in res vel paruas, vel mediocres pro dignitate, is non magnificus, vt ille qui dicebat, Sepe dedi peregrinis: ſed qui in res magnas, is demum magnificus eſt iudicandus. Qui enim magnificus, idem continuò liberalis: qui autem liberalis, idem non cõtinuò magnificus eſt. Huius autem animi habitus defectio, ſordes appellatur: exuperantia, H
luxus, & ſi qua ſunt eius generis vitia, quæ extra modum non prodeunt ſumptu quibus in rebus decet, verum in quibus dedecet, & qua ratione non decet, ſplendorem oſtentãt, de quibus mox diſſeremus. Magnificus autem docto ſimilis eſt, quoniam decori rationẽ habere poteſt, ſumptuſque magnos aptè ſuggerere. Nam cum habitus omnis animi definiatur actionibus, initio vt dixi, iiſque omnibus in quibus verſatur: magnifici autem ſumptus magni ſint & decori: fit vt etiam eiuſmodi opera cõſequantur. Ita enim ſumptus magnus futurus eſt,

II.

A & ad rem aptus & accõmodatus, ſi & res ipſa ſumptu digna, & ſumptus re ipſa dignus, aut etiam maior habebitur. Sed hæc omnia honeſtatis cauſa (hoc enim virtutibus omnibus commune eſt) magnificus faciet, idque libenter ac ſtudioſe. Accurate enim ac ſubtiliter res ponderare, ſordes ſectantis ac ſplendorem fugientis eſt proprium. Magisque qua ratione quicque ſplendidiſsime efficiatur, cõſyderabit, quàm quanti, quoque modo minimo. Magnificus autem liberalis ſit neceſſe eſt.

B Nam cùm eos liberalis ſumptus ſuppeditat, quos & quemad modum decet, tum in iis magnifici ſplendor elucet. Et quoniam iis in rebus liberalitas cernitur, æquo ſumptu rem adminiſtrabit ſplendidius. Neque enim eiuſdem virtutis eſt & cõmendationis poſſeſsio rei, & opus ex illa re factum. Poſſeſsio enim rei, exempli cauſa auri, plurimi fit & ęſtimatur. Opus autem ex ea re confectum, præclarum eſt atque magnum. quoniam eius inſpectiõ mirabilis. At quod magnificũ eſt ac ſplendidum, id omne mirabile. Eſtque rei & operis ſplendor ac di-

C gnitas in magnitudine. Sumptus autem in hoc genere ij probantur maxime, quæ honorabilia dicimus, quales ſunt quæ Diis adhibentur, donaria, apparatus, ſacrificia, ſimilitérque ea omnia quæ in cultu & religione diuina impenduntur, & quæ in Repub. honeſtæ gloriæ cauſa exhibentur, vt ſicubi ludos fieri ſplendidè putent oportere, aut triremis præfectum munus ſuum exequi, aut publicum epulum præbere. Sed in his omnibus videndũ eſt, vt dixi, non modo qualis is ſit qui agat, ſed quales etiam ei ſuppetant ad efficiendum facultates. Sunt

D enim ad res quæ ſuſcipiuntur accommodandæ: nec ſolum iis opus, ſed is etiam qui efficit honeſtandus eſt. Quocirca pauperum nemo poſsit eſſe magnificus, quòd ei nihil ſuppetat, vnde ſumptus queat ſplendide ſuſtinere. Quod ſi aggrediatur, quoniam id faciat cõtra dignitatem ac decorum: & quicquid eiuſmodi eſt quod recte fit, id omne virtute geritur: profecto ſtultus habeatũr, neceſſe eſt. Hæc autem ita honeſtabunt eos, ſi vel per ſe ea quæſierint, vel à maioribus relicta acceperint, vel ab iis etiã qui tum eos claros tum nobiles viros, aliquo propinquitatis iure attineant, & ſi qua ſunt ex hoc ge-

nere.ineſt enim in his omnibus ſplendor quidam & dignitas. E
Ac magnificus quidẽ vir eſt eiuſmodi,in hísque talibus ſumptibus,vt dixi,magnificentia cernitur maxime. Sunt enim & maximi,& maxima digni gloriatione. Eorũ autẽ qui priuatim fiunt,huc pertinẽt ij omnes qui ſemel ſuggerũtur, vt nuptiæ, & ſi quid eſt eiuſmodi. Itemq; is in quo ciuitas tota occupata eſt,aut ij qui ſunt in magiſtratu:hoſpitũ etiam recipiendorum iura,legationes,dona,& remunerationes. Neq; enim ſui cauſa ſumptus ſolet facere magnificus,ſed Reipub. Et dona ſimile F
quiddã habent iis rebus quæ diis dedicãtur. Eſt etiã magnifici & honorati viri,domũ ædificare, cuius modus & dignitas ad diuitias accõmodanda eſt(quæritur enim etiã ex domo dignitas quædã)& in eas res potius pecunias profundere, quarum memoriã diuturnã ſit relicturus. Hæ enim præclariſsimæ res ſunt,& ſuum quæq; decus obtinet. Non enim eadẽ diis hominibúſq; conueniunt, nec fanis & ſepulchris. Omnis etiã ſumptus magnus eſt in ſuo genere:& clariſsimꝰ quiſq; ſi in rẽ magnã factus ſit,maximus habetur : & qui his rebus accõmodatus eſt,iam hic clarus magnuſq; dicitur. Intereſt autẽ inter id G
quod in re,& quod in ſumptu magnũ appellatur. Nã pila quidem ſi pulcherrima ſit aut vrceus, pueri quidẽ ratione & ſentẽtia,clarus & magnificus habeatur:eius aũt æſtimatio & preciũ pernigrũ eſt & illiberale. Ob rãmq; cauſam honorati viri clariq; eſt,in quocũq; genere quid faciat,magnifice id ſplẽdidẽq; facere. Quo in genere quicquid fit, nec facile ſuperari poteſt,& fit pro ſumptus dignitate. Ac magnificus quidẽ vir talis eſt. Qui autẽ modum trãſit,hoc ipſo,vt dictũ eſt,modum H
tranſit,q; profundat cõtra decus pecunias. In rebus enim parui momenti magnos ſumptus adhibet, ſplendorémq; inepte oſtentat,vt nuptiali apparatu eos excipiẽs qui dant ſymbolũ, & qui comœdis omnia ſuppeditãs,purpuram in eorum præfert tranſitu,vt ſolent Megarenſes. Atq; hæc facit omnia non honeſtatis, ſed oſtentandarum diuitiarum cauſa, & quòd ſe putet admirationem cæterorum excitaturum. Atque idem quæ res magnos ſumptus deſyderant, in iis parcus eſt: quæ exiguos,in iis profuſus. Sordidus vero in omni re abeſt à de-

A coro: qui cum magnos ſumptus ſuſtinuerit, in exiguo decorum omne peruertit. Quòd ſi quid faciat, & cunctando id efficit, & qua ratione minimo ſumptu præſtare poſsit cõſyderat, atque id grauate, idemque ſe ſplẽdidius omnia quàm deceat facere arbitratur. Ac ſunt hi habitus vitioſi illi quidem, ſed non ferè in reprehenſionem incurrunt: ídque fit ob eam cauſam maxime, quòd nec proximis noceant, nec inſignem
B habeant deformitatem. Magnitudo autem animi magnis in rebus, vt nomen ipſum ſignificat, cernitur. Sed primum in quibus, nobis explicandum eſt. Nihil autem intereſt, vtrum ipſam animi affectionem nobis proponamus, an eum qui ea ſit præditus. Igitur is demum magno excelſoq; animo putandus eſt, qui res magnas illas quidem, ſed quibus dignus ſit, ſibi deberi iudicat. Qui enim minus pro dignitate hoc ſentit, is ſtolidus habendus eſt. Atqui eorum qui virtute gerunt aliquid, nemo ſtolidus, nemo amens putatur. Ac magno quidẽ vir animo is eſt quẽ diximus. Qui autẽ exiguos honores meritus eſt, quos ſibi tribui æquũ cenſet oportere, is nõ magna-
C nimus, ſed modeſtus & moderatus eſt iudicandus. Magnus enim elatusque animus in magnitudine cernitur, quemadmodum pulchritudo in magno proceróque corpore. Breues autem homines ſunt illi quidem vrbani, aptáque compoſitione membrorum præditi, formoſi non item. Qui vero magna præmia ſe meritum putat, iis cum ſit indignus, alto animo dicitur. Nec vero qui maioribus ſe dignos exiſtimant, quàm eorum ſint merita, omnes elati iudicandi ſunt. At qui mino-
D ra quàm habere ſit dignus, ſibi deberi iudicat, is demiſſo puſillóque animo putandus eſt, ſiue magna, ſiue mediocria, ſiue exigua illius extent merita: quibus minora ſibi etiã tribui putet oportere, præſertim ſi magna eius merita videantur. Quid enim ſi tantis eſſet indignus, facturus fuiſſe videatur? Ergo magnanimus ſumus ac extremus eſt ille quidem magnitudine, ſed modo rationéque medius. Nam ſuis ſe ipſe meritis metitur: alij vel modum tranſeunt, vel deſerunt. Qui ſi magna, atque adeo maxima ſibi, quia dignus ſit, deberi iudicat, profecto vna in re maximè eius merita cernentur. Quid

III.

ergo tandem illud ſit, ex dignitate intelligendum eſt. Digni- E
tas autem in externis bonis ponitur atque numeratur: quorũ
maximum ponimus id, quod & Diis tribuimus, & quod ma
xime expetunt omnes ij, qui ſunt in magiſtratu, & quod rerũ
geſtarum, vel præclariſsimarũ quaſi mercedẽ omnes deſyde-
rant, qualis gloria eſt. Eſt enim bonorum externorum maxi-
mũ, gloria. In honore igitur & dedecore magnanimus ita ani
mo affectus eſt, vt ratio æquitasque poſtulat. Quod etiã tacẽ-
tibus nobis facile perſpici poteſt. Gloria enim magni viri ſe F
eſſe digniſsimos, idque pro dignitate, arbitrantur. At qui de-
miſſo pectore puſillóq; animo eſt, is & ſuo iudicio abeſt à de
coro, & magnanimi dignitate. Qui autẽ elato animo eſt, vin-
cit ille quidẽ ſuo iudicio, ac modum trãſit, ſed tamen magna-
nimũ nõ vincit. Sed quoniã maximis honorib⁹ magnanimus
dignus eſt, idẽ optimus ſit neceſſe eſt. Sẽper enim quo quiſq;
melior, eo maiore dignus eſt gloria, & optimo cuiq; maxima
gloria debetur. Ita eum qui vere ſit magnanimus, virũ bonũ
eſſe neceſſe eſt. Atque etiã magni fortíſque animi proprium G
videatur quod in quaq; virtute magnum excellénsq; ducitur.
Nequaquã etiã deceat magno animo virum fugere pericula,
aut cuiquã facere iniuriã. Quid enim turpe aliquid faciat, cui
nihil magnũ eſſe videatur? Ac mihi quidem certe omnia ſpe-
ctanti, omnino ridiculus magnus animus videtur, qui nõ idẽ
ſit bonus: qui ſi malus ſit, ne honore quidẽ eſſe dignus poteſt.
Eſt enim virtutis merces, gloria, quæ eadẽ bonis viris tribui-
tur. Quocirca videtur magnitudo animi quaſi ſplẽdor quidã
& ornamentum eſſe virtutum omnium. Nam & maiores eas H
ſplendidioresque facit, & cohærere ſine illis nullo modo po-
teſt. ob eamq; cauſam vix in quoquam vera animi magnitu-
do reperitur. ſiquidẽ eſſe ſine ſingulari quadã & eximia boni-
tate nullo pacto poteſt. Omnino igitur magn⁹ animus in de-
core & dedecore cernitur. Atq; idẽ magnis honorib⁹, qui qui
dem à bonis viris tribuẽtur, moderate ille quidem lætabitur,
tanquam ſuos aut etiam minores ſit conſecutus (virtute enim
vndique perfecta & abſoluta nullus honos ſatis dign⁹ poteſt
eſſe) ſed tamen eos ille quidem certe recipiet hoc ipſo, quòd

A ei maiores habere non possint. Eos autem, quos quiuis & exiguos tribuet: omnino contemnet ac pro nihilo putabit, siquidem tales meritus non est. itemque dedecus & infamiã, quòd ei iure non possunt cõtingere. Imprimis igitur ac maximè in gloria magnanimus, vt dixi, cernitur. Attamen & in diuitiis & magistratibus, & in secundis rebus & aduersis, affectus erit quàm moderatissimè fieri possit: neque prosperis rebus lætaB bitur nimis, neque asperis aduersisque mœrebit. Non enim isto pacto in honore & gloria, vt re omniũ maxima affectus erit. Imperia enim & opes gloriæ causa expetendæ sunt. Itaque ea omnia sibi gloriæ ducũt, qui iis sunt præditi. Quid ergo videatur ei magnum in rebus humanis, cui etiam contemptui est gloria? Quocirca magno animo excelsoque viri, iidẽ contemnentes rerum videntur esse. Atque etiam secundæ res videntur ad animi pertinere magnitudinem. Nam & nobiles gloria digni putantur, & ij qui sunt in imperio, & diuites, ꝙ excellent aliqua præstantia. habet autem venerationem iustiorem, quicquid excellit. Itaque maiores elatioresque aniC mos hæc ipsa faciunt. siquidem ex iis gloriã à nonnullis consequũntur. Quanquam autem si verum iudicare volumus, solis bonis honos debetur: tamẽ cui vtrunque adsit, is nescio quomodo maiorem laudem ac gloriã meretur. In quibus autem hæc talia bona insunt sine virtute, ij neque se ipsi iure magno honore dignos putant, nec magnanimi rectè nominãtur. Neque enim hæc constare sine virtute vndique perfecta vllo modo possunt. Contemnunt enim, cõtumelioside sunt D ij qui his etiam bonis abundant. Difficile enim est, si à virtute defeceris, ferre aptè res secundas. Quoniam autem ferre illi non possunt, & se præstare cæteris putant, eos contemnunt: ipsi quicquid acciderit, faciũt. Imitantur enim magnanimũ, cùm ab eo absint distentque plurimum. Hoc quibuscunque rebus possunt, faciunt. Virtute igitur nec gerunt quicquam, & tamen contemnunt cæteros. At verò magnanimus vir iure despicit. Veritate enim ille ad iudicandum, plerique autem magis temeritate ducuntur. Et quoniam paruifacit ac negligit parua pericula, nec iis se offerre, nec ea optare solet. Ma-

gnis autẽ ac grauibus ſe obiicit, in quibus vitæ nõ parcit, hoc E
ipſo q̃ indignum ſit omnino in vita manere. Atque is eſt, qui
& beneficia conferat, & accepto beneficio pudore afficiatur:
quòd illud eius ſit qui excellat & præſtet, hoc eius qui vinca-
tur. Idem maius beneficium reddit quàm accepit, Sic enim
debebit is qui prior dederit, ac præterea beneficium accipiet.
De iiſq; loqui ſolent magnanimi, de quib⁹ benemeriti ſunt:
non autem de iis, qui beneficia contulerunt. Eſt enim infe-
rior qui accipit eo qui dedit beneficium. at vult hic noſter F
princeps eſſe. Ac quæ contulit beneficia, libenter: quæ acce-
pit, de iis audit inuitus. Itaque Thetis apud Iouem beneficia
ſua in eum non commemorat, nec Lacedæmonij apud Athe-
nienſes, ſed illorum erga ſe. Eſt etiã magni viri, nullõ omni-
no, aut vix egere, & opitulari vltro: aduerſusq́ue eos, qui in
magiſtratu ſunt, proſperáque fortuna vtuntur, magnum: ad-
uerſus mediocres, modeſtum ſe mediocremq́ue gerere. Nam
& illis præſtare difficile eſt ac glorioſum, & his facile. inter-
q́ue illos gloriari ingenuum eſt ac liberale, inter humiles au- G
tem & abiectos homines ſordidum & importunum: vt ſi quis
cum imbecillis viribus velit contendere. Nec ſolet idem ad
ea commeare omnia, quæ ſunt in honore & pretio, aut vbi
obtinent alij principatum. Quietus eſt etiam & cunctator,
niſi aut magnus honos agatur, aut res magna. Paucas res agit
ille quidem, ſed magnas & dignitatis plenas. Idem & apertè
oderit neceſſe eſt, & apertè diligat, quòd timidi ſit tegere ac
occultare ſententiam: magiſque ex veritate pendet, quàm
ex opinione: dicitq́ue ac gerit palàm omnia. ſiquidem id con H
temnentis eſt. Itaque libere quæ ſentit ſolet dicere: idq́ue eo
facit, quòd & contemnat, & vera loquatur, niſi forte ſi quid
diſſimulatione tegendum ſit, cui rei locus eſt apud multitu-
dinem. Nec verò cum aliis niſi cum amico vita victúque cõ
iungitur, quòd id ſeruile exiſtimet. Itaque & omnes aſſen-
tatores, ſeruiles: & humiles, aſſentatores eſſe ſolent. Et quo-
niam magnum ei nihil videtur, nihil mirabile ei videri ſo-
let. Non recordatur iniurias. ſiquidẽ magnanimi nõ eſt me-
miniſſe præſertim iniurias, ſed potius contemnere. nec de ho-

A minibus ſermonem habet: quandoquidem nec de ſe prædica
bit, nec de cæteris. Nam nec vt laudetur ipſe laborat, nec vt
alij vituperentur: nec laudat alios libenter. itaque nec conui-
tiator eſt, ne inimicorum quidem, niſi forte propter contume
liam. Minime vero de iis malis quæ aut neceſſario, aut exigua
interueniunt, queritur, nec ea vt ſibi eueniant, precatur. Eius
enim eſt qui in rebus curã adhibet, his in rebus eã animi affe-
ctionem cõſtantiámque retinere. Atq; etiã is eſt qui res hone
ſtas & præclaras, quanuis inutiles, fructuoſis anteponat. Hoc
B enim cũ potius attingit, qui ſe ipſe contentus eſt. Inceſſus etiã
magni viri tardus ſit neceſſe eſt, vox grauis, conſtans & firma
oratio. Neque enim aut feſtinat is qui paucis rebus ſtudet: aut
vehemens eſt cui nihil magnũ eſſe videatur: quibus de cauſis
& contentiones vocis ſuſcipiuntur, & in ingreſſu celeritates.
Ac magnanimus quidẽ eum ſe præſtabit. Qui autem iis deeſt
officiis, anguſto puſillóque animo dicitur: qui modũ tranſit,
elato. qui quidem mali & improbi minime vidẽtur eſſe, quo-
niam nihil improbè faciunt, ſed errant potius. Nã qui demiſ
C ſo abiectóq; eſt animo, is & quibus bonis dignus eſt ſe ipſe
ſpoliat, & malo quodã præditus eſt, quòd ſe indignũ bonis
iudicat. Idémque ſe ipſe ignorat alter enim ea omuia expe-
teret, quibus dignus eſt, cùm ſint in bonis. Nec ſtulti quidẽ
vidẽtur eſſe, ſed pigri potius, quæ eos deteriores facit opinio.
Nam cùm ea omnes expetant, quæ meritis ipſorum debẽtur:
tamen iſti ab honeſtatis actionibus ſtudiiſque quaſi indigni
ſint, itemq; à bonis externis ſe remouent. At elato animo viri
& ſtulti ſunt & ſe ignorant ipſi, atq; id aperte. Nam tanquam
D digni ſint, ea aggrediũtur, quibus laus & gloria propoſita eſt,
deinde culpãtur. Itemque veſtitu, geſtu, aliisque eiuſdem ge-
neris ſe comunt & ornant: ſuáſque res ſecundas notas volunt
eſſe omnibus, ac de ſe ipſi prædicãt, quòd hæ res ſint ipſis ho-
nori futuræ ac dignitati. Contraria autẽ eſt magis animi ma-
gnitudini abiecto animi, quàm elatio & altitudo: Nam & ſę
pius vſu venit, & maius malum eſt. Ac animi quidem ma-
gnitudo in magno, vt dixi, honore verſatur. Videtur au-
tim etiã in eo quædam virtus conſiſtere, quemadmodum ſu-

prà dictum eſt, quę eandem habet rationem ad animi magni- E
tudinem, quam ad magnificentiã liberalitas. Nam cum vtra-
que recedat à magnitudine, tamen nos in rebus mediocribus,
~~modeſtis~~, paruíſque rectè afficit. Vt autẽ in accipiendis dan-
díſque pecuniis mediocritas reperitur, nimium, & parum: ſic
honorem & gloriam nonnulli nimium expetunt, alij parum.
quidam eam quærunt ex iis factis, vnde & quẽadmodũ quæ-
renda eſt. Nam ~~& ambitioſum vituperamus~~, & eum qui nul-
la gloria ducitur illum, ~~quia nimio honoris~~ ſtudio trahitur,
& iis in rebus ~~gloriam confectatur~~, quibus quærenda nõ eſt: F
hunc, quoniam ne ex recte quidẽ factis inſtituit gloriã quæ-
rere. Incidunt autem nonnunq̃ tempora, cùm & ambitioſos,
quemadmodũ ſupra dixi, vt viros & honeſtatis cupidos lau-
damus, & eos qui nullũ honorẽ expetũt, vt moderatos & mo
deſtos. Perſpicuũ autẽ eſt, nos cùm rei alicui⁹ multifariã quis
cupidus dicatur, nõ ~~tamẽ~~ eodem ſemper referre ambitioſum;
ſed in laude: ex eo quòd auidior ſit quam pleriq; honoris: in
vituperio, quòd magis quam ratio æquitáſq; patiatur. Quo-
niam autem mediocritas vacat nomine, idcirco extrema de ea G
quaſi deſerta regione diſceptant. Sed quibus in rebus nimium
& parum reperitur, in iis etiam relinquitur mediocritati lo-
cus. Atqui honorem homines & nimium expetũt, & parum.
Expetunt igitur, & quomodo expetẽdus eſt. Quare laudatur
habitus, qui modum adhibet in expetenda gloria, etiamſi va-
cet nomine. Hoc autem apparet, ſi virtus hæc cum ambitione
cõparetur, fore, vt vacuitatis honoris: ſin cum vacuitate hono
ris ambitionis ſpeciem præ ſe ferat: ſi autem cum vtraque v-
tranque quodammodo imitari videbitur: quod in reliquis H
etiam virtutibus cernitur. Quoniamque mediocritas hic no-
men non habet, pugnare extremo inter ſe videntur. Man-
ſuetudo etiam ſeu clemẽtia mediocritas quædam iræ eſt. Sed
quoniam medium vacat nomine, ac ferè etiam extrema, ad
medium clementiam transferimus, ~~quæ~~ ad id quod parum
eſt deflectit, quòd nomine vacat. Exuperantia autem iracun-
dia appelletur. Ira ~~enim ipſa pertubatio eſt, quæ ex~~ multis
~~rebus~~ [illegible] quidem qui quibus de re-

A bus, quibúsque hominibus decet, iraſcitur, quíque id facit quemadmodum, quando, & quandiu decet, is laudibus afficitur, quem eundem clementem & manſuetum appellari licet. Siquidem in laude clementia eſt. Vult enim clemens om-

[redacted]

& tadiu vult [redacted] care autem in eam partem videtur, quæ modum deſerit. Neque enim vlciſci cupit clemens, ſed ignoſcere. At verò defectio ſiue lentitudo, ſiue alio quo-uis nomine appellari placet, eſt in vitio. Qui enim minus ſuccenſent ob eas cauſas ob quas decet ſuccenſere, ſtulti viden tur. & qui non quomodo, quando, quibus iraſcendum eſt. Sũt [redacted] neq; propulſare iniuriã. Atqui clementias & comitia æquo animo ferre, ac in ſuis negligere, ſeruorum ſimile eſt. Exuperantia verò illa quidem in omnibus exiſtit, (nã & quibus hominibus, & quibus de cauſis non eſt iraſcendum, iraſcimur, & vehementius aut remiſsius, ac diutius quàm ratio poſtulet) ſed tamen non in eodem hæc quidem inſunt omnia. Neque enim poſſunt. Cum enim per ſe malum omne labefactat, tum ſi integrũ ſit, intolerabile exiſtit. Ac iracundi illi quidem celeriter commouentur, & in quos, & quibus de cauſis, & vehementius quàm ſat ſit: ſed facilè ac cito etiam eorum ira deſiſtit, quod in illis quidem eſt optimum. Idque eis propterea accidit, quia iram nõ continent, ſed vicißim reddunt, quia ex ipſorũ præcipiti animi cõmotione quales ſint facilè apparet, hinc fine faciunt. ἀπρόσκοποι autem, id eſt, extremæ bilis homines, nimium procliues ſunt, & omni re facilè concitantur ad iracundiam, & quauis de cauſa. vnde etiam traxere nomen. At acerbi ægrè placantur, diuque irati ſunt, parent enim animi dolori: quem ſi ſemel expleuerint, tum modus apponitur. Vltio enim modum finémque iræ adhibet, cum pro dolore voluptatem efficit. Quod ſi minus fiat, quaſi onus quoddam ſuſtinent. Quia enim hoc minus apparet, nemo eis animum poteſt inducere. & ad mitigandam & quaſi concoquendam iracundiam, tempore opus eſt. Cum autem hoc homi-

num genus ſibi moleſtiſsimum eſt, tum amicis maximè. Infen E
ſos autem homines appellamus eos, qui quibus de cauſis mi-
nus rectum eſt, iraſcuntur, & vehementius & diutius q̃ ratio
poſtulare uideatur. eos etiam, qui non redeunt in gratiam, ni-
ſi vltio, vel animaduerſio ſit conſecuta. Clementiæ autẽ repu
gnat magis vitium, quod modum trãſit, ob eam cauſam quia
ſæpius accidat. Nam & vlciſci iniuriam [redacted] attin
git [redacted] & infeſto animo homines minus apti
ſunt ad vitæ communionem. Hoc autem & ſuprà dictum eſt, F
& ex iis quæ docemus nunc, perſpici poteſt, non eſſe dictu fa
cile, quomodo, aut quibus hominibus, aut qua de cauſa, &
quandiu deceat iraſci, & quatenus quis rectè faciat, aut pec-
cet. Qui enim paulum aliquid modum tranſit, is nec quòd fi-
nes rationis tranſilierit, nec quòd ab ea defecerit, vituperari
ſolet. Interdum enim eos laudamus, qui modum deſerũt, cle-
mẽtesque dicimus: & iratos viros appellamus, quaſi impera-
re poſsint. Ergo quãtũ quiſque vel quomodo modũ egreſſus
vituperãdus ſit, nõ eſt facile explicare oratione. In rebus enim
ſingulis, atque in ſenſu poſitum iudicium eſt. Ac illud quidẽ G
perſpicuum eſt, medium habitum eſſe laudabilẽ, quo quibus
rectum eſt iraſcimur, quãque ob cauſam, & quomodo decet:
quod fit etiã in cæteris generis eiuſdem. Illæ verò affectiones
quæ modum tranſeũt, ac deſerunt, ſunt omnes in vitio: quæ
ſi paruæ ſunt, leuiter: ſi maiores, magis: ſi ſingulares, vehemen
ter ſunt reprehendẽdæ. Hoc igitur perſpicuum eſt, mediam in
his animi affectionem obtinendam. Ac de his quidem animi
VI. affectionibus quæ in ira verſantur, hactenus. In conſuetu
dine autem vitæ ſermonumque ac factorum cõmunione eos H
mes & affabiles videntur ij, qui ad voluptate laudant omnia,
nec vlla in re aduerſantur, q̃ putent ſe iis quibuſcum viuunt,
nullo loco moleſtiæ eſſe oportere. Qui verò ſunt his multum
diſpares, & in omni re aduerſantur, nec de cuiuſquam offen-
ſione ac moleſtia laborant, ij difficiles ac factioſi vocãtur. Nõ
eſt quidẽ dubiũ id, quin hi animi habitus ſint in vitio: isq; ſit
in laude, quo ea omnia quæ recta ſunt, vtque ratio præcipiet,
probabuntur, reſpuenturque cõtraria. Nomen autem ei non

A est impositum, quanquam amicitiæ similis parque videatur. Qui enim ea animi affectione præditus est, quæ medium locum tenet, eundem & bonum virũ & amicum esse volumus, adiuncto amore. Hoc autem differt ab amicitia, quòd perturbatione eorúmque vacat amore, quibuscũ ipse versatur. Neque enim amore vel odio ductus probat vt decet, omnia, sed quia ita animo est constitutus. Aequè enim hoc erga ignotos ac notos: erga familiares æquè ac erga eos quorum no est implicatus consuetudine præstabit, nisi quòd in omnibus id fa-

B cet pro dignitate. [redacted] Atque hoc quidẽ iam dictum est omnino, cum talem hominẽ in cõmunione earum rerum quæ ad vita pertinent, se ita esse gesturum, vt ratio postulabit. Si autem honestatis vtilitatisque rationem habuerit, [redacted] Nam cùm iis in iucunditatibus molestijsq; cernatur, que ex colloquiis nascuntur, quibus in rebus indecorum ei est, aut etiam incõmodum delectationẽ afferre,

C tum eas molestè feret, malétque amicum offendere. Quòd si qua res sit eiusmodi, quæ turpitudinem facienti eámque non paruam afferat, vel incõmodum, & contraria leuem molestiã: non probabit, sed aspernabitur. Aliter autem cum iis versabitur qui auctoritate aliqua præditi sunt, aliter cum quolibet, magísque aut minus notis. itémque in aliis varietatibus suum cuique tribuet decorum, quantúmque in ipso est, placere volet ac gratus esse, molestus autem esse verebitur. Quæ autem eueniunt, honestas dico & vtilitas, ea si maiora sunt, sequitur:

D magnæque in posterum voluptatis causa, leuiter offendet. Ac medius quidem talis est, nec vllo appellatus est nomine. Qui aute alijs affert delectationẽ, in eoque nihil aliud sequitur, nisi vt gratus sit, affabilis dicitur. At qui id facit, vt adiumentũ ad opes adipiscẽdas, eáq; omnia quæ pecuniis parãtur, nanciscatur, is assentator est habẽdus. Eum verò qui molestus ac tristis est omnibus in rebus, iam difficilem ac factiosum appellandũ diximus. Pugnare autẽ inter se videntur extrema, & mediocritas nomen non habet. Iisdẽ ferè in rebus arrogantiæ

VII.

mediocritas cernitur, quæ etiam vacat nomine. Ac de iis non E
erit alienum disputare. Nam facilius ea quæ ad mores pertinent intelligemus, si de singulis disseruerimus: & virtutes mediocritates esse probabimus, si ita esse in omnibus perspexerimus. Iam de iis qui vitæ societatem vel ad voluptatem vel dolorem dirigerent, diximus. Nunc de iis qui verum vel falsum enuntiant, ac præ se ferunt seu factis seu dictis, idque arrogando, disseramus. Igitur arrogans appellatur is, qui sibi res magnas & [illegible] vindicat, eu non insunt, vel maiora quàm quæ insunt. Dissimulator contrà, qui quæ insunt F
negat inesse, [illegible]. At verò medius & perfectus vir, quoniam ius suum tuetur, in iis verax est & vita & oratione: ea in se inesse confirmans quæ insunt, nec maiora, nec minora. Licet autem quanque harum rerum, & rei alicuius, & nullius causa facere [illegible] talia sunt eius & facta, & oratio & vita, nisi [illegible] gratia. Ac per se quidem omne [illegible] honesta & laudabilia [illegible] verus homo, quoniam medium locum obtinet, est omnis laudabilis. Qui autem mentiuntur vtrique sunt G
illi quidem vituperandi, sed maiore quadam ratione arrogans. De quorum vtroque ita disseremus, si prius de veraci pauca præponamus. Non enim de eo instituimus dicere, qui in pactis rebusq; contrahendis verus est, aut iis omnibus quæ ad iniustitiam iustitiámve pertinent (est enim hoc alterius virtutis proprium) sed de eo, qui in quibus rebus nihil tale postulatur & agitur, se & vita & oratione bonum virum ac veracem præstat, hoc ipso, quòd ita sit animo constitutus, quem
06 Id [illegible] bonum virum appellari licet. Nam qui veri cupidi- H
tate ducitur, quique tum verum enuntiat, cum id non agitur: is multo etiam facilius verax futurus est, si res postulabit. Mendacium enim, vt turpe aliquid, vitabit, quod quidem etiam per se ipse fugiebat. Atqui talis vir laudandus est. Sed ad id potius quod minus est ac inferius in veritate, deflectit. Id enim aptius est, [illegible] quicquid modum finemque transit, [illegible] tumque est, id omne molestum. At verò qui maiora sibi quam quæ insunt, vendicat & sumit, rei nullius causa, est ille

A quidem improbo ſimilis, (neq; enim mendacio delectaretur) ſed tamen ſtulti potius, quàm prauí ſpeciem gerere videtur. Qui autem alicuius rei cauſa id facit, ſi gloriæ vel honoris, nõ eſt ille quidem admodum vituperandus. qualis eſt arrogans. At qui pecuniæ, vel earum rerum cauſa, quæ ad pecuniã ſpectant, is multo deformior eſt. Nec vero facultate ac poteſtate arrogãs ſed animo ac voluntate ea ſimulat. Etenim cùm habuerit quicquid tale ſit, omnis arrogans iudicatur. Ita mẽdax, alius mendacio ipſo delectatur, alius glorię quæſtuſq; cauſa mẽ-

B titur. Atque ij quidem qui cupiditate gloriæ ſibi aliquid tribuunt, ea ſibi ſumunt omnia, quæ vel ad laudem, vel beatam vitam pertinent. Qui autẽ ſpe quæſtus, ea ſibi vendicant, quæ etiam vſui ſunt proximis, quæq; ſi minus adſint, celare & occultare licet: velut ſe medicos, ac vates nobiles eſſe profitẽtur. Ob eámque cauſam hæc ſibi plerique ſumunt & arrogant, ꝙ in eis inſint quæ diximus omnia. In diſſimulatoribus autem, quoniam ſua ipſorum illi extenuant, lepidiorum morum ſpecies apparet: quippe qui non videantur quæſtus cauſa dicere,

C ſed quòd faſtidium magnopere moleſtiamque fugiãt. Sed hi tamen ea diſſimulant maxime, quæ honeſta ipſa ſunt & plena dignitatis, vt Socrates faciebat. Qui autem exiguas res parui iuíque momenti, quæque perſpicuæ ſunt omnibus, diſſimulant, veteratores dicuntur, iiſque iure contemnũtur. Id quod etiam arrogantiæ datur interdum, qualis eſt veſtitus Lacedæmoniorum. Nam & ſua extollere nimium & extenuare quãdam ſpeciem fert arrogantiæ. At vero qui moderatè vtuntur diſſimulatione, ea vt nè diſſimulent, quæ ante oculos poſita

D patent omnibus, ij humani atque vr[illegible]ur. Sed arrogãs, quoniã deterior eſt, veraci videtur opponi. Sed quoniã requieti quoq; in vita loci aliquid relictũ eſt, in eaque aliquid ludo conceditur temporis, efficitur vt hic quoq; decora quędã & apta cõſuetudo, congreſsioq; ea[illegible]ndi & audiendi, quæ & quemadmodũ decet & dicere, & audire, vigere videatur. Magnopere autem refert, quid quiſque & dicat, & audiat. Ex quo perſpicuũ eſt, & tr[illegible]is medium, & deſeri. Ac illi quidẽ, qui ri[illegible]ra modum prodeunt, ſcurræ

VIII.

ac importuni habendi ſunt, præſertim cùm omni ex parte ri- E
diculorum cupiditate inflammati, dent operam potius vt ri-
ſum moueant, quàm vt quæ honeſta ſunt dicant, aut ne eum
in quem ſcomma iaciunt, offendant. Qui autem nec facetum
quid [redacted] leſte ferunt,
[redacted] At vero qui ſalibus & facetiis mo-
dum quendam adhibent, ij εὐτράπελοι, id eſt vrbani vocantur,
quaſi εὔτροποι, id eſt, bonis moribus præditi. Morum enim hæ
ſunt indices motiones. Vt enim [redacted] res ex motio-
nibus [redacted] autẽ facetiæ ac ſales patent latiſsi- F
mè, cõpluresque ludicris ac dictis plus capiuntur, q̃ ratio pa-
tiatur: factũ eſt, vt ſcurræ, vrbani quaſi affabiles appellarẽtur.
Sed tamẽ ex iis pẽrſpicuũ eſt quæ dicta ſunt, inter eos magnas
eſſe diſſimilitudines. Huic autẽ mediocritati finitima dexte-
ritas eſt. [redacted] audire o-
mnia, [redacted]. Eum enim talem
hominẽ quædã & ioco dicere decet & audire. Magna etiã eſt
diſtinctio ingenui & illiberalis ioci, eius etiam qui bene inſti-
tutus eſt & indocti. quod in antiqua houáque comœdia per- G
ſpicere licet. Aliis enim facetum erat, ſi rerum turpitudini ad-
hibita etiam eſſet verborum obſcœnitas: quibuſdam, ſi ſigni-
ficatio potius. quibus in rebus magna diſtãtia eſt ad liberalem
honeſtamq́; formã & ſpeciẽ. Vtrum igitur qui rectè iocatur,
ſaleſque iacit, ex eo ſtatuendus ſit, q̃ ea dicat quæ libero ho-
mine digna ſunt, an q̃ eũ qui audit minime offendat, aut de-
lectet potius, an ne hoc quidem certum eſt? Alios enim alia
offendunt atque delectant: quæ etiam audient libentius. Quæ
[redacted] etiam facere videtur. Non H
igitur omnia faciet. Dictũ enim conuitium quoddã eſt. Et le-
giſlatores quædam iactari cõuitia prohibent: æquũ autem erat
idem de dictis cauere. Quocirca ingenuus & liberalis homo
ita animo affectus erit, vt ſibi ipſe lex eſſe videatur. Atque is
quidem, qui medium locum obtinet, eum ſe ipſe præſtabit,
ſiue dexter, ſiue vrbanus nominetur. At verò ſcurra à riſu lon
gè multúmque ſuperatur, qui nec ſibi parcit, nec cæteris, ſi ri-
ſum concitet. atque idem eiuſmodi commemorat, quæ inge-

A nuus nulla ex parte ſuſtineat dicere: nonnulla etiam quæ ab aurium comprobatione abhorreant. Ruſticus autem omnino ad has cõgreſsiones inutilis eſt. Nã cum nihil facetũ dicat, tame offendſtur, omnibus. Atqui videtur in hominum vitam [redacted] neceſſario. Tres igitur, quas dixi, verſantur in hominũ vita mediocritates, quæ omnes in quorundam dictorum factorumque ſocietate conſiſtunt. hoc autem differunt, quòd vna in veritate, aliæ in uitæ iucunditate

B cernuntur. Earum autem quæ in iucunditate poſitæ ſunt, vna in iocis, altera in aliis vitæ ſocietatibus congreſsionibuſque conſiſtit. De verecundia autem non eſt quod vt de aliqua virtute, dicendum eſſe videatur: ſiquidem perturbationi eſt quàm habitui ſimilior. Itaque definitur eſſe metus quidã de- IX.

decoris & infamiæ. eodemq; modo naſcitur, quo metus is, qui in rebus aſperis formidoloſisque cernitur. Nam & erubeſcũt, qui pudore afficiuntur: & qui mortis metu exhorreſcunt, terrore exalbeſcunt. Quare ad corpus vtrumque quodammodo

C pertinet, quòd perturbationis magis videtur, quàm virtutis proprium. Nec [redacted] ætate quiſunt homines, verecundos pudenteſque putamus eſſe oportere: eoſque, quoniam libidini parent, peccatis multis cõtaminari & infici, à [redacted] pro- [redacted]. Ac adoleſcentes laudamus verecundos: ſenem autem quòd pudore afficeretur, nemo laudauit vnquã. Nihil enim eũ exiſtimamus facere oportere eorũ, ex quibus pudor naſcitur. Neque enim bono viro digna verecundia

D eſt: ſiquidem ex malis rebus oritur quæ faciendæ non ſunt. Nihil autẽ intereſt, vtrum aliæ res per ſe turpes ſint, aliæ opinione: quandoquidem neutræ faciedæ ſunt, vt non ſit pudori locus. Eſt etiã improbi, ita animo affectũ eſſe, vt quod turpe fœdumque ſit, velit facere. Et abſurdum ſit, eo eſſe animo, vt ſi quid tale agas, afficiare pudore, & propterea te bonũ virum iudices. Pu[redacted]

Nunc vir bonus nunquam voluntate ſua quæ turpia ſunt faciet. Sed tamen poteſt aliqua cauſa verecundiam bonã reddere. vt ſi quis turpe aliquid geſſerit, ex eoq; pudore afficiatur.

Atqui hoc nusquam reperitur in virtutibus. Quòd si impu- E
dentia in malis est, & nullo pudore affici ex turpibus factis,
malum: nihilo magis eum qui hæc faciat pudore affici bo-
num est. Ne continentia quidem virtus est, sed confusa cum
omnibus cernitur. De qua idoneo loco disseremus. Nunc se-
quitur vt de iustitia disseramus.

ETHIC. ARISTOT. LIB. V.

F

DE iustitia & iniustitia hoc primùm cognoscendũ
est, quibus in actionibus cernantur: iustitia quæ-
nam mediocritas sit, quarumq; in rerũ ius medio
& æquabilitate cõsistat. Quæ in rerũ cognitione
& disputatione eandẽ quam in superioribus li-
bris, viam & rationem sequemur. Videmus quidẽ eam animi
affectionem omnes iustitiam dicere, qua apti sunt ad res iu-
stas gerendas, quaq; res iustas & faciunt, & cupiunt facere. Eo-
dem quoq; modo de iniustitia sentiunt, qua iniuriam faciunt, & G
ad res iniustas sibi ipsi vltro impelluntur. Itaque hæc pri-
mum quasi simpliciter præponimus. Neque enim ita est in
sciẽtiis & facultatibus, vt in habitibus. Facultas enim & scien-
tia contrariorum eadem videtur esse: habitus autem contra-
rius contrariorum non videtur, vt à valetudine non efficiun-
tur contraria, sed solum salubria. Ambulare enim quem-
piam more valentis dicimus, cum ambulat vt valens. Con-
trarius ergo habitus ex cotrario sæpe intelligitur: plerunque
etiam habitus ex rebus subiectis. Etenim si firma corporis af- H
fectio nota sit, infirma quoque nota constitutio est: ex iisque
rebus quæ firmam affectionem efficiunt, firma affectio, & ex
hac ipsa, quæ ad firmam constitutionem pertinent. Si enim
bene constitutum corpus positum est in carnis crassitudine,
necesse est malè constitutum affectúmque corpus, in carne
tenui consistere. quódque ad bene constituendũ corpus con-
ducat, carnis efficere crassitudinem. Consequitur etiam ferè,
vt si alterum multis modis dicatur, multi etiam modi sint al-
terius. velut si quod iustum est & iniustum variis modis dica-

A tur, variis etiam modis dici iniustitia & iustitia videantur. Sed quia vicina est ac finitima eorum nominum homonymia, id occultum est: nec sic perspicuũ, vt in iis quorum magnæ sunt dissimilitudines. Magna enim ea differentia est, quæ ex forma ducitur. vt vocabulum canes cõmuni nomine, & ea quæ sub collum animalium apponitur, & ea qua ostia clauduntur. Hoc igitur intelligẽdum est, multis modis iniustum hominem vocari, videtúrque iniustus esse & is qui leges violat, & is qui ni-
B mio studio amplificandarum rerum suarum tenetur, & is qui iniquus est: vt perspicuum sit iustum esse eum, qui pareat legibus, & qui æquus sit. Iustum ergo id erit quod leges iubent, & quod æquum est: & iniustum id, quod contra leges est, & quod iniquum. Et quoniam est etiã iniustus is qui rebus augendis nimium occupatus est, versabitur in bonis, non omnibus quidem, sed in iis tantũmodo, in quibus res aduersæ prosperæque consistunt. Quæ simpliciter bona sunt semper illa quidem, sed alicui non semper. Atque hæc optat homines, ac
C persequuntur, nec debent: sed optare debent potius, quæ verè bona sunt, ea sibi salutaria esse, ea autem sequi quæ sibi bono sint. Sed iniusti non semper in duobus per se malis maius, sed etiam leuius eligũt. Sed quia minus malum etiã boni speciem gerit quodã modo, & boni adipiscẽdi maior inest cupiditas, idcirco maiorũ opum cupidi videntur. Quinetia iniqui sunt, (hoc enim cõtinet, latéq; patet. continet enim quod iniquum est, & maiorẽ & minorẽ iniuriã) & leges violãt: quoniã hoc ipsum violare leges, ac iniquum esse, iniustitiã omnem cõple-
D ctitur, fusumque est per omnem iniustitiam. Quoniã autem omnis est qui contra leges facit, iniustus, & omnis iustus qui paret legibus: perspicuũ est ea omnia quæ legitima sunt in iustis esse quodam modo numerãda. Quæ enim a disciplina legum ferendarum constituta sunt, ea legitima habentur, quorum quicque in iustis esse dicimus. Leges aũte iubent omnia, in quo vel cõmunem omnium vtilitatem exquirunt, vel optimorum, vel principum: idque vel actionibus virtutum, vel quia ius alia ratione assequuntur. Quocirca iusta appellamus vno modo ea quæ beatam vitam & eius partes in ciuili so-

cietate efficiunt ac tuentur. Ac lex quidem & forti ſuum of- E
ficium præſcribit, vt non deſerere ordinem, nec fugere, nec ar
ma abiicere: & temperato, non adulterari, nec vi conſtuprare;
& clementi, non verberare, neque conuitiari: itemque in cæ-
teris virtutibus & vitiis, illa iubet, hæc vetat. Ac ſalutaris qui-
dem habenda eſt ea quæ recte lata eſt: quæ inconſultè & in-
conſyderatè, pernicioſa. Atque hæc iuſtitia, abſoluta eſt illa
quidem virtus & perfecta, non ſi ad ſua, verum ſi ad alterius
cõmoda referatur. Ob eamque causam hæc vna virtus omniũ F
eſt [redacted] neque Heſperus aut Lucifer
[redacted] admiratione. Ex quo factum eſt iam tri-
tum ſermone omnium prouerbium, Iuſtitia vna omnes vir-
tutes reliquas contineri. Eademque virtus perfecta eſt ob id
maxime, quòd ineſt in ea vſus virtutis vndique perfectæ. Per-
fecta eſt autem propterea, quòd qui ea præditus eſt, is etiam
erga alios, non in ſe modo, virtutem exercere ac excolere po-
teſt. Plerique enim in ſuis rebus præclarè ſe gerere poſſunt,
in alienis non poſſunt. Quocirca præclarum eſt illud Biantis, G
Magiſtratum virum oſtẽdere. Qui enim præeſt in Rep. is iam
res curat aliorũ, & in Reip. luce verſatur, ob eamque cauſam
omnium virtutũ ſola iuſtitia, in bonis alienis ducitur, quia ad
alterius commoda referri debeat. Aliorum enim commodis
vtilitatique ſeruit, aut principis, aut Reip. Ac ſceleratiſsimus
quidem eſt habendus is, qui malitiam, & ad ſuam & amicorũ
perniciem exitiumque conuertit. Optimus autem is, qui vir-
tutem non ad ſuam, ſed aliorum vtilitatẽ refert. Eſt enim hoc
arduum opus. Atque hæc ipſa iuſtitia non pars virtutis eſt, ſed H
virtus vniuerſa: & iniuſtitia ei oppoſita, non pars vitij eſt, ſed
vniuerſum vitium. Qualis autem ſit differentia virtutis & iu-
ſtitiæ de qua agimus, perſpicuum ex iis eſt quæ dicta ſunt. Eſt
enim re idem cogitatione tamen non idem, ſed quia ad alte-
rum refertur, iuſtitia; quia habitus eſt, omnino virtus nomi-
natur.

II. Quærimus autem quidem iuſtitiam quæ pars
ſubiecta eſt virtuti, (eſt enim quædam, vt diximus) & iniuſti-
tiam eam quæ pars eſt. Aliquam autem eſſe eiuſmodi, ex hoc
facillime perſpici poteſt. Nam qui agit eorum aliquid, quæ

A cæterorum vitiorũ ſunt propria, is facit ille quidem iniuriã, attamen nihil conſequitur amplius. Velut ſi quis abiiciat clypeum propter ignauiam, aut maledixerit per iram, aut pecuniis non inuenerit propter iniuriam. Cum autem plus adipiſcitur quis, ſæpe ad nullum eiuſmodi vitium illud, nec ad vniuerſa, ſed ad certum iam aliud pertinet. vituperamus enim.
B Eſt igitur quidem aliud genus iniuſtitiæ, quæ vt pars ſubiecta eſt generali, itémq; alia iniuria ſubiecta iniuriæ generi quòd eſt cõtra leges. Præterea ſi quis quæſtus cauſa ſtuprum inferat, quæſtumque occipiat, alter cupiditate incẽſus idem cum damno rerum ſuarum faciat: hic intemperans potius q̃ auidus eſſe videatur: ille iniuſtus, intemperans non item. Perſpicuum eſt igitur hoc propter quæſtum cõtingere. Iam vero in cæteris ſceleribus omnibus. ſi peccetur, id ſemper ad certum aliquod peccati genus refertur, & pertinet: velut ſi adulteratus eſt, ad libidinem & intemperantiam: ſi in acie locum & ordinem deſeruit, ad ignauiam: ſi pulſauit, ad iracundiam. at ſi quæſtum fecerit, ad nullum vitium refertur, niſi ad iniuſtitiã.
C Quare perſpicuum eſt, eſſe præter generalem certam quandã iniuſtitiam, quæ illi ſubiecta ſit, eodẽ nomine appellata, quoniam in eodem genere poſita eſt definitio. In rebus enim alienis vtraq; vim ſuã obtinet. Sed hæc in honore, aut in pecuniis aut in ſalute, aut ſi quo vno nomine hæc cõplecti omnia poſſumus, & ob voluptate eã quæ ſpe quæſtus percipitur. Illa in iis ſpectatur rebus, in quibus vir bonus. Hoc ergo iã apparet, iuſtitiæ plura eſſe genera, aliudq; eſſe præter generalẽ virtutẽ,
D iuſtitiæ genus. Quę autẽ, qualíſq; ſit, deinceps explicandũ eſt. Partitio à nobis poſita eſt rerum iniuſtarum, alias eſſe cõtra leges, alias contra æquitatem. Et iuſtarum alias legitimas, alias æquas: Ac iniuſtitia quidem de qua ſuprà dictũ eſt, ab ea quæ cõtra leges eſt iniuria naſcitur. Quoniã autem iniuria ea quæ repugnat æquitati & quæ legibus, non ſunt eædem, ſed altera pars eſt ſubiecta generi (quod enim iniquũ eſt, id omne cõtra leges eſt: quod autem cõtra leges eſt, non omne etiam iniquũ nam quicquid plus eſt, omne iniquum eſt: quod autẽ iniquũ non plus etiam) efficitur, vt quæ iniuſta ſint & iniuſtitia, non

sint idem quod illa, sed aliud omnino. Hæc enim tanquã par- E
tes sunt, illa tanquam genera. siquidẽ hæc ipsa iniustitia pars
est iniustitiæ generalis, itemque iustitiæ subiecta est iustitia.
Quare & de iustitia & de iniustitia, quæ vt partes subiectæ
sunt generi, nobis dicendum est, & de iure & iniuria eodem
modo. Prætermittenda est igitur nobis iustitia ea quæ genera
li virtuti attributa est, & iniustitia: quarum in altera vsus virtu
tis generalis aduersus alterũ cernitur, in altera vitij. Ex quo e-
tiã perspicuũ est, ea quæ iuste & iniuste ab iis proficiscuntur, F
quo pacto sint explicanda. pleraq; enim iura legitima à gene-
rali virtute fere præscribuntur. Nam & ex quaq; virtute vitã
degere, præscribit lex: & ex vitiis, vetat. Efficientia autem vir-
tutis generalis, legitima sunt ea omnia quæ de disciplina pu-
blica cauta sunt legibus. Nam de ea disciplina quã sibi quis-
que priuatim deligit, ex qua boni viri vere nominãtur, vtrũ
ad ciuilem scientiam pertineat, an ad aliam, alio loco disputa
bimus. Aliud est enim fortasis virum bonum esse, aliud ciué
bonum. Sed iustitiæ quæ tanquã pars subiecta est generi, iu- G
risque eius quod ab ea ducitur, vnum genus est, quod in tri-
buendo honore, vel pecuniis cernitur, cæterisve rebus omni-
bus, quæ diuidenda inter eos sunt, qui in ciuili societate & cõ
munione versantur. ea enim possunt vel æqualiter inter ciues
diuidi, vel inæqualiter. Alterum genus est quod in pactis cõ
trahendisque rebus tanquam regula adhibetur. Cuius sunt
duæ partes. Nam cõtractuũ alius voluntatis est, alius non est.
Voluntarij sunt, vt venditio, emptio, mutuum, sponsio, loca-
tum, depositum, conductum. qui voluntarij propterea dicun H
tur, quòd à volutate nostra principium eorum proficiscatur.
Eorum autem qui non sunt voluntatis nostræ, partim clande
stini sunt, vt furtum, vt adulterium, vt veneficium, vt lenoci-
nium, vt seruorum solicitatio, vt cædes dolo facta, vt falsum
testimonium: partim vi fiunt, vt verba, vt vincula, mors, ra-
pinæ, membrorum debilitatio, conuitium, contumelia.

Quoniam autem iniustus iniquus est, & quod iniustũ est, III.
idem iniquum: perspicuum est, certũ esse medium eorũ quæ
iniqua sunt, idq; æquum nominari. In quacũq; enim actione

A plus & minus versatur, in cadē etiam æquum cernitur. Quòd
si quod iniustum est, idē inæquabile est: profectò quod iustū
est, idem sit æquabile necesse est. Quod quidē omnes, etiam si
nō adferatur ratio, intelligūt. Quoniā autem quod æquabile
est, idē mediū moderatūq; est, ius mediū quiddā sit necesse
est. Quod autē æquabile est, id in duobus minimis cernitur.
Necesse est igitur quod iustū sit, mediū quiddā esse & æquabi
B le: referriq́ue ad aliud, & quibusdam esse æquabile. Ac quate
nus medium est, aliquorū est: quæ plus minúsve nominamus.
quia æquabile est, in duobus spectatur: quia ius, quibusdam
tribuitur. Ita necesse est, quod iustum sit, in minimis quatuor
consistere. Inter quos enim ius est, duo sunt: in quibus cerni-
tur, res duę. Eadēq́ue erit æquabilitas & parilitas, & eorum ho
minū inter quos ius est, & earū rerū in quibus ius spectatur.
Vt enim inter se affectę sunt res eę in quibus ius positum est:
sic etiā ij inter quos ius est, inter se affecti sunt. Neque enim si
pares non sint, paria aut præmia cōsequētur, aut supplicia da-
bunt. Aliter pugnę hinc, criminationes, querelęq; nascuntur,
C si qui pares sunt dignitate, nō equa premia: aut qui pares non
sint, eis paria tribuātur. Quod etiā exoriri perspici potest, quod
cuiq; tribuitur pro dignitate. Nā quod ius positum est in tri-
buendo, id omnes confirmant pro dignitate esse oportere. Di
gnitatē autē non eandē omnes dicunt: sed in liber-
tate eā ponūt, qui eā formā Reip. sibi proposuerūt, in qua po-
pulus præest: in qua pauci præsunt, in diuitiis, alij in nobili-
tate generis: qui optimorū Reip. statū sibi cōstituerunt in vir-
D tute. Quod ergo ius est, id proportione est. Neq; enim solum
numeri, quo quid numeramus (μοναδικὸς Græcè dicitur) sed
qui omnino dicūtur numeri (numeratū appellāt) propria est
proportio & cōparatio. Est enim proportio parilitas similitu
dóq; rationis, quæ in minimis quatuor reperitur. Ac deiūcta
quidē proportionē perspicuū est in minimis quatuor cōsiste
re, itemq; coiuncta. Vnū enim in hac pro duobus adhibetur,
bísq; dicitur: velut, quēadmodū A ad B, sic B ad C. bis igitur
B dictū est. Quocirca si bis ponatur B, quatuor erunt analo-
ga, id est, quę eadem inter se rationem habeant. Atque etiam

in quatuor minimis quod iustum est, cernitur, eademque ra- E
tio est. Deiuncti sunt enim similiter, quibus tribuendum est,
& ea quę tribuenda. Ergo vt est A extremum ad B, sic C ad D.
vicissimq; vt est A ad C, ita B ad D. Ergo & totum ad totum quod
quidem coniungit partitio. Quod si ita etiam componatur, re-
cte coniunxerit. Ipsius ergo A extremi cum C, & ipsius B cũ
D coniunctione ius quod tribuendo paritur, omne cernitur,
estque ius in medio eius, quod non eandem habet proportio
nem atque rationem. Quod enim analogon est, idem mediũ: F
quod autem iustum est, idem medium est analogon. Hanc
proportionem vocant Mathematici geometricam, quod in
ea contingit vt tota sic cum totis, quemadmodum vtraque
cum vtriusque conferatur. Non est autem coniuncta hæc a-
nalogia, propterea quod nõ sit vnum numero extremum cui
tribuitur, & quod tribuitur. Atque hoc quidem ius, analo-
gon est, quod autem injustum est, id contra proportionem
est. Existit ergo hic plus & minus, quod quidem etiam in a-
ctionibus accidit. Qui enim alterum violat, boni plus adipi G
scitur: qui violatur, minus. Contra fit in malis, propterea
quòd leuius malum speciem quandam ferat boni, si cum ma-
iore conferatur. Est enim minus malum potius quàm maius
eligendum. Quod autem eligendum est, id bonum est: quod
potius eligẽdum est id etiam maius bonum. Ac de vno qui-
dem iustitiæ genere hactenus. Sequitur, vt de vna reliqua
parte iustitiæ dicamus. quæ quidem in rebus quæ contractæ
sunt emendandis cernitur, & voluntariis & non voluntariis.
Huic autem generi alia quædam pars subiecta est, atque su- H
perior. Nam quod ius in diuidendis tribuendísque publicis
rebus consistit, semper in ea quam dixi proportione versatur.
Hoc enim ipsum, si diuidundæ sunt publicæ pecuniæ, eandẽ
rationem habebit quã habẽt inter se collocatæ pecuniæ, eáq;
iniuria quæ huic iuri contraria est, à proportione discrepat.
At verò ius id quod in contrahendis negotiis cernitur, quędã
pars est æquitatis & iniuria iniquitatis, sed tamen non ad il-
lam analogiam seu comparationem, verum ad arithmeticam
pertinet. Nihil enim interest, vtrum bonus vir scelestum spo-

HIII.

A lædcrit, an bonum improbus: nec vtrum bonus, anne malus adulteratus sit: sed lex incõmodi solum spectat dissimilitudinem, vtiturque pro paribus, si alter violauit, alter violatus est. & si hic damnum dedit, ille accepit. Ideoque iniuriam hanc, quoniam iniqua est, ad æquitatem iudex & parilitatem conatur traducere. Nã cũ hic verberatus sit aut interfectus, ille verberarit, aut etiã interfecerit: diuisa in æqualia perpessio & actio est, sed eam ad æquitatem damno redigere conatur, quæstu lucroque detracto. vocatur enim in rebus eiusmodi, e-

B tiam si minus aptum quibusdam nomen videatur, in eo qui verberauit, lucrum & quæstus, in eo qui violatus est, dãnum. Cùm autem perpessionis grauitas ponderatur, hoc damnum, illud lucrum nominatur. Ita & eius quod amplius est, & eius quod minus, medium æquabilitas est. Illa autem vocantur lucrum & damnum, ~~quorum illud amplius, hoc contrà minus.~~ ac cùm boni quidem plus est ~~dãnum: cùm~~ mali minus, lucrũ. quorum quidem medium æquabilitas est, quam eandem ius esse dicimus. Ergo ius illud quod ad emendandũ valet, medium damni & lucri sit necesse est. Itaque cùm orta controuersia est, confugiunt ad iudicem: ~~quòd cõfugere ad iudicem~~ hoc sit, à iure præsidium petere. ~~Profitetur enim se iudex legẽ esse loquentem.~~ Conquirunt etiã iudicem omnes, qui medius sit atque perfectus. quem eundẽ nonnulli μεσίτην. i. arbitrũ honorarium sequestremque appellant, q si quando medium consequãtur, ius suũ se putent obtinere. Medium ergo quiddam ius est, siquidem etiam iudex. Et iudex quidem ad æquabilitatem reuocat: similiterque facit, vt si linea in partes non

D æquas secta sit, & detrahat particulam, qua maior præstat dimidiatã, eamq; ad breuiorem addat. Cùm ergo bifariam aliquid totum sectum est, tum suum quisq; tenere se prædicat, cùm ius æquabile obtinuit. A Equabile autẽ ius in medio positum est eius quod maius minusq; est, proportione arithmetica. Ob eamque causam ius δίκαιον vocatur, (quod δίχα, id est diuisum sit, vt si quis vocet ius δίχαιον, & δικαστὴς, id est iudex, δίχαστὴς. Si enim res duæ pares sint, ab earumque altera detrahatur quippiam quod ad alterã addatur: duabus his partibus

præstabit alteri. Etenim si detracta fuisset, non etiam addita, E
profecto vna modo parte superaret. Dimidium ergo superat
vna parte, & ipsum dimidium superat vna id, vnde pars illa
ablata est. Hinc ergo perspicere possumus, & quod ei adimen
dum sit qui plus est cõsecutus, & quid addendũ ei qui minus.
Qua enim quisque re medium præstat, ea addenda illi est, qui
minus tulit. & qua superatur, à maxima est auferenda. Pona-
mus tres esse lineas æquas inter se A A. B B. C C. ab A A linea
detracta pars A E addatur ad C C lineam, appelleturque C D.
Ita tota linea D C C, lineam E A vincit parte C D, & parte C F. F
Ergo lineam B B parte C D, vincit. Quod etiã in aliis artibus
contingit. Tollentur enim funditus, nisi & quantũ & quale
opus efficiat artifex, tantundé ac tale is qui patitur, patiatur.
Profecta sunt autem damni & lucri nomina à contractu vo-
luntario. Nam vendendo, emendo, aliísque omnibus quæ le
ge cõcessa sunt, excolendis, & tractandis, si maiores opes adipi
scare, quàm tuæ sint, is demum quæstus ac fructus dicitur: sin
minores quàm essent initio, damnum. At vero si neque maio
res neque minores sunt, constántque suæ cuique opes: tum se G
sua quisque habere confirmant, vt nec damnum acceperint,
nec quicquam profecerint. Quare in damni lucríque medio
ac moderatione ius positum est, quod nõ à voluntate interim
proficiscitur, cùm & antè quàm res contrahatur, & postquã
V. contracta est, æquabile ius obtinetur. Atq; etiam lex ta-
lionis videtur quibusdam iusta esse omnino: in qua sentẽtia
Pythagorei fuerũt. Definiebãt enim omnino id ius esse, quod
vicissim quisque pateretur. Atqui ius hoc nec ad legitimum,
neque ad ciuile pertinet. Ciuile autem dico, id quod cõmune H
est inter ciues, & ad communionem pertinet. Et lex talionis
nec ad ius quod in tribuendo cernitur, nec ad id quod emen-
dandi causa comparatum est, accommodatur. Atqui volunt
hoc quidem etiam Rhadamanthi ius dicere,

Si quod quisque facit, idem patiatur, erit ius.

Multis enim id locis alienum esse videatur. veluti, si quẽpiã
magistratus violauerit, non est referiẽdus. Et si quis magistra-
tui manus attulerit, non solũ referiendus, sed supplicio etiam

A coercendus est. Præterea permultum interest, vtrũ voluntate ac sponte nostra, an inuiti quid faciamus. Quinetiã in cõmunicationibus rebúsque contrahendis, hoc ipsum ius talionis proportione, nõ æquabilitate cõcluditur. Vicissitudine enim factorũ quæ proportioni cõgruat, Resp. cõtinetur. Aut enim retaliari iniuriã cupiunt homines: quod si minus contingat, seruitus videtur esse, nisi par pari referatur: aut parem gratiam referri: sin minus, non extat gratificandi & remunerãdi vtrin que voluntas. Atqui accipiendis reddẽdísque vltro citróque
B beneficiis stant ciuitates. Itaque gratiis delubra mediavrbe cõ secrantur, vt referatur gratia. Hoc enim gratiæ est proprium. Est enim ei qui gratificatus est referenda gratia, vt ille iterum ineat gratiam. Facit autẽ à media linea ducta cõiunctio, proportione remunerationem. veluti esto architectus A, sutor B domus C, calceus D. Architectum igitur necesse est à sutore ipsius opus sumere, eíq; suũ tradere Si ergo primùm parilitas proportione extiterit, deinde vltro citróq; dandi accipiendí-
C que ratio, tũ quod dixi extabit omnino. Sin minus, nec æqua bilitas extabit, nec societas retinebitur. Nihil enim prohibet vnius esse opus, q̃ alterius præstantius. Decet igitur quidẽ hæc omnia ad æquabilitatẽ referri. Quod etiam in aliis fit artibus. Tollãtur enim omnes funditus, nisi quãti pretij, & quale op' artifex effecerit, tantidẽ & tale emat qui accipit Neque enim inter duos medicos intercedit communicatio, & societas: sed inter medicum & aratorem, atque eos omnes qui diuersas inter se ac dissimiles, nõ easdem vitæ degendæ rationes ingressi sunt, quos ad parilitatem decet æquabilitatémque traduci.
D Itaque res omnes oportet quarum est contractus, quadã inter se similitudine respondere. Quem ad vsum numus coparatus est: qui quoniam omnia metitur, idcirco medium ac mensura quodam modo efficitur. Quocirca præstantiam etiam ac imminutionem metitur, vt quot tandem calcei, domus vel alimenti pretium possint adæquare, intelligatur. AEquũ est igitur, vt architectus est ad sutorem, tot esse ad domum victumque calceos Si enim id minus fiat, nec inter illos pactũ intercedat, nec vlla communio. Quod si non sint quodam modo

paria, non contrahent. Ergo quemadmodum ſuprà dixi, vna E
re aliqua ponderãda ſunt & æſtimanda ōmnia. Idque reuera
indigentia eſt, qua omnia continentur. Etenim ſi nullo egerẽt
homines, nihilque requirerẽt, profectò aut non ſimiliter, aut
nullum, aut certè non idem inter eos pactum cõuentumque
intercederet. Sed introduct⁹ numus eſt ex inſtituto, quaſi in-
opiæ ac indigentiæ præſidio futurus. Ob eãmque cauſam no-
men duxit quòd non à natura, ſed à νόμῳ, id eſt lege, numus
ſit ortus: in nobísque id ſit, vt mutetur reddaturque inutilis.
Futurus eſt igitur tũ demũ locus reliquus legi talionis, cum F
parilitas æquabilitas que ſeruabitur. Vt quẽadmodum eſt ar-
chitectus ad ſutorẽ, ſic ſutoris opus ad architecti. Nõ ſunt au-
tem ad formã ac ſpeciem proportionis deducẽdi tum, cùm iã
rem inter ſe cõtraxerint, (nam aliter extremũ alterum vtranq;
præſtantiã obtinebit) ſed cùm ſua quiſque tenebit. Sic pares
ſociique futuri ſunt, propterea quòd iam inter ipſos hæc ipſa
æquabilitas poſsit intercedere. Eſto arator A. victus C, ſutor
B, opus illius ad parilitatem tractu D. Quòd ſi hoc modo
non & viciſsim darent & acciperẽt, nunquã vllam rem inter G
ſe contraherent. Indigentia autem hæc omnia quaſi vinculo
quodã contineri hinc intelligi poteſt, quòd cùm vterque al-
térve nihil alterius deſyderat, cõtractus inter eos nullus ſolet
interuenire. Quemadmodum cùm alicuius, verbi cauſa vini,
penuria laborat quis, quo alter abundat, eo dato exportatur
triticum. ita ad parilitatem ſunt hæc reuocãda omnia. Futuri
autem cõtractus numus ipſe quaſi fidei ſuſſloris loco eſt nobis,
etiam tum cum nihil opus eſt cõtractu: quòd ſi ſit opus, præ-
ſto ſit futurus. ei enim qui illum portat, neceſſe eſt eius acci- H
piendi poteſtas detur. Ac idem ille quidẽ patitur, (neque enim
ſemper æquum poteſt) ſed tamen permanere poteſt diutius.
Itaque debent rerum omniũ certa eſſe pretia. ſic enim cõtra-
ctus futuri ſunt ſempiterni: qui quandiu futuri ſunt, tandiu
futura eſt hominum inter ipſos ſocietas & cõmunio. Numus
igitur tãquam norma & regula res aptè cũ dimenſus eſt inter
ſe, tum adæquat eas, ad parilitatémque ducit. Neque enim
ſublato contractu, cõſiſtere ſocietas vllo modo poteſt: neque

A cõtractui loci aliquid relinquitur, æquitate ſublata: neq; æqui
tate, ſine apta quadã rerũ inter ſe menſura & cõpoſitione. Ac
verè vt dicam, non poſſunt res tam inter ſe diſsimiles vllo mo
do apte inter ſe cõponi: ſed quantũ ſatis ſit ad vſum neceſsita-
temq; poſſunt. Vnũ ergo aliquid neceſſe eſt adhiberi ad hoc
inſtituto: itaque numus vocatur, q; omnia apte componat. Li-
quidẽ numo omnia ponderãtur. Eſto domus A. libræ decem
B lectus C. atque A ſit ipſius B dimidium, vt domus quinque
pondo aut tantidem æſtimetur, C autem, id eſt lectus, pars ſit
B decuma ipſius B, id eſt, numi: perſpicuum eſt quidem lectos
quinque domus æquare pretiũ. Hoc etiam apparet, hanc rerũ
contrahẽdarum rationẽ antequã numus inuentus eſſet, fuiſſe
ſeruatã. Nihil enim intereſt, vtrũ lectica quinque pro domo,
quanti quinq; lectica valẽt, dentur, an pecunia. Ac quid iniu
ſtum ſit, quidq; iuſtũ, diximus. Quibus expoſitis, perſpicuũ
eſt, res iuſtas facere, medium eſſe inter facere & accipere iniu-
riam: quoniam illud eſt plus adipiſci & obtinere, hoc minus.
Sed iuſtitia mediocritas eſt illa quidem, nõ tamen quomodo
C ſuperiores virtutes, ſed quia ad medium, id eſt, æquabilitatem
pertinet. At vero iniuſtitia in vtroq; extremo poſita eſt. Iuſti-
tia etiã virtus eſt, qua quis aptus eſt & propenſus ad ea animi
iudicio præſtãda omnia, quæ iuſta ſunt, officiaq; tribuẽda &
ſibi, ſi cũ altero: & alteri, cũ altero ſi cõferatur: nõ ita tamen, vt
ſibi plus emolumenti, proximo minus, damni autẽ cõtrà: ſed
vt ſuum cuiq; proportione tribuat. Itaque alij ad aliũ. Con
traq; iniuſtitia in iniuria verſatur, quæ eadẽ emolumenti ac
detrimẽti amplificatio & imminutio eſt nulla habita ratione
D dignitatis. Itaque nimiũ & parũ iniuſtitia eſt, propterea q; in
exuperantia & defectione cõſiſtat. Ac in ſua quidem cauſa, ſi
agatur vtilitas, modũ egreditur, in detrimẽtum, deeſt mode-
rationi. At ſi res aliorũ agatur, de toto genere idem ſtatuit. de
eo autem quod abeſt à dignitate, vt cõqueres feret? In iniuria
autẽ quod minus eſt, accipere iniuria: quod autẽ maius, face-
re dicitur? Ac de iuſtitia & iniuſtitia, quæ tandem vtriuſque
vis ſit & natura, itemq; de toto genere iuris & iniuriæ, ſatis
multa dicta eſſe arbitror. Quoniã autẽ fieri poteſt, vt qui

VI

iniuriam faciat, nec ſit ipſe iniuſtus: quam tandem iniuriam E
inferendo in quoque iniuſtitiæ genere iam iniuſtus habeatur,
vt adulter, aut fur, aut latro: an ne hic quidem interſit, quæſtio
eſt. Nam qui no animi iudicio vel ratione, verùm animi per-
turbatione ducatur ad contrectanda mulierem, ſciens quam
contrectet: faciat ille quidem iniuriam, ſed tamẽ nondum ſit
iniuſtus. quemadmodum nec fur, qui furatus eſt, nec adulter,
qui adulteratus, itemq; in cæteris. Ac iam quidẽ ſuprà quam
rationem lex talionis ad ius haberet explicauimus. Hoc autẽ
ignorare nõ debemus, id ius quod quærimus, & omnino ius, F
& ciuile eſſe. Ius autem ciuile eſt, quod in ſocietate & cõmu-
nione vitæ poſitum, eô adhibetur, vt vel proportione, vel nu-
meri ratione ſatis magna ſit multitudo hominum, qui liberi
ſint, & æquo inter ſe iure viuant. Itaque inter quos hoc non
eſt, inter eos ius ciuile nõ eſt ius, ſed quoddam par ac ſimile.
Inter quos enim iuris cõmunio eſt, inter eoſdem etiam com-
munio legis eſt. Inter quos porrò eſt cõmunio legis, inter eoſ-
dem ſocietas iniuriæ eſt. Iudicium enim iuris & iniuriæ diiu-
dicatio eſt. Inter quos autem iniuria eſt, inter eos iniuriæ fa- G
ciendæ communio eſt. Quibus autem inter eos iniuriæ faciẽ-
dæ communis ratio eſt, nõ eſt etiam inter eos omnes commu-
nio iniuriæ. Quod cùm ſit, ſibi ipſi plus eorũ quæ bona ſunt
tribuere, & quæ mala ſunt minus: idcirco non hominem im-
perare ſimmus, ſed rationem, quod hæc ſibi ille ſumit, ſitque
tyrannus. Eſt autem cuſtos conſeruatorque iuris, princeps,
quod ſi iuris, & æquabilitatis. Et quoniam ſi iuſtus ſit, nihil
ſibi præterea ſumit & attribuit (neque enim ſibi plus tribuat,
quàm aliis, eorũ quæ per ſe bona ſunt, niſi habita ratione di- H
gnitatis) idcirco quæcunque agit, ad aliorum cõmoda refert.
Ob eamque cauſam, in bonis alienis, vt ſuprà diximus, iuſti-
tiam numerãt. Merces igitur merces aliqua eſt: quæ cùm ſint
honor & gloria, quibus hæc non ſunt ſatis magna præmia, ij
efficiuntur tyranni. Ius autem domini in ſeruos, vel patris in
liberos non idem quod illæ, eſt: ſed ea imitatur. Neque enim
omnino iniuriæ vllis in rebus cõmunio eſt,
[redacted]

A bris ~~potiri sum habendi sibi~~ nemo vult obesse. Non est igi
tur ~~cuiquam erga seipsum~~ iniuriæ locus. Non igitur iuris &
iniuriæ ciuilis societas & communio: Lege enim introducta
sunt, intérque eos omnino illorum societas est, inter quos na-
tura legis communio est. Qui quoniã sunt ij, inter quos æqua
bilis quædam est imperandi parendíque vicissitudo, idcirco
inter virum & vxorem potiùs quàm inter patrem & liberos,
dominum & seruum, communio iuris est: quia in hoc ius do-
mesticum & familiare cernitur, quod aliud est atque ciuile.
B Ciuile autem ius aliud naturale est, aliud legitimum. Na
turale est, cuius vis idem apud omnes valet, non quòd sic vi
deatur, aut secus. Legitimum autem id appellatur, quod initio
nihil interfuit, sic an secus fieret, cùm autẽ latum positumque
est, iam interest, veluti, captos mina redimi, aut caprã immo-
lare, nõ duas oues. præterea quæ lege cauta sunt de rebus sin-
gulis, vt Brasidæ sacra facere, & quæ publicis decretis sancita
sunt. Atque hæc ratione nonnullorum eiusmodi sunt omnia:
propterea quòd ea quæ quidem naturalia sunt, immutabi-
C lia sunt, & vbique idem valent (vt ignis & hic & apud Per-
sas vrit.) iura autem mutari videtur. Sed non ita est omnino,
verùm quodãmodo. Nam apud Deos quidem certe nusquã
mutabile est, quod natura est insitũ: apud nos autem quædã
certe à natura insita & tributa mutantur, etiamsi non omnia.
Sed tamen aliud natura constat, aliud non natura. Quæ autem
iura naturæ secus etiam atq; sunt, euenire possint, quæq; non
natura, sed lege & pacto constent, (siquidem vtrunq; mutari
potest) hinc perspici licet: atque ad cætera omnia eadem ratio
D accommodabitur: quòd cùm robustior sit dextra natura, ta-
men fieri potest, vt omnes vtraque pro dextra vtantur. Ac iu-
ra ea, quæ conuentis & vtilitate diriguntur, similia sunt men-
suris omnia. Neque enim vbiq; terrarum æquæ ac pares sunt
vini triticíque mensuræ: sed quo in loco emuntur, maiores:
vbi venduntur, minores. Iteḿque iura non naturalia, sed hu-
mana non idem vbique valent, quando ne res quidem publi-
ca, sed ea vna quę vbique vi & natura sua optima ducitur. Iu-
ra autem & legitima iura, eandem inter se habent rationem,

quam res vniuerſæ ad ſingulas. Quæ enim geruntur, multa E
ſunt: illorum vnumquodq; vnum, quoniam vniuerſum quid
& totum eſt. Differt autem ab eo quod iniuſtum eſt iniuria,
& recte facta ab eo quod iuſtum eſt. Quod enim iniuſtum
eſt, omne eſt vel natura, vel inſtituto. quod ipſum poſteaquã
factum eſt, iniuria dicitur: prius quàm geſtum ſit, nondum
iniuria eſt, ſed iniuſtum: quod cùm factum eſt, iam iniuria
nominatur. Eadem eſt ratio rectè iuſteque factorum. Sed ta-
men quod generale eſt, magis δικαιοπράγημα dicitur. & δι-
καίωμα iniuriæ emendatio & compenſatio. Quorum omni- F
um quæ, quótque ſint genera, quibuſque in rebus verſentur,
VIII. mox perſpiciemus. Sed cùm ea quæ iuſta ſunt, quæ-
que iniuſta, ea ſint quæ expoſuimus: tum quiſque facit iniu-
iuriam, æquúmque facit, cum voluntate ſua facit: cùm inui-
tus, nec iniuriam cuiquam infert, nec æquum facit, niſi for-
tuito, quòd ea gerat, quæ vt iuſta ſint & iniuſta, euenit. At-
qui voluntate iniuria, & recte facta definita ſunt. Cùm enim
à voluntate proficiſcitur, tum & in vitio eſt, & ſimul iniu-
ria eſt. Ergo aliquid iniuſtum eſt, quod non idem iniuria G
eſt, niſi voluntas acceſſerit. Dico autẽ voluntarium id, quod
in ſua quiſque, vt dixi, poteſtate poſitum, ſciens agit, nec
eum ignorat, in quo verſetur actio, nec quo quaſi inſtrumen-
to rem agat, nec finem ipſum. vt verbi cauſa, quem verbe-
ret ac pulſet, quóque inſtrumento, quáque de cauſa pulſet.
atque illa non caſu aut vi faciat, veluti ſi quis arrepta manu
alterius eum pulſet, non faciat ille ſua voluntate. quando-
quidem in eo id ſitum nunquam fuit. Fieri etiam poteſt, vt
& pater pulſetur, & is qui pulſet, illum eſſe hominem, aut H
quempiam eorum qui adſunt, ſciat, patrem autem eſſe neſciat.
Quod idem & in fine, & in tota actione conſyderandum eſt.
At vero quod quiſque ignorat, aut ſi minus ignorat, at certè
non eſt in eius poteſtate, aut vi coactus facit, id omne inuitus
facit. Multa enim eorum etiam quæ naturæ neceſsitas affe-
rat, ſcientes & gerimus & ſuſtinemus: quorum nihil nec vo-
luntarium eſt, nec non voluntarium. quo in genere eſt mors
& ſenectus. Atque etiam in iis quæ iniuſta ſunt atque iuſta,

A iuſtitiæ & iniurię ſimilitudo verſatur. Etenim ſi reddat depoſitum quis inuitus, aut metu coactus, is non dicẽdus res iuſtas facere, nec quod æquum eſt, niſi fortuitu & caſu. Itemque qui coactus, aut inuitus depoſitũ non reddiderit, dicendus eſt non propriè iniuriam facere, & agere quę iniuſta ſunt. Eorũ autem quæ voluntaria ſunt, partim cõſultò, partim inconſultè facimus. Conſultò, cum antegreſſa eſt deliberatio: incõſultè, cùm non eſt antegreſſa deliberatio. Cúmque in vitæ ſocietate tria
B genera cernantur incommodorum, & iniuriarum, peccata imprudens quis admittit, cùm admiſerit in eum de quo nil tale cogitaret, nec quo id inſtrumento ageret, neq; quid, quaque de cauſa perficeret. Aut enim voluit non pulſare, aut non quo pulſauit, aut non eum quem pulſauit, aut non ea de cauſa quæ exiſtimatur, ſed forte fortuna accidit ſecus ac putarat, veluti non vt vulnus infligeret, ſed vt pungeret: aut nõ quem putarat, aut non quemadmodum. Cùm ergo incõſultò fit iniuria, infortunium & caſus dicitur: cùm autem non inconſul-
C tò, ſed nõ de induſtria fit iniuria, peccatum nominatur. Tum enim peccat quiſque, cum in eo incluſum cauſæ principium eſt. Infortunium autem infligit, cum extrinſecus principium adhibetur. At cum ſciens, nec tamen conſultò aut cogitatò, iniuria dicitur: quo in genere ea ſunt omnia, quæ ira aut alia animi perturbatione fiunt, ea quæ neceſſariò, & à natura tributa eſt mortalibus. Nam qui his incitati, nocent aliis ac delinquunt, faciunt illi quidem iniuriam, ſed tamen non idcirco ſunt iuiuſti vel improbi habendi. Neque enim nocendi
D cauſa de induſtria illata iniuria eſt. At verò cum conſultò & cogitatò fit iniuria, tum quiſq; iniuſtus & improbus habetur. Itaque rectè ea quæ per iram fiũt, non ex voluntate iudicãtur: quippe cũ non is auctor ac caput mali ſit, qui ira incitatus facit, ſed qui incitauit. Præterea non id agitur, vtrum factum ſit nec ne, ſed vtrũ iure, quoniã ira quandã ſpeciem fert iniuriæ. Neque enim vt in cõuentis & pactis ſolet, ſic hic de facto cõtrouerſia eſt: quorũ neceſſe eſt alterũ eſſe in vitio, niſi obliuione impediti id faciãt: ſed cõceſſo facto, omnis de iure controuerſia eſt. At qui fecit inſidias, is non facit imprudens. Itaque

hic ſe putat iniuriam accipere, ille non putat. Qui ſi de indu- E
ſtria noceat, facit iniuriam: & qui has iniurias infert, is quoniã
contra dignitatem & æquitatem facit, iniuſtus eſt habendus.
Itémque iuſtus is, qui animi iudicio & cõſyderatè rem iuſtam
gerit. Iuſtè autem facit, ſi modò ſponte. Quæ autem iniuriæ à
voluntate non proficiſcuntur, earum aliis ignoſcendum eſt,
aliis non eſt. Iis enim omnibus, quas homines non ſolum fa-
ciunt imprudentes, verum etiam per imprudentiam, danda
venia eſt. Quas autem inferunt non per imprudentiam, ſed F
imprudentes, perturbationibúſque animi incitati, quæ nec na
turales ſint, nec naturam attingãt humanam, non eſt iis igno-
ſcendum. Sed hic quærat aliquis, ſatíſne accuratè de
IX. accipienda faciendáque iniuria diſſeruerimus? Ac primùm,
vtrum ſic eſt, vt Euripides abſurdè tradidit,

Quid ſit cur matrem trucidauerim meam?
Eſt breuis quidem non longa defenſio!

Sponte volentem vel volentem non volens.

Vtrum enim poteſt quis vere iniuriam voluntate ſua accipe- G
re, necne poteſt? an non hoc voluntarium ſit omne, quemad-
modũm facere iniuriam, voluntatis? & ~~vtrum quicque eorũ~~
~~ſic an ſecus~~: quemad~~modum omnis eſt iniuria voluntaria il-~~
~~latio~~. An vero hoc voluntatis eſt, illud non eſt? Eadem eſt ra-
tio patiendi iuris. Omnis enim iuſtè agendi ratio & inſtitutio
à voluntate proficiſcitur. Itaque conſentaneum eſt, vtrunque
inter ſe opponi, iniuriam accipere, & iura pati, vt ſit vtrunque
voluntatis, aut neutrum. Atque etiam ſi omnis iuris patiendi
ratio voluntaria ſit, abſurdum eſſe videatur. Sunt enim qui- H
bus inuitis iura tribuantur. Nam hoc etiam cuipiam dubium
videatur, vtrum qui iniuſtè aliquid tolerat, etiam accipiat in-
iuriam? an verò vt faciendo, ſic in perferendo eſt? Casu enim
fieri poteſt, vt iuris vtrunque ſit particeps. Quod idem cerne-
re licet in rebus iniuſtis. Neque enim idẽ eſt, quę iniuſta ſunt
facere, quod iniuriam facere: nec quæ iniuſta ſunt ferre, quod
accipere iniuriam. Eadémque eſt ratio tribuendi accipien-
dique iuris. vt enim iniuria accipi ~~non~~ poteſt, niſi ſit qui in-
ferat: ſic nec ius ~~tribui~~, niſi ſit qui tribuat. Quòd ſi iniuriam

A facere non est aliud omnino, nisi sponte nocere quempiam alteri ac sponte quidem ita, vt sciat & cui noceat, & quamobrem, & quo quasi instrumento noceat: impotentes autē sponte ac voluntate sua de se ipsi male merentur: efficitur, vt sponte accipiatur iniuria, & sibi quis sponte iniuriam inferat. Est autem hoc vnum eorum quæ quærebamus, vtrum fieri possit, vt quis sibi ipse faciat iniuriam. Iam vero sponte etiam aliquis per animi impotentiam incommodum ab alio qui para
B tus est dare, accipiat. Ergo fieri potest, vt volūtate sua quis iniuriam accipiat: aliter non vera est definitio. addendumq; eo est, obesse quempiam scientem cui noceat, quare, quóq; modo noceat, contra illius cui obsit voluntatem. Incommodum igitur quis sua volūtate accipit, & rem iniustam perfert: at iniuriam nemo sponte sua accipit. Nemo enim vult, ne impotentes quidem: sed quicquid faciunt, id omne contrà ac volunt faciunt. Neque enim vult quisquam, quod sibi bono esse non arbitretur. Et impotens animi facit quod sentit non es-
C se faciendum. Nec vero qui sua dedit (quemadmodum Homerus ait de Glauco, Diomedi

Arma aurúmque dedit pro ferro.)

iniuriam accipit, quandoquidē vt det, in ipsius situm est potestate. At non est in cuiusquā situm potestate, vt iniuriā accipiat, sed alter sit oportet qui inferat. Illud ergo iam apparet de accipiēda iniuria, eam non esse voluntatis. Duo iam supersunt ad dicendum ex iis quæ nobis proposuimus, vter tandē iniu-
D riam facit, ísne qui plus tribuit cōtra dignitatem, an is cui distribuitur. Et vtrū fieri potest, vt quispiā sibi ipse iniuriā inferat. Si enim fieri potest quod priore loco positū est, & si is qui diuidit, non qui accipit nimiū, facit iniuriā: si quis alteri plus tribuat quàm sibi, sciēs & prudēs (id quod vsuuenit modestis, siquidem vir bonus de iure suo decedere solet) is profecto de se ipse male meretur. Aut ne hoc quidem omnino est. Plus enim sibi sumat alterius boni, vt gloriæ, si ita res ferat, vel eius quod omnino bonū est. Quōd etiā ea definitione explicatur, quæ de inferenda iniuria præposita est. Nihil enim ei accidit contra ipsius voluntatem. Ergo non si minus sumat, idcirco

accipiat iniuriam, sed solum afficitur incommodo. Hoc ta- E
men apparet, eum qui diuidit ac dispertit res ciuitatis, inferre aliis iniuriam: non eum semper, qui plus quàm cæteri adipiscatur. Neque enim in quo inest quod iniustum est, is iniuriam facit, sed is qui hoc efficit sua voluntate. Hoc autem in eo est vnde sumit initium actio, quod in eo est qui diuidit, nó in eo qui accipit. Præterea si faciendi multi modi sint, fieri potest, vt & res inanimæ, & manus & seruus iussu domini interficiant, nec tum faciant iniuriam, cùm interim res iniustas F
faciant. Præterea si quis imprudens & ignarus iudicium tulit, non faciat ex iure legitimo iniuriam: nec sit illud iniquum iudicium, quanquam sit tanquam iniquum. Aliud enim ius est legitimum, aliud primum. Sin autem sciens & prudens iudicium iniquum interposuit, fines transit æquitatis aut in venia danda, aut in sumendo supplicio, vt si quis in partem venerit sceleris & iniuriæ: etiam is qui his de causis iniquum fert iudicium, plus adipiscitur. Nam cùm fundum alicui adiudicauit, non agrum accepit, sed argentum. Homines autem G
in sua esse potestate putant, vt faciant iniuriam. Itaque facile aiunt virum iustum effici: sed non ita est. Nam & cùm vicini vxore cõcumbere, & verberare proximos, & largiri manu argentum, facile est, & in eorum situm potestate: at vero ita animo affectos hæc ipsa præstare omnia, neque facile est, neque vt ita efficiant, in eis situm est. Similiterque & quæ iusta sunt cognosse, & quæ iniusta, in nulla parte sapiẽtiæ ponunt, propterea quòd non sint difficilia cognitu ea quæ iubent leges, aut vetant. Sed tamen non sunt hæc ipsa in iustis nume- H
randa, nisi fortuito: verum ita demum iusta sunt, si quodam modo gerantur, certóque genere diuidantur. Quod quidem præstare multo maioris negocij est, quàm quæ salubria sunt, tenere, & comprehendere. Nam illic etiam mel quid sit, quid vinum, elleborus, adustio & incisio, facile est intelligere: at ea quemadmodum accõmodatè ad valetudinem adhibẽda sint, & cui, & quando, tam difficile est quàm verè medici nomen obtinere. Ob eamque causam iusti viri aiunt esse nihilo minus facere iniuriam, quòd nihilo minus, aut facilius potius

A hæc omnia præstare posit. Etenim & contrectare mulierem posse, & violare alios iustum hominem, & fortem clypeum abiicere,& dato tergo quò libuerit fuga elabi. At ignauum se præstare & iniuriam facere, non est illa quidem efficere, nisi fortuito,sed si quis animo certo quodam modo affectus ea faciat, Vt mederi & curare non est incidere aut non incidere, curationem adhibere aut nō adhibere:sed certo quodam mo-
B do hæc ipsa præstare. Inter eos autem iuris societas est, inter quos eorum quæ omnino bona sunt,cōmunio est. In his verò & exuperantia quædam versatur & defectio. Nam in quibusdam,vt certe in Diis,non est eorum bonorum immodera ta copia. Aliis autem vt insanabilibus & deprauatis hominibus nulla ex parte sunt vsui, sed obsunt omnia, aliis prosunt aliqua ex parte,quod naturam attingant humanam.

Sequitur vt de æquitate æquoque & bono disseramus: quam tandem æquitas ad iustitiam rationem, quem æquum & bonum ad ius habere videantur. Non enim si qui diligenter velint exquirere,omnino ad idē aut diuersum genus perti
C nere videbuntur. Interdum æquum & bonum laudamus,atque eum hominem qui eo præditus est. Itaque ipsum in laude solemus,interim in aliis rebus pro bono vsurpare: atq; idē melius esse iudicamus. aliàs alienum videatur iis qui rationē consectantur,æquum & bonum, quod iure repugnet esse laudabile. Aut enim ius bonum non est, aut æquū & bonum ius non est si aliud est:aut si ambo sunt in bona,eadem sint necesse est. Atque hæc quidem ex his rationibus de æquo & bono
D exorta quæstio est. Quæ consentanea sunt omnia quodā modo,nec vlla ex parte inter se pugnāt. Nam æquum & bonum cū alicui iuri accōmodatur,tum ius ipsum melius est:nec iam quasi ad genus quoddā allud pertineat,iure est præstātius. Idē est igitur ius quod æquū & bonum. Etenim cū sint ambo in bonis,tamen præstat multo æquū & bonum. Sed hoc dubitationem habet,quod cum æquum & bonū ius sit,nō tamen ius ligitimum est,sed iuris legitimi emendatio. In causa est, quod lex est generalis omnis:quæ quoniā de toto genere nōnullarum rerum cōmodè loqui nō potest,cū sit necesse de toto ge-

X.

nere dicere, nec id effici rectè possit, id vnum accipit & desi- E
gnat, quod plerunque solet contingere, non ignara peccati,
& tamẽ rectè lata est: quippe cùm culpa sit non legis quidem
nec legislatoris, sed rerũ agẽdarũ naturæ, quæ statim est eiusmodi. Cũ ergo de toto genere lex dicit, atq; aliquid iis in rebꝰ
cõtra generalẽ legis comprehentionẽ existit: tum percõmode
accidit, vt qua parte scriptor legis aliquid prætermisit ac pec-
cauit, omnino ac semel locutus, id quod prætermissum sit cor
rigatur. Quod etiam legislator, si adesset, admoneret, etiam si F
iam legem tulisset. Itaq; est ius illud quidem, & quodam iure
præstãtius, non eo tamen ꝙ omnino ius est, sed eo ꝙ propter
peccatum generale à perfecto aberrat. Atq; in hoc vis omnis
æqui & boni posita est, vt correctionem quandam legi adhibeat, quia ab ea abest aliquid propter generalẽ sine exceptione comprehensionem. Cur enim lege non caueantur omnia,
causſa est, quod de quibusdam omnino lex ferri non potest.
Quocirca decreto opus est. Incertæ enim rei ac infinitæ, incer
ta semper & infinita quęrenda regula est. vt Lesbię structu- G
rę plumbea norma solet accommodari. Vt enim lapidis mutata forma & figura, simul mutatur nec manet regula: sic rebus mutatis nec manentibus, decreta tolluntur. Ac iam illud
quidem perspicuũ est, quid sit ęquum & bonũ, quidq́; ius, &
quo sit iure pręstãtius. Ex quo etiam apparet, quis sit bonus
vir. Nã qui hęc sequitur, geritque omnia, quíq; nõ est in malam partem iudex durior, sed de suo iure decedit, etiam si habeat legis pręsidium: is ęquus & bonus est habendus. Et habitus in hoc genere ęquitas nominatur, quę eadem iustitia di H

XI. citur, non alia animi affectio. Ex iis autem quę dicta sunt,
perspicuum est, vtrum quis sibi ipse iniuriã facere, nécne potest. Ea enim iusta habẽda sunt, quę in omni virtute lege sunt
constituta. vt non iubet lex mortem sibi quenq̃ consciscere.
At quę non iubet, ea profecto vetat. Prętereà vt quisque contra leges nocet cuipiam, non lacessitus, ita sponte inferre iniuriam dicitur. Sed ita demũ sponte ac voluntate sua quisq; facere intelligitur, si sciat & cui iniuriam faciat, & quo modo.
Quia autẽ ira incitatus se ipse interimit, is spõte contra leges

A facit, quod leges non ſinunt. Infert igitur iniuriam. Sed cui tandem? An Reip. nõ ſibi? quandoquidem ſua voluntate fert mortẽ, nec quiſquam ſponte iniuriam accipiat. Itaque & à Repub. pœna conſtituta eſt, & ignominia quædam compara ta in eum, qui ſe ipſe interfecerit, tanquam violarit Remp. Iã verò in quo quiſque, iniuriam tantummodo faciens, iniuſtus habetur nõ omnino improbus, in eo fieri non poteſt, vt de ſe
B quiſque malè mereatur. Hoc enim aliud eſt atq; illud. Eſt enim quodammodo iniuſtus vir improbus, vt ignauus: non vt is qui omni ſcelere ſit contaminatus. Quapropter hac iniuſtitia nemo ſibi faciat iniuriam: quoniam ſimul eidem & adimeretur idem & adderetur: quòd fieri nõ poteſt, ſed inter plures iuris & iniuriæ neceſſe eſt ſemper eſſe communionem. Iã vt quiſque alterum violat, ita & ſponte violat & conſulto, & prior. Nam qui ab altero violatur, parẽque refert, is iniuriam minimè facere videtur. Qui autem ſe ipſe interimit, eandem iniuriam ſimul & facit & accipit. Prætereà fieret alicui voluntate ſua iniuria. Adhæc nemo quenquam violat, niſi certo ge-
C nere peccati. Atqui nemo vxori ſuæ inferre ſtuprum dicitur, nemo parietem ſuum diruere, nemo ſua furari. Nam hoc ipſum ſibi quenq; nocere, omnino diluitur ac refellitur, ea quæ de ſponte facienda iniuria tradita eſt definitione. Illud autem etiam apparet, vt vtrunque facere & accipere iniuriam, eſſe in malis: quoniam minus & plus obtinere mediocritatis eſt, veluti in medicina valetudinis, & in gymnaſtice bonę cõſtitutionis: ſed tamẽ grauius eſt facere iniuriam. Violare enim
D alterum, cum ſcelere coniunctum eſt, & vitio dandum, ac cum ſcelere vel ſummo, vel ei proximo. Non enim quicquid voluntarium eſt, id omne cum iniuſtitia coniunctum eſt. At verò iniuriam accipere, culpa caret, nec coniunctum eſt iniuſtitiæ. Eſt igitur per ſe leuius iniuriam accipere: caſu & fortuito nihil prohibet eſſe grauius. Sed hæc ars negligit omnia, quæ grauiorem morbum pleuritidem ſtatuit, quàm pedis offenſionem, quanquam poſsit hæc fortuito maior exiſtere: vt ſi quis ex caſu ab hoſtibus captus interimatur. Atqui nulla eſt cuiquam ſecum iuris ſocietas & communio, niſi ſi-

X.

militudine & translatione vtamur: sed est omuino inter eos, E
qui ad quẽque pertinent & spectant: nec verò ius omne est,
sed id quod est domini in seruos, vel domesticum His enim
rationibus quidẽ differt maximè pars animi, quæ rationis est
particeps, ab ea quæ expers est. Quæ contemplantes nonnul-
li, sibi cuique iniuriæ putant esse societatem, quod hæ partes
aliquid perpetiantur contra suas quæque appetitiones. Qua-
re inter eas vt inter eam quæ imperet, & eam quæ obtempe-
ret, iuris cuiusdam esse communionem. Ac de iustitia quidẽ F
cæteríque virtutibus quæ ad mores pertinent, hactenus.

ETHIC. ARISTO. LIB. VI.

QVoniam autem superioribus libris dixi modũ
tenendum esse, non exuperatiam & defectionẽ
à ratione, quoniámque modus is optimus est
quem recta præscribit ratio: nec de hõ sequitur
vt differamus. Vt enim in aliis rebus, quidam est, G
scopus propositus, quẽ is intuens, qui rationis est particeps,
& vltrà progreditur, & citra consistit: sic iis omnibus animi
affectionibus de quibus dixi, finis quidã est propositus me-
diocritatum, quas nos inter nimium & parum sitas esse ex prę
scriptione rectæ rationis dicimus. Quæ vera est illa quidẽ o-
ratio, sed parum aperta & explicata. Etenim cæteris in rebus
omnibus quarum est disciplina, hoc verè licet dicere, nõ plus
minúsve laboris & quietis, quàm sat sit, suscipiendum esse, ve
rum modum in iis tenendum, quem recta ratio præscripserit. H
Quod qui solum teneat, nihilo sit doctior aut prudentior fu-
turus. Vt si quæratur, quænam valetudini conducant, aliquis
respondeat, ea omnia quæ medicina iubeat, atque is qui ea sit
præditus. Quapropter nõ solum verè cõstare debent quæ de
animi affectionibus diximus, sed explicandum etiam, quænã
recta ratio sit, quæque eius definitio. Animi quidem virtutes
diuisimus, aliásque moris diximus, alias esse rationis. Ac de
iis quæ more perficiuntur, disseruimus. De cæteris autem di-
cemus, si prius de animi partibus dixerimus. Supra dictum

A est, duas esse partes animi, alteram, rationis participem, expertem alterã. Nunc eodem modo, ea pars quæ cõpos est rationis, distribuenda est. Atqui illud proponendum est, duas esse partes rationis participes: vnam, qua res contemplamur eas, quarum principia secus euenire nõ possunt: alteram, qua eas quæ possunt. Ad ea enim quæ genere differunt intelligenda, etiam partiu animi ea quæ genere differt nata est. siquidem eis rerũ ineſt cognitio, similitudine quadam & conuenientia. Appel-
B letur autem altera vis sciendi, ratiocinandi colligendíque altera: quoniam deliberare & ratiocinari idem valent. Et quoniã de iis nemo consulat, quæ secus ac casura sunt, cadere nõ possunt: idcirco pars est vna aliqua vis ratiocinãdi eius partis animi, quæ rationis est particeps. Videndum est igitur, quis tandem sit vtriusque habitus optimus, quoniam in eo vtriusque virtus cernitur: & ad suum quæque virtus opus officiumque accommodatur. Sunt autem in animo tria quæ in actione ac veritate dominantur, sensus, mens, & appetitus, quorũ sensus nullius est initium actionis. Quod ex eo intelligitur, quia
C belluæ sunt illæ quidẽ sensus participes, actionis autem non sunt. Quam autem vim habent in mente affirmatio & negatio, eandem etiam habent in appetitu adeptio & fuga. Quare quoniam virtus quæ more perficitur, habitus est ad eligẽdum idoneus: propositum autem appetitio est quam antegressa est deliberatio: necesse est ob eam causam & veram esse rationẽ, & rectum appetitum: si quidem rectum sit propositum: eámq; ipsam rationẽ præcipere, & parere ac persequi appetitionem.
D Est igitur hæc mens & veritas omnis in agendo. At verò mẽtis eius quæ cognitione cernitur, non actione, aut effectione, omnis est in falsiveríq; cognitione posita præstantia, & vitiosita s. Omni enim rationi ac mẽti hoc opus propositum est. Cuius verò mẽtis omnẽ opus in agẽdo & in ratiocinando est, eius est appetitioni rectæ congruẽs propria veritas. Est igitur actionis omnis principium prõpositũ & cõsiliũ, ex quo motio nascitur, non finis & extremum. Eligendi autẽ principiũ ab appetitione petendum est, eaq; ratione quæ ad finem pertinet. Quoc irca sine intelligentia, sine mente, sine appetitione

quę more perficitur, esse propositũ nullo modo potest. Sub- E
lata enim mente & more, honestæ factis & cõtrariis interactiones humanas nihil loci relinquitur. Nihil autem ratio hęc commouet, sed ea quæ ad finem spectat, estque in agendo, quippè cum ei etiam cuius omne opus est in faciendo, imperet. Ad hanc enim omnes qui effectionem sequuntur, quę faciunt referũt omnia: nec finis in eo statuitur omnino, quod sub effectionem cadit, ipsumque alio semper refertur, estque alterius proprium. At quod sub actionẽ cadit, non item. Est enim officij rectéque factorum omniũ fructus ac finis ipsum F
officium, & actio ad quam appetitio refertur. Quapropter aut intelligentia ad appetendum commouens est propositũ, aut appetitio à ratione profecta. cuius rei homo initium est.
Eorum verò quę præterita sunt, omnino nihil sub delectum cadit. Veluti nemo vult Ilium expugnare: nec enim quisquã de pręteritis deliberat, sed de futuris, iisque omnibus, quę fieri possunt. Quod autem factum est ac pręteriit, non potest non factum esse. Itaque pręclarè hoc Agatho, G
Hoc tantummodo negatum est Dei numini,
Præterita ~~et~~ pręstet nullo facta ~~esse~~ tempore,
Quocirca vtriq; parti rationis cogitationísq; participi quasi materia quam tractet, & in qua versetur, subiecta est veritas. Quibus igitur animi affectionibus vtraque pars verum enuntiat, eæ ambarum sunt virtutes habendę. De quibus dissere-
mus, si altè principium repetierimus. Sint quinque quibus animus verum enuntiat: vel affirmando vel negando, ars, scientia, prudentia, sapientia, & intelligentia. Fieri enim potest, vt H
falsum suspicione & opinione dicatur. Ac scientia quidem quid sit, hinc perspicuum est (si accuratè disputare, non consectari similitudines placet) quod omnes existimamus, quę scimus, secus euenire non posse. Quæ autem aliter possunt, ea cum absunt à cognitione & contemplatione, sint, nécne sint, incertum est. Quod ergo sub scientiam cadit, id omne æternum est. Quæ enim necessario eueniunt, sunt sempiterna omnia. Quę autem ęterna sunt eadem oriri & interire non possunt. Preterea scientia omnis tradi videtur posse: & quicquid

A ſub ſcientiam cadit, doceri. Atqui ex anteceptis animo rei in-
formationibus, quemadmodum in Analyticis docuimus, om-
nis doctrina gignitur. Alia enim inductione, alia ratiocina-
tione traditur. Ac inductione quidem principia & vniuerſa
diſcuntur. ratiocinatio verò principiis generalibus & vniuer-
ſis conficitur ac progreditur. Sunt ergo principia quibus con
ſtat raciocinatio, quæ eadē concludi ratiocinatione non poſ-
ſunt: ergo inductione poſſunt. Eſt igitur ſcientia habitus, in
quo vis quædam ad demonſtrandum eſt poſita, & cætera om
B nia quæ in libris analyticis explicauimus. Cùm enim aſſenti-
tur quiſque quodam certo genere, habétque penitus cogni-
ta principia: tum ſcire ac tenere rem dicitur. Etenim ſi ea nō
habeat magis cognita, quam concluſionem, fortuitam habe-
bit ſcientiam. Ac de ſcientia quidem ſic dictum ſit. Quòd
autem aliter cadere poteſt, eius eſt aliquid, quod ſub effectio-
nem & actionem cadit. eſtque aliud artis effectio, aliud actio.
De quibus etiam in ἐξωτερικοῖς diſputationibus ſatis multa
præcepimus. Itaque & habitus is qui in agendo cum ratione
C eſt, ab eo differt, qui rationem ducem in faciendo ſequitur,
& neuter ab altero continetur. Neque enim actio effectio eſt
nequa effectio vlla actio. Et quoniam architectura quæda ars
eſt, & habitus quidam cum ratione in faciendo poſitus: neque
ars vlla eſt, quæ non ſit habitus cum ratione in faciendo: ne-
que habitus ex eo genere, qui nomen artis non obtineat: effi-
citur: vt ars & habitus cum ratione vera in faciendo poſitus,
idem valeant. Ars autem omnis in ortu verſatur, idque vnū
agit & ſpectat, quemadmodum efficiatur quicque eorum quę
D & eſſe & non eſſe poſſunt, quorúmque principium ſitum eſt
in eo qui facit, non in eo quod efficitur. Nō enim tractat ars
ea, quæ ſtant vel eueniūt neceſſario: nec in iis quæ à natura or
tum habent, verſatur. Continent enim principium hæc in ſei-
pſis omnia. Quando autem effectio & actio inter ſe diuerſæ
ſunt neceſſe eſt arti effectionem ſubiectam eſſe, non actionē.
quodámque modo in iiſdem rebus ars & fortuna verſantur,
vt placet Agathoni.
Fortuna chara eſt arti, ars quoque fortunæ.

IIII.

V.

Est igitur ars, habitus, vt dictum est, ad faciendum aliquid ve E
ra cum ratione idoneus. Inscitia contrà habitus cum ratione
falsa faciendi quippiam, quod aliter euenire potest. Pruden
tia verò quid sit, ita intelligemus, si quos nominemus pruden
tes, cognorimus. Prudentes quidem videntur ex eo esse, quòd
rectè consilium in iis capere possint, quæ è re sua sunt, quæq;
nō aliqua ex parte, vt quæ ad valetudinem, aut vires, sed om-
nino ad bene viuendi rationem pertinēt. Quod ex eo intelli-
gi potest, quia prudētes in re aliqua dicimus, cùm ad honestū D
finem rectè ea dirigunt, quæ arte non possunt effici. Quocirca F
valeat prudens omnis consilio necesse est. Et quoniā consiliū
nemo in iis rebus capit, quæ aliter euenire non possunt, neq;
de iis quæ ab ipso nequeunt effici & præstari: quoniāq; scien
tia omnis demonstratione concluditur, demonstratio autem
ad ea nulla adhibetur, quorū principia secus euenire possunt,
(ea enim omnia euenire aliter queunt): quæ autem necessariò
eueniunt non cadunt in deliberationē) efficitur, vt nec scien-
tia, nec ars prudētia esse possit. Scientia quidē quia quod fa-
ctum est sub actionem, aliter euenire potest: ars, quia alius G
actioni, alius effectioni finis est propositus. Relinquitur
ergo, vt sit habitus vera ratione ad ea agēda idoneus, quæ vitæ
hominum coducut, vel obsunt. Nam effectioni alius est quī-
dam propositus finis: actioni non item, quoniam ipsius hone
stæ actionis & officij finis est ipsum officium. Ob eamq; cau-
sam Periclem cæterósque tales homines, prudentes existima-
mus, quòd suæ aliorumque vtilitati cōsulere possunt, quo ex
genere esse rei familiaris reique publicæ administrādæ vsu pe
ritos arbitramur. Hinc etiam σωφρονίζω, id est temperantiam H
hoc appellam⁹ nomine σῴζουσαν τὴν φρόνησιν, id est quasi cō-
seruantem prudentiam. Conseruat enim hanc illa comprehē
sionem. Neque enim omnem comprehensionem labefactat,
neque peruertit voluptas aut dolor, vt hāc, Trigonum duo
bus rectis pares habere, aut nō habere angulos: sed eas dunta-
xat, quæ in eo quod sub actionē cadit, versantur. Rerum enim
agendarum principia
dæ sunt. Cuius autem à voluptate aut dolore corruptus est, &

LIBER VI.

A deprauatus animus, ei ſtatim principium non apparet, neque ei videntur huius cauſa, & propter hoc expetenda gerendáq; omnia. Eſt enim in vitio magna vis ad labefactandum princi-
pium. Quapropter neceſſe eſt prudentiam animi affectionem eſſe vera cum ratione coniunctam, quæ vim habeat ad ea ge-
renda omnia, quæ ad vitam degendam pertinent. Artis autem virtus eſt aliqua propria prudentiæ non eſt. Et qui in arte vo-
luntate ſua aberrarit, præſtantior eſt: in prudẽtia minus, quem-
admodum etiam in virtutibus contingit. Perſpicuũ eſt igitur
B virtutem eam eſſe, non artem. Cumque animi partes ſint duæ rationis participes, in qua opinio verſatur. In iis enim quæ ſecus cadere póſſunt, & opinio ver-
ſatur, & prudentia. Atque hunc habitum non eſſe cõiunctum ſolum cum ratione, hinc intelligi poteſt, quòd hæc ipſa obli-
uione deletur affectio, prudentia non deletur. Quoniã autẽ
C ſcientia omnis quæ ſub ſcientiam cadit, quoniámque ex initiis
& principio oritur, quæ ratione enim ſcientia pꝛogreditur) profecto
neceſſe eſt principium eius rei quæ ſub ſcientiam ſubiecta eſt, neque ſcientia, neque arte, neque prudentia contineri. Nam
& quod ſubiectum ſcientiæ eſt, demonſtratione concluditur,
& illæ in iis rebus verſantur, quæ aliter euenire poſſunt. Ne ſapientia quidem in his cernitur, quandoquidem nonnulla-
rum rerum eget ſapiens demonſtratione. Quòd ſi ſcientia, prudentia, ſapientia, & intelligentia eæ res ſunt quibus ve-
rum enuntiamus, nec vnquam mentimur iis in rebus quæ vel
D poſſunt, vel non poſſunt aliter cadere: eorum autem trium in
nullo intelligentia eſſe poteſt (tria dico, ſcientiam, ſapientiam, & prudentiam) relinquitur, vt in principiis intelligentia ini-
tiiſque cernatur. Sapientiam verò iis reddimus, qui in qua-
que arte excellunt maximè, vt Phidiam ſapientem lapidum ſculptorem, & Polycletum ſtatuarium ſapientem nomina-
mus. In quo ſapientiam illud declarari, non eſſe in rebus ſin-
gulis humanum bonum, ſed alia quædam. Sed quoſdam ſapientes omnino du-
cimus, non aliqua ex parte, nec aliqua alia in re ſapientes. vt

Homerus in Margite,

Hic non agricola eſt diuino munere factus, a diis
Nec re alia ſapiens.

Quapropter perſpicuum eſt reliquis ſcientiis perfectione & abſolutione præſtare ſapientiam. Nam ſapiens eſt, non ſolum ea intelligere, quæ principiis concluduntur, ſed rerum etiam cauſas tenere, vt ſit ſapientia, intelligentia, & ſcientia, quaſi caput continens eorum omnium ſcientiam, quæ in maximo honore ſunt & pretio. Nam & illud perabſurdum ſit, aliquem eſſe, qui ciuilem ſcientiam aut prudentiam optimam exiſtimet, F
niſi homo rebus omnibus quæ in mundo ſunt, bonitate præſtare dicatur. Quòd ſi ſalubre hominiſque ac piſcium bonum aliud eſt, album autẽ & rectum idem eſt ſemper: certè omnes idem ſapientem eſſe, prudentem aliud conſtituent. Qui enim rectè rebus rationibuſque ſuis conſulit, omnes eum prudentem nominant, eíque ſe ac ſua omnia cõmittunt? Itaq; in quibuſdam beluis prudentiam ineſſe dicimus, iis quę vi quadam præditæ ſunt ea congerendi, quæ ad vitam degendam pertinent. Ciuilem autem ſcientiam non eſſe idem quod ſapien- G
tiam, hinc etiam perſpici poteſt. Quod ſi eam ſapientiam ſtatuant, quæ ſuis cuiuſque emolumentis vtilitatibuſque ſeruiat, multæ ſunt futuræ ſapientiæ. Neque enim vna eadémque in commodis comparandis occupata eſt omnium animantium, ſed alia in vnoquoque genere: niſi forte vna medicina rebus omnibus adhibetur. Neque verò ſi homo præſtare cæteris animantibus dicatur, quicquam intereſt. Sunt enim homine alia multo diuiniora natura, quo in genere ſunt ea quæ maximè collucent, ex quibus conſtat mundus. Ex iis ergo H
quæ dicta ſunt, perſpicuum eſt, ſapientiam ſcientiam eſſe ac intelligentiam eorum omnium quæ maximo ſunt in honore & precio. Quocirca Anaxagoram, Thaletem, cæteróſq; tales ſapientes nominant, prudentes non item: cùm eos cernant quæ ipſis vtilia ſint, ignorare, Quos eoſdẽ tenere ac ſcire aiunt res minus neceſſarias illas quidem & admirabiles, arduas & diuinas, ſed inutiles, quod ea non quærant, quæ hominibus proſint. Atqui in iis rebus prudentia cernitur, quæ

LIBER VI.

A hominum vitæ ſunt neceſſariæ, iiſque omnibus quæ in deliberationem cadunt. Prudentis enim maximè proprium eſſe dicimus benè deliberare. De iis autem nemo deliberat, quæ ſecus cadere non poſſunt, neque de iis quæ ad finem non referuntur, in quo ſitum ſit quod agendum eſt bonum. Omnino autem is ad capiendum conſilium aptus eſt, qui ratione poteſt quod homini ſummum bonum agendum ſit, exquirere. Nec verò in vniuerſis rebus prudentia verſatur, ſed notæ etiam eſſe debent res ſingulæ, cum & in agendo poſita ſit & in
B rebus ſingulis omnis actio conſiſtat. Itaque ad rem gerendam nonnulli ſunt inſcij, artificibus & doctis inſtructiores, & cæteris in rebus exercitati. Nam qui ſciat carnes leues, & faciles ad concoquendum, & ſalubres eſſe, is ſi quæ leues ſint ignoret, nunquam valetudinem efficiet: ſed is potius, qui auium carnes leues eſſe & ſalubres intelligat. Eſt autem in agendo ſita prudentia. vtraque igitur tenenda cognitio eſt, aut hæc potius. Sed tamen ſit etiam hic quædam quaſi architectonice.

Sunt autem & ciuilis ſcientia & prudentia idem animi habitus,
C iiſdem autem non eſt vis eadem neque natura. Eius quidem quæ in publicis rebus verſatur, vna pars quæ quaſi architectonice prudentia eſt, legum ferendarum ratio dicitur: altera quæ priuatim in rebus ſingulis verſatur, commune ciuilis ſcientiæ nomen obtinet, cuius omne opus eſt in agẽdo & cõſulendo. Nam decretum habet ſibi quaſi finem propoſitum ad agendum. Itaque hos aiunt ſolos adminiſtrare Rempubl. quòd vt ij qui manibus artis opus efficiunt, ſic ij ſoli rem gerant. Maximè verò prudentia videtur ea qua vni ſibi quiſque
D rebúſque ſuis conſulit, quæ eadem iam habet commune nomen prudentiæ. Illarum autem alia domeſtica, alia ars legum ferendarum, alia ciuilis nominatur. Atque huius alia pars ad deliberationes, alia ad iudicia pertinet. Ac genus quidem prudentiæ in eo quoddam eſt, vt quod è re cuiuſque ſit, intelligatur. Sed magnæ ſunt eius differentiæ ac diſſimilitudines. videturque is demum prudens, qui rebus rationibúſque ſuis proſpicit, in iiſque curandis occupatus eſt. At verò qui in Repub. verſantur, multis negotiis implicantur. Itaque Euripides ait,

Qui nanque prudens sim? licebat cui procul E
A negotijs remoto numerarier
In milites, æquoque iure viuere.
Nam qui celebres sint, iniquo viuere.
Consulunt enim omnes suæ quisq; vtilitati, idque se vnum
agere putãt oportere. Qua ex opinione natu est illud de pru-
dentibus, quanq; suum quisq; tenere, sublata rei familiaris di-
sciplina & Reip. nullo modo certè potest. Iam verò sua cuiq;
res quemadmodum administrãda sit, incertu esse, idq; perspi-
ciendum, hoc satis signi est, ꝙ & Geometræ & Mathematici F
adolescentes fiunt, rerumque eiusmodi sapientiã consequun
tur: prudẽtes non fiunt. Hoc causæ est, ꝙ in rebus singulis pru-
dentia cernitur, quarũ usu constat & exercitatione cognitio.
usuq; rerum non habet adolescẽs. facit enim diuturnitas tem-
poris exercitationẽ. Na hoc quęrat aliquis, quid sit causæ cur
puer mathematicus effici potest, sapiens vel physicus non po-
test? An ꝙ illa abstractione constant, horum vero ab exercita
tione & experientia principia oriuntur? & ꝙ hæc nõ probãt,
sed dicunt adolescẽtes, illorũ non sunt obscuræ definitiones? G
Præterea peccatur deliberando, vel in rebus singulis, vel vni-
uersis. Aut enim omnẽ aquam quæ grauis sit, insalubrem esse
nesciunt: aut hanc vel illã, grauem. Prudentiam autẽ non esse
scientiam, hinc perspici potest, ꝙ hæc, vt dixi, in extremis siue
singulis rebus cõsistit. Quod enim sub actionẽ cadit ex eo ge-
nere est. Opposita est igitur intelligentiæ. In principiis enim
quæ ratione & demõstratione non colligũtur, intelligẽtia ver
satur. Hæc in rebus singulis, quarum nõ est sciẽtia, sed sensus:
nõ is quidẽ qui in rebꝰ suis ac proprijs versatur, sed is quo tri H
angulum sentimus in Mathematicis esse in extremo, quoniam
illic quoq; cõsistitur, sed tamẽ in hoc sensus potius cernitur, ꝙ
prudentia: illius, aliud genus est. Discrepat autem à delibe-
rãdo quærere. Deliberare enim quærere est. Sed de recta deli-
beratione intelligendum est, quidnam sit, vtrum scientia ali-
qua, an opinio, an bona coniectura, an aliquid aliud. Ac scien
tiam quidẽ non esse hinc perspici potest, ꝙ cum homines non
inuestigent quæ sciant ipsi, tamẽ & cõsultatio prudens, quæ-

IX.

A dam sit cõsultatio:& qui consultat, omnis quærat & ratiocinetur. Nec verò recta coniectura esse potest, quoniam coniectura rectè colligitur & celeriter & sine ratione:ad deliberandum autem multum temporis sumunt; propterea quòd celeriter aiunt cõsideranda esse quæ suscipimus. Iente capiendum consilium. Iam aliud solertia est, aliud prudens cõsilium:quia solertia, quædam coniectura est:bonũ etiam consiliũ nullum est in opinione. Nam quoniam omnis aberrat, qui malè con-

B sultat, & qui bene, rectè consultat:perspicuum est, bonũ consilium quiddam esse rectum, non scientiæ quidem neque opinionis, quoniam in scientia non spectatur quid rectũ sit, cum ne peccatum quidem:& opinionis quod rectum est appellatur veritas. Prætereà iam definitum est & certum id omne in quo est opinio. At sine ratione constare bonũ consilium non potest:relinquitur ergo à mente atq; sententia. Hæc enim nondum est enunciatio. Et opinio, non quæstio est. sed iam pronũciatum aliquod. Qui autẽ capit consilium, siue bene, siue ma-

C lè id faciat, is quærat aliquid ac ratiocinetur necesse est:& prudens deliberatio siue bonũ consiliũ, quidda in cõsilio rectum significat. Quocirca quærendũ nobis est, quid cõsilium sit, & qua in re versetur. Quoniã igitur rectũ aliquid multifariam dicitur, perspicuum est, prudentem deliberationẽ in quaque recta re non omnẽ consistere. Nã impotentes & praui homines cùm id quod sibi ratione ad videndum proposuerãt, cõsecuti sunt, rectè illi quidem ac prudenter vidisse ac decreuisse putantur, sed magnũ id malum existimarunt Atqui in bonis bene consuluisse numeratur. Talis enim consilij rectitudo, bonum cõsilium est, quod bonum adipiscitur. At potest illud ipsum quod bonum est, falsa ratione collectum obtineri: & ad id quod faciendum est, non qua ratione æquum est, sed falsa via media peruenire. Bonum igitur consilium esse nullo modo potest, quo ad id quidem peruenitur quod sit honestum, non autem qua ratione decuit. Prætereà accidere potest, vt alius deliberandi longo tempore adhibito, id quod velit cõsequatur, alius celeriter eodem perueniat. Quare nondum illi quidem bonum est consilium, sed recta via & ratio vtilis ad per-

ueniendum, quò peruenìri, & quomodo, & quãdo ratio æqui E
taſque patiatur. Iam verò licet & omnino prudenter delibe-
rare, & ad finem certũ conſilia dirigere. Ergo id denique ge-
nerale conſilium habendum eſt, quod ad finem generalem di
rigitur: quod autem ad finem certum quendam, etiam ſpecia-
le conſilium eſt. Quòd ſi prudentis eſt, bona conſilia inire ve-
rum conſilium ſit neceſſe eſt recta via & ratio ad finẽ aliquem
conſequendum vtilis, cuius ſit vera exiſtimatio in prudentia.

Eſt autẽ ſagacitas & hebetudo, ex quibus ſagaces & hebe- F
tes nominãtur. Nec omnino ſagacitas idem eſt quod ſcientia
vel opinio (omnes enim ſagaces eſſent) nec eſt vna aliqua ſciẽ-
tiarum ſingularum: vt nec pars medicinæ. in rebus enim verſa
retur ſalubribus: nec geometriæ, quæ magnitudines tractat.
Neq; enim in iis rebus cernitur ſagacitas, quæ æternæ ſunt &
immutabiles: ne iis quidem quæ quomodocunque gignun-
tur: ſed in iis omnibus quæ dubiæ & incerte alicui dignæque
conſilio eſſe videantur. Quocirca in iiſdem rebus quibus pru
dentia verſatur, non tamen idem eſt ſagacitas quod pruden-
tia. præcipit enim prudentia, cùm ei ſit propoſitum, quid agen
dum aut non agendum ſit, videre. At ſagacitas ſolum ad iudi-
candum valet. Eadẽ enim eſt ſagacitas, quæ bona ſagacitas: &
ſagaces iidem qui præſtantes ſagacitate nominãtur. Nec verò
ex eo ſagacitas nominatur, q̃ prudentia obtineatur, aut perci-
piatur: ſed vt omnes qui diſcunt, tum ſcire aliquid & intelli-
gere dicuntur, cùm ſcientia vtuntur: ſic eã adhibetur opinio &
ſententia ad ea iudicãda omnia, quæ prudentię ſubiecta ſunt,
alio dictante, cum ſagacitas dicimur ſecundũ eam ad rectè H
etiam iudicandum, adhiberi ſagacitas intelligitur quoniã be-
ne & præclare idem valẽt. Hinc natũ eſt nomen τ̃ συνέσεως, id
eſt, ſagacitatis, ex qua ſagaces nominãtur, ex ea quæ in diſcẽdo
cõſiſtit. Sæpe enim τ̃ μανθάνειν, ſυνιέναι, id eſt, diſcẽdi p intel-
ligẽdi verbo vtimur. Quæ autẽ ſententia vocatur, ex qua & be-
ne ſentire, & ſententia præditi alij dicuntur, eam iudiciũ eſſe
æqui & boni viri, hoc ſatis ſigni eſt, q̃ bonũ virũ ad ignoſcen
dum propenſum facilemq; dicimus, æquumq; & bonũ, ex eo
quòd nõnullis in cauſis ignoſcat. Atqui venia, recta eſt in iu-

A dicio æqui & boni ſententia. Sed ea demũ recta eſt, quam ve-
rax tulerit. Omnes autẽ hæ animi affectiones rectè in iiſdem
rebus ſpectantur. Nam cum & ſententiã, & ſagacitatẽ, & pru-
dentiam, & intelligentiã iiſdem attribuimus, tum eos ſenten-
tiæ valere facultate, ac intelligentia præditos, prudentes, ſaga-
ceſque dicimus. Omnes enim hæ facultates animi extremorũ
rerumq; ſunt ſingularum. Idemque homo q aptus ſit ad ea iu
dicanda, in quibus cernitur prudẽs ſagax, bene ſentiens, & ad
B veniam dandam procliuis, habẽdus eſt. Cõmune eſt enim bo
norum omnium, & æquum & bonum in rebus alienis. Res au
tem agendæ, & officia in ſingulis rebus, extremiſq; omnibus
verſantur, quæ debent eſſe prudenti cognita. In iiſq; quæ ſub
actionẽ cadunt, & ſagacitas & ſententia cernitur, quæ eadem
extrema ſunt. Et intelligentia vtrorumq; extremorũ eſt. Ete-
nim principiorum & extremorũ non ratio eſt, ſed intelligen-
tia. Ac illa quidem, quę in demonſtrationibus verſatur, eorum
eſt extremorum & principiorum quę mutari non poſſunt: al-
C tera quæ in agendo eſt, in extremo, eaque re quæ euenire po-
teſt, & in enunciationis alio genere cernitur. Sunt enim hæc
finis principia, quoniam à rerum singularum cognitione vni-
uerſarum cognitio ducitur. Horum igitur ſenſus eſt hauriẽ-
dus & adhibendus: quæ eadẽ intelligentia nominatur. Ita hæc
nobis videntur inſita natura. Cumq; ſit ſapiens nemo natura,
tamen ineſſe natura hominibus & ſententiam & ſagacitatem
& intelligentiam, hinc poteſt intelligi, quod eas virtutes ſequi
ætates putamus, vt in hac vel illa ætate intelligentia inſit vel
D ſententia, quaſi à natura tributæ inſitæque videãtur. Quapro-
pter & principium eſt intelligentia & finis, cum præſertim ex
iis oriantur, de iiſque conficiantur demonſtrationes. Qua-
re non ſecus debent omnes vſu peritorum, maiorúmque na-
tu, ac prudentum fidem adiungere ſententiis, iis etiam quæ
probari nõ poſſunt, quàm iis quæ ſunt ratione cõcluſæ. Nam
quoniam vſu & exercitatione quaſi aſpectum quendam ſunt
adepti facile rerum cauſas & principia cernunt. Ac ſapiẽtia
quidẽ quid ſit, quidq; prudẽtia, quibuſq; in rebus verſentur,
& vtrãq; in aliã atq; alia parte animi, ſitam eſſe, ſit dictum ſatis.

XII.

Sed de iis quærat aliquis quas tandem ad res sint vtiles? Nã E
& sapientiam nulla in re versari earum, quæ hominẽ possunt
beatum efficere, cum præsertim nullam ad actionẽ vsumque
referatur: & in prudentia quidem illud esse positum, sed quam
tandem ad rem ea sit opus? Siquidem res tractat prudentia, iu-
stas illas quidem & honestas, quæque hominis bona sunt: sed
tamen eas boni viri est gerere. Nunc nihilo ad agẽdum aptio-
res paratioresque venimus, cum eas tenemus ac scimus: siqui-
dem virtutes in habitu quodam animi ponimus. Quẽadmo- F
dum nec res salubres, nec quæ bene constituunt corpus, eæ
quæ non referuntur ad efficiendum, sed ~~à corporis~~ habi-
tu proficiscuntur. Neque enim præditi & instructi medici-
na & gymnastice, ad agendũ aliqua ex parte venimus paratio-
res. Quod si non ob has solum causas prudens statuendus est,
sed etiam vt fiamus probi: profectò vsus illius iis quidem qui
iam boni sint, nullus est futurus. Atqui ne iis quidem qui non
sint prædити, quoniam nihil interẽrit, ipsi ne eam habeant, an
iis qui adepti erunt, obtemperent. hoc enim satis sit nobis, G
quod in medicina: quam quidem non discimus ipsi, etsi va-
lere cupiamus. Ad hæc absurdum sit, cum sapientiæ con-
cedat prudentia, eam tamen multo esse superiorem futu-
ram. Nam cum eius omne opus ~~sit~~ in agendo, imperat, præ-
scribitque omnia. Quibus argumentis nobis occurrendum
est: adhuc enim de iis solum dubitantes disputauimus. Ac
primum quidem hoc dicimus, eas sua vi & propter se ex-
petendas esse necessario, cum vtraque vtriusque partis ani-
mi virtus sit, etiam actione ab vtraque detracta. Deinde ef- H
ficiunt illæ quidem, non vt medicina valetudinem, sed vt
valetudo ea quæ bene constituunt corpus, sic efficit beatitu-
dinem sapientia. Quoniam enim vniuersæ pars est virtutis,
possessione vsuque efficit beatum. Præterea prudentia, eaque
virtus quæ mores perficit, ~~[illegible] absoluit~~ actionem. Pro-
positum enim virtus rectum efficit: ea quæ ad finem spectant,
prudentia. Quartæ autem parti animæ, cui inest alendi vis &
augendi, nulla talis virtus attributa est: cum præsertim aga-
mus vel non agamus, non sit in ea situm. De eo autem quod

A obiectum est, nos nulla ex parte prudentia ad præclarè iuste-
que facta effici aptiores, paulò altius repetendum videtur. Vt
enim aliquos dicimus nondum iustos esse, qui res iustas fa-
ciant, quales ij sunt qui quod leges iubent, vel inuiti faciunt
vel imprudentes, vel alia quacunque de causa, nō propter se,
etiã si ea agant quidẽ omnia, quæ honesta sunt, & digna bono
viro: sic omnes vt sint boni, quodam modo affecti animo ge
B rere debent omnia, vt delectu adhibito, eorúmque causa quæ
gerantur. Ac delectum quidem & electionem virtus rectam
efficit: quod autem illius causa effici solet, hoc iam in virtute
non est, sed in alia vi positum. De quibus differendum nobis
est apertius. Est vis certè quedam, quam ingenium vocant:
quæ eiusmodi est, ea vt efficere possit & adipisci, quæ ad pro-
positum finem pertinent. Ac si finis quidem honestus sit, lau
danda: sin malus, calliditas est nominanda. Itaque prudentes,
eosdem cautos, callidos, versutósq; dicimus. Nec verò vis hęc
idem valet quod prudentia, & si sine illa vi esse nullo modo
possit. Habitus autem huic quasi oculo animi innascitur: ne-
C que sine virtute, vt diximus: idque hinc perspici potest, quòd
rerum quæ sub actionem cadunt principia, ratiocinationes
continent: quippe cum talis finis sit & optimus, qualis sit cun
que: sit enim verbi causa quod occurrerit, quod quale sit, nisi
bono viro apparet nemini. Peruertit enim iudicium vitiosi-
tas, principiorumque inducit eorum errorem, vnde actiones
& officia proficiscuntur. Quare non potest quisquã, qui nõ
idem bonus sit, prudens esse. Quocirca hic rursum vir-
D tus consideranda est, quandoquidem quam habet rationem
prudẽtia ad ingenium, cui similis est, non idem valet: eandem
hæc ipsa habet ad eam virtutem, quæ innata est nobis. Omni-
bus enim à natura quodammodo [illegible] omnes quæ à moribus proficiscuntur. Natura enim & iusti & tẽ
perates & fortes gignimur, reliquarumque virtutum princi-
pia & semina, simul atq; in lucẽ editi sumus, cõtinemus in no
bis. Sed tamen aliud quiddam, quod propriè bonum sit esse
volumus, & quæ ex hoc genere sunt, aliter inesse. Nam & pue
ris & belluis à natura tributi sunt habitus, qui sine intelligen-

tia & ratione, obesse hominibus videntur. Quemadmodum E
enim graui corpori cõtingit, vt si moueatur sine aspectu, gra
uiter offendat hoc ipso quòd caret aspectu: sic res hic se ha-
bet. Quòd si lumen accesserit, iam magna est in a-
ctione distinctio: habitúsque similis tum denique virtutis
nomen propriè veréque obtinebit. Quocirca quemadmo-
dum vis duplex est eius in qua sedes est opinionis, ingenium
& prudentia: sic est duplex in ea quæ sedes [illegible] lu
tatis, virtus ingenita, & vera virtus: quarum quæ propriè vir- F
tus vocatur, esse sine prudentia [illegible] modo potest. Itaque o-
mnes virtutes prudentiæ nomine appellant. Et Socrates qui-
dem partim rectè quærebat, partim aberrabat. Nam quòd vir
tutes omnes prudẽtias putauit esse, erravit: quòd autem eas nõ
sine prudentia censuit, præclarè dixit. Quod ex eo intelligi
potest, quia nunc omnes qui virtutem definiunt, cùm habi-
tum eam dixerunt, & in quibus cernatur, tum habitum eũ
esse adiungunt, qui rectæ rationi sit consentaneus. Atqui ea
demũ recta ratio [illegible], quæ prudentiæ congruat. Ergo hoc om G
nes quodam modo diuinare & augurari videntur, habitum
eum virtutem esse, qui prudentia dirigatur. Sed tamen parua
facienda mutatio est. Neque enim in eo solum habitu virtus
est, qui prudentiæ sit consentaneus, sed in eo potius qui sit cũ
recta ratione coniunctus. Recta autem de his rebus ratio, iã
nomen habet prudentiæ. Socrates ergo virtutes omnes ratio-
nes putauit, cum in sciẽtia omnes poneret: nos eas cum ratio-
ne copulamus. Ergo iam illud quidem perspicuum est ex iis
quæ dicta sunt, nec sine prudẽtia [illegible] quàm veræ probitatis, H
nec sine virtute, quæ more perficiatur prudentiæ nomen ob-
tinere posse. Sed hoc loco dissoluenda est ea ratio, qua quis di
sputare posit, seiungi separariq; virtutes. Neque enim idem
est ad omnes accipiendas aptissimus, verũm hanc iam, illam
nondum ille percepit. Nam in iis quidem quæ à natura dan-
tur virtutibus id contingere potest: in iis autem, ex quibus ve
rè & omnino vir bonus nominatur, non potest. Etenim si
prudentia vna adsit, iam continuo vnà cum ea omnes aderũt.
Nam illud quidem perspicuum est, etiam si ad agendum non

A moueat & impellat, ei tamẽ locũ relinqui oportere, hoc ipſo, quòd partis animi virtus ponatur, & q̃ ſine prudentia & virtute propoſitũ rectũ eſſe non poſsit. Nã & hæc vt finẽ, & illa, vt ea omnia quæ ad finẽ ſpectant, agamus, impellit. Nec verò domina eſt ſapientiæ, nec partis eſt melioris, quemadmodum nec medicina valetudinis. Non enim ea vtitur quidem, ſed vt quies fiat prouidet. Ita illius cauſa præſcribit omnia, non illi. Iã ſimiles ſunt, vt ſi quis ciuilem ſcientiam imperare dicat Diis, quod de is præcipiat omnia, quæ ſunt Reipublicæ.

B

ETHIC. ARISTO. LIB. VII.

His expoſitis, aliud faciamus initium dicendi: Eorum quæ in moribus fugienda ſunt, tria eſſe genera, vitioſitatem, impotentiam, & feritatem: quorum perſpicuum eſt quæ ſint duorũ contraria. Alterum enim virtutem, continentiam alterum vocamus Immanitati autem ac feritati licet eam

C virtutem poni contrariam maximè, quæ ſupra nos eſt, quæ eadem heroica, ac diuina dicenda eſt, vt Homerus Priamum de Hectore loquentem facit, eum virtute præſtanti eſſe.

Non hic mortali eſt, ſed Diuûm ſemine natus.

Ita ſi vt aiunt, ex hominibus propter excellentẽ præſtantem q; virtutem efficiutur Dij, profectò ea erit potiſsimum animi affectio, quæ feritati repugnat. Nã vt beſtiarum nullum vitiũ eſt, nullaq; virtus, ſic nec Dei: ſed hic virtute præſtabilior eſt,

D illarum aliud eſt genus vitii proprium. Et quoniam raro contingit, vt aliquis homo ſit Diuus, quemadmodũ Lacones ſolent appellare Diuum, eum cui excellentes virtutes tribuunt: ſic in ſpecie humana rarò aliquis ex pecudũ genere cernitur, quæ vel maximè inter barbaros exiſtit. In nonnullis q; ex vi morbi & diſtortionis membrorũ oritur, eos etiã homines qui alios vitiis flagitiiſq; ſuperãt, hac infamia notamus. Sed quoniam de hac animi affectione mox differem⁹, & devitioſitate ſupra diximus: hic locus poſtulat vt de impotẽtia, de mollitie, de luxu, de continentia conſtantiáque dicamus. Neque enim

de iis vt de affectionibus, quæ idé ſint quod virtus atq; vitiũ, E
neque vt de genere ab eadem differentibus exiſtimare debe-
mus. Sed neceſſe eſt, id quod in aliis libris facim⁹, primũ pro-
poſitis iis quæ clara ſunt & certa, in vtranq; partem diſputa-
re: itaq; demoſtrare ea præſertim omnia quæ de his animi af-
fectionibus probabilia ferũtur: ſin minus plurima, & quę plu
rimum habent ponderis. Nam ſi ea omnia refellantur, quæ
difficilia ſunt, relinquãturque probabilia: ſit explicatũ ſatis.
Ac illud quidem primum perſpicuũ eſt, continentiam & cõ- F
ſtantiam in bonis eſſe & laudabilibus, impotẽtiam & molli-
tiem in malo & vitio: eundémque continentem & eum qui-
permaneat in ſuſcepto conſilio: eundem impotentem, &
eum qui deſiſtat à ſententia. Et impotens quæ mala ſunt, ma-
la ille quidem eſſe nouit, ſed agit ea victus & debilitatus, ob-
iecta ſpecie voluptatis. At verò continens, quoniam malas eſ
ſe cupiditates intelligit, eas ratione ductus non ſequitur. Et
temperantem quidem continentem atque conſtantem appel
lant. talem autem hominem partim temperantem, partim nõ: G
intemperantemque impotentem, & impotentem confuſe po
nunt pro intemperanti. Alij eos aiũt eſſe inter ſe diſsimiles:
prudentẽ verò interdum negant impotentem poſſe effici: in-
terdum eos qui prudentes ſint & acuti, impotẽtes putant. Im
potentes etiam dicuntur & animi, & honoris, & lucri. Atque

II.

hæc quidem ſunt quæ feruntur. Hoc autem quærat ali-
quis, quid cauſæ ſit cur recte qui ſentiens, ab animi libidine
vincatur? Scientem quidem eum poſſe eſſe negant nonnulli, R
Abſurdum nanque ſit, Socratis ſententia, tum cùm ea quo- H
piam eſt ſcientia, aliud quiddam vincere ac trahere eum qua-
ſi mancipium. Socrates enim, quaſi verò nulla eſſet impoten-
tia cum ratione bellum gerebat: quod neminem putauit, qui
recte ſentiret, contra id quod optimum iudicaſſet, quicquam
eſſe geſturum: ſed imprudentem omne facere, qui ita faceret
& viueret, iudicauit. Atque iis quidẽ quæ perſpicua ſunt hæc
omnis repugnat oratio, quærendumque nobis eſt, ſi hæc ani-
mi perturbatio ab imprudentia naſcatur, qui eius ſit modus.
Nã hoc quidem perſpicuũ eſt, hominem impotentem nõ pu-

A tare quæ agat, esse facienda priusquam sit in perturbatione: sunt
que nonnulli qui hæc concedant, superiora non item. Nã
& nihil esse scientia firmius fatentur, & neminem facere con-
tra sententiam meliorem, non fatentur. Ob eamque caussam
impotentem hominem aiunt non scientia quidem, sed opini
one præditum, vinci à voluptatibus. Atqui si opinio quidem
insit, ac scietia, nõ firmũ & stabile iudiciũ quod obsistat, sed
leue & trãquillum: vt in iis contingit, qui distrahuntur variis
sententiis: profecto venię aliquid loci relinquatur, quod non
B stet in iis decretis contra firmas cupiditates. At malitiæ ac vi-
tio non est ignoscendum, neque vlli eorum quæ ipsa vitupe
randa sunt. An vero prudetia est quæ obsistat, cũ sit potentis-
sima? At absurdum sit. Sic enim vnus & idem simul prudens
& impotens est futurus: nec quisquam fateatur, prudentis es-
se, quæ sint flagitiosissima, ea gerere sua voluntate. Præterea
supra docuimus, qui sit prudẽs, eum, quoniã in singulis rebus
cerneretur, & ad officia paratum, & cæteris virtutibus omni-
bus instructum ac ornatum esse oportere. Iam vero, si in eo
C continens sit positus, quòd cupiditatibus constrictus sit & fir
mis & malis: profecto temperatus nemo futurus est conti-
nens, neque continens vllus moderatus. Neque enim cupidi
tates malæ & vehementes solent existere in temperãte. quod
quidem necesse esset. Etenim si honestæ sunt cupiditates, vi-
tiosam esse necesse est eam animi affectionem, quæ impedi-
mento est, quod minus eas sequamur. Ita non omnis est in bo
nis continetia. Quòd si infirmæ sint & imbecillæ nec impro-
bæ, nihil gloriatione: neq; si improbæ & imbecillæ, quicquã
D magna laude sit dignũ. Tum si nos, vt omni opinioni stemus
impellit continentia, mala sit, vt si falsæ. Et si de omni sen-
tentia & opinione impotentia deducat, aliqua in bono futu-
ra est impotẽtia. qualis illa est Neoptolemi Sophoclei, in Phi
loctete. Est enim iure laudandus, quòd iis minime steterit, ad
quæ Vlysses ipsum impulisset, tũ cùm vi doloris coactus men
tiretur. Præterea Sophistarum ratio fallax ancipitem curam
affert cogitandi. Nam quia inest in eis cupiditas refellendi
quæ admirabilia sunt, quo sint quum occurrunt argutiores

quæ conficitur dubitationem affert ratiocinatio. Vinctus est E
~~enim animus~~ quodam modo, cum non vult ille quidem con-
sistere, q̃ minus probet quod sit conclusum, sed tamen pro-
gredi ~~longius non~~ potest hoc ipso, quòd rationem nequeat
dissoluere. Fit autem nescio quo pacto, vt imprudentia, im-
potentiæ cõiuncta sit virtus. Contrà enim facit ac sentit pro-
pter impotentiam. Sentit autem quæ bona sunt mala esse, ne-
que facienda. Ita quæ bona sunt faciet, non quæ mala. Iam
qui agit & persequitur, quæ voluptatem efficiunt, ídque ex
industria, hoc ipso, quòd sibi animũ induxit, is melior videa- F
tur eo, qui non ratione, sed impotentia animi ducatur ad agẽ
dum: quo facilius ei curatio adhiberi potest, propter dissua-
sionẽ faciliorem. At verò impotens eo prouerbio cõstrictus
tenetur, quod omnium sermone tritum est, Cum aqua gut-
~~tur præfocat, quid iam attinet~~ bibere? Etenim si minimè ani-
mum induxisset ea facere quæ faciat, profecto simul ac ei dis-
suasio adhibita esset, à sententia destitisset. Nunc adhibita est,
& tamen nihilominus aliud agit. Præterea si in rebus omni-
bus versatur impotentia & continentia, quis absolutè haben G
dus sit impotens? cũ præsertim nemo homo omni genere im-
potentiæ sit instructus. Atqui nonnullos absolutè impoten-
tes vocamus. Ac quæ hoc loco incidũt, quæstiones sunt eius-
modi, quarum aliæ diluendæ sunt, aliæ relinquendæ. Quæ-
stionis ~~enim explicatio finis~~ est inuentio. Ac primum illud
quidem videndum est, vtrum scientiam habeant impotentes
nécne, & quemadmodum habeant. Deinde quibus in rebus
homo impotens & continens ponendus sit: vtrum in omni
voluptate & dolore, an in certis quibusdam voluptatibus? Et Hz
continentes & constantes, vtrum iidem sint, an ne diuersi?
Quod idem exquirendum est de aliis, quæ sunt huic coniun
cta disputationi. Exordium autem hinc capiat disputatio, v
trum cõtinens homo & impotens ex iis statuantur diuersi, in
quibus versetur, an ex eo, quẽadmodum in iis ipsis specten-
tur. hoc dico, vtrumve impotens homo, ex eo solum, quòd in
his vel illis cernatur rebus, nécne intelligatur impotens, an ex
vtroque potius? Deinde quærendum est, vtrum in omnibus

A impotentia & continentia, nécne verſentur. Neque enim cernitur in omnibus, is qui vndique perfectè & abſolutè eſt impotens, ſed in quibus intemperantes. nec ex eo quòd abſolutè in iis affectus eſt (idem enim eſſet quod impotentia) ſed quòd certo quodam genere & modo ſit affectus, iudicandus eſt. Nam & hic quidem trahitur conſulto, quòd ſemper præſentem voluptatem putet ſequi oportere: & ille non putat, cum interim perſequatur. Nam quod aiunt quidam, veram eſſe illam opinionem non ſcientiam, in qua iudicia ſua non
B poſſunt tenere, id quidem ad rationem nihil intereſt. Sunt enim quidam eorum qui ſunt in opinione, qui non pendent animi, ſed certo ſe rem ſcire exiſtimant. Ita ſi ij qui ſunt in opinione, potius quàm ij qui rem ſciunt & tenent, cõtra ac ſentiunt, faciunt propter leuem & imbecillẽ aſſenſionẽ, nihil interſcientia intererit & opinionẽ. Non enim ſunt apud quoſdã minus firmæ in iis de quibus opinantur aſſenſiones, quàm apud alios in iis quæ ipſi ſciunt. quod Heraclitus indicat. Sed quoniã dupliciter aliquid ſcire dicimus (nã & is in quo ſcien
C tia eſt, nec ea vtitur, & is qui vtitur ſcire dicẽtur) permultum intereſt, isne qui præditus eſt ſcientia neque eam intuetur, ea quæ non ſunt facienda faciat, an is qui præditus eſt eamque intuetur. Hoc enim abſurdum videatur, illud non item, niſi agat eam intuens. Iam cùm enunciationum ſint duo genera, nihil prohibet, eũ qui vtrunq; genus teneat, contra ac ſciat facere, ſi ea quæ vniuerſa eſt & generalis, vtatur, non quæ eſt de rebus ſingulis. Cadunt enim ſub actionem res ſingulæ. Atque etiam eius quod vniuerſum ac generale eſt, ſunt quædam dif-
D ferentiæ. Nam aliud in ſe ipſe vertitur, aliud in rebus. veluti, Omni homini ſicca prodeſſe, &, hunc eſſe hominem: vel ſiccum eſſe hoc tale, vel illud. Verum tale hoc ſit, aut non ſuppetit, aut certè eo non vtitur. Tum igitur ex iis generibus exiſtet diſſimilitudo & differẽtia, vt ſic ſcire nihil abſurdum ſit, ſecus mirabile videatur. Præterea ſitum eſt in homine, vt alia etiam ratione, atque iis quas modò commemoraui, ſcientiam habeat. Nam ex eo quòd tenetur animo comprehenſa, vſus autem eius & exercitatio non adhibetur, diſſimilem habitum

cernimus, vt & teneatur res quodam modo, & non teneatur. E
qualis est dormiẽtium, furiosorum, & vinolentorum. Atqui
ita sunt affecti omnes qui in aliqua sunt animi perturbatiõe.
Nam & ab ira & libidine luxuriosorum, & quibusdã eius ge
neris, nõ solum animi perturbantur, sed etiam corpora, non-
nulli etiã ad insaniam adiguntur. Pespicuum est igitur, ita, vt
hi sunt, affectos, esse, impotentes. Nec vero sentẽtiarum com-
memoratio earum etiam quæ dignæ sunt scientia, confirmat
quenquem conuenienter scientiæ ac sententiæ suæ viuere. Nã
& qui his animi perturbationibus cõmoti sunt, sententias & F
carmina proferunt Empedoclis: & qui primum discunt, ver-
ba illi quidem cõiungunt & perpetuant, sed quæ non intelli-
gant. Debent enim hæc animo insidere omnia: quod vt fiat,
tẽpore opus est. Quocirca qualis histrionũ, talis iudicãda est
impotentium oratio. Atq; etiam hoc modo causam ex natu-
ra intueri licet, quòd cum assensionũ aliæ in vniuersis rebus,
aliæ in singulis, quarum sensus dominus est, cernantur: si ex iis
fiat vna, necesse est animum intus præscribere, & vires eas, G
quarum omne opus in faciendo est, quod præscriptũ sit, sta-
tim exequi. Vt si quod dulce est, omne gustandũ: hoc autem
dulce est, quod sit in rebus singulis, necesse est eum simul age
re, qui possit neque prohibeatur. Cum ergo inest de vniuersis
opinio, quæ vetat ne gustes: alia autem, dulcia esse suauia om-
nia: & alia hoc dulce esse, profecto hæc exequitur, quæ for-
tasis erat cupiditas. Cũ ergo hæc illud fugiẽdũ monet, cupidi
tas cõtrà ad se rapit. Apotest enim omnes animi partes cõmo-
uere) fit, vt à ratione quodã modo & opinione distrahatur a-
nimus: nõ quod sit per se contraria opinio, sed quòd solũ for H
tuito. Nõ enim rectæ rationi opinio cõtraria est, sed cupidi-
tas. Quocirca nõ sunt beluæ impotẽtes, propterea quòd rerũ
vniuersarum non habeãt [redacted], sed rerum singularum mo-
do visis & recordatione moueantur. Quemadmodum autem
deleta ignoratione, ad scientiam reuocetur impotẽs, eadẽ ra-
tio est & ebriosorum & dormientiũ cõmunis, nõ huius per-
turbationis propria: quæ ab iis petenda est, qui natura rerum
inuestigant. Quoniã autẽ extrema enunciatio est eius quod

A sub ~~sensum cadit~~ opinatio, actionumq; ac officiorū est propria: eam aut non tenet is qui perturbatione commotus est: aut sic certe eam tenet, vt sic tenere non sit scire, sed more vinolentorum Empedoclis carmina recitare. Et quoniam non sunt vniuersæ, extremæ enunciationes, neque ad scientiam æque valent ac vniuersæ: etiam quod Socrates quærebat contingere videtur. Neque enim tum cum adest quæ verè ac propriè scientia dicitur: sed ea quæ hauritur sensibus, animi perturbatio nascitur, aut ea distrahitur à perturbatione. Ac ho-
B minem quidem scientia præditum, & non præditum, intemperate viuere, quóque modo quis in scientia possit esse impotens sit dictum satis. Deinceps dicendum est, vtrum sit aliquis absolute impotens, an aliqua ex parte omnes habeantur: tum si est aliquis, quibus in rebus cernatur. Illud igitur perspicuum est, continentes, constantes, impotentes, mollesque homines in voluptatib' doloribusque versari. Eorum autem quæ voluptatem efficiunt ac delectant, alia sunt necessaria, alia propter se sunt illa quidem expetenda, sed tamen
C exuperantium habent. Necessaria quidem sunt, quæ ad corpus pertinent: quo ex genere sunt ea omnia quæ ad cibum vsumque venereorum referuntur, itemque ea in quibus temperantiam & intemperantiam locauimus. Alia non sunt illa quidem necessaria, sed ex se & propter se expetenda, vt victoria, vt honos, & opes, & quæ bona sunt & iocunda eiusdem generis. Ac eos quidem homines, in quibus cōtra rectam rationem quam tenent, horū modus nullus est, nō absolute impotentes vocamus, sed cum adiunctione pecuniarū, quæstus,
D gloriæ, & animi impotentes, nō sine adiunctione, vt dixi, quòd sint dissimiles, & ex similitudine hominentur. Qualis fuit is, qui vicit ludis Olympicis, in quo paulum admodū à propria communis differebat appellatio. Sed tamen diuersam fuisse, hinc perspici potest, quod impotentia vituperatur nō solum quia peccatum sit, sed etiam quia aut omnino & absolute vitiositas quædam sit, aut aliqua ex parte, quod illorum contingit nemini. Eorum autem qui in corporis voluptatibus versantur, iis in quibus temperantem & intemperantem esse

IIII.

dicimus: qui nõ cõsultò & cogitato, sed incõsulte, & sine iudi E
cio immoderatas voluptates sequitur: doloresque nimios fugit, vt famis, vt sitis, vt caloris, & frigoris, eorumque omnium quæ in tactu gustatuque consistunt: is non cum adiunctione, vt iræ, sed absolute impotens nominatur. Quod ex eo intelligi potest, quia in his intemperantes esse dicuntur, in illis non dicuntur. Ob eámque causam in eodem impotentem & intemperantem ponimus, continentemque & temperatum: illorum vero neminem, quod in iisdem quodam modo voluptatibus doloribusque cernantur. Sunt in his illi quidem, sed F
non eodem modo, sed illi consultò, hi inconsultò Itaque potius intemperantem appellari licet eum qui nulla, aut certe leui cupiditate incitatus, magnas & immodicas voluptates sequatur, vel mediocres dolores fugiat, quàm eum qui idem faciat magnis firmisque cupiditatibus impulsus. Quid enim ille faciat, si iuuenilis libido exarserit, & in rerum necessariarum indigentia firma ægritudo? Sed quoniam cupiditates ac voluptates aliæ sunt in honestis & bonis (ex iis enim quæ mouent & delectant, quædam sua vi & natura expetenda sunt, G
alia his contraria, nonnulla media, quemadmodum suprà diuisimus, vt pecunia, quæstus, victoria, gloria) in his omnibus cæterisque eiusdem generis & mediis, non quia eorũ studio, cupiditate & amore teneantur homines, vituperãtur, sed quia modum in eis finem que transeant. Itaque omnes, qui præter modum aut vincuntur eorum aliquo quæ suapte natura honesta sunt & bona aut eadem sequuntur. non laudantur. vt qui plus quàm ratio patiatur vel gloriæ studẽt, vel liberis, vel parentibus. Nam & hæc in bonis sunt, & qui iis inseruiunt in H
laude versantur. Sed tamẽ in his quoque est quædam exuperantia, siquis, vt Niobe, bellet cum Diis: aut quẽadmodũ Satyrus ille, qui amans patris vocatus est, insano amore afficiatur in patrem. Nimium enim insanire ille videbatur. Vitium igitur in his nullum versatur, propterea quod, vt dixi, vnumquodque eorũ in iis est, quæ per se expetuntur: sed eorum nimiæ ac immodicæ prauæ sunt ac fugiẽdæ cupiditates. Itemq; ne impotẽtia quidem. Est enim non modo fugiẽda, sed etiam

A vituperanda impotentia Ex similitudine autem perturbationis cũ adiunctione vnicuiq; impotentiã attribuunt, vt cũ medicum malum appellãt, malumq́; histrionẽ, quem omnino & absolute malũ nunq̃ dicerent. Vt igitur hic malus dicitur, non q̃ sit vitium vnumquodq; eorum, sed quia quadam proportione est simile: sic illic etiam existimanda est continentia & impotentia, quæ in iisdem quibus temperantia & intemperãtia, versatur. Eadem etiam ratione de ira dicimus. Quocirca cum adiunctione iræ vel gloriæ & quæstus, impotentem dicimus.

B Sed cum aliqua iucunda sint natura, quorũ alia omnino & absolute, alia animantium hominumque generi voluptatẽ afferunt, quædam non natura & per se, verum alia ex morbo, quædam consuetudine, nonnulla vitiosa depreuataq; natura nascuntur: licet etiam in his similes proportione affectiones cernere, vt beluarũ, qualis fuit eius mulieris, quã incisis grauidis mulieribus fœtus deuorare aiũt solitam: aut quibus ferunt delectari efferatos circa Pontum quosdam homines, quorum alios cruda, alios humana carne vesci confirmant, alios com-

C modare vltro citroq; liberos in conuiuiis: aut quod ferunt de Phalaride. Atque hæ quidem beluarum sunt similes affectiones. Aliæ ex morbis furiáque nascũtur, vt in illo qui matrem mactauit & comedit: & in eo qui conserui iecur. Aliæ partim ex morbo, partim consuetudine gignuntur. vt pilorũ euulsiones & esus vnguium, carbonum etiam & terræ. Præterea libidinosorum cum maribus concubitus. Aliis enim natura, aliis consuetudine eueniunt. vt iis qui ab initio pueritiæ adhibent consuetudinem. Ac eorum quidem quibus causam na-

D tura suppeditat, neminem impotentem solemus dicere: vt ne mulieres quidem, quòd non incubent, sed succubent. Itémq; ij qui ex consuetudine ~~in morbũ incidere solent~~. Vt igitur immanitas & quæ beluarum similis est, sic singulæ hæ animi affectiones finem vitij modumque transeunt. His autem si quis teneatur constrictus, & vincat eas, aut ab iis vincatur, non sit perfecta absolutáque impotentia, sed quædam par ac similis. Quemadmodum ne is quidem habeatur impotẽs, qui ira incitatus sit, sed in perturbatione eo modo esse dicatur. Omnis

cum perinſignis vitioſitas, amentia, timiditas, intemperantia, E
& duritia, vel ex feritate, vel ex morbo naſcitur. Qui enim na-
tus eſt eiuſmodi, vt metuat omnia, etiam ſi mus ſtrepitum e-
dat, beluarum ſimili quadam ignauia timidus eſt habendus.
& qui muſcipulam vi morbi timeat, amentéſque ij, qui à na-
tura expertes rationis, ſolũ ſenſuũ munus exequuntur imma-
nes quidam beluarumq; ſimiles habendi ſunt. vt quædã gene-
ra barbarorum procul habitantium: at qui ex morbo vt comi
tiali, vel furia, morboſi. poteſt autem quis ſolum affectus eſ-
ſe, neque vincetur. vt ſi Phalaris filij vorandi cupidus, vel in- F
credibili captus libidine, ſe coerceat & ſuſtineat. Fieri etiam
poteſt, vt quis vincatur à perturbatione: non ſolum ſit in ea.
Quemadmodũ igitur vitium aliud eſt, quod naturam attin-
git humanam, quod idẽ abſolutè uitium dicitur: aliud cũ ad-
iunctione, quod beluarum ſit proprium, vel ex morbo naſca-
tur, non abſolute: ſic perſpicuum eſt impotentiam eſſe aliam,
quæ beluarũ propria eſt, aliam eam quæ ex morbo naſcitur.
Abſolute autem ea ſola, quæ intemperantiam humanam co-
mitatur. Illud ergo iam quidem perſpicuum eſt, cõtinentiam G
& impotentiam in iis duntaxat verſari, in quibus temperan-
tia ſit, & intemperantia: aliúdque earum eſſe genus, quod du-
ctum ex ſimilitudine non abſolutè in aliis rebus cernatur.

VI.

Nunc oſtendamus animi quàm cupiditatu minus turpem eſſe impotentiam. Ira enim parere illa quidẽ videtur quodam modo rationi, ſed non attente eam audit, more miniſtrorum & ſeruorum eorum qui præpoſtere munia obeunt, qui antè quàm omnia quæ præſcribuntur, audierint, abeunt, deinde officio deſunt. & ritu canum, qui prius quàm conſyderarint, H ſit ne is amicus qui pulſauit, allatrant. Sic ira feruore ac repen-
tino naturæ motu incitata audit illa quidẽ rationem, ſed præ-
ſcriptione non intellecta, ad ſupplicium ſe vltionemq; cõuer
tit. Cum enim ratio vel viſio potius contumeliam vel cõtem-
ptum ſubeſſe docuit, hæc tanquam ſit collectũ ratiocinatio-
ne, huic vel illi bellum eſſe inferendũ, repente excandeſcit. At
vero cupiditas, ſi ratio vel ſenſus modo moneat hoc vel illud
eſſe ſuaue, inflammata rapitur ad perfruendas voluptates. Ita

A quodam modo ſequitur rationem ira, cupiditas non item. Eſt igitur turpior cupiditas. Quinetiam impotens animi quodam modo à ratione uincitur: ille autem non à ratione, ſed à cupiditate. Iam ei potius ignoſcendum eſt, qui cupiditates ſequitur naturales, quoniam iis etiam omnibus quæ ex eo genere communes ſunt: & quia communes. At iracundia & acerbitas à natura nobis potius tributa eſt, quàm cupiditates eę quę ſem per immenſæ ſunt & immoderatæ, & minus neceſſariæ. Vt il-
B le qui cùm verberaret patrem, & hanc rationem cauſſámque attuliſſet: hunc ſuum & illum ſuperiorem verberaſſe: producto filio, Hic etiam, inquit, vbi adoleuerit, me uerberabit. eſt enim hoc nobis proprium, & hæreditarium. Et ille, qui cùm à filio traheretur, eum iuſsit ad fores cõſiſtere: à ſe enim ad eum locum patrem eſſe tractum. Iam quo quiſque maiore fraude & ex inſidiis agit, eo iniuſtior eſt. Iracundus autem non agit fraude: neque inſidiatrix eſt iracundia, ſed aperta, & cupiditas eſt, vt aiunt. Venerem enim Cyprigenam inſidias nectere ait
C Homerus, baltheumque tribuit ei, in quo doli eſſent,

Fraus, animos quæ prudentum inſidiata fefellit.

Ita ſi iniuſtior eſt, turpior eſt impotentia, & ea quæ animi eſt, quæ eadem abſolutè impotẽtia & vitioſitas vocatur quodam modo. Prætereà nemo dolens paret libidini. At qui per iram facit, omnis dolens facit: & qui libidini obſequitur, libẽter facit. Si igitur quibus rebus iuſtius offendimur, eædẽ ſunt cum maiore iniuria coniunctæ, & impotentia cupiditatum. Neque enim ira dominãte loci aliquid libidini relinquitur.
D Ergo hoc iam perſpicuum eſt, impotentiam cupiditatum animi eſſe impotentia turpiorem: in iiſque voluptatibus & cupiditatibus eſſe continentiam ac impotentiam quæ ad corpus pertinent. Intelligenda eſt autem harum ipſarum diſtinctio. Aliæ enim ſunt, vt initio diximus, humanæ & naturales, & ſuo genere & acceſsione: aliæ belluarum propriæ: quædam ex oblæſo principio, morbíſque gignuntur, quarum in primis duntaxat ſunt temperantia & intemperantia. Itaque nec temperantes belluas dicimus, nec intemperantes, niſi per metapho ram: etiam ſi aliud animantium genus alij præſtet, petulantia,

contrectatione,& libidine omnia vorandi. Neque enim bel- E
luarum vllum iudicium eſt vel conſilium:ſed vt furioſi exue
runt hominem ex homine,ſic feræ deprauatæ ſunt natura ſua.
Minus autem mala eſt feritas & immanitas quàm vitium: ter-
ribilior non item. Neque enim in illis quod eſt optimum, de-
prauatum eſt, vt in homine , ſed inflexum eſt & incuruatum,
nec vim obtinet. Similiter igitur facio vt ſi inanimum cũ ani-
mante conferrem, vtrum ſit peius. Semper enim infirmior eſt
& imbecillior eius prauitas, quòd principij ſit expers . Ratio F
autem principium eſt. Similis igitur ſum, vt ſi quis iniuſtitiam
cum iniuſto homine compararet, quorum vtrunque quodam
modo flagitioſius eſt. Nam homo ſi prauus ſit, plura infinitis
partibus detrimenta & incommoda quàm fera inferre poteſt.

VII. In quibus autem voluptatibus quæ ad tactum guſta-
tumque pertinent, ac doloribus , cupiditatibus & fugis, con-
ſiſtere temperantiam & intemperantiam ſuprà expoſuimus,
iis poteſt quiſpiam ita eſſe affectus animo, vt ab iis vincatur,
quæ etiam plerique ſuperant: poteſt etiam ea vincere , à qui- G
bus plerique vincantur. Horum qui in voluptatibus ita ani-
mo affecti ſunt, ille, impotens: hic, continens nominatur . In
doloribus , hic , mollis & delicatus: ille , conſtans & patiens.
Sunt autem & aliæ inter has locatæ animi affectiones , quan-
quam magis ad vitioſas deflectere videantur. Et quoniam vo-
luptates aliæ ſunt neceſſariæ, aliæ non, vſque ad certum quen-
dam modum: nimiæ autem & parum magnæ non ſunt neceſ-
ſariæ. quod idem in cupiditatibus ægritudinibuſque contin-
git: qui immoderatas perſequitur voluptates, aut quia magnę H
ſunt, aut id facit de induſtria propter ſe, non propter aliud
aliquid ex eis conſequens, is intemperãs habendus eſt . Quem
quoniam neceſſe eſt nullius facti pœnitere , idcirco eſt inſa-
nabilis. Omnes enim quos nihil pœnitet , ſanari nullo mo-
do poſſunt . Qui autem deficit à modo perfruendæ voluptā-
tis , huic contrarius ponitur . At qui medius eſt , temperans
nominatur. Eadem eſt ratio eius , qui dolores corporis de-
clinat , non quia vincitur , ſed de induſtria . Eorum autem
qui non animi iudicio ducuntur, quidam voluptate rapitur,

A alius molestiæ fuga, quæ cupiditatem consequatur. Ita inter se sunt dissimiles. Sed multo deterior videatur, si quis nulla aut leui cupiditate ductus, quàm infirma, aliquid faciat: & si quis nulla ira incitatus pulset & verberet aliquem, quàm si idem commotus feciſſet. Quid enim facturus fuisse videtur, si fuisset incitatus? Ità peior est impotente intemperans. Eorum verò quos modò nominaui, alius mollis potius, alius incontinens appellatur. Contrarius autem est & continens im-
B potenti, & molli ac delicato constans & patiens. Constantia enim & patientia in resistendo est: in vincendo continentia. Aliud est autem resistere, aliud vincere. vt aliud non vinci, aliud vincere. Quare expetenda quidem magis est continendi ratio, quam resistendi fortitudo. Qui autem à ratione deficit iis rebus, quibus plerique & obsistere possunt, & obsistũt, is mollis & delicatus habendus est (Delitiæ enim quædam animi mollities est) vt si quis vestem trahat, ne quam in veste tollenda suscipiat molestiam & dolorem. Et qui imitatur ac fin-
C git ægrum, non se miserum esse putat, cum sit misero par ac similis. Similis est ratio continentiæ & impotentiæ. Neque enim mirum sit aliquem esse, qui à firmis & immodicis voluptatibus doloribúsue vincatur: quinetiam venia danda est, si quis obsistens vincatur, vt Theodecti Philoctetes ictus à serpente, vel Carcini Cercyon in Alope. Et vt homines qui tenere risum conati, vniuersum effundunt, quod Xenophanto accidit. Sed si quis iis succumbat, quibus plerique possunt obsistere, id denique sit mirum, præsertim si neque natura ne-
D que morbo impeditus, possit obsistere. Qualis est in Parsarum regibus molities, propter genus, fœmina etiam à maris natura recessit. Atque etiam intemperans videtur, si quis est ad ludum propensior, qui etiam mollis dicitur: ludus enim leuamentum est, si quidem requies. At omnis qui ad ludum est procliuior, in iis est qui modum requietis transeunt. Impotentia autem alia ex temeritate, alia ex imbecillitate gignitur. Alij enim consilio capto, non seruant neq; tenẽt id quod statuerunt victi & debilitati obiecta specie voluptatis. Quidam quia nihil se neque rationem consuluerunt, à perturbatione

rapiuntur. Nonnulli enim quemadmodum quasi titillati an- E
tè & deliniti, blanditiis voluptatis non succumbunt. sic quum
præsenserunt & prouiderunt, excitarúntque & se & rationẽ,
nunquam à perturbatione vincuntur, siue sensum suauitate
quadam demulceat, siue asperitate deterreat. Maxime autem
acutorum & atra bili hominũ est temeraria impotentia, quo-
niam illi propter celeritatem, hi propter vehementiam, ratio-
nem & iudicium suum non retinẽt, hoc ipso quod visionem
& speciem obiectam animo facile sequantur. F

VIII. Quoniam autem, vt dixi, factorum suorum non pœ-
nitet intemperantem, quippe qui permaneat in sententia, im-
potentem vero quodam modo pœnitet: idcirco non ita est
vt quærendo disputauimus, sed hic sanabilis est, illi nulla sa-
nitas adhiberi potest. Simile est enim malum hoc aquæ in-
tercuti & tabi: impotentia his hominibus, qui morbo comi-
tiali afflictantur, propterea quod assidua illa & sempiterna,
hæc non assidua est improbitas. Omninóque ex alio genere
impotentia est, ex alio vitium: vitium enim omne occultum G
est, non est occulta impotentia. Atqui horum ipsorum me-
liores sunt qui à ratione deficiunt, quàm ij in quibus est ratio,
& sententia, neque in ea permanent: liquidem à minore per-
turbatione victi iacent, neque id inconsultò, vt alteri. Est e-
nim impotens iis similis hominibus, qui & cito, & pauculo
vino epoto, & minore quàm plerique, incidunt in ebrieta-
tem. Ac impotentiam non esse idem quod vitium, nisi for-
te aliqua ex parte, hinc perspici potest, quòd illa non est cum
animi iudicio & propolito coniuncta, vitium est. Est inter H
hæc tamen in actionibus quædam similitudo, vt illud Demo-
doci in Milesios, Milesij non sunt illi quidem insipientes, sed
tamen eadem quæ insipientes faciunt. Et impotentes quidem
cum non sint iniusti, faciunt tamen iniuriam. Quoniámque
hic eiusmodi est, qui propterea quòd sibi non persuaserit,
immoderatas quasdam etiam contra rectam rationem cor-
poris voluptates persequatur, ille autem sibi induxerit ani-
mũ, quod sit eiusmodi qui eas sequatur: ille facilè desistet de
sententia, hic nõ desistet. Nam & virtus omnium principium

A conſeruat,& vitium labefactat, Principiũ autem actionis & officij,id eſt quo referũtur omnia,vt in Mathematicis ea, quæ ponuntur. Vt igitur illic,ita hic principia non docet ratio, ſed virtus vel quæ inſita eſt natura, vel à more perfecta, bene ſentire docet de principio. Eſt igitur eiuſmodi temperans:cui eſt intemperans contrarius. Eſt etiam alius qui propter perturba
tionem à recta ratione deſciſcit, quem vt ne agat ex rationis
B præſcriptione, impellit perturbatio:eadem vt ei certum ſit & deſtinatũ,eius generis voluptates perſequi oportere,non vincit. Hic impotens nominatur,qui & melior intemperante eſt, nec planè improbus. Saluum enim in eo & integrum eſt principium,quo nihil in nobis eſt præſtantius. Huic autem repugnat alius, qui permanet in ſententia, à qua eum nulla poteſt dimouere perturbatio. Ex quo perſpicuum eſt, hãc in bonis, illam in malis eſſe animi affectionem. Vtrum igitur in quauis ſententia permaneat cõtinens,& in quolibet propoſito,an in recto & honeſto? Et impotens,vtrum non in qualibet ſententia permaneat, & inſtitutum quodlibet non ſequatur, an
C falſum duntaxat rationem teneat & non rectum inſtitutum? vt initio quæſitum à nobis eſt:an fortuitu in quauis, per ſe in vera ratione & ſententia ille permaneat, hic non permaneat, quæſitum eſt. Si quis enim hoc propter illud expetat vel ſequatur, per ſe & propter ſe hoc perſequitur & expetit: fortuito illud ſuperius. Omnino autem & abſolute dicimus expeti id, quod propter ſe expetatur. Ita in qualibet hic ſentẽtia permanet quodãmodo, ille ab eadem abducitur, ac propter ſe in ve
D ra permanet. Sunt autẽ qui in ſententia permanẽt, quos pertinaces vocant, quales ſunt ij qui deſiſtunt ægrè à ſententia. Hi ſimile quiddam habent continenti, vt prodigus liberali,& audax forti, cum ab eo abſint diſtentque plurimum. Qui enim perturbatione aut cupiditate nõ abducitur à ſententia, is continens dicitur, quandoquidem ſi ita res ferat, deſiſtet facilè à ſententia continens. Illi verò non ratione ducti mutant ſententiam. Nam ſe vltro cupiditatibus offerunt plerique & inflammati voluptate rapiuntur. Pertinaces autem ſunt, ſententiæ ſuæ defenſores, & indocti & agreſtes. Ac ſen-

tentiæ ſuæ defenſores, in eò vel voluptatem ſequũtur vel do- E
lorem. Voluptatem enim ex victoria percipiunt, ſi non dimo
ueantur de ſententia: & ferunt iniquo animo, ſi ſua, quaſi de-
creta tollantur & infirmentur. Ita ſunt illi quidem impoten-
ti quàm continenti ſimiliores. Sunt etiam qui non ſtant in eo
quod ſtatuerunt, nõ propter animi impotentiam, vt in Philo
ctete Sophoclis Neoptolemus, qui propter voluptatem eám
que honeſtam non permanſit in ſententia. Nam verum enun
ciare, honeſtum illi fuit, cũ illi mentiri induxiſſet Vlyſſes. Ne F
que qui voluptatis cauſa [illegible] aliquid faciunt, omnes
continuo vel intemperantes vel ſceleſti, vel impotentes ſunt
habendi. * Quoniam autem eſt aliquis eiuſmodi, qui minorem
quàm ſat ſit, corpore voluptatem percipiat, quíq; cum ſit eiuſ
modi non permanet in ſententia: ſit, vt inter eum & impo-
tentem, medium locum obtineat continens. Nam & propter
vim quandam maiorem non ſeruat rationem impotens, &
hic propter minorem. At verò continens ſic ſuum iudiciũ
retinet ac ratione, vt ab ea nulla vi nullóque impetu poſsit G
deiici. Quoniamque in bonis eſt continentia, ambas neceſſe
eſt contrarias animi affectiones eſſe in malis. Quod perſpi-
cuum eſt quidem certè: ſed quia altera in paucis atque raro
animaduertitur, idcirco vt temperantia intemperantiæ mo-
dò repugnare videtur, ſic continentia impotentiæ. Et quo-
niam multa dicuntur per ſimilitudinem, continentia quoque
temperantem ſimilitudine quadam conſecuta eſt. Vt enim
continens ſic temperans eiuſmodi eſt, qui nihil quod rationi
ſit contrarium, faciat propter eas, quæ ad corpus pertinent vo H
luptates. Sed hoc intereſt, quòd in illo inſunt, in hoc nullæ
ſunt prauæ cupiditates: & quòd hic eiuſmodi eſt, qui nulla
contra præſcriptum rationis capiatur voluptate: capitur ille
quidem, ſed non rapitur. Similes etiam ſunt inter ſe intempe
rans & impotens, cum ſint & diſsimiles, quoniam vterque vo
luptates corporis percipit, ſed ille ſentit percipiendas eſſe, hic
non putat. X. Neque verò vnus idemque vnà prudens eſ-
ſe poteſt & impotẽs. Nam qui prudens ſit, eundem etiam bo-
num virum eſſe oſtendimus. Præterea non ex eo ſolum pru-

A dens nominatus est, quòd intelligat, sed ex eo etiam quòd vsu rerum valeat ad actiones & officia. Atqui non est idoneus ad rerum actionem impotens. Ingeniosum quidem hominem nihil prohibet impotentem esse. Itaque nonnulli videntur interdum prudentes, etiam impotentes, propterea quòd, vt superioribus libris ostendimus, inter ingenium & prudentiam interest, & quòd finitimi sunt hominum sermone, sed eorum
B propositu est dissimile. Nec verò debet impotes ita affectus esse animo, vt qui scit, & contemplatur, sed vt dormientes & furiosi. Idemque voluntate sua facit omnia (scit enim quodã modo & quid & cujus rei causa agat) sed minimè est improbus. Rectum enim est in eo animi iudiciu. Quocirca improbus aliqua ex parte est, nõ iniustus, cùm non fraude, neque ex insidiis agat. Eorum enim quidam non stant in eo quod iudicarunt, furiosus autẽ non deliberat omnino. Similis est igitur impotens ciuitati, quæ statuit illa quidem quæ sunt præclara omnia, legesque habet & bonas & salutares, sed nulli
C paret. Id quod Anaxandrides facetè dixit, Ciuitas leges condit, quas non tuetur ipsa. Improbus autem ei, quæ seruat illa quidem leges, sed malas & pernicioſas. Sed in eo quod multitudinis vires vincit, omnis & continentia & impotentia cernitur. ille enim diutius, hic minus diu perstat in sententia quã vires ferant plurimorum. Facilius que impotentia sanari eorum potest, qui atra bili tenentur, quàm eorum qui statuunt, nec stant in eo quod sit iudicatu. Et ij qui consuetudine, quàm qui natura impotentiam compararunt. Est enim facilius con
D suetudinem mutare, quàm naturam: quippe cùm propterea sit molesta consuetudo, quòd ad naturam proximè accedat. Id quod etiam Euenus Poëta carminibus tradidit,

Consuetudo valet longos manſura per annos:
Illáque naturam, vires si sumpserit, æquat.

Ac continentia quid sit, quid impotentia, quid cõstãtia & mollities, quam hæ inter se rationem habeant animi affectiones, iã expositum explicatúmque est. Voluptas autẽ quid sit, quid dolor, quęq; eorũ vis & natura, Philosophi ciuilis est

XI.

tenere & cognoſſe: quippe cùm is ſit finis beatæ vitæ quaſi ar E
chitectus, quem intuentes alia in bonis, alia in malis eſſe cen-
ſeamus. Iam verò cùm virtutes & vitia more perfecta, in vo-
luptate ac dolore inhærere poſuerimus, plerique etiam cum
voluptate vitam beatam coniunctam eſſe affirment: hæc no-
bis de voluptate & dolore etiam neceſſario ſuſcipiẽda diſpu-
tatio eſt. Itaque μακάριον, id eſt beatam, ἀπὸ τοῦ χαίρειν nomi
narunt. Sunt igitur, qui nullam voluptatem bonum eſſe cen-
ſent, neque propter ſe, neque propter aliud: quod non idem F
ſit bonum & voluptas. Alij nonnullas in bonis numerãt, mul
tas in malis. Tertia etiam eſt ſententia eorum qui aſſerunt,
& ſi omnes in bonis ſint tamẽ non poſſe ſummum bonum in
voluptate numerari. Omnino quidem non eſt bonum vo-
luptas, quòd voluptas omnis ſit motus quidam, qui cum ſua-
uitate quadam naturam mouet & ad eam affluit & illabitur.
Neque enim ex eodem genere ſunt motus & finis, vt nulla in
ædificando ſuſcepta opera, domus vocatur. Præterea & tem-
perans voluptates fugit, & prudens ſequitur id quod dolo-
re vacat, non quod voluptatem efficit. Impedit etiam volup-
tas conſilium, eoque magis, quo maior ſit, vt luxuriioſoru.
qui enim in ea ſit, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil co-
gitatione conſequi poteſt. Iam verò nulli arti quaſi materia
quam tractet & in qua verſetur, ſubiecta eſt voluptas, cùm
interim omne ſit artis opus in bonis. Præterea voluptatem
& pueri perſequuntur & beluæ. Nam non omnes eſſe in bo
nis, hinc perſpici poteſt, quòd earum quædã obſcœnæ ſunt,
& vt probra obiiciuntur, & quòd nocent. Quædam enim H
eorum quæ ſenſum dulcedine quadam permulcent, morbos
afferunt. Non eſſe autem in voluptate ſummum bonũ, quòd
non finis ſit, ſed ortus. Atque hæc ferè ſunt quæ de voluptа-
te aſſerunt. Ex quibus nõ effici, vt voluptas ne ſit bonum,

XII.

neq; ſummum bonum, primum & hoc intelligi poteſt, quòd
cùm duplex ſit bonum, alterum, quod abſolutè & per ſe bo-
num ſit, alterum, quod alicui bono ſit & vſui, eodem etiam
modo naturæ & habitus conſequentur. Ita & motus & ortus.
Quæque malę videtur, perfectè & per ſe malæ ſunt, alicui nõ

A sunt, sed expetendæ. Quædã vero certo cuidam voluptati nõ sunt, sed aliquãdo, & perexiguo tẽpore, expetendæ nõ item. Aliæ non sunt voluptates, sed videntur omnes eæ, quæ cũ dolore coniunctæ sunt, & remedij causa adhibentur, quales sunt ægrotorũ. Deinde cum bonorũ aliud sit actio aliud habitus, quæ ad constitutionẽ habitus naturalis pertinent, accessionẽ ac fortuitu sensus mouẽt atq; delectãt. Est autẽ in cupiditatibus actio reliqui habitus atq; naturæ. Sũt enim quæ dolore & cupiditate vacãt voluptates, quales sunt quæ cognitiõis cõ

B tẽplationisq; causa percipiũtur, tũ cùm natura nihil desiderat. Quod ex eo perspici potest, quia nõ eisdẽ rebus voluptatem pariẽtibus delectãtur homines, tũ cum natura expleta & satiata est, & cũ tranquilla ac sedata, sed cum tranquilla est, iis quæ per se voluptatẽ pariũt delectãtur: cùm satiata, cõtrariis. Nã & acribus & amaris tũ delectari solẽt, quorũ nihil suapte natura gratũ est, neq; absolutè iucundũ. Ita ne voluptates quidẽ. Vt enim quæ habent delectationẽ inter se differunt, sic eæ etiam quæ ex illis percipiuntur voluptates. Nec verò aliud a-

C liquid necesse est voluptate esse præstãtius, vt nõnulli asserũt, videlicet sine motus. Neq; enim sunt in motu voluptates, nec copulatę sunt omnes cũ motu: suntq; potius actiones & finis, nec dũ gignũtur eueniũt, sed cùm ad vsus adhibẽtur. Nõ est etiã finis omnibus alius propositus, sed iis modò, quę ad perfectionẽ naturæ pertinẽt. Itaq; illud nõ est præclarè dictũ, Voluptatẽ esse motũ quẽdã cũ suauitate ad sensus affluẽtem, sed definienda fuit potius, actio esse habitus naturę congruentis: & pro illo, ad sensus illabens, non impedita. Quanq; motus

D quidã videtur esse, & propriè & verè sit in bonis, cùm præsertim actionem motũ esse putẽt, & sit aliud. Nã quod aiũt, malas esse, propterea quòd morbos pariãt nõnullæ res, quæ voluptatem efficiãt, idem valet cõtra salubria, quorũ quædam rei nummariæ obsunt. Hac quidẽ ratione vtraq; erunt inutilia. Atqui ex hoc quidẽ non sunt prauæ æstimãda, quoniã cognitio etiam rerũ nocet interdum valetudini. Neq; verò prudentiam aũt habitum vllum impedit, quę ex quaque re percipitur voluptas, sed absurdę. Etenim quę ex discendo &c cõtem-

plando capiuntur voluptates, in iis inuitamenta quædam in- E
sunt, quibus magis ad discēdū cognoscendūque moueamur.
Quod autem afferūt arti nulli voluptatē, quasi materiā quam
tractet esse propositā, præclarè cecidit. Neq; enim vllius alte-
rius actionis ars est, sed potius facultatis. Quanq̄ voluptatis vi
dentur esse vnguētaria & culinaria. Quod verò aiunt, tempe-
rantem fugere voluptates, prudentémq; sequi vita dolore va-
cantem, pueros autē & beluas voluptatē persequi, hæc vna ra
tione omnia refellūtur. Sunt enim, vt diximus, nonnullæ per
se bonæ & honestæ, aliæ non honestæ, quas pueri ac belluæ se F
quuntur: prudens autem earum vacuitatem, quæ cum cupi-
ditate & dolore coniunctæ sunt, quæ eædem ad corpus perti
nent. (hæ enim sunt ex eo genere) & intemperans eas nimias,
ex quibus intemperans nominatus est Itaque moderatus vir
eas fugit, quoniam sunt & temperantis quædam propriæ.

XIII. Hoc etiam inter omnes constat, dolorem malum esse atq;
fugiēdum. Nam alius absolutè malum est, alius quia est impe
dimento. Quod autem ei contrarium est quod fugiendū sit, G
quia fugiendum est atque malum, omne id bonum. Est igitur
bonum voluptas. Neque enim ita processit refutatio, vt dissol
uebat Speusippus, vt maior res minori cotraria sit & pari. Ne
que enim dicas voluptatem idem quod malum quoddam esse.
Sed nihil prohibet summum esse bonum quandam volu-
ptatem, etiamsi nonnullæ numerentur in malis, vt si pernicio
sæ sint aliquæ scientiæ, tamē sit aliqua in bonis scientia. Quin
etiam si ab vnoquoq; animi habitu proficiscātur, nō impedi-
tæ actiones, siue in omniū actione sit beatitudo, siue in earum
aliqua nō impedita: profecto eam necesse sit expeti maximè. H
Atqui hoc ipsum est voluptas. Ita erit summum bonū quæ-
dam voluptas, etiam si aliquæ in malis ponatur omnino. Ob
eámque causam beatam vitam & iucundam ducunt omnes,
& cum voluptate coniungunt, nec iniuria. Nulla enim actio
si impedita sit, perfecta esse vllo modo potest. Beatitudo autē
vndiq; perfectum quiddam & absolutū ponitur. Quocirca
corporis bonis & externis atq; fortuna eget beatus, vt nehæc
impediri possint. Qui autem beatum eum dicūt, qui æculeo

A torqueatur, maximísque opprimatur calamitatibus, dum mo
dò vir bonus sit: seu voluntate sua, seu inuiti, nihil dicunt. Vi-
detur autem quibusdam beata vita idem esse quod secunda
fortuna, hoc ipso quòd externis bonis sit opus. Non ita est.
ea ~~enim si immoderata est & immensa, impedimeto sit beatæ~~
vitæ, nec ~~iam fortasis prosperitas appellari debeat~~. Est enim
eius in beata vita certus quidam modus terminúsque retinen
3 dus. Sed voluptatem quidem esse summum bonum quodã-
modo, hinc intelligi potest, quòd eam omnes homines & bel
4 B luæ sequũtur. Nec opinio quidẽ certè omnino nulla esse po-
test, quam tot populi claram illustrémque reddiderunt. Sed
quoniam nõ eadem est aut videtur natura affectióve optima,
idcirco non eandem omnes sequuntur voluptatem, sed tamẽ
voluptatem omnes, non quam putant quidem, autem nomi-
narent, sed tamen eandẽ fortasis persequuntur. Est ~~enim natu~~
~~ra diuinum quiddam insitum omnibus~~. Sed nominis hæredi
tatem sibi vendicarunt & sumpserunt ad corpus pertinentes
voluptates, q̃ ferè ~~ad eas proclines sint~~ omnes, ~~earúmque sint~~
C participes. Quoniã igitur hæ solæ notæ sunt, idcirco has solas
esse putant. Illud etiam perspicuum est, nisi sit voluptas bonũ
& actio, nõ posse iucũde viuere beatum. Quamobrem enim
eam desideret, si non sit in bonis? Atqui in ea etiam cum dolo
re potest viuere. Neque enim dolor bonum sit aut malũ, nisi
etiam voluptas sit. Ita quamobrem eũ fugiat? Non igitur qui-
dem iucũdior ac suauior sit vita boni viri, nisi etiam eius sint
actiones. De iis autem voluptatibus quæ ad corpus perti-
nent, iam differẽdum est nobis, quoniam quidam nonnullas
D voluptates vehementer expetendas dicunt, vt sunt honestæ
ac liberales: non corporis, nec in quibus versatur intemperãs.
Quid est igitur, cur dolores contrarij sint in malis? siquidem
malo bonum est contrarium. An quia quod malum non est,
idem etiam bonum est, ita sunt necessariæ in bonis? an ad
certum aliquem vsque terminum & modum sunt in bonis?
Nã quibus in affectionibus motionibusq; transire modum
non licet, nec in voluptate licet: quibus licet, & in voluptate.
Voluptatum autem corporis est quædam immoderata copia

& exuperantia, & malis in eo cernitur, q̃ immodicè his per- E
fruitur, nõ necessariis. Omnes enim modo quodam & epulis
delectantur, & vino, & libidine, sed non vt ratio postulat. Cõ
tráque fit in dolore. Neque enim quispiã nimium dolorem
fugit, sed doloré omnino: quippe cùm ei non sit quod nimiũ
est, contrarius, sed ei qui quod immoderatum est ac nimium
persequitur. Et quonia non solum verum enunciandum est,
sed causa etiam afferanda est, cur quicque falsum sit (hoc enim
ad fidem valet. Nam cùm apparet consentaneum esse, quam-
obrem visum sit verum quod verum non esset, tum id facit, vt F
verò magis assentiamur) idcirco afferenda ratio est, cur volu-
ptates corporis magis expetendæ esse videantur. Ac primum
quidem certè, quòd depellunt doloré. Itaque cùm maioribus
quibusdam doloribus excruciãtur, tum quasi medicina quã-
dam, singularem corporis voluptatem persequũtur. Quoniã
autem vehementes curationes adhibentur, idcirco eas perse-
quuntur, propterea quod ex aduerso contrarium speciem sui
exhibeat. Non igitur bonũ videtur voluptas, vt dixi, his dua-
bus de causis, quòd aliæ sunt actiones deprauatæ naturæ: aut G
simul vt orta est, qualis est ferarum, aut consuetudine, vt flagi-
tiosorum hominum. Aliæ sunt medicinę & curationes eius
quod desideratur, quas melius est adesse quàm gigni. Quædã
quoniam cùm perfectæ sunt, percipiũtur, fortuitò sunt bonæ
& honestæ. Iam percipiuntur ab iis qui aliis affici nõ possunt,
hoc ipso quòd firmæ sunt & vehementes. Itaque sitim quan-
dam ~~sibi ipsi obsonat & comparat~~. quæ si nemini nõceant, ca
ret reprehensione: sin noceat, est in vitio. Neque enim præsto
sunt aliæ quibus perfruãtur, quorum neutrum molestum est H
plerisque natura. Sunt ~~enim in perpetuo labore ani~~mantia, vt
etiam naturalis ratio declarat, quæ ~~cernere & audire~~ molestũ
esse ~~docet, sed~~ assiduitate ~~quotidiana~~ vt aiunt, & consuetudi-
ne ~~sensus effugiamus~~. Similiterque in ado~~lescẽtia~~ homines ita
affecti ~~sunt~~ ~~propter crescendi consuetudinem~~, vt vinoleti: &
iucunda est adolescentia. At verò qui atra bili ~~sunt~~ natura, ij
semper ~~requirunt desiderantque medicinam~~, quòd eorum cor-
pus continenter pungatur, ~~propter temperationem~~ & in fir-

A mis sint cupiditatibus. Atqui abiicit dolorem, quæuis etiam dum vehemens sit dolori aduersaria voluptas, ob eámque causam homines intemperantes fiunt & flagitiosi. Quæ autẽ vacant dolore voluptates, earũ nullæ sunt exuperãtiæ, quo ex genere sunt quæ ex iis gignũtur, quæ habẽt suapte natura, no fortuito & casu, oblectationem. Dico autẽ fortuitam habere oblectationem ea, quæ medicinam faciunt. Nam quòd accidit, vt curent, quoniam vis altrix reliqua est, quæ agit aliquid, idcirco efficere videntur voluptatem. At vero suapte natura vo
B luptate afficiunt, quæ eiusmodi naturæ actionem perficiunt & absoluunt. Res autẽ nulla nos semper delectat, quòd non est natura nostra simplex, habẽt quę in se quiddam admixtum, dispar sui ac dissimile, quo eam interire necesse sit. Ita si quid pars altera faciat, id continuo à natura alterius sit alienum. Sin exæquet, nec iucundum est quod agitur, neque molestum. Nam si natura simplex sit alicuius, eadẽ semper ex actione fruetur, eaque simplici voluptate perfruitur. Nõ enim motionis tan-
C tummodo est actio, sed etiam stabilitatis: & magis est in stabilitate voluptas, quàm in motu. Fit autem nescio quo vitio hominum, vt, sententia Poetæ, rerum omnium nihil iucundius mutatione, nihil suauius esse videatur. Vt enim homo malus facile huc atque illuc impellitur: sic etiam natura ea quæ eget mutatione, quoniam nec simplex est nec recta. Dictum est de continentia, de impotẽtia, de voluptate & dolore, quid etiam sit vnum quodque eorum, quoq; modo eorum aliqua in bonis sint, alia in malis. Supereſt vt de amicitia dicamus.

D

SEquitur vt deinceps de amicitia dicendum esse videatur: quandoquidẽ aut virtus quædã est, aut cũ virtute copulata. Eadem etiã ad vsum vitæ est necessaria maximè. Nam quis est, qui velit, vt ne diligat quidquã, nec ipse ab vllo diligatur, circũfluere omnibus copiis, atque in omni rerũ abundãtia viuere?

Etenim vt quisque maximè opibus, principatu & potestate ex E
cellit, ita in amicitiis expetẽdis colendisque maximè excellit.
Quis enim esset tantus fructus in prosperis rebus sublata be-
nignitate, quæ & in amicos extat maximè, & amplissimis lau-
dibus afficitur? Aut quo tandem modo, sine amicis custodiri
cõseruariq; possent? quarum possessio quo est maior, eo plus
requirit ad fouendam. In paupertate etiam, cæterisque aspe-
ris rebus omnibus, amicorum bonitate perfugium solum pu
tant cõmune esse omnium. Iam & adolescentes in officio con
tinent amici, & senibus ad obsequium præsto sunt, easque vi- F
tæ actiones fungendas, quibus propter imbecillitatem deesse
coguntur: & constanti ætati comites se ad præclara honestaq;
facinora præbent. Etenim si duo vnà iter faciant, & maiora a-
nimo ac mente agitare, & plura cõficere possunt. Ac mihi qui 4
dem certè videtur natura esse inter natos & parẽtes: quod non
solùm in hominibus animaduerti potest, sed in auibus etiam
animantibusq; plurimis, iisque omnibus, qui quodam genti-
litatis iure sunt ac societate coniuncti. Sed hoc in homine est
multò euidetius ex iis laudibus quibus eos afficimus, qui aliis G
consulunt. Cernere etiam licet in erroribus, quàm sit omnis
homo homini coniunctus & amicus. Videturque amicitia
Rempub. continere, & maiore, quàm iustitia, in studio fuisse
legum latoribus. Nam cùm amicitiæ sit concordia similis, &
hanc maximè sequuntur illi, & seditionem quæ ei inimica sit,
omni ratione exterminãt. Quòd si amicitia inter omnes esset,
nihil esset q iustitiã desiderent. At si iusti essent, tamen amici-
tiæ præsidium requirerent. Et quod ius præstãtissimum est, id
amicitia & charitate contineri videtur. Nec verò res est solum H 6
necessaria, sed honesta etiam atque præclara. Nam & eos lau-
damus, qui amicos diligunt, & à multis diligi præclarũ duci-
mus, & nonnulli etiam viros bonos eosdẽ amicos putant. Sed
de ea inter Philosophos multa dissensio est. Alij enim eã simi-
litudinem quandã ponunt, & amicos similes. Ex quo prouer-
bia facta sint, Pares cum paribus facillimè cõgregantur. &, Gra-
culus cum graculo, & cætera generis eiusdem. Alij contrà si-
gulos aiũt ita esse inter se animatos, eorumque causas longius

A & à natura ſtudioſius petunt. Euripides quidem, Terram ait cumſi cca eſt, deſiderare imbrem: Cœlum autem cum magna aquæ copia abundat, terram expetere. Et Heraclitus, Contrarium vtile,&, Ex rebus diſparibus & diſsimilibus pulcherrimum cõcentum effici,&, Diſcordia effici omnia. Ab his cum multi alij, tum Empedocles diſſentit. Nam pares cum paribus facillimè congregari. Quæſtiones igitur naturales quoniam
B non ſunt huius diſputationis, omittamus, & eas quæ naturam attingunt humanam, quæque ad mores perturbationeſque animi pertinent tractemus. veluti, vtrum in omnibus ſit amicitia, an inter malos eſſe non poſsit: & num ſit vnum modo genus amicitiæ, an plura. Qui enim vnum eſſe putant quod acceſsionem & deceſsionem admittat, nõ ſatis magno illi quidem
C argumento nituntur. Habent enim acceſsionem & deceſsionem multa quæ genere inter ſe differunt, de quibus ſuprà diximus. Hęc autem facilè intelligentur, ſi quid ſit amabile cognouerimus: quippe cum non videantur diligenda omnia, ſed ea duntaxat, in quibus ineſt cauſa diligẽdi: in quibus ſunt, bona, iucunda, & vtilia. Vtilia autem ſunt, ex quibus vtilitas aliqua percipitur, vel conſequitur voluptas. Ita in eo quod amabile eſt vel vtilitate nititur, vt finem, ſequimur, vel voluptatem. Sed vtrum id quiſq; diligat, quod abſolutè bonum eſt, an quod ſibi bono eſt, quæſtio eſt: quoniam hæc interdum
D inter ſe diſcrepant. Itemque de iucundis rebus quæri poteſt. Videtur autẽ id vnuſquiſq; amare, quod ſibi bono eſt. Quod verò perfectè abſoluteque bonum eſt, per ſe omne amabile. Vnicuique, quod ſibi quiſque bonum iudicat. Quod autem cuiq; bono ſit, nõ id quiſq; diligit, ſed quod eſſe videatur. Nihil intereſt, quoniam erit amabile quod videatur. Quoniam autem ab his tribus omnes cauſæ diligendi proficiſcuntur, cũ iis quidem quæ inanimata ſunt, nemini eſſe amicitia dicitur. Non eſt enim mutuus amor in eis nec ea volunt bonis affici. Rideatur enim, ſi quis vinum bonis affici velit, ſed integrum ac ſaluum omnes volunt, ad vſus ſuos. Atqui omnes aiunt oportere amicum velle bonis affici, eius cauſa, nulla vtilitate quæſita. Qui autem ita volunt amicos abundare bonis, eos

beneuolos appellant, si idem ab illo vicissim non fiat. Beneuo E
lentiã enim aiunt in iis, qui vicissim idem faciunt & accipiũt
amicitiam esse. Sed nunquid eo addẽdum est, si non sit occul-
ta? Multi enim propter bonitatis vtilitatisque opinionẽ, etiam
eos quos nunq̃ viderunt, quodam modo diligunt. fieriq; po-
test, vt eorũ aliquis sic in huc sit animatus. Quocirca hi bene-
uolentia inter se illi quidem cõiuncti videntur esse. Sed ami-
cos quis eos dixerit, cum quẽadmodum inter se animati sint,
ignorẽt? Amici ergo & beneuolentia inter se apertè colligati
debẽt esse, & se velle vltro citroq; bonis affici: cum se nõ igno F
rent, propter vnum aliquid eorũ quæ dicta sunt. Sed quo-

III.

nia hæc inter se genere differunt, amores etia & amicitiæ dif-
ferunt) Sunt enim tria amicitiæ genera, quæ rebus amabilibus
æquabiliter, paritérq; respondẽt. Est enim suus cuiusq; generis
mutuus amor haud obscurus. Et qui inter se diligunt, alteri al-
teros se bonis affici volunt, quia diligũt. Ac ij quidẽ qui vtili-
tatis causa fingunt amicitias, nõ propter se causaq; sua inter se
amant, sed quia vtilitas aliqua vtrinq; pariatur. Eadem est ra-
tio eorũ, qui amicitias colũt propter voluptatẽ. Non enim fa-
cetos propterea diligunt, quia probi sint, sed quia delectent.
Quapropter & ij qui vtilitatis causa amicitias sequuntur, suis
cõmodis: & ij qui delectationis causa, amorẽ sua ipsorũ volu-
ptate metiuntur. Nec quia boni sunt, coluntur: sed quia fru-
ctuosi & iucundi. Sunt ergo hæ fortuitæ & fucatæ amicitiæ,
quoniã nõ idcirco qui diligitur) colitur, quia sit probus: sed
quia vel vtilitatis præbitor sit, vel minister libidinis. Quocir-
ca celeriter hæ quidẽ tales amicitiæ dirimuntur. quippe cùm
pares ac similes illi qui hæc sequũtur, minus permaneãt. Ete- H
nim si iam nõ sint voluptati nec vtilitati, ab amore desistũt. Et
quoniã vtilitas nõ permanet, aliáq; alia paritur, eo quod ami-
citiã cõstituerat sublato, amicitia etiã dissoluitur, q̃ iis amici-
tia cum illis rebus intercederet. Cuius generis amicitia maxi-
mè in senibus vigere solet. Non enim id ætatis homines volu
ptatẽ in amicitiis, sed vtilitatẽ sequuntur: atq; homines cor ro-
boratis iam confirmatisq; ætatibus, & adolescentes ij omnes
qui emolumentum & fructum sequuntur. Cúmque non ad-

A modum eiusmodi homines cõmunione vitæ cõsocientur (interdũ enim nẽ affabiles quidẽ iucundosq; sẽ esse volunt) fit, vt ne hanc quidẽ vitæ consuetudinẽ desiderent, nisi ex ipsis fructus vtilitásq; capiatur. Manẽt enim iucundi tandiu, quandiu sperãt se aliquẽ fructũ esse capturos. Quo in genere hospitalitatem ponunt. At verò adolescentũ amicitia voluptatis causa omnis cõstituta videtur esse. Eorũ enim cũ omnis in libidine & perturbatione vita cõsumitur: tũ ex quo capiant voluptatem, eamque in præsens, id omne vel studiosissimè persequuntur. Et quia mutata ætate alia sequuntur quæ delectet, idcirco repente & amici fiunt, & ab amore desistunt. Nam eorum amor sæpe vnà cũ voluptate deponitur, cuius cita est & repentina mutatio. Atq; etiã adolescentes ad fœdũ amorẽ propensi sunt. magna enim pars fœdi amoris in perturbatione & voluptate ponitur. Itaq; & cito diligũt, & ab amore desistunt sæpe eodẽ die mutata sentẽtia. Hi vnà versari totos dies cupiunt, & vitæ societate coniungi, & isto modo eis adsint omnia quæ ad amicitiam pertinent. At verò perfecta illa amicitia est, quæ viri boni pari virtute præditi inter se cõiuncti sunt & copulati. Hi enim vltrò citroque bonis se affici volunt, quia sint boni: boni autem sunt sua sponte. Quia autẽ amicos affici bonis cupiunt illorum causa, ij maximè amici habẽdi sunt. Sunt enim suapte sponte ita affecti animo, non temerè neque casu. Manebit igitur horum amicitia tandiu, quãdiu boni futuri sunt. At virtutis manet certa & stabilis possessio. Atque etiã omnino vterque bonus est alteri. siquidem viri boni absolutè ac perfectè boni sunt, vtilitatesque ex amicitia percipient atq; oblectationẽ. Qui enim verè boni sunt, iidẽ etiã inter se alter alterũ oblectãt. Suæ enim cuiq; ac tales iucundæ actiones, & bonorum sunt eiusmodi vel similes actiones. Sed hæc talis maximè firma est & stabilis amicitia, nec sine causa. Sũt enim in ea omnia quæ amicis inesse debent. Omnis enim amicitia vel ad fructum dirigitur, vel ad voluptatem, aut sine adiunctione, aut eius certè qui diligit, atque ad quandam similitudinem: quæ huic per se insunt omnia. Huic autẽ similia sunt reliqua, quod per se bonum est, quodque per se iucundũ, quibus nihil ama-

bilius reperiri poteſt, nihil copulatius. Ergo in illis maximè in E
eſt amor & amicitia, eáq; optima. Iure autẽ rarum eſt maximè
iſtud genus amicitiæ. Siquidem horum huius generis magna
eſt penuria, & tempore ac conſuetudine opus eſt. Nam verum
illud eſt, Multos modios ſalis ſimul edẽdos eſſe, vt inter ſe no-
rint. Nec ante quidẽ probari aut amici eſſe poſſunt, quàm ha-
beant quaſi ſigna quædam & notas, quibus vterque alterum,
an ad amicitiã ſit idoneus, iudicet. Qui verò nimis cito ea o-
mnia perficiunt, quæ ad amicitiam pertinent, ij ſe illi quidem F
amicos eſſe volunt, nec ſunt tamen, niſi ſint digni amicitia, ita-
que iudicent. Repente quidem conciliandæ amicitiæ volun-
tas naſcitur, amicitia non item: ſed & tẽpus & cętera omnia, vt
perfecta & abſoluta ſit, deſiderat. Quæ omnia & ſimilia ab
vtroque extant in alterum, quæ quidem in amicis ineſſe con-
IIII. uenit. Quæ autem iucunditatis cauſa conflatur, huiſc eſt
ſimilis. Boni enim viri ſe vltro & citro oblectant. Itémque ea
quæ vtilitatibus emolumentiſque colitur: liquidem viri boni
tales ſe alter alteri præbent. Tum vero amicitiæ huius gene- G
ris permanent diutiſsime, cum ab amicis paria vt iucundita-
tes miniſtrantur. neque ita ſolum, ſed ſi etiam ab eodem pro-
ficiſcantur, vt facetis contingit, non vt in amante & eo quem
ille inſano amore deperit Neque enim iiſdem rebus mouen-
tur iſti, ſed ille forma huius, hic amatoris obſequio & obſeruã
tia. Simul ac igitur forma immutata eſt, interdum etiam ami-
citia diſſoluitur, cùm in hoc non eſt iucundus aſpectus, ab il-
lo hic non colitur. Sed plerique in amicitia permanent, ſi mo-
ribus ſimiles cõſuetudine adiuncta mores diligãt. Qui autem H
in amoribus non iucunditatem, ſed vtilitates permutant, &
minus diligunt, & diu permanent in amicitia. Qui vero amici
ſunt ſpe quæſtus & emolumenti, eorum amicitiam vtilitas cõ-
mutata diſſoluit: quippe qui ſe non inter ſe diligerent, ſed vti
litatem & fructum. Quocirca ſuauitatis vtilitatiſque cauſa &
malis inter malos, & bonis cum improbis, & neutris cu, quo-
libet amicitia eſſe poteſt. Sed perſpicuum eſt in ſolis bonis ve
ram perfectamque eſſe amicitiam. Mali enim malis niſi quid
emolumenti conſequatur, non oblectantur. Sola etiam bono-

A rum amicitia reprehensione & criminationibus caret Non enim facile est criminibus aliquem oblatis credere de eo quem ipse diu probauit, atq; perspexit. Præterea & fides in his viget, nec vllus relinquitur iniuriæ locus, cæteraq; omnia quæ in vera amicitia postulantur. In aliis autem societatibus nihil prohibet hæc talia existere. Quoniã enim homines, eos etiã amicos appellant, qui vtilitatibus, emolumentis, & fructibus amicitias dirigunt: vt ciuitates, in quibus societates nasci videtur,
B vtilitatis causa: & eos qui oblectationis causa inter se amant, vt faciunt pueri: certè hos tales homines nos etiam amicos appellemus. Amicitiæ autẽ genera sunt plura. Ac primum quidem & propriè amicitiam eam nominamus, quæ inter bonos est quia boni sint: reliquas ex similitudine. Amici sunt idcirco, quia in eis aliqua est boni significatio & similitudo. Etenim iucunditas bonũ iis videtur, qui studiosi sunt iucunditatis. Nec hæ ferè amicitię copulatæ cõiunctæq; reperiuntur in quoquam, nec iidem vtilitatis causa fiunt amici & voluptatis,
C quod non admodum coniugata sunt, quæ temerè & casu eueniunt. Cúmque in hæc genera distributa sit amicitia, improbi quidem amici futuri sunt vtilitatis voluptatisque causa, quia similes sint: boni autẽ per se amici sunt, quia probi. Hi ergo absolutè amici nominantur, illi fortuitò, & quia his sunt similes.

Vt verò in virtutibus boni, sic in amicitia, alij animo & habitu, alij vsu & actione amici nominantur. Alij enim vitæ cõsuetudine & societate cõiuncti, & se vltro & citro oblectant, & vtilitates suppeditant. Quidam verò dormiunt, disiunctiue
D sunt illi quidem interuallo locorum, nec vtuntur amicitia, sed ita sunt affecti animo, vt proprio amicorum munere fungantur. Neque enim locorũ interualla funditus tollunt amicitiam, sed officia & actionem. Quòd si sit diuturna absentia, amicitiam quoque delet, ac obruit obliuione. Ex quo factum est prouerbium, Multas quidem amicitias diremisse silentium. Sed nec senes, nec seueri, idonei ad amicitiam videntur: quippe cum nec in iis sit admodum iucunditatis, & nemo possit cum tristi, nec cum eo in quo nihil est iucunditatis viuere. Nam & dolorem natura fugit, & voluptatem sequitur

maximè. Qui autem alteri alteris probati ſunt, nec cõiunctio- E
ne vitæ ſocietati, beneuolis ſunt q̃ amicis ſimiliores. Nihil eſt
enim tam amicorũ propriũ, quàm vitæ ſocietas & cõmunio.
Præſidia enim & adiumenta inopes deſiderant, ſocietatem vi-
tæ etiam beati, quãdoquidem eos ſolos eſſe minimè cõuenit.
At coniunctio vitæ eſſe inter eos non poteſt, qui nec iucundi
ſint, neque iiſdem rebus moueantur: quod ſodalitas videtur
maximè continere. Ergo amicitia videtur ea maximè, quẽad-
modum ſæpe dixi, quæ inter bonos eſt. Amandũ eſt enim & F
ſequendum quod abſolutè ac propter ſe bonũ eſt, vel iucun-
dum. Id autẽ cuique bono eſt, quod ſibi quiſq; vtile arbitra-
tur. At probus probo amicus eſt vtriuſq; cauſa. Sed amor per-
turbationi ſimilis eſt, habitui amicitia: quoniã amor non mi-
nus iis quæ inanimata ſunt tribuitur, & redamant homines a-
nimi iudicio, quod ab habitu proficiſcitur. Boniſque affici vo
lunt quos diligunt illorum cauſa, non repẽtino aliquo quaſi
motu incitati, ſed animi iudicio, atque ratione. Et quibus ami
ci chari ſunt, ij ſua ipſorum bona diligunt. Cum enim vir bo G
nus, amicus paratus eſt, tum in bonis eius, cui eſt amicus duci-
tur. Quocirca vterque ſua bona diligit, viciſsimque reddit pa
rem animi voluntatem & iucunditatem, quandoquidem ami
citia quædam æqualitas dicitur. Hæc igitur in amicitia ea quę
in bonis eſt, inſunt maximè. Inter ſeueros autem &
ſenes, eorarius amicitia eſt, quo moroſiores ſunt & difficilio-
res, minúſque delectantur vitæ conſuetudine. Nam & amici-
tiæ propria ſunt hæc omnia, & eam contrahunt. Itaque ami-
citiam cito adoleſcentes inſtituunt, ſenes nõ item. Neque e- H
nim eos charos habent, quorũ conſuetudine minus delectan-
tur. Itémque ne ſeueri quidem & triſtes. Et quanquam hi ta-
les homines beneuolentia inter ſe coniunguntur, cum ſuos
bonis velint affici, & adiumenta præſidiáque ſuis rebus duris
petant: tamen non admodum amicitiæ præſidia quærũt, quòd
cum aliis verſari nequeant, neq; ſe vltro & citro vlla re oble-
ctare, quæ ad amicitiam omnia maximè videntur pertinere.
Sed perfecta cum multis amicitia inſtitui non poteſt: ſicut
fieri non poteſt, vt inſano amore vnà multi colantur. Sint e-

A nim illę amicitiæ maxime, ſed hoc tale cum vno natura vide-
z tur intercedere. Eidémque ſimul probari ac placere multos,
3 nec facile eſt, nec fortaſſe vtile. Experiendum etiam eſt, & con
[redacted] diffícillimũ. Nã vti-
litatis cauſa & delectationis multis idem placere poteſt, quòd
& huius generis ſit magna copia, nec diu officia conferri poſ
ſint. Horum autem generum magis illa nomen videtur obti-
B nere [redacted], cum in hoc genere eadem efficiãt vtrique, & ſe alter alterum
oblectent, & iiſdem rebus moueantur, quales ſunt adoleſcen
tum amicitiæ, in quibus magis viget liberalitas. At verò quæ
emoluméntis, vtilitatibus, & fructibus colitur amicitia, illorũ
eſt hominum propria, qui in foro iudiciiſque verſantur. Et
beati quidem vtilitates & emoluméta non deſiderant, iucun-
ditatem delectationemque deſiderant. Viuere enim cum ali-
quibus cupiunt, & moleſtias ferunt illi quidem ad tempus,
perpetuo tamen ne ſuas quidem opes, ſi moleſtiam afferant,
quiſquã perferre poſsit. Itaque amicos ſuaues diligunt, quos
C quidem par eſt probos eſſe & ſibi & amicis. Sic enim eis ea
ſuppetent omnia, quæ amicis adeſſe debent. Qui verò ſunt
aliquo imperio prædíti, ij amicis diſtinctis ac diſparibus vtun
tur. Ex aliis enim vtilitates percipiũt, alios habẽt miniſtros li-
bidinum: quæ [redacted]. Neq; enim
aut eos eligunt, qui virtute quaſi ſcita ſermonis iucunditatem
condiant, aut eos qui ſint ad res honeſtas vtiles: ſed facetos qui
delectandi ſtudio teneantur, & qui poſsint imperata exequi
D Atqui nõ ſolent admodum hæc in eodem ineſſe. Dictum eſt,
virum bonum eundem vtilem & iucundum eſſe. qualis ami-
cus non eſt ſuperiori, niſi etiam virtute ſuperetur. Sin minus,
non eſt par, inferior proportione. Cuius generis nõ admodũ
multi ſolent exiſtere. Ergo in æqualitate ac parilitate hæ, de
quibus dixi, amicitiæ cernuntur, quoniam eadem ab vtriſq;
extant in alterũ. & ſibi ea viciſsim optant, aut aliud cum alio,
vt dixi, vt voluptatem vtilitate commutãt. Hoc etiam dixi,
eas non eſſe æquè amicitias, nec diu permanere. Atque etiam
videntur ex ſimilitudine & diſſimilitudine eiuſdem & eſſe a-

micitiæ & non esse. Nam amicitiæ videntur, si cum ea confe- E
rantur, quæ virtute dirigitur. Cum enim iucunditas in pri-
ma, in secunda insit vtilitas, hæc insunt in hac omnia. Quia
verò hæc criminationibus caret, stabilisque ac firma est, illæ
autem decidunt celeriter, aliisque multis differunt, non vi-
dentur amicitiæ propter dissimilitudinem. Atque etiã
aliud genus est amicitię, quod in excellentia & præstantia cer-
nitur: qualis est patri cum liberis, & seni cum adolescente, vi- F
ro cum vxore, & principi cum eis quibus præsit. Sed hæ in-
ter se differunt. Non enim eadem est parentibus cum liberis,
& iis qui præsunt aliis cum iis, qui eorum in imperio erunt:
nec patri quidem eadem est cum filio, & filio cum patre: nec
eadem viro cum vxore, vxorique cum viro. Nam cum alia
virtus, aliúdque officium horum vnicuique sit attributum,
diuersæ autem & variæ sint causæ diligendi: fit, vt alia atque
alia intercedat amicitia & charitas. Nec eadem quidem vtri-
que ab altero officia tribuuntur, nec id quidem æquum sit,
vel postulandum est. Cum verò ea tribuunt liberi parenti- G
bus quæ de[illegible] quæ
ex[illegible] stabilis quædam & honesta amici-
tia exoriatur necesse est. Qua etiam ratione in cæteris amici-
tiis, quæ in excellentia sunt, amor debet existere. velut maior
ei charitas debetur, qui præstantior est, quàm ipse alteri de-
[illegible] & ei ex quo maiores vtilitates fructúsque capiãtur, item-
que cæteris omnibus. Cum enim amor pro dignitate exori-
tur, tu[illegible] existit quodam modo par ratio, in qua amicitia con
sistit. Sed non eodem modo in iustitia & amicitia par ratio æ- H
qualitásq; cernitur. Est enim in iustitia primo loco ei⁹, quod
pro dignitate cuique tribuitur habenda ratio: secundo eius,
quantum quisque auferre debeat. At in amicitia contrà, pri-
mum locum, quantitatis: secũdum, dignitatis par ratio tenet.
Quod ex eo perspici potest, quia si magna sit inter amicos vir
tutis, vel vitij, vel facultatum, vel aliarum rerum distantia, non
iam in amicitia permanẽt, nec dignos quidẽ se iudicãt. Quod
in Diis est multo etiã euidẽtius, ex eo quòd omnibus bonis
longe ac multum superent. Id quod etiam in regibus cernere

A licet, quorum amicitia multo his inferiores homines se indignos putant. Et nequã homines se indignos censent, qui optimis viris atque sapiẽtissimis sint amici. Ergo incertũ est quatenus hi permaneãt in amicitia: cum si multa eximantur, etiã maneant: sin magna sit distantia, vt Dei, non iã manet amicitia. Ex quo existit quæstio, nũ aliquando velint amicos bonis quàm maximis affici, vt Deos esse. Neque enim iã amici futuri sunt: non igitur erunt in bonis, nam in bonis amicorũ amici numerantur. Quòd si præclare illud dictum est, suum quẽque amicũ bonis affici velle illius causa, profectò permaneat ille in amicitia oporteat, qualiscunque hic sit futurus. Homini autẽ maxima bona ille quidem optabit, sed nõ omnia fortasis. Se enim quisque maximè diligit. Sed plerique videntur diligi malle quàm diligere, propter ambitionem. Itaque multi amici, assentatores reperiuntur. ~~Est enim amicus nimius assentator omnis~~, aut certe se eum vult videri, qui diligere, quàm diligi malit. Hoc autem ipsum diligi haud procul abest ab honore, cuius cupiditate multi inflammantur. Neque verò honorem propter se expetũt, sed temerè & casu; Plerique enim ex eo voluptatem percipiunt, si à viris qui imperio præditi sunt, honore afficiantur: quod sperant, si quare egeant, fore vt ab iis consequantur. Atqui quasi testimonio beneficij honore lætantur. Alij cum à probis & notis honorem sibi tribui cupiant, illorum de se confirmare volunt opinionem. Gaudent igitur se probos esse, illorum quidem iudicio quod approbant. Sed per se gaudent se charos esse: quod ideo melius est, quàm honore affici. Et per se expetenda amicitia est, ~~quæ magis in eo est, vt colas, quàm~~ vt colare. Quod ipsum matres declarant: quæ ex eo quòd diligant, magnam capiunt voluptatem. Quædam enim dant nutriendos liberos, eosque vltro ac sponte diligunt, nec ab iis vicissitudinem amoris postulant, si fieri vtrunque non possit, satisque sibi fieri putant, si præclarè cum illis agi perspiciant. Quin etiam eos diligunt, quanuis eis non possint propter ignorationem tribuere quæ debẽt. Cúmque in eo magis

cernatur amicitia, vt diligamus, iíque homines laudentur, qui E
bus chari sunt amici, fit vt amicorum vis omnis sit in amore.
Itaque omnes qui hoc faciut pro dignitate, amici stabiles, cõ-
stantesque sunt habendi. eorumque firma & stabilis amicitia
est. Isto etiam modo qui dispares sunt, quonia exæquari pos-
sunt, facile sunt amici futuri: æqualitas autem & similitudo
quædam amicitiæ est, ac similitudo eorum maximè, qui virtu
te ac moribus congruunt. Hi enim cùm per se stabiles sint & F
cõstãtes, eiusmodi etiã alij aliis se prębent: nec aut flagitia de-
siderant, aut ministri eorum sunt, quinetiam ea potius arcent
& reprimunt. Probos enim nec ipsos peccare decet, nec ami-
cos sinere vt administri sint libidinis. At verò in malis nihil
firmum stabile est, quippe qui sui similes non perma
neant. Ad tẽpus amicitias colunt, cùm interim sua inter se al-
ter alterũ improbitate flagitiisque oblectant. Illi autem qui
vtilitatibus amicitias dirigunt, quíque suauitate, diutius co-
sunt amicitias. Nam amici sunt tãdiu, quandiu alter alteri vti
litates oblectationesque suppeditant. Ex cõtrariis verò eæ po G
tius amicitiæ, quæ vtilitatis causa comparan-
tur: vt egens locupleti, docto insçius. Qua enim quisque re
eget, eam cùm sibi dari velit, aliam dat vicissim. Quod ad ge
nus trahere ac transferre licet amatorem, & eum qui amatur,
& formosum & deformem. Quocirca ridiculi vidẽtur inter-
dum amatores, qui suo in suos amori illorum erga se amorẽ
æquũ censent pariter æqualiterque respõdere. Siquidẽ digni
amore sunt, fortasis æqui è postulandum est: sin nihil tale ha-
beant, sit ridiculũ. Nec contraria quidẽ contraria suapte H
natura sibi appetũt, sed fortuito & casu, estq; appetitio medio
critatis quod bonũ dicitur, velut ei rei quæ sicca est, non opta
bile est nec vtile, humidã fieri, sed ad mediocritatem perueni
re. itemq; rei calidæ cæteris. Sed hæc quidem, quoniam non
sunt huius disputationis, missa faciamus. In iisdem re-
bus, vt initio dixi, versari amicitia & ius videntur. quippe cũ
ius in omni societate & amicitia cernatur. Itaque amicos ap-
pellant eos, quibus cum vnà & nauigant & militant: itemque
eos quibus cum quampiam aliã ineunt societatem, quãdiuq;

A homines inter se communione aliqua consociati sunt, tãdiu, quoniam iuris etiam communio, amicitia permanet. Et prouerbium illud rectè, Amicorum communia, quando quidem amicitia In societate consistit. Sunt autem fratrum & sociorum omnia cõmunia: certa & separata reliquorum. Maioresque sunt horum copiæ, illorum minores: quoniam amicitiæ aliæ grauiores & sanctiores sunt, leuiores infirmioresque aliæ. Sed iura inter se discrepant. Neque enim eadem intercedunt parentibus cum liberis, neque fratribus inter ipsos, nec
B sociis, nec ciuibus. Similiterque in aliis amicis. Alia igitur atque alia iura sunt & officia, aliæ atq; aliæ iniuriæ his omnibus inter ipsos, accessioneq; ac crescẽdo valẽt, [illegible] extent in amicos. Vt socio grauius est adimere pecuniam q̃ ciui: & fratri non opitulari, q̃ externo: & patrẽ verberare, q̃ quenuis alium. Ius autem vna cum amicitia augeri solet, quippe cũ & iisdem in rebus sint, & æquè patent. Partibus etiam Reipub. sunt similes societates. Cõueniunt enim homines emolumenti alicuius causa, & vt aliquid suppeditẽt, quod ad vitæ vsum
C cultumque pertinet. Societatem autem ciuilem iam ab initio vtilitas & coiunt & continet. Hoc enim legislatores spectant: & id demum ius esse fatentur, quod publicè prodest. Ac cæteræ quidem societates sibi quasi finem propositã habent suã quæque vtilitatem, vt nautæ eam quæ nauigationi proposita est, ad cõficiẽdam pecuniam, vel ad aliquid generis eiusdem: & commilitones eam quam spectat res bellica, siue pecuniarum, siue victoriæ, siue vrbis cupiditate ducantur. Itemq; tribules & populares. Quanq̃ nõnullæ societates voluptatis cau
D sa cõstitui solent, vt eorum qui choros ducunt, & eorum qui pecunias in conuiuia conferunt, quæ sacrificij causa & conuẽtus fieri solent, quæque omnes ciuili subiectæ videntur. Non enim ciuilis consociatio eius quod in præsens prodest, sed in omnem vitam, cupiditate ducitur. Qui autem sacra faciunt, atque in iis conuentus, ij cum Diis honorem tribuunt, tum sibi ipsi cessationem suauem & iucundam comparant. Constat enim sacra & conuentus olim fieri solitos, posteaquam fruges perceptæ erant, vt primitias, quòd id maximè tẽporis ces

sarent. Hoc igitur apparet omnes societates partes esse ciuilis, E
cuius generis societates etiam amicitiæ eiusdem generis con-
sequuntur. Rei autem publicæ tria sunt genera, totidém-
que ab illis defectiones quasi earum euersiones. Sunt autem
Respub. Regia potestas, & ea quæ est in potestate optimo-
rum, & tertia ea quæ ex censu nominata est, quàm aptè Cen-
suum potestatem appellari licet: quam eandem plerique Rē-
pub. solent dicere. Harum autem omnium optima est regia:
deterrima, timocratia. Defectio à regia, tyrannis dicitur. vtri-
que enim vnus præest, sed tamen inter eas permultum inter- F
est. Tyrannus enim suis, rex eorum quibus præest, solet com
modis vtilitatíque seruire. Neque enim rex habendus est is,
qui se ipse nō est contentus, quíque copiis adiumentisque o-
mnibus minus excellit. Qui autem eiusmodi sit, is cùm nullo
egebit, tum rationem nullam ducet commodorum suorum,
sed eorum qui ipsius in imperio erunt. Nam qui se eum non
præstat, eum sorte delectum quendam potius quàm regem li
cet dicere. At tyrannis huic aduersaria est, siquidem sibi suís-
que rationibus consulit. Quo magis perspicuum est, eam esse G
deterrimam. Quod enim rei optimæ contrarium est, idem
pessimum & flagitiosissimum. Ex regali autem potestate in
tyrannidem Respub. delabitur. Est enim corruptela singula-
ris principatus tyrannis: & rex si vitiosus sit, tyrannus effici-
tur. Ex eo autem statu Reip. qui est in potestate optimorū, in
eū fit mutatio, in quo pauci præsunt. idq; culpa & vitio prin-
cipum, qui res crematis non diuidunt pro dignitate, sibíq; vel
omnia maxima commoda sumunt, & magistratus semper
ad eosdem deferunt, quòd plurimi faciant diuitias. Ita pro o- H
ptimis pauci, iique vitiosi imperant. Quæ autem ex censu po-
testas nominata est, in popularem vertitur. Sunt enim hæ fini
timæ, quòd & censu potestas est in multitudine, & ij æquo iu
re viuunt qui censi sunt. Sed quoniam popularis potestas pau
lum à statu Reip. discedit, minime vitiosa est. Ac Reipu. qui-
dem status hoc fere pacto labefactari mutaríque solent, quòd
ita & paulum admodum, & facillime mutentur. Earū autem
similitudines & quasi exempla licet in familiis cernere. Nam

A quæ patri est cum liberis societas, regalis potestatis formam obtinet. Patri enim curæ sunt sui liberi. Hinc etiam Homerus Iouem patrem vocauit. Vult enim regium imperium esse paternum, & si in tyrannidem versum sit apud Persas, qui pro seruis vtuntur liberis suis. Est etiam domini in seruos tyrannicum imperium, quippe in quo domini commoda agantur. Atque hoc quidem ius rectum videtur, Persicũ à recta via deflexit. Dispares enim disparia imperia sequuntur. Viro autem cum vxore ius id intercedit, quod est in optimo-

B rum potestate. Nam pro dignitate vir iis in rebus imperat, quæ dignæ sunt viro: quæ autem fœminam decent, eas ei tribuit. Quòd si in omnibus præsit vir ac dominetur, in paucorũ potestatẽ fit mutatio, quoniã contra dignitatem suam facit, non quia est præstantior. Interdum etiam mulieres præsunt, cum amplum patrimonium consecutæ sunt. Non igitur tum imperia virtuti deferuntur, sed diuitiis & facultatibus, quemadmodum in paucorum potestate. At cẽsu potestati pariter respondet quæ fratribus inter ipsos coniunctio est. Sunt

C enim pares, si fuerint dispari ætate. Itaque si magna sit ætatis distantia, non iã amicitia fraterna cõstituitur. Sed in iis maximè familiis viget popularis potestas, quæ domino carent, quòd ibi omnes pares sint: & in quibus est princeps imbecillus, & licẽtia cõcessa omnibus. In vno quoque autẽ Reipub. genere, tandiu amicitia manere videtur, quãdiu ius & officium permanet. Regis quidem cum iis quibus præest, amicitia, in excellentia quadam beneficij cernitur. Bene enim de suis meretur. Si quidem bonus sit, eò omnia referet, vt sint quàm beatissimi, quemadmodũ pastori oues curæ esse solent. Vnde A-

D gamemnonẽ Homerus pastorem populorum vocauit. Quo etiam in genere patrium est imperium, sed magnitudine beneficiorum præstat. Pater enim is est, qui, quod omnium maximũ est procreauit, is qui aluit, is qui erudiuit, quæ eadẽ tribuuntur etiã maioribus. Natura enim præest & pater liberis, & progenitores nepotibus, & rex iis qui in eius sunt imperio. Hæ autem amicitiæ in excellentia quadã præstantiaq; cernuntur. Itaque honos tribuitur parẽtibus. Nec verò eadem iis of-

XI.

ficia & iura tribuuntur, sed pro dignitate, præsertim cum hoc E
etiam modo amicitia iudicetur. Eadem autem amicitia est vi-
ro cum vxore, quæ in potestate optimorum. Virtuti enim cõ
uenienter & optimo cuique semper maxima quæque cõmo-
da, & cuique pro dignitate tribuãtur. Quæ eadem est, iustitiæ
ratio & sententia. At verò fratribus inter ipsos amicitia simi-
lis est sociorũ amicitiæ. Sunt enim pares & æquales, cuiusmo
di quidẽ in hominibus [illegible] eadẽ studia, eæ-
dẽ a[illegible]di volutates. Huic etiam finitima ea est, quæ viget
in census potestate. pares enim ciues volũt esse ac probi, vicis F
simque imperare, & id æqualiter: quod idem in amicitia va-
let. Sed in euersionibus Rerumpublicarum, vt officia & iura
ad breue exiguumque tempus durãt, sic etiam amicitia: quæ-
que est in pessima, ad breuissimum durat. In tyrannorũ enim
vita aut nullus, aut certè perexiguus locus est amicitiæ. Nam
quibus hominibus nulla societus est inter ipsos, nullaque cõ
munio, principi cũ eo cui præest, in iis nulla est inter eos ami-
citia: quandò ne ius quidem, nisi forte quale est artifici cum
instrumento, & animo cum corpore, & hero cum famulo: ab G
his enim percipiunt vtilitates ij qui vtuntur. Et amicitia nul-
la est, nec ius vllum cum rebus inanimis, nec cum equo qui-
dem & boue, nec cum seruo quia seruus est. Nulla est enim so
cietas nobis cum illo, cùm præsertim seruus iustrumentum sit
animatum: & instrumentum, seruus inanimus. Quia ergo ser
uus est, nulla est nobis cum eo amicitia, sed quia homo. Sic
enim neti videmur, vt inter omnes esse iuris societas quædã,
inter quos possit esse legis conuentorumque communio. Ita
etiam amicitia, quia homo est. In tyrannide autem ad perbre H
ue tempus manet amicitiæ iurisque communio: at in popu-
lari potestate diutius. Multa enim sunt æquo iure vtentibus
hominibus inter se communia. In societate igitur ac cõ

XII.

munione, vt diximus, omnis amicitia consistit. Sed hinc eam
quæ inter sanguine coiunctos & socios intercedit, licet exclu
dere. Quæ autem ciuibus, tribubus, & hominibus vnà naui-
gantibus inter ipsos est amicitia, quæque sunt eius generis, eę
societatibus sunt cõmunitatibusque similiores, quippe quæ

A stipulatione quadam constare videantur. Quibus etiam hospitalem adscribere licet. Gradus autem plures sunt coniunctionis sanguinis, qui à patria omnes profecti sunt. Nam & parentes ex se natos diligunt, quòd sint quiddam ipsorum: & nati parentes, q illorum pars quædã sint. Atqui magis norunt parentes quos procrearint, quã nati se ab illis procreatos: cõiunctusq; est & copulatus ei, quod procreatũ est, id omne quod ipsum genera uit, quàm quod generatum est ei, quod procreauit. Quicquid enim id est quod ab alio profectũ sit, ei cognaB tum est, vnde fluxerit, vt dens & pilus, & quiduis aliud ei, qui ipsum habet. Illorum nihil ei vnde ortum est, aut certè minus, idque progressu temporis. Nam & parentibus liberi simul ac orti sunt, chari solent esse, & liberis parentes progredientibus ętatibus cùm dispicere & sentire cœperũt. Ex quibus perspicuum est, quid sit cur maior sit sensus amoris in matribus. Nam æquè parentibus vita liberorum chara est, atque sua. Nam cùm sint orti ex iis, quasi alteri iidem sunt, propter seiunctionem. Et natis quidem parentes chari sunt, quòd ab C illis natura sint procreati. Fratres autem idcirco inter se diligunt, quòd ex iisdem orti sunt parentibus. Quæ enim ipsis eum illis est coniunctio, ea idem inter illos efficit. Itaq; eundem sanguinem prædicant, eandémque stirpem & sobolem, cæteráque generis eiusdem. Sunt igitur in diuisis seiunctisque rebus, eædẽ res quodã modo. Magnum est enim ad amicitiam momentũ, vnà educatos, & æquales esse, quoniã & æqualis æquale delectat, & socij sunt qui similes sunt moribus. Quocirca sociorũ amicitiæ fraterna similis est. Atq; etiã patrueles reliD quique cognati & propinqui ob eam causam cõiuncti inter se copulatique sunt, quòd ex iisdem nati sint. Aliiq; eorum coniunctiores sunt, alieniores alij, q vel propius parentem & auctorem attingant, vel ab eo absint longius. Quæ autẽ est & natis cum parentibus amicitia, & hominibus cum Diis, ea constituta est tanquam cum bono atque præstanti. Optimè enim de nobis meriti sunt, præsertim cùm & procrearint nos & aluerint, & erudierint procreatos. Accedit huc suauitas quædam maior oportet ac vtilitas, quàm in alienorum amicitia

quo vitæ est inter eos arctior communio. Insunt etiam in fra- E
terna amicitia ea omnia, quæ in sociorum, ac multo etiam ma
gis in probis & omnino similibus, quo cõiunctiores sunt, ar-
ctiusque se inter se ab ineunte ætate diligunt, quoque sunt si-
miliores moribus ij qui ab iisdem procreati sunt, vnà educa-
ti, eadem disciplina eruditi & instituti. Huc etiam accedit cõ-
probatio diuturna, maximũ & arctissimũ vinculum. Eiusdẽ
collatione rationis ea omnia sunt in reliquis cognatis, quæ ad
amicitiam pertinent. Sed inter virũ & vxorẽ, natura peperisse
amicitiam videtur. Est enim homo ad coniugium natus ma- F
gis, quàm ad ciuilem societatem: quo prior est domus magis-
que necessaria, quàm ciuitas: & quo est animantibus procrea-
tio communior. Ac bestiæ quidem hoc vnum spectant & se-
quuntur, homines autem non procreandi modo causa vnam
in domum conueniunt, sed eorũ etiam parandorum, quæ ad
vsum vitæ pertinẽt. Statim enim dispertita sunt officia, suntq;
alia viri, alia vxoris propria. Prosunt igitur vterque alteri sua
in commune conferentes, ob eamque causam suauitas in hac
tali amicitia inest vtilitásque maxima. Qui si probitatem ad G
eam attulerint, virtute constituta videri potest. Est enim vtri-
usque virtus propria, qua se oblectare possint. Et quoniã na-
ti liberi vinculum quoddam videtur, idcirco qui liberis carẽt,
facilius dissociantur. Nam & liberi cõmune vtriusq; bonum
est, & quod cõmune est aliquãtum omnes cõiungit & con-
tinet. Quam autem vitæ degendæ ratione vir & vxor vnà se-
qui debeãt, & amici omnino, hoc quærere nihil aliud est, quã
quemadmodum iura & officia tueri debeant. Neque enim
idem homini est cũ amico & extero, & socio & cõdiscipulo. H

XIII.

Cum autem tria, vt initio dixi, genera amicitiæ sint, &
in vnoquoq; genere alij amici pares sint, alij superiores: (nam
& boni inter se amici sunt, & præstatior deteriori est, itẽq; sua
ues & vtiles sunt æquales emolumentis & præstantibus (illi qui
dẽ qui sunt æquales, pares esse debent in amore, cæteriscq; re-
bus: qui inferiores sunt, iis proportione præstantiæ tribuen-
dũ est. Existũt autẽ sæpe criminationes & querelæ in amicitia,
quæ ad fructum referuntur, vsola, vel maximè, nec sine causa.

A Quoniam enim ij, qui virtutem in amicitiis conciliandis ſequuntur, propenſi ſunt ad bene vltro & citro merendũ, quod virtutis & amicitiæ eſt proprium, eóq; certatim properant: in iis nec criminationes incidunt nec pugnæ. Neq; enim eo quiſquam offenditur, cui charus ſit, quique de ſe bene mereatur: quinetiã ſi gratus eſt, ei refert gratiã. Et qui cum fœnore conſecutus eſt quod volebat, is nunq̃ de amico conqueretur, cum vterq; boni cupiditate ducatur. Ne in iis quidẽ ferè quæ ſuauitatis cauſa cõparantur, incidunt. Si enim vita victúſque com
B munis eos delectat, iam vtriq; quod volũt, aderit. Et ridiculus ſane videatur, ſi quis eum accuſet, cuius conſuetudine minus delectetur, cum liceat ab eius abeſſe cõſuetudine. At verò plenæ ſunt obiurgationum, plenæ quærelarũ & criminationum, eæ omnes quæ fructibus emolumentiſque dirigũtur. Nã qui ſpe mercedis, vſu, & conſuetudine implicati ſunt, ſemper maiora deſiderãt: ſeq; minora habere putant, q̃ digni ſint, querunturq; non tantas ſe opes, quantas requirerent, eſſe conſecutos, cùm digni ſint. Qui autem benignè faciũt, non poſſunt tantis
C iuuare copiis, quantis illi indigent, qui accipiunt. Sed videtur vt ius duplex eſt, alterum non ſcriptum, alterũ ſcriptum & ex lege: ſic emolumentum quod ex rebus vtilibus capitur, alterum à more, alterum à lege proficiſci. Oriuntur ergo querelæ tum maximè, cum ea vtilitatem non percipiunt, propter quam rem contraxerant & tranſegerant. Ac ea quidem vtilitas quæ lege introducta eſt, certis verbis cernitur: quæ partim ſordida eſt, cum de manu in manum restraditur: partim ad tempus liberalior & honeſtior, ſed pactione adhibita quid
D pro quo reddendum ſit. Certum in hac eſt quid debeatur, non dubium, ſed morem & quaſi conditionem habet amicitia dignißimum. Itaque de iis apud quoſdam nulla ſunt iudicia, ſed ſibi charos eſſe putant oportere eos, qui ex fide rem cum ipſis contraxerint. At verò quæ moribus comparata eſt, certa & ſolenni verborum formula non conſtat, ſed tanquam amico dant beneficium aut alij qualiſcunque ſit. Par autem aut plus eo exigit, quaſi verò non dederit, ſed fœneratus ſit beneficium, nec item commutarit. Nec eadem erit eius qui

cõtraxit rem, & eius qui dissoluit criminatio. Hoc ita fit pro- E
pterea, ꝙ omnes vel certè complures honestarum rerum stu-
dio illi quidem trahuntur, sed tamen vtilitatẽ & fructum se-
quuntur: & ꝙ pulchrum est benefacere, non vt gratiam exi-
gas, beneficiis autem affici vtile & fructuosum. Referenda est
quidem par gratia si modò possis, idque vltro. Neque enim
amicus quicquam inuitus facere debet: quasi verò iam inde ab
initio peccarit, acceperitq; ab eo beneficium, vnde minus de-
buit. Non enim ab amico acceperat, neque ab eo, qui ob hanc
causam cõtulerit. Vt igitur in rebus commutandis certa for- F
mula verborum, eum par est qui beneficium accepit reddere,
atque polliceri, si modò possit, se gratiam esse relaturũ. Nam
si minus possit, ne is quidẽ qui dedit, reposcat. Ergo si possis,
reddendum beneficium est. Etque etiam in primis quis bene-
ficia dederit, & qua de causa, ponderandum est: vt etiam his
de causis expectet ille, aut minus expectet. Sed hoc habet du-
bitationem, vtrum referendæ gratiæ officium eius qui acce-
pit emolumento & fructu ponderandum sit, an eius qui dedit
beneficio. Nam cùm benificiis afficiuntur homines, extenuã- G
tes eiusmodi se à beneficis accepisse prædicant, quæ & illis
exigua erant, & ab aliis accipere licebat. Illi cõtrà quæ & ma-
xima deferre potuerint, & quæ ab aliis non potuissent acci-
pere: idque rebus eorum asperis, aut calamitatibus generis e-
iusdem. Vtrum igitur si amicitiam vtilitas constituat, fructus
quem ex beneficio tulit is cui delatum est, mensura sit, quæ-
stio est. Hic enim indigebat, ei opitulatur alter, quanquam ha-
rem aliquando gratiam accepturus. Quoniam igitur tanto
fuit præsidio, quanta in altero secuta est vtilitas, tantum etiam H
reddendum est quantum acceperit, aut plus eo etiam, quo-
niam hoc multo est præclarius. In amicitiis autem quas vir-
tus contrahit, quoniam nullæ obiurgationes existunt, offi-
cium exstimandum est ex eius qui contulit animo & voluntа-
te. Virtutis enim & morum laus omnis in animi iudicio & vo-
XIIII luntate consistit. Atque etiam in iis amicitiis in quibus
excellentiæ quædam sunt, querelæ incidunt. Nam cùm vter-
que plus sibi tribui æquum censeat: hoc si fiat, amicitia dissol-

A uitur. Qui nanque melior eſt, is ſibi maiora deberi exiſtimat, quòd plus probo tribuendum ſit. Eadem eſt eius qui maioré vtilitatem affert, ratio & ſententia. Eum enim qui ad nullam partem ſit vtilis, paria emolumenta conſequi negant oportere. Famulatum enim non amicitiam eſſe, niſi pro dignitate officiorum ea conſtabunt, quæ ſunt amicitiæ propria. Pùtant enim vt in ſocietate pecuniarum, ſic in amicitia, plus accipere
B oportere eũ, qui plus contulerit. At inops & deterior, contrà. Amici enim veri & perfecti eſſe, ſubuenire egẽtibus. Quis enim fructus, inquiunt, quæ vtilitas manet eum, qui probo aut potenti ſit amicus, ſi quidem nihil ſit conſecuturus? Ac rectè quidem vterque repoſcere & exigere videtur: pluſque tribuendum vtrique eſt ex iis rebus quæ vigent in amicitia: non idem quidem, ſed ſuperiori plus honoris, inopi plus emolumenti. Virtutis enim & beneficentiæ merces eſt gloria: inopiæ & indigentiæ præſidiũ, quæſtus. Quæ etiam in rebus publicis ſimilitudo perſpicitur. Nec enim honos ei tribuitur, qui
C nihil confert in Remp. ſtudij, nihil operum, nihil facultatum. Quod enim commune eſt & publicum, datu ei qui Reipub. conſulit. Atqui honos cõmunis eſt, cõmunis gloria Nõ enim fieri poteſt, vt quis ſimul & à Repub. locupletetur, & gloriam conſequatur. Quoniam enim nemo poteſt in omni negocio ſe premi, ſuaſque opes imminui ſuſtinere: qui rei nummariæ iacturam fecerit, ei honorem tribuunt: qui muneribus non corrumpitur, pecunias. Quod enim cuique tribuitur pro dignitate, id exæquat, vt dixi, tueturq; amicitiam. Sic etiam cum
D iis agendũ eſt, qui non ſunt pares. Et cui vel ad opes adiumentum allatum eſt, vel ad virtutem, is honorem debet reddere. viciſsimque id reddendum quod quiſque poſsit. Exigit enim & poſtulat amicitia, non quod cuique debetur, ſed quid quiſque efficere poteſt. Neque enim id poſsit fieri in omnibus quod in iis contingit honoribus, qui diis debentur & parentibus. Nam & nemo eſt qui parem iis gratiam referre poſsit, & tamen qui eos quocunque officio, & obſeruatione poteſt, colit, is vir bonus habetur. Itaque filio non videtur conceſſum, vt patrem exhæredet, patri licet liberos. Par eſt enim filiũ

qui obligatus est beneficia reddere, qui si omnia efficiat, nul- E
lam tamen partem videatur illius meritorũ assecutus. Ita sem-
per illius beneficiis obligatus est. Quibus autem quispiã de-
bet eum, quoniam illi præterire & absoluere possunt, & patri
licebit. Sed nemo est ferè qui filiũ velit vnquam exhæredare,
nisi qui insigni quadam improbitate sit præditus. Nam prẹter
naturalem amicitiam communis etiam humanitas impellit, vt
ne omni præsidio desertum eũ esse patiamur. Qui si facinoro- F
sus sit, cauendum est, aut non laborandum certè, vt opitule-
mur. plerique enim beneficiis affici volunt, ipsi conferre vt
rem inutilem, nolunt. Ac de iis quidem hactenus.

ETHIC. ARISTOT. LIB. IX.

Captam superiori libro de amicitia disputationem
hoc fere ad eo tractamus pacto, quemadmo-
dum deceat omnes huiusmodi contractus
inter se formulas, & modos componere. Primum
igitur quæritur, vtrum amicitia sit
potius propter voluptatem, an propter vtilitatem

IN omnibus autẽ amicitiis quæ non sunt eiusdẽ G
generis, cõparatio & proportio, vt dictum est, &
exęquat amicitias, & cõseruat. Quod in ciuili so-
cietate cõtingit, cùm in sutorem pro calceis, & in
textorẽ cæteroslq; omnes extat remuneratio pro
dignitate. Atq; huc quidẽ numus comparatus est, quasi rerum
omnium mensura communis, vt ad eum referantur, ex eóque
ponderentur omnia. Sed in amoribus interdũ amator queri-
tur, sibi in amore parem non esse eum, quem veheméter amet,
cùm in eo nihil fortasse dignum sit amicitia. Sæpe etiam ama-
sius quæritur de amatore, quòd cùm prius promiserit omnia,
tamẽ nihil eorum quæ promisit exoluit omnino. Quod tum
euenire solet maximè, cùm ille libidinis causa amasium colit, H
hic vtilitatis gratia amatorem, nec vtrique adsunt. Quoniam
enim amicitia his de causis constituta erat, dissociatio & distra
ctio sequitur, cùm minus extant ea à quibus causæ profectæ
erant diligẽdi. Neque enim se inter se diligebant, sed quæ ad-
erant & suppetebant, quæ quoniam infirma sunt nec stabilia,
etiam amicitiæ sunt eiusmodi. At verò amicitia, quam morũ
similitudo obtinauit, quoniam propter se est,
permanet, vt dixi. Sed amici dissident inter se, tum cum alia
atque optabant eis obueniunt. Nam similẽ esse aiunt ac si ni-

A hil fieret omnino, cùm nõ quod volunt cõsequuntur. Quod citharœdo cuidam contigit, cui cùm quispiam pollicitus esset, quo melius caneret, eo se maiorem mercedem esse daturum, isq; postridie exigeret mercedem: eum respõdit cum voluptate compensasse voluptatem. Ac si hoc quidem vterq; volebat, satis habuit: sin hic voluptatem quam ceperit, petebat: ille quæstum ~~acceptabatur~~ quo caruit: non rectè neq; præclarè ad societatem accidit. ~~Quo enim quisque eget, ad id etiam~~
B ~~attentus est~~ quod vt assequatur, nihil est non daturus. Vtrum autem pretium rei eius sit præscribere qui dat, an qui accipit, quæstio est. Qui enim dat, videtur illi permittere. Quod aiunt Protagoram facere solitum, qui cùm docuisset quidlibet iubebat eum æstimare qui didicisset, quanti videretur, scientiam, & tantundem ferebat. In quibusdam eius generis satis est,

Merces digna viro.

Qui verò primum argentũ acceperunt, deinde nihil præstant eorum quæ professi sunt propter promissorũ magnitudinem,
C iure sunt illi quidem vituperãdi. Neq; enim ~~exoluunt~~, quod promiserunt. Quod certè coguntur Sophistæ facere, q nemo sit qui quæ sciant illi, argento dignum existimet. Ac isti quidem quoniam non perficiunt in quæ mercedem acceperunt, iure reprehenduntur. Inter quos autem nullum pactum mercedis interuenit, ii quoniam vltro dant, omni, vt dixi, reprehensione carent. Hanc ~~enim talem amicitiam~~ virtus contraxit, in qua ~~ex animo & voluntate ponderanda remuneratio~~ est. Ea enim est amici & virtutis propria. Similis etiam eorum
D est ratio, inter quos Philosophiæ est societas & communio. Neque enim aut rei tantæ dignitas pecuniis æstimatur, aut vllus honos tanti momenti & ponderis potest existere. Sed fortasis vt erga Deos, sic hic satis sit præstare quod quisque efficere possit: Si verò non fuerit talis largitio, sed aliò referatur, ea sequi debet maximè quæ ex vtriusque dignitate videatur. Quod si ita non fiat, non solum necesse est, verùm etiam æquum, eum qui rem tradat, pretium præscribere. Etenim si quantam hic vtilitatem, quantúmque fructum ceperit, aut quantam voluptatem secutus sit, parem ille vicissim cõsequa-

tur, ab hoc pretiũ obtinebit. Nã in rebus venalibus hoc cer- E
nere licet. Et nonnullis in locis leges ſunt quæ iudicia de iis
quæ ſponte contrahuntur vetant fieri, q̃ eum deceat decidere
cui habita ſit fides, ſicuti cum eo ſocietas & ratio cõtracta eſt.
Cui enim res tradita ſit atque permiſſa, eum iuſtius quàm qui
permiſerit, putant cõſtituere poſſe. Nam permultas res nõ tan
tidem qui habẽt & ij qui ſibi dari volunt, æſtimant. Sua enim
cuiq; & quæ quiſq; dat, magni pretij vidẽtur. attamen cõpen- F
ſatio tanta ſequi debet, quantum ij qui acceperint, præſcripſe-
rint. quanquam fortè non eſt tanti res æſtimãda, quanti is qui
tenet, æſtimat: ſed quanti antè quàm occuparet, eſtimabat.

II. Hæc quoque dubitationem afferunt, vtrum patri omnia 1
tribuenda ſint officia, eiq́ue parendum ſit in omnibus: Et vtrũ 2
ægrotus, medico debeat credere: Imperator autem deligendus 3
ſit is qui laude rei bellicæ valeat plurimum. Itemq́ue amicõ 4
ne potius, an bono viro ſubueniendum ſit. Et vtrum ei qui de 5
nobis bene meritus eſt, referenda ſit gratia, an dãndum bene-
ficium ſocio, ſi vtrique non poſsit. Ac horum quidẽ omnium G
non eſt facilis explicatio, præſertim cùm magnæ in iis diſſimi-
litudines ac differentiæ verſentur, & magnitudinis & exigui-
tatis & honeſtatis & neceſsitatis. Hoc tamen non eſt obſcurũ,
non eſſe eidem officia tribuenda omnia. Potius enim referen-
da ferè q̃ ineũda à ſocio gratia eſt, ſicuti mutuum etiã redden-
dum eſt potius cui debetur, q̃ ſodali dandũ beneficiũ. Quan-
quam hoc fortaſſe no ſemper ſit ſeruandum. Vt ſi quis redem
ptus ſit à prædonib⁹, vtrum eum qui ſe liberarit viciſsim re-
dimere debeat, qualiſcunque ſit: aut ſi captus ille quidem non H
ſit, repetat autẽ aliquid, vtrum ei potius referenda ſit gratia, an
verò redimendus pater, quæritur. Nam ſuus cuique pater po-
tius ſit redimendus. Ergo, vt dixi, omnino debitum officium
reddendum eſt. Quòd ſi danda ratio honeſti neceſsitatiſque
ratione vincatur, eſt ad hæc ipſa declinandum. Incidunt e-
nim huiuſmodi tempora, cum beneficium quo prouocati ſu-
mus, reddendum non eſt. vt ſi quis ſciens in bonum virũ be-
neficium contulerit, & in hunc quem improbum eſſe exiſti-
met, extabit remuneratio. Neque enim ſemper ei cõmodan-

A dum est vicissim, qui commodarit. Nam & hic suam ob causam bono viro cõmodauit, & ille nihil emolumenti se ab improbo sperauit esse capturum. Ergo siue ita est re vera, nõ est par dignitas: seu non est ita, sed putant, nunq̃ absurdum quicquam facere videbuntur. Vt ergo sępe dixi, quę de perturbationibus, actionibus & officiis habetur oratio, eisdem finibus & terminis cõtinetur, quibus ęc res in quibus versantur. Atq; illud quidem perspicuũ est, non eadem omnibus officia tribuẽda esse, nec patri quidẽ omnia, quemadmodum Ioui non fiunt sacra omnia. Quoniam autem alia parẽtibus, alia fratribus, alia sodalibus, alia beneficis tribuenda sunt: suum cuique ac proprium, quodque deceat tribuendum est. Quod etiã facere videntur. Nã inuitãt cognatos ad nuptias. quibus quoniam genus commune est, idcirco quę ad genus attinent, sunt illis inter-ipsos officia cõmunia. Ob eámq; causam cognatos & propinquos venire putant oportere ad sponsalia. Sed necessaria prędicta vitę parentibus maximè debentur, quibus rebus procreatores iuuare pulchrius est q̃ seipsum. Atq; etiã vt Diis,

C sic suus honos tribuendus est parentibus: non omnis quidem (neque enim patri & matri tribuendus est, nec idem sapienti & imperatori) sed patri is qui patrem, matri qui matrem deceat. Omnis etiam seni honos tribuendus est is, qui ętatem illam decet, assurgendo, decedendo de via, aliisque generis eiusdem. Cum sodalibus & fratribus libertas, & rerum omnium communitas vigere debet. Cognatis etiam atque tribulibus, ciuibus item reliquisq; omnibus semper enitendũ est, vt suus

D cuique tribuatur. & quæ in quoque insunt, ea ex illa quæ nobis cum illis erit familiaritate, ex virtute & vsu erunt iudicanda. Ac in iis quidem quæ sunt eiusdem generis facilius iudicium est: quæ autem sunt alterius, difficilius. Non tamen ob eam quidem causam desistendum est, quinetiam quoad fieri poterit explicanda sunt omnia. De dimittendis autẽ amicitiis hoc quæri solet, vtrũ discedendum sit ab amicis, qui non sunt cõstantes neque stabiles. Ac ab iis quidem qui amicitias vtilitatibus & suauitate dirigunt, cùm hæc quidem non assequuntur, non est alienum discedere. Hæc enim amabant ipsa,

quibus ſublatis, illud conſentaneum eſt, vt etiam amicitia tol E
latur. Licet etiam accuſare, ſi quis vtilitatem & ſuauitatem
quærens diligat, ſeque in amicitia virtutem ſimulet ſecutum.
Nam, vt initio dixi, multa amicorum diſsidia fiunt, cum non
æquè ac putarent, ſunt amici. Ac tum quidem, cum quiſpiam
falſus eſt opinione, quòd alterum putaret ductum virtute ſe
diligere, nec is quicquam tale faciat, ſe ipſe accuſare debet.
Sin autẽ ab illius ſimulatione falſus eſt, par eſt accuſari eum,
qui fraude egerit, vel multo etiã magis quàm eos qui numos F
adulterant, quo in re præſtantiore calliditas conſumitur. Sed
ſi tanquam probum virum receperit aliquis, malus autem fa-
ctus eſt, aut etiam videtur, etiámne diligendus ſit, quæritur: an
hoc fieri nullo pacto poteſt? Siquidem nõ ſunt amore digna
omnia, ſed bona ſola. Et improbus diligendus eſt nullus, ne-
que æquũ ſit. Non enim vel amare improbos quiſquã debet,
vel par eſſe ac ſimilis malorum. Atqui pares, vt dixi, cum pa- 3
ribus inſtituunt amicitiam. Sed vtrum repente præcidendæ
ſint amicitiæ, an nõ cum omnibus, ſed cũ iis quorum vitiis re- G
medium nullum inueniri poteſt? Iis autem qui ſanari poſ-
ſunt, eo magis quoddam adiumẽtum afferendum eſt ad mo-
res, quàm ad opes, quò melius eſt & amicitiæ magis propriũ.
Quanquam alienum nihil qui diſceſſerit facere videtur, quip
pe cum non huic, aut certè tali foret amicus. Quoniam igitur
ad meliorem mentem reuocari nõ poteſt, ab eius ſe remouet
amicitia. Sin hic permanet, ille autem melior eſt, præſtatque 4
virtute: vtrum eo amico vti debeat, an fieri non poſsit, quæ-
ſtio eſt. Hoc perſpicuum eſt maximè in magna diſtantia, vt in H
iis amicitiis quæ ab ineunte ætate contractæ ſunt. Etenim ſi il
le in puerili animo & ſententia permaneat, hic autem vir ſit
optimus: qui fieri poteſt, vt inter ſe diligant, cum nec moueã-
tus iiſdem rebus, neq; offendantur? Neq; enim hæc ſunt inter
eos mutua, ſine quibus amici eſſe nullo modo poſſunt: quãdo
quidem vita victúſque communis non poteſt inter eos inter
cedere. Sed de his iam diximus. Vtrum verò nihilo erga eum 5
alieniore animo eſſe debet, quàm ſi nunquam amicitia inter-
ceſsiſſet: an prioris conſuetudinis valere debet recordatio? Vt

A enim amicis potius gratificari putamus oportere quàm exteris: sic veteri amicitiæ aliquid tribuendum est, nisi propter singularem quandam improbitatem facta sit distractio. Ea autem, quæ amicitiam conciliant amicis inter ipsos, quibúsque amicitiæ fines & termini constituti sunt, ab iis profecta videntur, quæ sibi quenq; conciliant atque cõmendant. Ponut enim amicum eum, qui velit seruire, ac seruiat cõmodis amiB ci, aut quæ videantur, illius cãusa: aut qui velit saluũ & incolumẽ amicum, eumque manere in vita ipsius causa. Quo sunt animo matres in liberos, iíque amici qui propter aliquam offensionem, alter ab altero discesserunt. Alij amicum eum statuunt, qui vita victuque communi cum amico cõiunctus est, quíq; eadẽ studia sequatur: aut eũ qui & rebus aduersis amici doleat, & gaudeat secundis. Quod idem in matribus contingit maximè, eorum etiam in aliquo amicitiam ponũt. Sed hęc quidem omnia virũm bonum sibi conciliant: cæteros autem quia bonos alij alios existimãt. Est enim & virtus & vir bonꝰ, mẽsura, vt dixi, rerũ omnium. Nã & sibi ipse constat, & iisdẽ C rebus totus eius animus mouetur. Estq; is qui se iis, quæ verè bona sunt, quæq; videntur, velit affici, quæ eadem efficit. Est enim boni viri quod bonum sit gerere, atq; suam ob causam. siquidem mentis gratia, quod quidem vnusquisq; videtur esse. Atque etiã manere vult in vita, ac saluus esse: idq; facit ob id maxime, quia sit sapiens. Bono enim viro status bonus honestusque est. Et se quisque bonis vult affici. Quod si alij fierent omnes atque sunt, nemo esset homo qui bona esse omD nia in eo vellet, in quod versus esset. Est enim etiã in Deo bonum hoc tempore, sed quod idem ipse est quale id cunque sit. Ac mẽsura quisque est, vel maximè. Cumque sit eiusmodi, secum ipse vult viuere, idque facit libenter. Vt enim lætamur iis bonis quæ recordamur, sic iis erigimur quæ exspectamus: habent enim hæc oblectationem. Atque etiam eius mens abundat præceptorum copia. Et quoniam iisdem rebus semper mouetur, & offenditur, & non aliis aliàs, fit vt doleat gaudeatque rebus suis vnà secum maximè. Is enim est quem nullius omnino rei posit pœnitere. Ergo quia hæc

omnia virum bonum ſibi conciliant: & in amicũ etiã, quem- E
admodũ in ſeipſo eſt animatus. (eſt enim is amicus quidã, qui eſt
tanquã alter idem) certè in eorũ videtur aliquo amicitia con-
ſiſtere: & in quibus eadem ſunt ſtudia, eædem voluntates, ij
amici nominantur. Vtrũ autẽ ſecũ cuique ſit amicitia, nécne
ſit, omittamus hoc quidẽ tempore quærere. Tadiu autẽ amici-
tia manet quãdiu eorũ quæ dixi, aut duo adſunt, aut etiã plu-
ra. Maxima etiam amicitia videtur ei ſimilis, quæ ſecum cuiq;
eſt. Sed tamen conſtat quæ dicta ſunt, adeſſe permultis etiam F
improbis. Num ergo eorum participes ſunt, quia ſe ipſi oble
ctant, ſeque bonos putant? Hæc enim omnia eorum inſunt ne
mini: quia admodum nefarij ſunt & improbi, nec videntur
quidem, nec ferè vlli malorum. A ſe enim diſidẽt ipſi, ſecũ-
que diſcordãt, & alia volũt, alia ſequũtur, ritu impotẽtũ. Que
enim ſibi ipſi bona eſſe ſtatuerũt, ea iis quę iucũda ſunt & mo
leſta anteponũt. Alij rurſus propter timiditatẽ & ignauiã ab
iis rebus gerendis recedũt, quas ipſi ſibi optimas eſſe decer- G
nunt. Qui vero multa & grauia ſcelera admiſerũt, improbita
te victi, & ſe oderunt ipſi, & vitã fugiunt, mortemque ſibi ipſi
conſciſcunt. Improbi etiam alios quibus cum verſentur, re-
quirunt, ſe fugiunt ipſi. Multa enim & grauia facinora recor-
dantur, & alia eiuſdem generis, cum ſoli ſunt expectant: cùm
ſunt cum aliis, obliuione obruunt. Et quoniã in iis nulla eſt
cauſa cur diligantur, nulla eſt etiam in eis ratio diligendi ſui.
Nec igitur ipſi ſecum vnà lætari poſſunt, nec dolere. Eorum
enim animus à ſe ipſe diſidet, ſecumque diſcordat, aliáſq; agi
tatus pœna ſcelerum, ſe dolet à quibuſdam rebus abſtinuiſſe, H
aliàs gaudet. atque pars altera huc trahit, & illuc altera, vt ſo-
lent partes diſſoluti corporis. Qui ſi & dolere ſimul non poſ
ſit & lætari, at paulò pòſt certe & ſe moleſtè fert ex rebus ali-
quibus voluptatem cepiſſe, & ſibi eas vellet non fuiſſe volu-
ptati. Eſt enim vita malorum plena pœnitẽtiæ. Non igitur in
ſe amice animati ſunt improbi, quòd in eis dignũ nihil ſit
amicitia. Quòd ſi ita affectum eſſe animo valde miſerum eſt,
fugienda improbitas eſt animi magna contentione, dandaq;
opera vt boni ſimus. Sic enim & in nos ipſi amico animo affe

Acti, & aliis ſumus amici futuri. Beneuolentia autem quan
quam videtur, tamen non eſt idem quod amicitia. Nã bene-
uolentia etiã cũ iis cõiuncti ſumus, quos ignoramus. eademq;
occulta eſt, amicitia nõ eſt. Quod etiã ſuprà attigimus. Nec
amor quidem eſt, præſertim cùm nec ſit deſiderij nec cupidi-
tatis particeps, quæ amorem conſequuntur. Præterea conſue-
tudine amor ſuſcipitur, beneuolentia etiã cito, quod in certan
tibus contingit. Alij enim in alios beneuoli ſunt, & in eis eſt
eadem voluntas, cum interim nullis officiis nullíſque actioni
B bus cõiungi queant. Nam & repente, vt dixi, beneuolẽtia con
iunguntur, & leuiter diligunt. Atq; etiã amicitiæ principium
& fons, beneuolentia, quemadmodum amatoriarum leuitatũ
eſt ea voluptas, quæ ex ſenſu oculorum aſpectuque capitur.
Etenim nemo quẽquã inſanè amat, niſi antè formã capiatur.
Et qui forma capitur, non cõtinuo amore capitur, ſed tũ de-
niq; cum & abſentis deſiderio tenetur, & præſentem concu-
piſcit. Sic inter nullos amicitia eſſe poteſt, niſi ante coniuncti
ſint beneuolentia. At qui beneuolentia coniuncti ſunt cum
C quopiã, non ij continuo etiã diligunt. Eos enim duntaxat vo
lunt bonis affici, quibuſcũ ſunt beneuolentia cõiuncti; nec vl
lis officiis cõiungi vellent, nec vlla propter eos ſuſcipere mo
leſtiam. Quocirca eam cõmutato nomine fontem amicitiæ li
cet dicere, quam tempore confirmatã cum auxit conſuetudo,
tum amicitia naſcitur, non quæ vtilitatis aut ſuauitatis cauſa
fingitur: quãdoquidem eorũ cauſa nemo cum alio beneuole
tia cõiungitur. Nam qui beneficia accipit, ſi eum qui cõtulit
beneuolentia cõplectatur, is officio fungatur. At verò qui be
D neficia ponere vult apud quempiã, ſpe præſidij & auxilij ad-
ductus, nõ illi beneuolus, ſed ſibi potius videtur. ſicuti nec is
amicus habẽdus, qui vtilitatis cauſa colit & obſeruat quẽpiã.
Omnino autem virtus & probitas beneuolentiã cõtrahit, ſi-
qua ſignificatio honeſtatis, fortitudinis, aut alicuius eiuſdẽ ge
neris elucẽat. Quod etiam in certantibus fieri ſolere diximus.

Atque etiam concordia ad amicitiam pertinere videtur,
Itaq; non eſt idem quod conſenſus, quandoquidem in iis etiã
quorum alter alteri ignotus ſit, hic ineſſe poteſt. Nec cõcor-

V.

VI.

des aiunt eos qui de quauis re idem ſentiunt, vt eos qui de re- E
bus cœleſtibus: quippè cùm idem & vnum de iis rebus ſentire, non pertineat ad amicitiã. Sed ciuitates in concordia eſſe tum dicuntur, cum de commodis & vtilitatibus vnũ idémque ſentiunt & ſequuntur, quódque publicè placuerit, exequũtur. Ergo in gerẽdis rebus iis quæ graues ac magnæ ſunt, quæque adeſſe poſſunt vel vtriſq;, vel omnibus, cõcordia cõ fiſtit. Veluti ciuitates cõcordes ſunt, cum placet omnibus magiſtratus deligendos eſſe, aut ineundã cum Lacedæmoniis ſocietatem, aut Pittacum imperatorem eſſe, ſi etiam ipſe velit. F
At verò cum ſeipſum vterq;, vt eſt in Phœniſſis, voluerit deligi, tum ſeditio naſcitur. Non enim vnum idemq; intellige-re duos quale id cunque ſit, concordare eſt, ſed idem de eadẽ re. Vt cũ populus & optimates optimos volũt præeſſe Reip. ſic enim omnes quod volunt conſequuntur. Ciuiumq; inter ipſos amicitia, concordia videtur, vt etiã celebratur. Eſt enim in commodis & vtilitatibus, iiſque omnibus quæ ad vitę vſum pertinẽt. qualis bonis inter bonos cõcordia eſt. Ii enim iiſdem de rebus vnũ idemque & ipſi ſecum, & cum aliis ſen- G
tiunt: præſertim cum eorum ſtent ſententiæ, & voluptates, nõ more Euripi refluant. Recta etiam & vtilia ſibi proponunt, quorum communiter cupiditate ducuntur. At verò improbi niſi ad breue & exiguum tempus concordes eſſe non poſſunt: ſicuti etiam amici eſſe ſolent, cum in emolumentis ſua augendi cupiditate inflammati ſint: iis autem in rebus, quæ laborem ſumptusque deſiderant, ab officio deficiant. Quæ quoniam ſibi quiſque exoptat, proximum quenque obſeruat & arcet: & facile perit quod erat commune, cum nemo tuea- H
tur. Ex quo naſcuntur ſeditiones, dum alteri alteris neceſsi-
VII. tatẽ afferũt, ipſi fungi officio nolunt. Benefici autem vehementius eos diligere videntur, in quos beneficia contulerũt, quàm ij qui acceperunt, eos qui dederũt. Quæ nobis contra opinionem incidit quæſtio. Ac compluribus hoc ita videtur, propterea quòd illi debent, his debetur. Vt igitur in commodato periiſſe expetũt debitores, eos quorum æs contraxerunt, ſalus autẽ debitorũ curæ eſt creditoribus: ſic ij qui bene me-

A riti ſunt, eos ſaluos volunt in quos liberales fuerunt, quòd gratiam beneficiúmque ſint accepturi: illis curæ non eſt remuneratio. Et Epicharmus quidem fortè hoc dicat, ad improbitatem eorum ſpectare orationem: quæ tamen humana eſt. Sunt enim plerique immemores beneficij, propenſioréſque ſunt ad accipiendum quam ad bene merendum. Sed cauſa à natura potius profecta videtur, quæ nihil ſimile habeat ei rei, quæ adfertur de creditore. Non enim in illis amor ineſt, ſed volunt ſaluos illos, vt ſuum recipiant. At ij qui be- V.
B ne meriti ſunt, eos diligunt & charos habent, apud quos beneficia collocarunt, etiam ſi in præſens nihil ex iis emolumẽti percipiant, nec ſint percepturi in poſterum. Quod etiam in artificibus cõtingit. Omnibus enim ſua cuique chariora ſunt opera, quàm ſuis quiſque operibus, quæ etiam animata ſint. Sed neſcio quo pacto hoc in poëtis magis cernitur, quos ſua opera præter modum delectant, ea vt liberorum loco diligant. Huic eſt ſimilis cauſa beneficiorum. Nam qui beneficiũ accepit, opus eorum eſt, quod eis charius eſt, quàm cùm ope
C ri procreator & auctor. Hoc autẽ cauſæ eſt, quòd cùm nobis eſſe optabile ſit & charum, ſimusque re ipſa (nam viuendo & agendo) fit vt qui fecit, opus ſit re vera quodammodo. Ergo opus diligit, quia eſſe diligit. Atque hoc à natura ductum eſt. Quod enim eſſe poteſt, id opus re ipſa indicat. Atque etiam ei qui beneficium contulit, pulchrum honeſtumq; eſt id quod egit, vt id etiam in quo ipſum ineſt, delectet. At is qui beneficium accepit, nihil rei præclaræ in eo qui dedit eſſe exiſtimat præter fructum & emolumentum, quod inſuauius eſt, mi-
D nusq; amabile. Habet autẽ eius quod præſens eſt actio, & rei futuræ expectatio, & præteritorũ recordatio, oblectationem. Sed tamẽ eo q̃ præſens tanquã in manu datur, nihil iucundius eſt, nihil amabilius, Ac ei quidem qui bene meritus eſt, ſui operis permanet ſtabilis certáq; poſſeſsio. Eſt enim id firma, conſtans ſtabilisque virtus. Qui vero accepit, ei vtilitas perit tota, & decidit. Et benefactorum recordatio iucũdiſsima eſt, vtilitatum non ferè, aut minus certè. Contráque eſt in expectatione. Amor etiã actioni ſimilis eſt, amari perpeſsioni.

Qui autem in actione ſunt occupati, eos neceſſe eſt diligere E
eáque ſequi omnia, quæ ad amorem pertinent. Iã vero ea ſunt
chariora omnibus quæ labore parta ſunt. vt etiam pecuniæ iis
chariores ſunt qui quæſierunt, quàm qui acceperunt. Atque
accipere beneficium, nullius negocij eſt: dare, arduum ac diffi
cile. Ob eamque cauſam liberi chariores ſunt matribus, quòd
partus difficilior ſit, maioríſq; laboris indigeat, & quòd ſuos
eſſe ſciant certius. Quod idem beneficis proprium videtur.

VIII. Sed vtrum ſe quiſque maximè diligere debet, an alium a- F
liquẽ, quæſtio eſt. Culpantur enim qui ſe maximè diligunt,
eóſquè ſui diligẽtes probri loco appellant. Ac mali quidẽ
vidẽtur quæ faciunt, ſuam ob cauſam facere omnia: atque eo
magis quo ſunt ſceleratiores: ídque illis vitio datur, quòd ſibi
tantum conſulant. Boni autẽ ob honeſtatem, eóque magis ho
neſti atq; amici cauſa, quo meliores ſunt, vt ſuas res rationéſq;
prætermittant. A qua oratione facta diſſentiunt: nec ſine cau-
ſa. Aiunt enim diligendum eum maximè, qui ſit maximè ami
cus. Amicus autẽ maximus is eſt, qui velit bonis affici q̃ maxi- G
mis eum quem diligat, illius cauſa, etiã ſi ad ſe ex his nihil re-
deat. Hæc verò ſibi quẽque cõciliant, cæteraque omnia inſunt
quibus amicus definitur. Docuimus enim principium ductũ
à ſe diligẽdi ſui ad alios peruenire. Atque etiã eodem pertinet
prouerbia. Vnus animus. Amicorum omnia cõmunia. Ami-
citia, æqualitas, Tibiæ genu propius. Quæ omnia in quoque
ineſſe, ad ſeque redire reperiũtur. Sibi enim quiſque charus
eſt maximè. Se ergo quiſque maximè diligere debet. Iure au-
tẽ hoc venit in dubiũ, vtris tãdem rationibus aſſentiẽdũ ſit, cũ H
præſertim vtræque ſint probabiles. Conſtituẽdi ergo ſunt in
eiuſmodi rationibus fines & quaſi termini veritatis. Quòd ſi
quem vtræque rationes ſibi charum cõſtituant, intelligamus,
cito planum fiet. Qui ergo hoc ipſum vitio vertunt, diligen-
tes ſui appellãt eos, q̃ penitus ſuas cogitationes & ſtudia in pe
cunias, honores, corporis voluptates abiecerũt: quorũ pleriq;
hæc ita expetunt, iiſque ſtudẽt, quaſi in eis ſit ſummũ bonum.
Itaque de iis digladiari ſolẽt. Qui ergo iſtis rebus totos ſe de-
diderunt, ij cupiditatibus, animi perturbationibus, eique par

A ti quæ eſt expers rationis, omnino obſequuntur, cuiuſmodi ſunt οἱ πολλοί. i. pleriq;. Itaque appellatio ipſa ducta eſt ἀπὸ τοῦ πλήθους. i. multitudine, quæ ipſa vitioſa & deprauata eſt. Iure igitur vt probrũ obiicitur iis qui ita ſe ipſi diligũt. Nec dubium eſt, quin eos qui hęc talia ſibi proponũt, pleriq; ſui diligẽtes ſoliti ſint dicere. Si quis enim vnus ex omnibus maximã operã eò cõferat, vt iuſtè & modeſte facta ſequatur, aut quæuis alia, quę virtutibus cõgruant, iiſque omnino ſibi ſemper honeſtatem vendicarit, hũc nemo ſui diligentẽ dixerit, hũc nemo re-
B prehendat. Atqui hic potius vir ſibi charus eſſe videatur. Nam & pulcherrima quæque ac optima ſibi aſſumit, & parti ei ſui, in qua ineſt principatus, obſequitur, parétque in omnibus. Vt autem ciuitas omniſque alius conuentus, ſic homo id eſſe maxime videtur, quod principatum obtinet: ſibi ergo charus eſt maxime, qui hoc ipſum diligit, ab eóque init gratiam. Atque etiam ex eo continens & impotens nominatur, quòd mentem vincat & teneat, vel non teneat: quoniam in ea omnis noſtra vis ſita ſit, ipſique ea ſponte noſtra videamur geſſiſ-
C ſe, maxime quæ ratione duce geſſimus. Ac illud quidem minime dubium eſt, ſuam quenque noſtrum mentem eſſe maximè, eamque à bono viro maxime diligi. Quapropter idem ſibi charus eſt maximè, alio genere charitatis, quàm quod vitio datur: à quo tantum abeſt & diſtat, quantum vita rationi cõſentanea ei præſtat, quæ voluptati congruit, quantúmque intereſt inter honeſti appetitionem, eiuſque rei quæ vtilis eſſe videatur. Ergo ij omnes, qui ſingulari quadam tenentur præclararum actionum & officiorum cupiditate, in commẽdatione
D omnium laudéque verſantur. Quod ſi omnes ad virtutem honeſtáſque actiones quaſi certatim contenderent, & publice omnes decus, & priuatim ſinguli ſummum bonũ adipiſcerentur, ſiquidem virtus ex eo genere eſt. Ita ſibi charus eſſe bonus debet. Nam & ſibi præclaris actionibus proderit, & cæteros iuuabit. At non debet improbus. ſiquidem & ſibi nocebit, & proximis: præſertim cum prauis cupiditatib⁹ obſequatur. Ac in deprauatis quidẽ quæ agunt ipſi, ab iis diſſentiũt quæ facere debent. Boni autẽ viri quæ debẽt, eadem efficiunt. Nam &

animus quod optimũ est eligit, & vir bonus mẽti obtẽperat. E
Nam quod aiunt, multa virum bonum & amicorum causa, &
Reip. gerere solitum, & si opus erit, mortem etiam oppetere:
id verũ est. Pecunias enim & honorẽ, & omnino cætera bona,
de quibus homines inter se digladiari solent, cõtẽnet, ac pro
nihilo putabit dum sibi honestatem ac decus retineat. Breui
enim tempore summã malit, quàm longo leuem percipere vo
luptatem: & vnũ annum præclare viuere, quàm multos quo-
uis modo: vnumque officium præclarum & magnum, multis
& paruis anteponet. Quod iis profectò accidit, qui pro amicis F
& pro patria mortẽ non dubitãt oppetere: qui iidem sibi qui-
dem magnum decus assumunt, & diuitias pro nihilo ducunt,
quo maiores opes amici consequantur. Nam cùm diuitias &
opes amici cõsequuntur, tum ipse decus & honestatem. Ita sibi
maiora bona retinet ac vendicat. Eadem bonorum & impe-
riorum ratio est. Hæc enim amico omnia relinquet, ex quo de
cus sibi laudẽq; cõparabit. Rectè igitur bonus videtur is qui
rebus omnibus antefert honestatem. Atq; etiam fieri potest, vt
amico rerũ actione cõcessa, pulchrius sit, eum amico gerendæ G
rei causam extitisse, q̃ si ipse gereret. Quare hoc iam perspicuũ
est, bonũ virum honestatis plus sibi ex iis rebus omnibus que
ad laudẽ valent, assumere solere. Atq; hoc quidẽ modo vt di-
ctum est, decet diligentem esse sui: quomodo solent plerique,
non decet. Hoc etiam de beato quæri solet, vtrum ami-

XI.

cis, necne, ei sit opus? Beatos enim eósque omnes qui se ipsi cõ
tenti sunt, amicorum præsidia negant requirere. nam omni-
bus eos copiis & opibus abundare: cum igitur se ipsi contenti
sint, nullo egere. Amicum porrò cum quasi alter idẽ sit, quod H
quisque minus per se possit, id suppeditare. Hinc illud,

Quid est amicis opus, cùm Deus faueat?

Sed absurdũ sit cùm bona omnia beatis attribuamus & conce
damus, amicos non concedere, quibus nihil in bonis externis
maius, nihil melius inueniri potest. Quòd si amici est benefi-
cia dare potius q̃ accipere: & si est boni viri ac virtutis, beni-
gnè facere: pulchrius autẽ & præstantius amicis q̃ alienis sub-
uenire: certe bonus vir quibus det beneficia, requirat necesse

A est. Quocirca quęri solet, vtrum rebus aduersis magis, q̃ secũ dis desiderentur amici: quòd calamitosi qui opẽ ferant, & qui beati putantur, de quibus bene mereantur, requirant. Atque etiam illud fortasis alienum sit, beatũ constituere solitarium: præsertim cum nemo velit in summa solitudine omnibus opibus circunfluere & copiis. Est enim homo ad ciuilem congregationem, coniunctionémque vitæ natus. Hoc igitur beato adest, qui omnibus, quæ vi sua & natura bona sunt, sit præditus & ornatus. Atqui hoc quidem perspicuum est, cũ amiB cis & bonis melius esse, q̃ cum alienis & quibuslibet viuere. Est igitur amicis opus beato. Quæ est igitur superiorum sententia, quoque modo vera est? An id volũt, plerosque amicos eos potissimum putare, ex quibus sperant se fructum esse capturos? Cuius quidẽ generis nullum requiret beatus, quippe qui omnibus sit copiis præditus, neq; eorum quenquam, qui delectationis suauitatisq; causa parantur, nisi paulum admodum. Quoniam enim vita ei suauis est & iucunda, nihil voluptatis adscititiæ indiget. Nec si amicos eiusmodi nõ desiderat, C continuò videtur nullos requirere omnino. Quod fortasse nõ ita est. Initio enim dixi beatitudinem in actione quadam consistere, & perspicuum est actionem gigni, non adesse, nec permanere ritu possessionis. Quod si beatitas omnis in vita & actione consistit: boni aute viri per se & propter se bona est & iucunda actio, vt initio dictum est: sua etiã quemq; delectant: & cernere proximum quemque magis q̃ nosmetipsos possumus, illorúmq; res & actiones, q̃ nostras: bonorum quoq; qui amici sunt actiones bonos viros delectant, præsertim cum iis D vterque bonis præditus sit, quæ sua vi & suapte natura bona sunt: efficitur vt beati amicos eius generis desiderent necessario. Si quidem intueri vult actiones & facta præclara & sua, quo ex genere sunt illa amici qui sit vir bonus. Huc accedit q̃ beatum iucundè viuere putant oportere. Itaque in solitudine agenti, molestiarũ ac curarum vita plenissima est. Nec enim facile est eum qui degat in solitudine, continue in rerũ actione versari: cum aliis & apud alios multo facilius. Futura est igitur ita deniq; actio diuturnior, si iucunditas vera accesserit,

quod ineſſe debet in beato. Nã vir bonus, quia bon⁹ eſt, hone E
ſtis delectatur actionibus, turpibus offenditur. ſicuti muſico-
rum aures ſuauibus ſonis permulcẽtur, offenduntur q; cõtra-
riis. Atq; etiam ex vita victuq; communi, inter bonos exerci-
tatio quędã virtutis comparatur. vt etiam Theognidi placet,
Virtutem ex doctis diſces verúmque laborem:
Improbus inficiet téque animúmque tuum.
Qui autem longius à natura cauſam petunt, iis videtur vir bo
nus ſuapte natura expetendus amicus eſſe viro bono. Quod
enim per ſe ſuáq; vi bonum ſit, id docui bono viro ſua ſpon- F
te bono eſſe ac voluptati. Atqui vita in animantibus vi ſen-
ſus definitur, in hominibus vi ſenſus & intelligentiæ. Sed vim
actio rerum conſequitur, & laus omnis in actione conſiſtit.
Viuere autem eſt propriè ſentire & intelligere. Vita etiam in
iis eſt, quæ per ſe bona ſunt & iucunda. Nam definita certáq;
eſt: & quod certum eſt, ad naturam boni accommodatum
eſt. Quod autem ſuapte natura bonum eſt, omne bono viro
bonum videtur. Quocirca ſuus ſtatus quenque delectat. Sed
nõ eſt deſignãda vita vitioſa & deprauata, neq; doloribus cru G
ciatibúſve confecta. Vt enim quæ inſunt in tali vita, ſic ipſa
incerta infinitáq; eſt. Quod ex iis quæ mox de dolore dicam,
erit multo euidentius. Quod ſi ipſa vita bonum eſt, & iucun-
dum. quod hinc perſpici poteſt, quia cum omnes, tum vel
maximè boni ac beati eius cupiditate ducuntur. Nam & his
expetenda eſt maximè, & illorum vita beatiſsima eſt. Qui au-
tem cernit, ſe cernere ſenſu percipit: & qui audit, ſe audire: &
qui ambulat, ſe ambulare: itémque in cæteris quiddam eſt,
quod nos agere percipit. Atqui ſenſu aliquid percipere poſſu H
mus, quia ſenſu percipim⁹: & mẽte agitare quid poſſum⁹, quia
cogitamus. Senſu porro & animo aliquid percipimus, quia ſu
mus, & in vita manemus. Nã eſſe, & in vita manere eſt, vel ſen
ſu vel animo percipere. Atqui ſentire ſe quenque viuere in iis
eſt, quæ ſunt ſuapte natura iucunda. Nã quia per ſe vita eſt in
bonis, idcirco ſenſus alicuius rei bonæ quæ adſit, ſuauis eſt. Vi
ta autem cum omnibus expetenda eſt, tum maximè bonis, q
eis ſtatus ſuus cuique bono ſit & voluptati. Senſus enim eius

A quod ſuapte natura bonum ſit, eos delectat. Quemadmodum porrò in ſe bonus vir, ſic in amicũ animatus eſt. Eſt enim animi cuiuſque alter idem. Vt igitur ſuus cuiq;, ſic aut pari propemodum ratione, ſtatus amici expetendus eſt. Status autem ob eam cauſam expetendus eſt, vt diximus, quia ipſum ſibi bono eſſe, ſenſu perciperet, qui quidẽ ſenſus per ſe ipſe delectat. Amicum ergo neceſſe eſt beatus in vita manere ſentiat. Quod vita victuſq; cõmunis, ſermonumq; ac conſiliorũ omnium efficiet
B ſocietas & cõmunio. In ea enim vitæ degendæ ratione hominum inter ipſos cõſiſtit cõiunctio, non vt pecudum, in paſtu cibóq; cõmuni. Quòd ſi ſtatus propterea beati expetẽdus eſt, q̃ ſit ſua ſponte in bonis, voluptatẽq; afferat, in eodem autem genere eſt amici ſtatus: fit vt amicus in iis numeretur, quę beatus expetere debeat. Quod autem ei optabile eſt, ei adeſſe debet, aut hac parte aliquid ei deerit. Amicos igitur veros & viros bonos, qui futurus eſt beatus, deſiderabit. Sed vtrum parandi ſunt amici multi, an quemadmodum in hoſpitalitate re-
C ctè dici videtur, nec multitudine opus eſſe hoſpitũ, neque omnino deſertum eſſe oportere: ſic deceat in amicitia nec deſertum eſſe ab amicis, neq; multitudinẽ amicorũ ſibi adiungere, magna quæſtio eſt. Ac in iis quidẽ qui vtilitatis cauſa fingunt amicitias, quod dictum eſt, valere videatur. Difficile eſt enim multis referre gratiã, neq; ad id agẽdum ſatis ſit vita. Quocirca plures q̃ res familiaris patiatur, ſuperuacanei ſint afferantq; impedimentum ad vitam honeſtè degendã. Non eſt igitur his opus. Iis etiã qui delectationis iucunditatiſque cauſa amicitiæ
D præſidia quærunt, pauci ſatis ſunt amici, ſicuti in delicijs condimentum. At vero boni viri vtrum multos parare debẽt? an vt ciuitatis, ſic multitudinis amicorum certi ſunt termini cõſtituti? Neque enim ex decem hominibus conſtat ciuitas, nec ſi in cẽtum milia excreuerit, etiamnum ciuitas eſt. numeruſq; fortè nullus certus eſt, niſi is omnis qui inter certos aliquos & definitos conſtitutus eſt. Ergo amicorum quoq; multitudinis certi quidã fines & termini cõſtituti. Et fortaſſe multi adiungẽdi ſunt, quibus cùm liceat vitam traducere, cùm præſertim id amicitia digniſsimũ eſſe videatur. Nec vero dubiũ eſt, fieri

non posse vt quisquã vitæ societate cũ multis cõiunctus, iis se E
quasi debet & impertiat. Iã vero illi etiã cõiuncti sint amicitia
oportet: siquidẽ omnes vita victuque cõmuni consociati sint:
quod certe in multis difficile est. Difficile est etiã & rebꝰ pro-
speris gaudere, & aduersas grauiter ferre cum multis, vt se ad
eorũ sensum nutúmque accommodet. Concurrere enim hæc
possunt, vt cum vno voluptate afficiatur, doleátque cum alte-
ro. Quapropter forte hic præclare agetur, si minus quàm plu-
rimos amicos quæramus: at tantum certe numerum, quantus F
sat sit ad vitæ degendæ institutum. Neque enim fieri videtur
posse, vt cuiquã valde chari sint plurimi Itaq; ne amore quidẽ
flagitioso diligi multi possunt. Vult enim esse excellẽs quædã
ac præstans amicitia, qua vnus cum vno tantum coniungitur.
Quare si qua sit magna & excellens amicitia, ea vni cum pau-
cis intercedat necesse est. Quod etiã rerum vsu, ac re ipsa expe
rimur. Neq; enim inter multos ea iungitur, quæ sodalibus in-
ter ipsos est amicitia. Et quæ celebrantur efferuntúrque laudi
bus, eæ inter duos iunctæ feruntur. Qui autem multitudinem G
& quasi cohortem sibi adiungunt amicorũ, quique se familia
riter gerunt cũ omnibus, ij amici nemini videntur, nisi more
vrbanorum, quos vocant comes & affabiles. Quapropter vni
qui etiã ad voluptatem non loquatur, sed qui vere sit bonus,
amicitia cum multis, ciuium propria illa quidem, intercedere
potest: amicitia autem quam virtus contrahit & conciliat, non
potest. Ac recte agitur, si paucos huius generis reperiamus.

Atque etiam hoc quæri solet, vtrum rebus secundis, ma-
gis, quàm aduersis amici desiderantur? Nam in vtroque ge- H
nere quæruntur. Nam & ij qui aduersa vtuntur fortuna, opis
indigent: & qui secunda, conuictores requirunt, & quibus be
nigne faciãt, præsertim cum aliis beneficia cõferre velint. Ac
rebus quidem aduersis magis sunt illi quidem necessarij, q̃ in
hoc genere ij quærantur, ex quibus fructus percipi possit. sed
nescio quomodo maius ornamẽtum rebus secundis adferunt.
Itaque viros bonos sibi adiungunt, q̃ & iis subuenire, & cum
iis viuere optabilius ac melius esse videatur. Suauius est enim
amicorum præsentia & in prosperis rebus & aduersis. Mœro-

A res enim & luctus facit amicitia communicans patiéntque le-
uiores. Quocirca quæret aliquis, vtrũ doloris quasi oneris so
cij sint amici, an non ita sit, sed eorum iucunda præsentia, sen-
susque communis doloris minorem faciat ægritudinem? Ac
vtrum ob eas causas, an ob rem aliquam aliam leuetur eorum
dolor, omittamus exponere. quãquam id, quod dixi, euenire
videmus: & eorum quodãmodo mixta præsentia videtur. Nã
amici aspectus suauis est ei præsertim, qui in miseriis luctúq;
B versetur: in eóq; ad depellendum dolorem præsidium quod-
dam est paratum & constitutum. Amicus enim si verus sit ac
ingenuus, aspectu & sermone consolari potest. Nam cum eius
habeat mores cognitos, quibus ille rebus moueatur, & offen-
datur, intelligit. Sentire autem alterum suis incommodis do-
lere, molestum est. Nam quoniã omnes cauent, ne amicis cau
sas doloris afferãt, idcirco qui sunt magno fortiq; animo præ
diti natura, dant operam, ne amici in partem veniant doloris
sui. Quòd si minus superet indoletia, eum qui eos premit, nõ
C ferunt dolorem omninóque eos respuunt, qui socios se præ-
bent lamentorum: propterea quòd ne ipsi quidem propensi
sunt ad lamentandum. At verò mulierculæ similesq; mulier-
cularum viri eorum potissimũ consuetudine delectantur, qui
socios se præbent gemitus & lachrymarum, eósque vt amicos
& doloris socios diligunt. Sed par est scilicet in omni re opti-
mum quemque imitari. In rebus autem asperis, iucũdam vitæ
consuetudinem & coniunctionem, sensumque suauem effi-
cit amicorum præsentia, quòd iisdem rebus bonisq; mouean
D tur. Itaque vltro ad societatem & communionem prosperita-
tum amici vocandi sunt: (nam pulchrum est benignitate vti
diligenter) ad societatem verò calamitatum, timidè, ac raro.
Neque enim rectum est cũ amicis aut bene meritis consocia-
re & coniungere iniuriam. Ex quo factũ est prouerbium, Satis
ego superque miser sum. Tum autem vocandi sunt maxime,
cum leui susceptа molestia, ei profuturi sunt plurimum. Con-
traque decet ad eos qui calamitate premuntur, inuocatum
& studiose venire: siquidem amici est liberalitate vti in eos
præsertim qui opis indigeant, & in eos qui non rogarint.

nam in vtroque præclarius & ſuauius eſt. At verò in proſperi E.
tate, ſi actionis officiíque cauſa poſtulet, ſtudioſe ad amicum
eundum eſt. eius enim rei gratia, amici deſiderantur: ſin vt be-
neficium accipias, ſenſim id timidéque faciẽdum. Non enim
decorum eſt, vltro paratum eſſe ad petendum præſidium. Sed
tamen vitanda eſt forſitan in denegando quod petitur, offen-
ſionis quæ nonnũquam ſuſcipitur opinio. Ergo hoc quidem
perſpicuum eſt, in omni fortuna amicorum eſſe expetendam
præſentiam. F

XII. Sed vtrum vt amantibus ipſe aſpectus chariſsimus eſt, ii-
que ſenſum hunc præ cæteris expetunt, quòd in eo potiſsimũ
amor verſetur, indeque naſcatur: ſic amici vitam victúmque
communem maximè exoptant? Nam & communitas quæ-
dam amicitia eſt, & quo modo in ſe quiſque affectus eſt, eo-
dem erga amicum. Atqui ſuus cuique in ſemetipſo optabilis
eſt ſenſus. & in amico igitur. Eius autem ſenſus munus & of-
ficium in vita victúque communi cernitur. Iure igitur vitæ
ſocietatem expetunt. Itaque in quo quiſque ſtatum vitam- G
que ponit, & quò omnes vitæ degendæ rationem referunt, in
eo vitam volunt cum amicis cõſumere. Quocirca alij vnà cõ
uiuantur, alij vnà ſe talorum ludo oblectant, nonnulli ſe exer
cent vnà & venando & philoſophando: in iiſque totos dies &
ætates conterunt, quæ quiſque in vita maxime adamauit.
Quoniam enim viuere cum amicis vnà cupiunt, ea faciunt
ipſi: earúmque rerum cõiunguntur communione, in quibus
conſuetudinem vitæ putant conſiſtere. Quapropter impro-
borum mala amicitia eſt, qui cum inſtabiles inconſtantéſque H
ſint, rerum malarum ineunt ſocietatem: ſimiléſque ac pares
inter ſe, facilè corrumpuntur. At verò bonorum præclara &
honeſta eſt amicitia, quæ vſu & conſuetudine confirmatur.
Videntur etiam progreſſum in virtute facere, officiis emenda-
tionéque communi. Alter enim ab altero ea exprimit, quibus
percipiant voluptatem. Hinc illud,

Virtutem ex doctis diſces verúmque laborem.

Ac de amicitia quidem hactenus.

SEQVITVR forsitan vt deinceps de voluptate disseramus, quandoquidem generi nostro videtur esse coniunctissima. Itaque pueros instituũt voluptate ac dolore gubernare. In eo etiam vis maxima est ad virtutem, quæ more perficitur, si
B quis bonis rebus lætetur, doleatque contrariis. Patet enim hæc omnia per omnem vitam latissimè, in iisque magnum momentum, visq; magna est ad virtutem & beatam vitam. Nam & quæ iucunda sunt, omnes sequuntur, & quæ molesta declinant. Quæ cum ita sint, minimè prætermittenda fuit hæc disputatio, præsertim cum magnam hæc ipsa adferant dubitationem. Alij enim, vt Eudoxus, voluptatẽ bonum esse dicũt, alij contrà valde magnum malum. Ac illi quidem adducti sunt fortè, vt ita esse credant. hi ita denique melius actum iri putant cum vita nostra, si voluptas, quanquam non sit, tamẽ ponatur in malis. procliuem enim ad eam multitudinem esse,
C ac seruire voluptatibus. Itaque flectendam & deducendam esse in partem contrariam. Sic enim perueniri posse ad mediocritatem, atque perfectum. Sed hæc nulla ex parte vera est aut honesta oratio. Omnis enim quæ de perturbationibus & officiis instituitur oratio, minorem quàm facta ipsa, habet auctoritatem. Cùm igitur dicta ab iis discrepãt, quæ perspicua sunt sensibus, tum ea contempta, veritatẽ ipsam tollunt funditus.
D Nam qui voluptatem quam visus est sequi aliquando, vituperat, is ad eã procliuis videtur, quasi nõ sit ex eo genere quælibet. Non enim multitudinis est discernere. Quapropter oratio si vera sit, nõ solũ ad intelligendum, verum etiam ad viuendum valet plurimum. Si enim factis, & vitæ cõgruat, tum comprobatur. Quocirca eos hortatur, à quibus intelligitur, vt vitam ad se quasi ad normam dirigant. Sed hæc hactenus.

Nunc ea explicanda sunt quæ de voluptate feruntur.

Eudoxus quidem voluptatem summũ bonum dicebat, quòd omnia videret eam sequi, & quæ ratione vterentur, & quæ essent expertia. In omni autem re quod bonum sit, expe- II.

tendum esse, & optimum quicque maximè. Atqui eam sum- E
mum bonum esse omnibus, ex eo declarari, quòd ad eã toto
impetu omnia ferrentur. Omnes enim quod sibi bono sit re-
perire, sicuti cibum. Quod igitur omnibus bono sit, quodq;
omnia expetant, id summum bonum esse. Quæ eius rationes
comprobatæ sunt, non sua vi solum & pondere, sed multo
magis bonitate ipsius & moribus. Præstanti enim ac singula-
ri habitus est temperantia. Non igitur tanquam voluptatis
amans hac vti oratione videbatur, sed quòd res re vera ita ha- F
beret. Nec verò ex contrario minus perspicuum fieri puta-
bat. Dolorem enim omnibus per se esse fugiendum, itemque
expetendum contrarium. Maximè autem expetendum esse,
quod rei nullius causa sequeremur, qualis esset voluptas, con
sensu omnium. Neminem enim quærere, quamobrem volu-
ptate afficiatur, quòd per se & propter se sit voluptas expeten
da. Quæ si ad bonum quoduis adderetur, veluti ad ea quæ iu
sta & modesta sunt, magis id expetendum efficere. Accessio-
nem igitur bonorum ipsius accessione fieri. Atqui hæc quidē G
oratio non magis voluptatem in bonis videtur, quàm aliud
ponere. Quicquid enim bonum est, omne coniunctum cum
alio, optabilius est & magis expetendum, quàm ipsum sepa-
ratim. Qua etiam ratione Plato refellit esse summum bonum
voluptatem. Magis enim expetendam cum prudentia coniū-
ctam iucundam vitam, quàm ipsam seperatim. Quod si plu-
ris sit coniuncta voluptas, non esse in ea summum bonū. Nul-
lius enim accessione boni, summum bonum magis expeten-
dum effici posse. Illud autem perspicuum est, non posse quic- H
quam aliud summum bonum esse, quod coniunctum cum a-
lio quod per se bonum sit, magis expetendum & optabilius
existat, Quid ergo est eiusmodi, cuius nos etiam participes
sumus? nam tale quæritur. Qui nanque negant summum bo
num id, quod omnes appetunt, ij nihil dicunt. Quod enim
videtur omnibus, id esse dicimus. Nec qui tollet hanc fidem
& opinionem, aliquid verisimilius probabiliúsve dicat. Ete-
nim si sola mentis expertia eam expeterent, aliqua esset eorum
oratio. Sin ea etiam quæ prudentia vtuntur, quid est quod

A possint dicere? Atq; etiam corruptis & deprauatis hominibus fortasse à natura quædam boni particula tributa est, præstantior & melior quàm sint ipsi per se, quæ bonum naturæ accõmodatum expetit. Nec etiam videtur vera, quæ de contrario adfertur, oratio. Negant enim si dolor malum sit, cõtinuo voluptatem esse bonum. Malum enim malo esse contrarium & neutri vtrunque. Quæ cùm dicunt, nihil illi quidem absurB dum dicunt, sed ab iis tamen quæ dicta sunt, dissentiunt. Si enim vtraque sint in malis, fugienda etiam esse oporteret: sin neutrum sit, aut alterum, eadem ratio est. Nunc constat homines voluptatem sequi vt bonum, & dolorem fugere vt malũ. Ita inter se sunt contraria.

Nec si voluptas qualitas nõ est, idcirco in bonis nõ est: quippe cùm nec virtutis actiones qualitates sint, nec beatitudo. Contendunt autem bonum certum esse & finitum, voluptatem infinitam & incertam, propterea quòd accessionem & decessionem admittat. Atqui si ex voluptate id iudicant, idẽ valebit in iustitia cæteríque virtutibus omnibus, quibus C aiunt cõstare, homines esse cuiusdam modi, id est, virtutibus esse præditos & magis, & minus. Alij enim aliis sunt & iustiores & fortiores. Et potest aliquis quæ iusta & modesta sunt & contentius facere, & remissius. Quòd si in voluptatibus nunquam causam adferãt, cur sint aliæ immixtæ & simplices, aliæ mixtæ & coniunctæ: quid prohibet, vt valetudo quæ certa sit & finita, firmior est & infirmior, sic maiorem fieri & minorẽ voluptatem? Non enim vel omnium est eadem tẽperatio, vel D aliqua certa semper in eodem, sed remissa ad tempus permanet: differtq; accessione & decessione à superiore: quod idem in voluptate potest cõtingere. Præterea cum summum bonũ perfectum quiddam & absolutum ponunt, motiones autem & ortus inchoatos: voluptatem quidem motũ & ortum ostendere conantur, quod mihi inscitè videntur dicere. Neq; enim motus est voluptas, quandoquidem propria est omnis motionis velocitas & tarditas: & si non per se, velut eius quæ mundo attributa est ad aliud. At neutrum horum voluptati accidit. Fieri enim potest, vt quẽadmodum in ira, sic aliquis citò

fit in voluptate vt autem voluptatem capiat cito, non poteſt, E
ne cum alio quidem. At vt ingrediatur quis,& creſcat,poteſt,
& ſi qua ſunt eiuſdem generis. Fieri ergo poteſt vt celeriter
tardéve ex dolore mutemur in voluptatem. vt autem cito cõ
uenienter voluptati agamus, id eſt gaudeamus & afficiamur
voluptate,non poteſt. Ortus porrò quo tandem pacto ea futu
ra eſt? Non enim [illegible] ſed occidunt
in id omnia, vnde [illegible] rei cauſam ortus adfert vo
luptas, idõ eſt dolor interitus cauſa. Atque etiã dolorem di- F
cunt, indigentiam eſſe eius quod naturæ accommodatum eſt:
voluptatem eius expletionem atque ſatietatem, quæ ſunt per-
turbationes corporis. Si ergo voluptas expletio eſt eius, quod
naturę accommodatum ſit: in quo fuerit expletio, id profectò
percipiat voluptatem neceſſe eſt. Ita corpus capiet voluptatẽ.
At nõ eſt ita. Non eſt igitur expletio voluptas, ſed cùm adeſt
ſatietas & expletio, tum quis voluptate afficitur: & cũ ſeca-
tur, dolet. Ac mihi quidem certè hæc manaſſe ſententia vide-
tur ex iis voluptatibus & doloribus, quæ ex cibo alimentoq; G
capiuntur. Cùm enim homines aliquid dolentes, deſiderant,
pòſt eius ſatietate capiuntur, quanquam non omnibus id vo-
luptatibus contingit. Vacant enim dolore Mathematicæ vo-
luptates, eæque omnes quæ ſenſibus olfactuque percipiũtur:
atque etiam auditiones & aſpectus: multæ præterea recorda-
tiones & expectationes dolore carent. Quæ quidem cuius tã
dem rei ortus ſunt futuræ? præſertim cum nullius fuerint in-
digẽtiæ quam explere poſsint. Nam iis quidem hominibus, H
qui obſcœnas voluptates adferunt, reſpondendum eſt, nõ eſ-
ſe iucunda illa, ex quibus illæ capiantur. Non enim ſi homini
bus malè affectis & conſtitutis iucunda ea ſunt, idcirco putan
da ſunt iucunda eſſe omnino & abſolutè, niſi fortè his tali-
bus: ſicuti ne ea quidem ſalubria ſunt quæ ęgris vidẽtur, nec
dulcia, nec amara: nec rurſum alba ea ſunt, quæ alba lip-
pis videntur. Aut certè hoc modo dicatur, voluptates quaſ-
dam expetendas eſſe, at non eas quidem quæ hęc conſequun
tur: vt ſunt diuitiæ expetendæ, at non proditori. & valetudo
eſt illa quidem expetenda, ſed tamen non ei qui veſcatur re-

A qualibet. Aut ſpecie voluptates differre. Aliæ enim ex honeſtis rebus capiuntur, aliæ ex obſcœnis & turpibus. Nec quenquam delectare poteſt voluptas, quæ ex rebus iuſtis capitur, niſi idem ſit iuſtus: nec quæ ex muſicis, niſi idem ſit muſicus. Eadem eſt ratio cæterarum. Atque etiam amicus, qui ab aſſentatore abeſt diſtatque ~~plurimum~~, facilè declarat, non eſſe voluptatem bonum, aut eas certé ſpecie differre. Ille enim bo
ni honeſtíque cauſa congreſſus & conſuetudines ſequitur, quod laudi ducitur: hic voluptatis, quod vitio datur. Nemo-
B que eſt qui iis velit voluptatibus perfluens, quibus pueri quã maximè putant, in puerili mente degere omnem ætatem neque ex obſcœnis & turpibus factis voluptatem capere, nullo vnquam impendente doloris metu. Multarum etiam rerum ſtudio trahamur, etiam ſi nullam voluptatem adferant, vt videndi, vt recordandi, vt ſciendi, actioníſque virtutum. Nec intereſt, vtrum ex iis voluptas conſequatur neceſſario: quippe cũ ea ſequeremur, etſi nulla ex iis gigneretur voluptas. Ergo illud quidem perſpicuum eſt, nec bonum voluptatem eſ-
C ſe, nec omnem expetendam: etiam illud, per ſe expetendas aliquas, quæ ſpecie inter ſe differant, aut iis rebus ex quibus oriantur. Ac de iis quidem quæ de voluptate & dolore diſputantur, hactenus.

Quid autẽ, qualísve ſit, facilius, ſi paulo altius repetamus, intelligetur. Aſpectus enim perfectus eſt quouis tempore. Nihil enim deſiderat, quod factum in poſterum ipſius genus poſſit abſoluere. Huic eſt ſimilis voluptas, quæ tota eſt & perfecta. nullo enim tempore quiſquam capere voluptatem po-
D teſt, vt ſi maiore tempore gignatur, eius genus poſsit abſolui. Ita ne motus quidem eſt. Motus enim omnis in tempore cernitur, finémq; aliquem & terminum ſpectat. veluti actio quæ in edificando ſuſcipitur, tum perfecta abſolutáque eſt, cum id quo refertur, abſoluerit, aut certe in eo toto tempore. At in partibus temporis omnes inchoatę ſunt: differuntque ſpecie à perfecta actione, & illę etiam inter ſe. Lapidum enim compoſitio à columnę erectione differt, & hę ipſę à templi perfectione. Ac templi quidem ędificium & ſtructura vndique

motus perfectus eſt

perfecta est, quùm ei nihil desit quod propositum fuerat: fun- E
damenti autem & laquearium inchoata, non perfecta, quip-
pe cum vtraque partis sit propria. Quapropter specie inter se
differunt, nec potest in vllo, ~~nisi in toto tempore, reperiri~~ mo
tus ~~in suo genere~~ perfectus. Similis est ratio ingressus & mo-
tionum cæterarũ omnium. Etenim si trãslatio ~~motus~~ est quo
~~hinc illuc itur~~, & huius genera sunt volatus, ingressus, saltatio,
& alia eiusdem generis. nec solũ ita, sed in ipso etiam incessu.
Terminus enim ex quo mouemur in aliũ, non est idem in sta
dio & in parte, neque in alia atque alia parte. Nec idem est hu F
ius & illius lineæ trãsitus. Non enim solum linea præteritur,
sed etiã linea quæ in loco sita est. At in alio loco hæc atque il
la ~~praeteritur~~. Ac de motu quidem aliis libris accurratè disputauimus, qui quidem nõ in omni perfectus tempore videtur, inchoatíq; sunt ac non perfecti multi, qui etiam specie inter se differãt, siquidem termini, à quo motus incipit, & in quo desinit, speciem conficiunt. At verò voluptatis est in quolibet tempore perfectum genus. Ita perspicuum est & inter se specie differre voluptates, & in iis esse, quæ vniuersa, totáque sint G
atq; perfecta. Quod etiam hinc perspici potest, quia nihil moueri nisi in tempore potest, at voluptate affici potest: quandoquidem quod in puncto est temporis, id totum est etiam atque vniuersum. Ex quibus hoc quoque perspicuum est, inscitè ab his in motu & ortu poni voluptatem. Neque enim ~~haec ipsa sunt rerum omnium, sed earum~~ duntaxat quæ partes sunt, ~~nõ etiam tota~~. Nec enim aspectus ortus est, nec puncti, nec vnius: nec quicquam eorum est motus aut ortus. Nec igitur voluptatis quidem, quæ est res quædam tota & vniuer H
sa. Cum verò sensus omnis in eo munus suũ exequitur, quod sub ipsum cadit: tum is qui bene affectus est, in eo probè munus officiúmq; suum tuetur, quod omnium quæ sub sensum illum subiecta sunt, est præstantissimum. siquidem tale quiddam perfecta actio, perfectusque vsus videtur maximè. Ac vtrum sensum agere dicamus, an id ipsum in quo ipse sit, nihil interest. Atqui in omnibus actio est optima eius qui optimè ad id effectus est, quod est omnium, quæ sensui subiecta

A sunt, nobilissimũ, quæ eadem sit necesse est & absolutissima & suauissima. Est enim sua cuiusque sensus voluptas propria, itemque mentis & contemplationis. Vt autem quæque actio plurimum habet iucunditatis, ita est perfectissima. At ea demum perfectissima est, quæ ab eo proficiscitur qui bene affectus aptúsque est ad eam rem gerendam, quæ omnium optima est earum, quæ proposítæ sunt sensui. Perficit autẽ actionem voluptas, nec verò ita voluptas perficit, vt res sensui subiecta, & sensus ipse, cùm sunt integra. sicuti ne valetudo qui-
B dem & medicus eodem modo causa sunt cur valeamus. Illud autem perspicuum est, in omni sensu versari voluptatem, siquidem aspectus & auditiones iucũdas esse dicimus. Ac illud quidem etiam perspicuum est, ita denique summam voluptatem futuram, si sensus sit integerrimus, & in re aliqua eius generis occupatus: eiusmodi etiam sit res sub sensum subiecta, & res sensu percipiens. siquidem adsit quod agat quodque patiatur. Sed actionem absoluit voluptas, nõ vt ingenitus quidam habitus, sed vt quidam finis accedens, veluti hominibus
C corroboratis iam confirmatisque ætatibus, pulchritudo solet accedere. Quandiu porrò res subiecta sensui vel intelligẽtiæ talis manet, qualis debet, itemque & quod iudicat & quod cõtẽplatur: tãdiu futura est voluptas in actione. Etenim si quod agit quódque patitur similia sint, eodemque modo inter se affecta: eadem res solet existere natura. Et quoniam voluptate nemo continenter afficitur, aut laborem subit (humanæ enim res laborem sempiternum non possunt pati) idcirco ne voluptas quidem manet vlla sempiterna, cum præsertim actionem
D comitetur. Res autem quædam placent illæ quidem & delectant cum nouæ sunt: sed in posterum ob eam ipsæ causam nõ item. Primum enim inuitatur & allicitur animi cogitatio, & in res ipsas tota intenditur: vt aciem oculorum intendunt ij omnes qui res considerant: deinde actio eiusmodi non consequitur, sed multo remissior. Ita voluptas quoq; omnis obscuratur. Omnes autem voluptatem appetere, hinc intelligi potest, q̃ omnes vitæ cupiditates ducuntur. Atqui vita quæda actio est. In iisque rebus & his quisq; elaborat & versatur,

quas maximè adamat. vt muſicus auditu in cantu, vt diſcendi E
cupidus, intelligentia in rerũ cognitione & contemplatione,
itemque cæteri. At rerum actiones vndique abſolutas volu-
ptas efficit, vitã etiam cuius cupiditate incenſi ſumus omnes.
Ergo voluptatem quoque expetunt, nec ſine cauſa, quippe cũ
vitam quam quiſque expetit, abſoluat. Vtrum autem vitam
voluptatis cauſa expetamus, an ad vitam voluptatem referamus, nunc omittamus quærere. Copulata enim hæc inter ſe videntur, vt neutrum ab altero nec diuelli poſsit nec diſtrahi. Nam & voluptas eſſe ſine actione nullo modo poteſt, & F
perficit omnem actionem voluptas. Ex quo perſpici poteſt, voluptates differre ſpecie. Quæ enim differẽtium ſunt
generum, ab aliis atque aliis perfici putamus. Differũt autem
mentis voluptates ab iis quæ percipiuntur ſenſibus. Conſtat
enim ſic habere omnia, & quæ natura, & quæ arte ſolent effici. Vt animalia, vt arbores, vt pictura, vt ſtatuæ, vt domus, vt
vas. Patet igitur eodem modo actiones etiam quæ ſpecie diffe-
runt, ab iis cõpleri quæ ſpecie differant. Atqui quæ mente ge
runtur ab iis quæ ſenſibus, & hæ inter ſe diuerſæ ſunt. Et volu G
ptates igitur quæ eas complent & abſoluunt. Idque ex eo etiã
intelligi poteſt, quòd vnaquæque voluptas cum ea coniũcta
eſt actione, quam compleat. Auget ~~enim actionem~~ ſua volu
ptas. ~~Acrius enim & accuratius iudicant exquiruntq; omnia~~
~~ij, qui rem gerunt~~ & tractant libẽter. Vt geometræ ſiunt ij qui
rebus geometricę ſubiectis delectãtur, iíque omnia melius in-
telligunt. Itemque & muſicæ & architecturæ ſtudioſi, & cæ-
terarum artium ſinguli artifices ſuo quiſque operi acceſsionẽ
reperit, eo delectatus. Adaugent igitur voluptates. At quæ rẽ H
augent, maioremque efficiunt, finitima ac propria videntur.
Quæ autem iis rebus quæ ſpecie differunt, finitima ac pro-
pria ſunt, ea etiam ſpecie differunt. Iam verò hinc etiam faci-
lius hoc ipſum intelligi poteſt, quòd quę à diuerſis rebus ortę
ſunt voluptates, actiones impediunt. Qui enim tibiarum can
tu tenentur, non poſſunt verba quæ interim fiunt, aduertere,
ſi tibicinem modulantem audiant, cum maiorem voluptatẽ
ex numeris capiant, quàm ex præſenti actione. Voluptas igi-

Atur quam parit tibiarum numerus, eam labefactat actionem, quæ in oratione versabatur. Quod idem in aliis cotingit, cùm simul in duas res intendimus. Quæ enim plus habet oblectationis, excludit alteram: eoque magis, quo maior voluptatis præstantia est, vt nihil agamus in altera. Itaque cùm vehementer nos res quælibet delectat, nõ admodũ aliud agimus: aliáq; facimus, dum ex aliis leuem capimus voluptatem. Quod iis vsuuenit, qui in theatro edunt bellaria: idque faciunt tum vel maximè, cùm imperiti ignobiléſque concertant. Quoniã autẽ
B voluptas propria & delectatio accuratas facit & diuturniores & meliores actiones: quæ autem alienæ sunt, corrumpunt & labefactant, perspicuum est inter eas interesse plurimum. Ferè enim idem faciũt alienæ voluptates, quod proprii dolores. Auferunt enim molestiæ propriæ actiones. Vt si cui iniucundus molestúsq; est scribendi labor, alteri ratiocinãdi: ille scribere, hic ratiocinari non solet, quòd molestiæ plena sit actio. Contingit ergo in actionibus cõtrà, ac in voluptatibus iis quę naturæ accommodatæ sunt, atque doloribus. Accommoda-
C tæ autem sunt & propriæ eæ, quæ actionem per se consequuntur. Alienæ verò dictæ sunt, quæ simile quiddam faciunt doloris. Interimunt enim, etsi non eodem modo. Præterea cùm actiones aliæ bonæ sint, aliæ malæ, earúmque nonnullæ expetendæ, quædam fugiendæ, aliæ indifferentes, eadem est ratio voluptatum. Sua enim cuiusque actionis voluptas est & delectatio. Quæ ergo prauæ propria est, eadem inhonesta & mala: quæ bonæ & honestæ, bona. Etenim rerum honestarum laudandæ sunt cupiditates, turpium vituperandæ. Sed
D actionibus interiores sunt & magis propriæ: quæ in ipsis insunt voluptates, quàm appetitiones: quoniam hæ sunt ab illis disiunctæ & tẽporibus & natura: voluptates autem ita propè accedunt ad actiones, adeóque indistinctæ sunt, vt idémne sit voluptas quòd actio, sit quæstio. non tamen videtur quidẽ quoniam absurdum est, voluptas esse cogitatio aut sensus. Sed quia nõ separãtur, idẽ videntur esse nõnullis. Vt igitur actiones, sic voluptates differũt. Interest autẽ aspectus à tactu puritate, & à gustatu tactus & odoratus. Similiterq; differunt in-

ter ſe ſenſuum voluptates, & ab his quæ mentis ſunt propriæ E
& inter ſe vtræq;:videnturq́; vt opus, ſic ſua cuique animaliũ
voluptas eſſe attributa. ſiquidẽ quæ actionem cõſequitur. Id
quod ſingula ſpectãti videbitur. Alia eſt enim voluptas equi,
alia canis, alia hominis. Verúmque eſt illud Heracliti, Aſinos
ſtramen malle quàm aurum. Eſt enim aſinis ſtramen pabulũ,
quàm aurum ſuauius. Atque eæ quidẽ quæ propriæ ſunt eo-
rum quæ ſpecie differũt, diuerſorum etiam ſunt generũ. Quæ
autem eiuſdẽ ſunt generis, ea conſentaneum eſt, vt non diffe-
rant. At verò in hominibus magna earum diſtinctio eſt. Eadẽ F
enim res alios offendit, alios delectat: nonnulliſq; moleſta ac
odioſa eſt, quibuſdam ſuauis & optanda. Quod etiam in re-
bus dulcibus contingit. Non enim eadẽ res dulcis videtur ei,
qui febri afflictatur, & valenti; neque idem calidum ei, qui
imbecilla & infirma eſt valetudine, & ei qui bene habet cor-
pus conſtitutum. ſimiliterq́; fit in cæteris. In quibus omnibus
id videtur verum quod ſapienti videatur. Quòd ſi præclarè ac
verè dicitur: profectò vt videtur, ſic etiam eſt rerũ omnium
menſura vir s, & ſapiens, quia talis eſt. voluptatéſq; eæ ſunt G
habendæ, quæ huic videntur: & iucunda ea, quibus hic gau-
det. Quæ autem ei grauia & moleſta ſunt, ea ſi cui ſuauia vi-
deantur, nihil mirum. Multæ enim ſunt hominum deprauatæ
infectæque affectiones, nec ea voluptatem efficiunt, niſi fortè
iſtis, & qui ita affecti ſunt & conſtituti. Ac eas quidem quas
obſcœnas & turpes conſtat eſſe, perſpicuum eſt non eſſe no-
minandas voluptates, niſi fortè deprauatorum hominũ. Ea-
rum autem ſunt quæ veræ voluptates, quæ tandem, qualíſvé
hominis propria voluptas habẽda eſt? an id perſpici poteſt ex H
actionibus: eas enim voluptates conſequuntur. Siue ergo vna
ſiue plures habendæ ſunt perfecti & beati viri actiones, pro-
fectò quæ has cõplebunt & abſoluent, eæ propriè & verè dici
poſſunt hominis voluptates. Cæteræ ſecundum locum & eum
VI. perexiguum, vt etiam actiones, obtinebunt. Reliquum eſt,
quoniam de iis diſſeruimus quæ ad virtutes, amicitias, & volu
ptates pertinebãt, vt populariter ac planè de beatitudine dica-
mus, præſertim cum in ea rerum humanarũ finem vltimúmq;

A ponamus. Quòd si quæ suprà dicta sunt paulo altius repetamus, multo breuior futura est oratio. Habitum quidem eam esse negauimus, quòd dormienti per omne tempus ætatis adesse posset, etiam ei qui vitam plantarum degeret, eique qui in maximis calamitatibus miseriisque versaretur. Quæ si minus probantur, potiúsque in actione quadam ponenda est, vt suprà docuimus: actiones autem aliæ sunt necessariæ & propter aliud expetendæ, aliæ vi sua & propter se: perspicuum est in iis quæ propter se, non propter aliud sunt petendę, beatam
B vitam esse numerandam. Nihil enim beata vita desiderat, nihil requirit, nullo eget, sed seipsa contenta est. Sunt autẽ propter se expetendæ, ex quibus sola actio petitur. ex quo sunt genere virtuti consentaneæ actiones. Bene enim & præclarè facta omnia in iis ducuntur, quę vi sua per se & propter se expetuntur, atque etiam eæ quę pueris gratę sunt atque iucundę ludorum oblectationes, quòd eas nusquam illi referãt. Dant enim eis incommoda potius, quàm vtilitatem afferant: videmusq; eos nec valetudinis, nec rei familiaris habere rationem
C & confugiunt ad hæc vitæ instituta pleriq; eorum, qui beati putantur. Itaq; apud tyrannos honorati sunt ij qui in rebus & institutis huiusmodi comes se facetósq; præbẽt. Quarũ enim rerum illi cupiditate incensi sunt, in iis se iucundos & affabiles esse volũt. quales illi homines requirũt maximè. Atq; hęc ipsa quidem uidẽtur, propterea vitam beatam cõplere, quòd homines principatu, imperio, & potestate prædĩti iis rebus operę plurimum tribuunt. Sed fortasis in his talibus nihil exempli est constitutum. Neque enim in potestate & imperio
D uirtus ac ratio, à quibus honestæ actiones proficiscuntur, positę sunt. Nec si propterea quòd partem nullam liquidę voluptatibus & liberę vnquam gustarunt, se corporis uoluptatibus dedant, idcirco eę putandę sunt optabiliores. Nam pueri etiam quæ apud ipsos sunt in honore & precio, optima existimant. Consentaneum est igitur, vt alia pueris, alia viris in honore sunt, sic improbis esse & bonis. Quare ea demum, vt sæpe dixi, habenda sunt honorata & iucunda, quæ bono viro eiusmodi videbuntur. Singulis autẽ hominibus quę à sua

cuiuſq; affectione & voluntate ducitur, maximè expetenda E
actio eſt. Et ſapienti ea, quæ virtuti congruit. Non igitur eſt in
ludo beata vita. Nam abſurdum ſit profectò, finem rerum o-
mnium in ludo ponere. totque ac tantas res gerere, tot vitæ
pericula adire, tanta mala per omne tempus ætatis perferre,
ob eam vnam cauſam, vt poſsis ludere. Omnia enim verè, vt
dicam, excepta beata vita, propter aliud expetimus. Eſt enim
ea finis & extremum omnium. Multum autem ſtudij curæq;
ponere, & laborem ferre, vt ludas, ſtultum quiddã & nimium
puerile eſt. At ludere, vt ſerias res gerere poſsis, Anacharſidis F
ſententia conceſſum eſt. Quoniam enim ludus requieti & ceſ
ſationi ſimilis eſt, quoniámque laborem ferre ſempiternum
minimè poſſumus, ceſſatione opus eſt. Non eſt igitur in ocio
& ceſſatione finis poſitus, quippe quæ ad actionem referá-
tur. Beata autem vita, quæ bona eſt & ſeria, non in ludo, ſed
in virtute conſiſtit. Quæque res bonæ & ſeriæ ſunt, eas me-
liores dicimus iocis & luſibus, vt optimæ cuiuſque partis &
hominis actio & virtus ſit præſtantiſsima. At optimæ cuiuſq;
partis actio optima eſt, & beatæ iam vitæ maximè propria vi- G
detur. Voluptatibus autem corporis frui quiuis poteſt, etiam
mancipium, non minus quàm vir optimus. At beatitudinem
mancipio nemo tribuat, niſi etiam vitam beatam. Non enim
in his vitæ degendæ rationibus beata vita, ſed in virtute con-
ſentaneis, vt antè dixi, actionibus officiiſque cernitur.

VII. Quòd ſi beatitudo actio eſt virtuti congruens, conſen-
taneum eſt, vt ſit optimæ conſentanea, quam eandem ſitam
eſſe neceſſe eſt in parte optima, ſiue ea quidem mens eſt, ſiue
alia pars aliqua, quæ naturæ lege imperare debet ac regere H
notitiámque in ſe rerum honeſtarum ac diuinarum conti-
nere, ſeu diuina quædam res etiam eſt, ſeu in nobis ea nihil eſt
diuinius: in eius certè actione virtuti propriæ conſentanea
completa & abſoluta beatitudo ponetur, quam eandem in
cognitione & contemplatione conſiſtere, ſuprà demonſtra-
tum eſt. Id quod videri poteſt & ſuperioribus reſpondere, &
conſpirare cum veritate. Omnium enim actionum nulla eſt
hac præſtantior, nulla melior. Nam & mente, & iis quæ ſub

A mente ſubiecta ſunt, nihil in nobis eſt ad cognoſcẽdum, diuinius. Eadémq; contẽplari diutius, quàm quiduis agere poſſumus Præterea voluptatem putamus copulari & connecti debere cum beatitudine. Omnium autem actionum quæ à virtute manant, nulla eſt iucundior omniũ conſenſu, nulla ſuauior ea, quæ à ſapientia proficiſcitur. Itaq; mirabiles quaſdã ſapientia puritate & ſtabilitate habet oblectationes. Atqui conſen-
B taneum eſt doctos quàm dubitãtes & inſcios, ex ſtudio maiorem percipere voluptatem. Illaque quæ fertur ſatis ampla, & ſe ipſa contenta ratio, in rerum cognitione & contemplatione conſiſtit maxime. Omnium enim rerum quæ ad vitam degendã ſunt neceſſariæ, & ſapiens vir & iuſtus, & cęteris omnes indigent. Quorũ omnium vt ſatis magnis copiis abundẽt, tamen vir iuſtus apud quos & quibus cum res iuſtas tractet, deſiderabit. Itémque moderatus & fortis & cæteri. At verò ſapiẽs etiam ſolus poteſt in rerum cognitione verſari, eóque magis quo erit maiore ſapientia ornatus & inſtructus. Cui quanquã
C fortaſsis melius eſt miniſtros præſto eſſe, tamen ſe ipſe eſt contentus maximè. Beatitudo etiam ipſa propter ſe ſola videtur expeti, quippe ex qua præter contemplationem nihil conſequatur, & ab iis rebus quæ geruntur præter actionem plus minúſque prætereà aſſumamus. Quę eadem in otio & ceſſatione videtur conſiſtere. Negotia ~~enim ſuſcipimus~~, vt in otio ſimus: & bella gerimus ob eam [redacted] vt in pace viuamus. Ac virtutum quidem vſus & munera earum quæ ad actionẽ rerũ valent, in ciuilibus belliciſque rebus vigent maximè, quæq; in
D his verſantur actiones & officia, negotioſa vidẽtur. Ac bellicę quidẽ omnino. Nemo enim bellum quia bellũ eſt gerere inſtituit, neque bellũ parare. Crudelis enim videatur omnino, ſi quis contra amicos bellum inſtruat, vt pugna edatur, fiántque cædes. Eſt autẽ ciuile officium in negotio, eique præter Reip. adminiſtrationem propoſita ſunt imperia & honores: aut certè beatã vitã ille ſibi ciuibuſq; eã quærit, quę eſt ciuilis ſcientiæ propria, atque ab hac longe diuerſa, quã quærimus, quãq; ab illa differre cõſtat. Quòd ſi virtutum actionibus & officiis bellica & ciuilia multo præſtant & dignitate, & magnitudine:

hæc autem actuosa sunt, ad finemque aliquem referuntur, nec E
propter se expetuntur: certè mentis & animi sapiés actio longè excellere videatur, quæ & cognitione dirigitur, & præter se finem sibi nullum proponit, & propriam habet oblectationẽ, qua ipsa maximè augeatur. Quocirca & quod satis est, & otiũ, & vacuitas defatigationis, quantum natura humana patitur, cæteraque omnia quæ beato viro tribuuntur, hac ipsa actione continentur. Hanc igitur, si perfectæ & absolutæ vitæ vsura accesserit, completam beatam vitam hominis licet dicere. Ni- F
hil enim in beata vita non perfectum potest existere. Quæ talis vita profectò melior est, quàm vt attribuere eam sibi hom[illegible] debeat. Eam enim agat, non quia homo est, sed quia in eo diuinum quiddam inclusum est, quod quanto præstat ei quod cõcretum est, tãto eius actio ei quæ ab alia parte proficiscitur, antecellit. Vt igitur diuinum quiddam mens est cum homine comparata, sic vita ei congruens & consentanea, diuina est ad humanam. Omnésque debemus, non, vt hortantur quidã, spectare humana cùm simus homines, nec mortalia cùm mortales: sed quoad possumus, niti ad immortalẽ gloriam, omniaq; G
perficere, vt vitam ex eo degamus, quo nihil est in nobis præstantius Etsi enim mole exiguum est, at vi certè & dignitate multũ rebus omnibus antecellit: quæ pars cuiusq; is est quisque siquidem in nobis summa omnis eius est, eáque nulla præstantior. Quo indignius videatur, si nõ suã quisq; vitã sequatur, sed alienã. Accedit huc quod & antea diximus, & nũc dici par est, quod cuiq; tributũ sit à natura, id cuiq; esse & optimum & suauissimũ. Et vita igitur homini est suauissima, menti con H
gruens. siquidem est homo hæc pars maximè, quæ eadem vita etiam beatissima sit necesse est. Secundo loco vita dicitur ea, quæ reliquis virtutibus congruit, & actiones illis consentaneæ sint humanæ. Nã & iustitię nos & fortitudinis cæterarumq; virtutũ muneribus officiisque vltrò & citro fungimur, cũ in rebus cõtrahẽdis, in indigẽtia, in omnibus actionibus & perpessionibus suũ cuiq; tribuimus pro dignitate, quæ ad naturam humanam perspicuum est omnia pertinere. Atque etiam à corpore quædam officia ducuntur, habetq; cum I

VIII.

A perturbatorum bonitas morum & virtus magnum commer-
ciũ: Copulata etiam est & connexa prudentia cum virtute,
quæ spectatur in moribus: & hæc ipsa cum prudentia. Nã &
prudẽtiæ initia manant ab iis virtutibus, quæ more perficiun-
tur: & quicquid in eis est quod bonum rectumq; sit, id omne
à prudentia ducitur. Atqui hæ ipsæ in perturbationibus in-
hęrent, in eóq; toto quod ex anima & corpore concretum est,
sitæ sunt. cuius quoniam humanę sunt virtutes, necesse est
B etiam vitam eam quę ad eas dirigitur, & beatitudinẽ esse hu-
manam. At verò quę à mente vita & beatitudo proficiscitur,
ab illa separata est. Hęc enim de ea dicta sint hactenus: quo-
niam de ea subtilius disputare, maioris negotii sit quàm quod
suscepimus. Sed paulum admodũ hęc fortunę bona & asflu-
entiam, aut minus etiam quàm quæ more perficitur, videtur
requirere. Nam vt rerum ad viuendum necessariarum vsus
vtriq; par sit & æquus, etiam si maior quædam ei qui in Rep.
versatur ad res corporis cęteriśq; omnes eiusdem generis pro-
C curandas adhibenda sit diligentia (perexigua enim est distin-
ctio) at certe in officiis & actionibus sequendis, plurimũ in-
ter eos intererit. Nam & liberali ad tuenda officia liberalita-
tis, pecunia opus erit: & iusto quidem ad referẽdam gratiam.
In certę enim sunt voluntates hominũ, multiq; cum iusti non
sint, præ se ferunt iustitię speciem & opinionẽ. Forti verò vis
est necessaria, siquid virtute gerere velit: & moderato viro li-
cęntia. Quomodo enim perspici poterit, vtrũ hac virtute prę-
ditus sit, an ab ea alienus? Vtrum autẽ voluntas & prima susce
D ptio plus in virtute posit, an effectus, quoniã in vtroq; con-
sistit, quęstio est. Nec dubiũ quidem quin in iis duobus per-
fectio & quasi summa consistat. Sed actiones multa desiderãt,
eóque plura & maiora, quo maiores & clariores. At homo is
qui in rerum cognitione versatur, res eiusmodi ad actionem
nihil requirit, quinetiam vere vt dicam, impediunt contem-
plationem. Sed tamẽ quia homo est, vitęque usu cum multis
implicatur, vt officia sequatur, idcirco his ei opus erit, vt mo-
re hominum vitam posit degere. Hanc autem vndique com-
pletam & absolutam beatitudinem in actione quadam esse

cognitionis & contemplationis, hinc etiam perſpici poteſt. E
Deos enim putamus eſſe beatiſsimos: quas tandem iis actio-
nes, quæ officia tribuemus? Num iuſtitiæ? At nónne ridicu-
li videbuntur, ſi & res contrahant, & depoſita reddant, cæte-
raque faciant eiuſdem generis? An fortes dicemus eos qui res
aſperas perferant, periculáque adeant ob eam cauſam, quia
deceat? Num liberales? At cui largientur? Abſurdum etiam
videatur, ſi nummum, aut tale quid habeant. An verò tempe-
rantes? At quî eſſe poſſunt? An non laus ſit violenta & im-F
portuna, prauis eos vacare cupiditatibus? Atqui ſi per omnia
actionum officiorúmque genera expatiemur, perexiguam ſa-
ne laudem & Deorum maieſtate indignam cõtinere videbun
tur. Attamen eos viuere omnes exiſtimant. Agere ergo etiam
eos putant. Non enim par eſt, eos tanquam Endymioné, dor-
mientes facere. Sublata igitur agendi, faciendique ac multo
etiam magis, ratione, quid tandem viuenti Deo præter con-
templationem relinquitur? Ita Dei præſtãtiſſimã actio in cognitione & contemplatione conſiſtat neceſſe eſt. Atque G
etiam hominum actio, vt quæque ad hanc proximè accedit,
ita eſt beatiſsima. Idq; ex eo intelligi poteſt quòd cætera ani-
malia ſunt omnia expertia beatitudinis, cum huius ſint gene-
ris actione priuata. Nam omnis eſt Deorum beata vita, homi
num autẽ quatenus aliquid eius actionis exem-
plar. At ex cæteris animantium generibus nullum beatitudi-
nem conſequitur, quod cognitionis & contẽplationis nullo
modo ſit particeps. Quàm ergo latè patet contemplatio, tam
etiam beatitudo: & quo maior aliquibus ineſt cognitio & cõ- H
templatio, eo ampliorem beatitudinem cõſequuntur, non te-
mere & caſu, ſed contẽplatione. Eſt enim per ſe plena digni-
tatis. Ita eſt in contemplatione beatitudo. Commodis autem
externis, cũ homo ſit, indigebit. Imbecilla enim natura eſt ad
rerum contemplationem. Sed certè opus eſt corpus valere &
vigere, præſidiáque alimento neceſſaria reliquumque cultum
ſuppetere. Nec ſi beatus ſine bonis externis eſſe nemo poteſt,
idcirco multis & magnis beato fore opus putandum eſt. Non
enim in nimia quadam rerum omnium abundãtia & affluẽtia,

A satietas posita est vel officium. possunt enim ij etiam qui terra marique non imperant, res gerere & magnas & dignitatis plenas. Nã cui adsint modicæ ac moderatæ opes, is potest ea efficere, & præstare omnia quæ virtuti congruunt. Quod planè cernere licet. Priuati enim homines, nihilo minus, ac multo etiam magis virtutem colunt, quàm ij qui sunt in magi-
B stratu. Atque hæ tales satis magnæ sint copiæ. quandoquidem vita futura est beata eius qui virtutem colet. Et Solon quidem beatos rectè profectò eos dixit, qui moderatis externis copiis & commodis præditi, res gessissent illustrissimas, & temperate moderateque vixissent. Fieri enim potest, vt qui mediocres opes habeant, officium sequantur. Anaxagoras verò nec diuitem nec potentem quenquam beatum iudicat, quòd neget sibi mirum visum iri, si quis multitudini, quæ ex bonis externis, quorũ solum sensum habet, homines iudicaret, ineptus & stultus videretur. Cum rationibus sapientum
– quoque sententiæ congruunt, quæ magnam quandam habent illæ quidem auctoritatem: sed tamen cum de officiis a-
C gitur, tum ex factis & vita, in quibus laus omnis versatur, veritas spectanda igitur sunt antedicta omnia: quæ si cum factis consentiant, comprobare: sin discrepant, verba existimare debemus. Vt autem quisque rationem vitæ actionisque ducem maximè sequitur & colit, estque optime animo constitutus, ita est Deo charissimus. Etenim si Dij res curant humanas, sicuti curant, profectò illud quidem est consentaneum, vt re delectentur & optima, & quæ generis socie-
D tate cum ipsis sit coniunctissima, qualis mens videtur esse: iisque hominibus, qui eam rem maximè ament & colant, beneficia reddant, quod res eas curent illi quas habent charas, rectèque ac præclarè facta sequãtur. Nec verò dubium est, quin hæc ipsa insint omnia sapienti. Ergo Deo charissimus est, idemque beatissimus debet esse. Ita sapiens maximè est beatus futurus. Sed quoniam de his rebus, de virtutibus, de amicitia, de voluptate satis multa dicta sunt dilucidè, ac pingui quadam Minerua: quæret aliquis, Nũ finis instituti mei venisse putandus sit, an, vt aiunt, cum officia & actiones tra-

duntur non est finis in cognitione positus, sed actione potius E
singulorum? Atque ne virtutem quidem satis est habere co-
gnitam, dandáque opera est, vt & habere eam & colere possi-
mus. aut si quo alio modo mouemur, vt boni simus. Nã si in
verbis satis magna vis esset ad virtutem, iure profectò Theo-
gnidis sententia, magnũ illa quidem fructum ferret, eaq; ad-
hiberi oporteret. Nũc verò valere illa quidẽ videntur ad hor
tandos excitandòsq; adolescentes liberaliter educatos: valent
etiam ad mores ingenuos imbuendos, & ad honestatis studiũ,
cum iam mores recta educatione culti sunt: sed plerosque F
ad virtutem non possunt traducere. Neque enim pudore pa-
rere solent, sed metu: nec deterret eos à facinorosa vita ipsa
turpitudo, sed pœna. Cum enim in vita animi perturbationi-
bus obediant, suas quisque voluptates persequuntur, eáque
omnia ex quibus oriantur, fugiuntque dolores contrarios.
Honesta autem veræque voluptatis, quam nunquam degusta-
runt, nec partem norunt, quam nosse voluerunt.
Hos ergo tales homines quæ tandem vis orationis possit à per
uersa illa & facinorosa vita ad rectam honestámque deduce- G
re? Non enim potest, aut non facilè potest, si quid est penitus
insitum moribus, id oratio euellere. Sed cõtenti esse debemus
profectò, si iis omnibus adhibitis, quibus probi videmur fie-
ri posse, virtutis cõpotes simus. Probos autem fieri alij natu-
ra putant, alij consuetudine, pleriq; doctrina. Ac illud quidẽ
perspicuũ est, quod à natura ducatur officium, non esse illud
quidem in nostra situm potestate, sed à diuina quadam vi iis
suppeditari, qui verè sint beati. Orationis autem & doctrinæ
via nũquam apud omnes idem valet, sed debet ante vt humus H
quæ semen fotura est, sic impotentis animus quibusdam mo-
ribus excolendus, vt recte laetari ac dolere possi. Non enim audiat,
intelligátve orationem dehortantis is qui pareat perturbatio-
nibus. Qui ita sit affectus, quo tandem modo verbis poterit
deduci de sententia? Omnino vero non oratione videtur, sed
vi perturbatio posse sanari. Quocirca mores quodam modo
ante oportet virtutis cõmendatos, qui & honestatis
amore & turpitudinis offensione moueantur. Difficile au-

A tem eſt, cum his legibus, nõ ſic educatus ab ineunte ætate, rectam vitæ viam ad virtutem ferentem aſſequi. Nam cũ pleriſque moderatè & conſtanter viuere moleſtum eſt, tum adoleſcentibus maximè. Itaque præſcribi educatio & ſtudia debent legibus, quæ minus moleſta futura ſunt, ſi conſuetudo adhibeatur. Nec verò fortaſſe ſatis eſt quidem ab ineunte ętate educationem rationémque viuendi rectam ſequi, ſed cõfirmatis iã ætatib⁹ õnes oportet in his ipſis ſtudiis verſari, ad eaque adiungere cõſuetudinẽ. Atque in his quidem omninóq;
B per omne tẽpus ætatis legibus opus eſt. Plerique enim vi potius quàm ratione, & pœna magis quàm honeſtate ad officiũ impelluntur. Quocirca quidam latores legum putant debere adhortari & incitare ad virtutem honeſtatis ſtudio, quod conſuetudine in primis ſint obtẽperaturi boni: in eos autem qui parere nolint, nec generoſi ſint, pœnas & ſupplicia conſtituere. At eos qui à peruerſa vita detorqueri nullo modo poſſint, ex corpore Reip. exterminare omnino. Nam & bonum virũ qui honeſtè viuat, rationi obœditurum: & improbum, qui voluptatis cupiditate incenſus ſit, tanquam iumentum, malo demũ coërceri poſſe. Itaque pœnas aiunt eiuſmodi extare oportere, quæ voluptatibus, quibus erant dediti, repugnent maximè Si quis igitur bonus futurus eſt, primũ rectè, vt dixi, educari debet, conſuetudine exercitationis capere: deinde honeſtis ſtudiis ætatem cõterere: quæque flagitioſa ſunt, nec inuitus, nec ſua ſponte admittere. Quæ quidem omnia ita fient denique, ſi quis vitæ ducem rationem ſequatur, & cui vis inſit rectam præſcriptionem. Ac patrium quidem imperiũ
D nec cogit, nec vim aut neceſſitatem affert: neque cuiuſquam hominis vnius omnino, niſi qui rex ſit, aut ſimilis aliqua poteſtate præditus. At verò lex vim habet ad cogendum idoneam, quæ ſit ſanctitudine prudentis. Et improbi quidem eos oderunt qui ipſorum obſiſtant cupiditatibus, etiam ſi rectè hoc facere videantur. At lex nõ eſt inuiſa, quippe quæ bonum æquumque decernat. In ſola autem Lacedæmoniorum ciuitate, ac paucis aliis, legislatori curæ fuit educationis diſci-

plinæque ratio. In pleriſque hæc neglecta ſunt omnia, in qui- E
bus profligata libidine vitam agit: Cyclopumque mo-
re & liberos inſtituit & vxorem. Ergo omnium rerũ nihil eſt
melius, nihil præſtantius, quàm recta diſciplina publicè ſan
ciatur, quam omnes ſequi poſſint. Quę ſi publicè negligatur,
tũ par erit omnes ad virtutem adiumẽtum adferre ſuis liberis
& amicis, aut certè velle. Quæ omnino facultas penes eũ erit
maximè, qui ſuperiora hæc præcepta ſecutus, facultate legũ fe
rẽdarũ multũ valebit. A lege autem publicæ diſciplinæ du- F
cuntur, ſed rectè à bonis. Vtrũ autem ſcriptæ ſint, an non ſcri-
ptæ: aut vnúſne an multi his inſtituantur, nihil interſit: ſicuti
nec in muſica, nec in gymnaſticè aliiſque ſtudiis. Vt enim in
Rep. ius legitimum & conſuetudo, ſic domi priuatim rationes
paterníque mores & inſtituta valẽt: eóq; magis, q̃ generis in-
ter eos & beneficiorum intercedit communio. Amicitiã enim
natura inter eos, animorumque ac voluntatum conſenſionẽ
peperit. Iã verò vt in medicina, ſic hic priuatæ à publicis diſci
plinæ differũt. Nam generatim omni homini qui ęſtu febríq; G
iactatur, prodeſt medicina & quies. at alicui forſan non prodeſt.
Nec certè ludimagiſter pugilibus omnibus idem genus pu-
gnæ præſcribit & cõſtituit. Priuatæ autem res ita demũ tracta
buntur accuratius, ſi diſciplina priuata adhibeatur. Omnes
enim vtilitatem requirunt libentius. Sed ita denique ſummã
curam & diligentiam rebus ſingulis & medicus & gymnaſtes
& quiuis alius adhibiturus eſt, ſi genus totũ intelligat omnib⁹
præceſſe, vel his, vel illis. Scientiæ enim dicuntur, ac ſunt rerũ
vniuerſarum propriæ. Et quanquam nihil fortè prohibet re- H
ctè curare aliquid eum, qui ſit ille quidem inſcius, ſed tamen
omnia notauerit & obſeruarit, quæ quanque rem conſequã-
tur: ſicuti etiam ſunt quidam medici, qui ſuo iudicio ſunt cla
riſsimi, & tamen alteri nihil opis ferre poſſunt: tamen nihilo
minus ad res vniuerſas debet fortaſſe contẽdere, easque tene-
re quoad fieri poterit, is quidem qui ſe doctũ & artificem eſ-
ſe velit. In his enim artes dicimus conſiſtere. Ac ſi quis forſan
ſuo ſtudio & diligẽtia ſiue multos, ſiue paucos meliores velit
efficere, ei danda opera eſt, vt ad leges imponendas aptus eſſe

videatur, siquidem boni futuri sumus legibus. Neque enim in cuiuslibet situm est potestate, vt quauis etiam quam sibi proposuerit, recte efficiat: sed si quis hoc potest, profecto peritus & doctus. id quod in medicina videre licet, reliquisque rebus omnibus quarũ est disciplina. Sed deinceps exquirẽdũ est, vnde aut quo tandẽ modo quis rationẽ condendarũ legũ possit assequi: an vt in cæteris fit, ab iis id petendũ est, qui ciuili scientia sunt præditi? pars enim ciuilis scientiæ videbatur: aut certè nõ idẽ fit in ciuili sciẽtia, quod in reliquis scientiis & facultatibus omnibus. In aliis enim eosdem constat, & artem ipsam tradere, & eadem diuersi munere, vt medici & pictores faciunt. Atqui res ciuili scientiæ subiectas se profitentur. Sophistæ esse docturos, se autem eas gesturum esse nemo profitetur, sed ei qui Remp. gerunt: qui hoc ipsum vi quadam & vsu potius præstare videtur, quàm cõsilio & oratione. Neq; enim aut hæc mandant literis, aut de iis disserunt, etsi præstantius sit profectò, quàm vel iudiciales orationes vel cõciones. Nec verò ciuili scientia erudierũt suos liberos, vel alios amicos. quod certè consentaneũ fuisset, id si præstare potuissent. Non enim aut Reip. quicquam melius hac vi & facultate relinquerent, aut sibi adesse malint, aut iis etiam quos habent charissimos. Non tamen videtur parum adiuuare exercitatio. Neq; enim scientiæ ciuilis consuetudo eos ad Remp. gerendã paratiores & instructiores faceret. Quocirca qui ciuilis scientiæ studio trahuntur, iis necessaria experientia est. Qui autem Sophistæ hanc profitentur scientiam, procul admodum ab eo absunt vt doceant: quippe qui omnino nec quid sit ipsa norint, nec quibus in rebus versetur. Nõ enim eandẽ quam Rhetoricen, nec inferiorem ponerent: nec facilius esse putarent ferre leges ei qui probatas leges vnum in locũ contulisset: licere enim deligere optimas, quasi delectus non sit prudentiæ & iudiciũ verum non sit omnium maximũ. Quod in musicis animaduerti potest. Qui enim in rebus singulis exercitati sunt, ij verè de officiis factisque iudicãt: quibúsque rebus & quemadmodũ perficiatur decorum, intelligunt, & quæ quibus congruant. At imperiti contenti sunt, dum non ignorent, recténe res acta

fit, an præpostere, quod in pictura contingit. Cùm autẽ leges E
rebus ciuili scientiæ subiectis sint similes, quo tandem pacto
quisquam per eas scientia legum ferendarum erit instructus?
aut quæ optimæ sint iudicabit? Non enim medici habendi
sunt ij qui ~~habent cognita quæ libris medicorum~~ traduntur,
etiamsi ~~non~~ solùm curationes conentur nominare, sed etiam
ægros ~~curari posse, & quemadmodum~~ sint adhibendæ cura-
tiones, suis cuiusque ~~expositis affectionibus~~. Quæ exercitatis
& peritis omnia magnum adiumentum adferant, insciis non
item. Ita fortasis legum ac rerum publicarum collecta insti- F
tuta eos adiuuabunt, qui recténe, an contrà, aut quæ quibus
conueniant, cognoscere ac iudicare poterunt. At qui ea euol-
uent & percurrent, sine quadam animi affectione, vt nunquã
verum inde quidem iudicium comparare possint, nisi fortui-
tu, at certè prudentiores in his sunt futuri, Quoniam igitur su
periores prætermiserunt, quæ ad sciẽtiam legum ferendarum
pertinent, de iis disputare est melius, ac de toto genere Reip.
vt quę in rebus humanis versatur Philosophia, à nobis, quoad
~~omnium~~ poterit, vndique suis ~~partibus~~ omnibus perfecta ab- G
solutáque videntur. Ac primum quidem si quid à maioribus
rectè traditum sit, exponam: deinde ex iis rebus publicis quas
collegimus, quæ res euertant Resp. perspiciemus, & quæ con-
seruent. & quid ita aliæ rectè, aliæ contrà, administrentur. His
enim cognitis, facillimè fortasis & quæ omnium optima sit,
& quemadmodum singulæ constitutæ sint, & quibus legibus
institutisque vtantur, intelligemus.

PARISIIS,
EXCVDEBAT THOMAS
RICHARDVS.
1548.